

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

LEGUÉ
à la Bibliothèque de la Ville de Lyon

PAR LE COMTE

SÉBASTIEN-GAËTAN-SALVADOR-MAXIME
DES GUIDI

né à Caserte (Italie), le 5 Août 1769
mort à Lyon, le 27 Mai 1863

Ex Libris Com. Jojobini cont. an. 1741

*Quatinam posset pingi, ut mortalis imago
Sic genus et Pietas, cuius et ingenium*

D. Gregorius Messorius

And. Maillart sculp

ANTONII SANFELICII
CAMPANIA
 NOTIS ILLUSTRATA
 CURA ET STUDIO
 ANTONII SANFELICII
 JUNIORIS.

Editio V. post Amstelodamensem,

Cui accesserunt

AUCTORIS POËMATA,

Item Vita a Jo: Baptista Ursò e Soc. Jesu descripta,

Eruditorum Virorum de eodem honorifica testimonia,

Tabula Chorographica ad ipsius mentem delineata,

Et Index Geographicus locupletissimus,

Sanctissimo Domino Nostro

BENEDICTO XIII.

A FERDINANDO SANFELICIO

D I C A T A.

Ex libris Jo: Mariae Joschini Jcti Sanframundi

BIBLIOTH.
 DE LA
 VILLE DE
 LYON

NEAPOLI clò MDCC XXVI.

Excudebat Johannes-Franciscus Paci

PUBLICA AUCTORITATE.

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY

ASTOR LENOX TILDEN FOUNDATION

500 N. 5TH ST. NEW YORK, N. Y.

1911

1911

1911

1911

1911

1911

1911

Sanctissimo Patri
BENEDICTO XIII.
PONTIFICI MAXIMO

FERDINANDUS SANFELICIUS

Perpetuam felicitatem.

UM nemini dignius Geo-
graphica opera dicanda arbitrer, quam
Patri Orbis terrarum, cujus ductui ad
æternam salutem tradidit Deus omnia
regna mundi; & hæc Campaniæ Fe-
a li-

licis descriptio præcipuo quodam jure
Tibi debeatur , ut quæ Regio magnis
& æternis tuis , PATER SANCTISSI-
ME , Familiæque tuæ monumentis illu-
stratur : illam tamen ut Nomini tuo San-
ctissimo nuncupem , peculiaris quædam
a me grati animi ratio postulat , ut ni-
mirum aliquod omnibus Paternæ Cari-
tatis tuæ in me , domumque meam
totam testimonium darem , & quacun-
que ratione possem , maximis & am-
plissimis meritis gratiam referrem .

Enimvero ea in nos clementia es ,
Pater Beatissime , ut quamvis ubique
gentium summæ beneficentiæ veltigia
signaveris , nullibi tamen frequentiora , aut
clariora , quam domi meæ extare volue-
ris . Non enim ex nobis unum aliquem
(ut naturæ consuetudo fert) quem dili-
geres elegisti , sed quotquot fuimus fa-
milix capita , eximia benevolentia com-
plexus es .

Nam (ut eos primum commemo-
rem ,

rem , quos jam humanis rebus exemie
æternitas) quam carum Josephum San-
feliciū habueris , & verbis sæpe , &
factis non semel probavit præclara illa
tua , ac sane honorifica de eo opinio ;
quem doctum & pium vineæ Domini
operarium reputans , Dogmaticas præ-
lectiones Neapoli in Congregatione Mis-
sionariorum Ecclesiæ Metropolitanæ, cui
ille addictus erat , habentem , præsen-
tiæ tuæ honore decorasti ; & a Sede Be-
neventana illius sententiam de rebus ar-
duis exquirere non es dedignatus . Qui-
bus dilectionis tuæ argumentis , Pater
Sanctissime , plane innotuit universis ,
iis semper ad gratiam tuam aditum pa-
tuisse , quos iudicio sapientissimo aliqua
virtutis laude ornatos esse judicaveris.
Fratrem vero Thomam Mariam Sanfe-
licium, Sacri Ordinis Prædicatorum Ma-
gistrum, quem specialis prærogativa pro-
fessionis suæ ampliori dilectione tua fece-
rat dignum, fovere, eique in rebus omni-

bus adiutorem esse non destitisti. Cumque acerba, & inopinata mors Neapoli de medio fratrum suorum in Choro Conventus Sancti Spiritus, quem Prior regebat, laudantem & benedicientem Deum sustulisset; inter multos, quos eodem tempore ex eo Sacro Ordine eadem teterri-
mi morbi vis improvise oppressit, felicissimo illum, ac maxime invidendo interitu oppetiisse, amantissimo iudicio censuisti.

In Antonium vero Episcopum Neritinum, fratrem nostrum natu majorem, qui primogenituræ juribus sese abdicans, Ecclesiasticæ militiæ nomen dedit, ita egregio ac singulari studio fuisti, Pontifex benignissime, ut maximis, & perpetuis beneficiis in eum tuis & merita illius excefferis, & vota. Nec ille immerito, quidquid est, & si quid laude dignum in Episcopatu gesserit, humanitati, ac dilectioni tuæ refert acceptum; ingenueque fatetur se cessurum omnino
tanto

tanto oneri fuisse, nisi Te Magistro Sanctissimo sustinendi muneris sui rationem didicisset. Enimvero accitus olim a Te Beneventum, ac quatuor supra quadraginta diebus apud Te religioso, & liberali hospitio usus, cumulatissime est edoctus Apostolicas Episcopi partes, quas in Te ad omnium Pastorum doctrinam Catholica Ecclesia suspexit semper, nunc autem eminentius ex isto altissimo Pontificatus fastigio resurgentes ut cum maxime admiratur. Itaque in Ecclesiam suam rediens, & regiminis sui cursum ad amussim magisterii tui, aliqua ex parte pro facultate sua componere aggressus, hanc egregiam consecutus est laudem, ut discipulus tuus, Pater Beatissime, appellaretur. Quo sæpe nomine, mecum colloquens, illum Carolus Mauritius a Lotharingia Elbovianorum Princeps, cum Neapoli degeret, insignivit.

In Apostolatus culmen Tibi evecto, tanta maximæ omnium in terris digni-

ta-

ratæ accessione, nihil de paterna tua in
eum comitate decessit; quod palam
ostendere non dubitasti, primum cum Ti-
bi, & Ecclesiæ Pontificatum Maximum
per epistolam Neriti datam gratulantem,
litteris humanissimis, & honorificentissi-
mis compellare dignatus es: deinde vero
Romam adveniens, tum ut Sanctitatis tuæ
pedes exoscularetur, ac villicationis suæ
rationem redderet, tum etiam ut inter-
esset Romanæ Synodo, a Te zelo admi-
rabili, & priscorum temporum sancti-
moniam æmulante indictæ, & Aposto-
lica providentia perfectæ, incredibili cle-
mentia exceptus est; multaque pro Ec-
clesia sua roganti nihil negandum cen-
suisti; omniaque quæ ad illam ornan-
dam, sanctificandamque conducere-
nt, digna Christi Vicario largitate indul-
gisti.

De me autem, Sanctissime Pontifex,
quem singulari semper humanitate expro-
secutus, nihil admodum dicam, non quod

ve-

verear ne mea beneficiorum tuorum præ-
dicatio aut minus grata Tibi sit, aut ar-
rogans videatur; tanta enim benignita-
te es, ut munificentia tua laudes cum iis
quos demereri susceperis, communicare
studeas & contendas: sed quia nec mea
facultas, nec hujusce epistolæ brevitās
patitur. Agam tamen gratias beneficen-
tiæ tuæ, quod me ad cultum illarum ar-
tium, quæ ordini meo convenire depre-
hendi, incenderit & instruxerit. Nam
cum ab adolescentia plurimum fuerim
Architecturæ studiis delectatus, & San-
ctitatis tuæ judicio dirimendis hac de re
controversiis aliquando adhibitus; cum-
que urbes aliquot obiverim, ut elegan-
tiora artis hujusmodi exempla viderem,
nusquam cultiora & nobiliora videre
potui, quam in Beneventana Archidie-
cesi, cui tot annos ad Dei gloriam, &
illius Provinciæ felicitatem præfuiſti. Ibi
augusta templa, pretiosa altaria, colle-
gia, & cœnobîa amplissima, fontes de,
nique,

nique, & aquæductus operosissimos, ære,
providentia, & præsentia tua instaurata,
erecta, constructa, ornata, urbs Beneven-
tum læta admiratur, & ipsa sibi rena-
tam per Te antiquæ gloriæ magnitudi-
nis gratulatur.

Quid de Sipontina Ecclesia dicam? cui
vetustate prope fatiscenti, & æqualore
obsitæ, tantum liberalitate tua, Pontifex
admirabilis, splendorem addidisti, ut ex-
structam turræ campanariam altissimam,
erectum obeliscum in honorem S. Mi-
chaëlis Archangeli, ejusque statuam per-
elegantem opere in vertice sitam, digestas,
constitutas, laxatas ædes Archiepiscopa-
les, totamque urbis faciem cultu, nitore,
munditiaque illustratam, Peregrini proxi-
mum S. Archangeli Sanctuarium ex omni-
bus terrarum partibus visitantes, inter
egregia Neapolitani Regni opera admi-
rentur. Quid de Cesenati Ecclesia? quid
de Neritina? quid de Neapolitana, ut alias
præteream, cujus Capitulum nuper insigni
ho-

honore auxisti, & ad jacentem illius censum levandum animum intendisti?

Sed & ipsi Romæ, qua nihil esse in terris grandius summi viri prædicarunt, quamque lucem Orbis terrarum appellarunt, magnum per Te, Pontifex gloriosissime, allatum est splendoris & amplitudinis incrementum. Videt enim Urbs ista, gloriæ domicilium, erectum ex electis marmoribus Sanctissimo Patriarchæ Dominico in Sanctæ Mariæ supra Minervam ære tuo Sacellum augustum. Videt Sacella Divi Thomæ Aquinatis, & Sacratissimi Rosarii instaurata, & sollemni ritu consecrata, resectam atque expolitam Ecclesiam antiquissimam S. Mariæ in Dominica, & Constantinianæ Basilicæ extra moenia Doctori Gentium sacræ porticum restitutam. Videt, imo vero stupet excitatum regali munificentiæ nosocomium pro lepra & scabie laborantibus, tantaque celeritate absolutum, ut si quis magnitudinem operis cum

b

tem-

tempore conferas ; statem ultra poteret .

Hinc animum meum libido incoëssit , ut quæ ego ad hanc diem Altaria , Tempula , cæteraque Architecturæ opera delineaverim , incisus illorum omnium exemplis , & in unum volumen redactis , iudicio tuo sapientissimo exhiberem : sed cum præli tarditas longiorem laborem desideraret , in opportuniora tempora hanc curam conieci .

Diutius ergo officii mei persolutionem non retardabo : & quoniam amplitudinem amoris in nos tui illustriori aliquo grati animi mei monumento , ut ipse optarem , & par esset , posterorum memoriæ tradere non possum , nihilque facultati meæ occurrit , quod maiestate , & sanctitate Pontificatus tui dignum esse videatur ; utar consilio magni illius Spartanorum Regis Menelai apud Homerum , qui Telemacho hospiti suo gratificaturus , quod optimum & pretio-

tiosissimum in domestica suppellectili sum
erat exhibuit :

Λόγων δ' ὅσ' ἐν ἐμῇ ὀκρῷ περιέχεται πεῖται,
Δώσω ὃ κέλαιον καὶ τιμνέσταιν ἐς. *Odyss. O. 113.*

Hanc itaque ego Campaniæ Felicis
Chorographiam ab Antonio Sanfelicio
Seraphici Ordinis servantissimo , atque
doctissimo , Familiæ nostræ ornamēto ,
ante annos ferme CL. adornatam , & ab
altero Antonio Episcopo Neritino fra-
tre meo , cum juvenis adhuc humanio-
rum literarum studiis operam daret ,
necdum ætatem suam Ecclesiasticis mi-
nisteriis mancipasset , Notis illustratam ,
veluti domus meæ ornamētum præci-
puum , Nomini tuo Sanctissimo dico
sacroque : quod si qua soles humanita-
te accipies , novo beneficio observantiæ
meæ studium cumulabis . Interim ad
pedes tuos sanctissimos provoluto , &
diuturna Beatitudini tuæ florentis vitæ ,
gloriæque tempora apprecanti , Aposto-
licæ Benedictionis gratiam impertire .

b 2

AN.

THE JOURNAL OF THE

ROYAL ANTHROPOLOGICAL INSTITUTE

OF GREAT BRITAIN AND IRELAND

VOLUME LXXV. PART I. 1905.

THE JOURNAL OF THE

ROYAL ANTHROPOLOGICAL INSTITUTE

OF GREAT BRITAIN AND IRELAND

VOLUME LXXV. PART I. 1905.

THE JOURNAL OF THE

ROYAL ANTHROPOLOGICAL INSTITUTE

OF GREAT BRITAIN AND IRELAND

VOLUME LXXV. PART I. 1905.

THE JOURNAL OF THE

ROYAL ANTHROPOLOGICAL INSTITUTE

OF GREAT BRITAIN AND IRELAND

VOLUME LXXV. PART I. 1905.

ANTONII SANFELICII

V I T A

JOHANNES BAPTISTA URSO

E Societate JESU descripta.

Antonius Sanfelicius, Francisco patre, & matre Adriana Caracciola ex Marchionibus Vici, illustria a puero documenta dedit futuræ virtutis. Erat enim in tenera ætate pietatis supra ætatem studiosus, cupidusque addiscendi semper a liquid; ut ex tanta indole facile cuivis eluceret, quam acceperat a maioribus generis nobilitatem, labentibus annis, quanto illustriorem esset ad posteros transmissurus. Sed qui etiam tum puer tenebatur studio bonarum artium, tam celso animo despiciebat quæ solent mentes abripere puerorum, is profecto videbatur ad summam illam veræ sempiternæque laudis metam cum paucis percurrere, nec tam naturæ ductu, quam divino agente numine; id quod non diu post exitus comprobavit. Nam vix adolescens nomen dedit Franciscanæ de Observantia Familiæ; ibique in summo otio nunquam otiosus eam navavit cum literis, tum pietati operam, ut brevi ad altissimum doctrinæ, ac sanctitatis fastigium evaserit. Siquidem in omni doctrinarum genere præstitit: sed musis amœnioribus delectatus, politioribus literis fuit ornatissimus: atque in locis etiam describendis mirum quantum valuit. Ejus autem ingenii felicitatem Chorographia Campaniæ ab eo tanquam penicillo depictæ, & varia quæ circumferuntur Carmina, luculente testantur. Quamquam longe plura ac majora, vel in gravioribus scientiis, præstare potuisset, nisi Christianæ consulere humilitati, quam humanæ servire laudi maluisset. Humiliter de se sentienti præoptandum censebat involvi silentio suum nomen, quam

quam in suspitione venire fidentis animi, ut ipse de se
 praeferat ad Capuanos. Sed scilicet honor fugientem se-
 quitur. Nam paucis istis lucubratiunculis tantum sibi
 peperit nominis, quantum vix quisquam magnis volu-
 minibus. Nec parvus ad eam laudem cumulus accessit,
 opinio quae de ejus castissimis moribus, de religione, ac
 sanctitate percrebuit. Demirabantur omnes tot ornamen-
 ta in uno viro cumolata, genus illustrissimum, variam
 summamque doctrinam, pectus nive candidius, animum
 semper alta & praeciosa, semper divina suspicientem, ac
 summa flagrantem cupiditate ignaros docendi, perditos
 servandi, Christianaeque Reipublicae terminos proferendi.
 Quae omnia illustriora ipse faciebat, cum in tam sublimi
 meritorum gradu constitutus, mirum in modum plus le-
 vissimo cuique, quam sibi tribuebat. Saepe professus est,
 nihil se tam cupide expetere, quam orbem terrarum tam
 portentosis vanissimarum Religionum monstris libera-
 tum, atque ad verissimam sanctissimamque Romanæ Ec-
 clestiae Fidem revocatum, Conditorem suum Deum Tri-
 num & Unum agnoscere, ac venerari. Eam ob rem obla-
 tas alios docendi occasiones libentissime accipiebat. Et
 vero quidem simillimum censeo potest, sic affectum
 erga salutem animarum, modo quidquam proficeret,
 nullo labore, nullo discrimine absteritum iri a tam ex-
 optata provincia. Illud vero Evangelicum, *Oportet semper
 orare, & non deficere*, in ejus animo diceret penitus
 insidere. Fuit enim egregio viro sollemne, quoties a re-
 bus aliis vacaret, precibus tantum vacare: iisque jam
 assiduitate sic assueverat, ut si quando egressus cum socio
 Cœnobium, iret ad aliquid sibi per obedientiam deman-
 datum, ne mens in divinis defixa cogitationibus alio
 averteretur, vel in plateis exaudirent Psalmos, aliasque
 preces suppressa voce recitantem. Ita omnibus admiran-
 dus, mortalibus, immortalibus juxta carus, tam præ-
 clare incohatam, tam sancte feliciterque traductam, ad
 annum quintum & octogesimum perduxit vitam. Id
 vero ætatis etiam jam confecisse stipendia videri posset, pie-
 tatis tamen munia nunquam remisit. Vetus senio con-
 fectus in morbum incidit: quo ingravescente, cum sen-
 tiret

tiret alio sibi demigrandum ; statim flagitavit Ecclesiæ Sacramenta , ut iis munitus , tanquam comparato com-
meatu , commune omnium mortalium iter ingrederetur . Itaque summa cum veneratione ac pietate , cæterisque animi Christiani , ac Religiosi argumentis Sacramenta suscepit . Mox vero brachiis in crucem compositis , ad Superos evolavit , acri relicto sui desiderio . Nec enim levis jactura tantum virum sublatum ab iis censebatur , qui non ignorarent ejus doctrinam , consilium , sanctissima vitæ pene cœlestis exempla plurimum attulisse mortalibus adjumenti . Sed nimirum longe uberiores ac prolixiores de hoc viro pertexere historiam licuisset in iis , nisi egissent , qui vestigiis insistentes Seraphici Patriarchæ , plus gerendis studeant rebus præclaris , quam evulgandis . At passus non est obscura obrui tantam lucem oblivione acri vir iudicio , & veteri ac varia locuples eruditione Julius Cæsar Capaccius , qui vivaci stilo Sanfelicium erutum sepulcro vitæ prope restituit ; cum in suis illum Elogiis Plinio Secundo supparem , Catullo non inferiorem facit . Obiit anno a Divino Partu millesimo quingentesimo septuagesimo , cum natus esset superioris sæculi quinto & octogesimo .

IN EANDEM VITAM

A N I M A D V E R S I O .

DE Antonii genitore *diffena* videtur Historicorum sententia. Auctor Vita, Franciscus Zazzera de Insignibus Nobilium, & Lucas Waddingus in libro de Scriptoribus Ordinis Minorum Franciscum appellant. Contra Philibertus Campanilius, Carolus de Lellis, & alii de Familia Sanfelicia agentes Johannem nominant. Facile tamen utraque conciliabitur assertio, si dicatur parentem ipsum Antonii binominum fuisse, dictumque Johannem Franciscum: quod denominationis genus Sanfelicia Gentis familiare est. Gravior de Antonii aetate suboritur dubitatio. Versus natalem ejus anno a Virginis Partu millesimo quadringentesimo octogesimo quinto affigit: quando fortasse nec conjugium inter Johannem Franciscum, & Adrianam Caracciolum genitores intercesserat. Verior est sententia, eum sub annum sequentis seculi quintum ac decimum natum esse, vitæque cessisse septuagesimo, quum quintum circiter & quinquagesimum ætatis expleisset. Certe anno memorati seculi quadragesimo primo, quo Carmina edidit, fuisse juvenem, vel ex eo licet conjicere, quod ipsemet in ejus operis Præfatione ingenii sui Primitias eadem appellat. Atqui si anno superioris seculi octogesimo quinto natus esset, sextum & quinquagesimum ætatis annum egisset: quod rationi videtur convenire non posse. Fatemur tamen in designanda Antonii ætate hanc nobis non omnino arridere epocham. Ambages nihilominus indicasse contenti, solidiora de illa præstamus eruditorum judicia. Præter Carmina, & librum de Origine & Situ Campaniæ, Notas & Additiones ad Thesaurum Linguae Latine Marii Nizolii lucubravit Antonius, quæ in domestica Gentis nostræ bibliotheca præstant autographa.

ERU-

ERUDITORUM VIRORUM DE ANTONIO SANFELICIO

Honorifica testimonia.

Gnelli de Rogerio in Oratione, cui Titulus: *Neapolitanae Literaturae Theatrum*.
 „ Loquor Antonium Sanfelicium, insignem illum ætatis suæ Chorographum,
 „ qui ob doctrinæ præstantiam alter Plinius dictus est, quem in oras Campaniæ amœnissimas intento, videas defixum obtutu, metiri omnia geographicæ,
 „ altitudines montium, recessus vallium, amplitudines
 „ fluminum, camporum æquora, adjacentium undique
 „ locorum situm adeo culte venusteque describere, ut felicissimam dicas Campaniam, quod ita pulchram naturam finxit, feliciorẽ fortasse, quod Sanfelicium habuerit descriptorem.

Julius Cæsar Capacius in Elogiis Virorum Literis illustrum lib. 2. Elog. LXXV. pag. 366. „ Amœnissima Italia pars Campania inter illustres scriptores Plinio, & „ L. Floro veriorẽ (ut qui patrium solum optime noverat) Antonium Sanfelicium Chorographum habuit.
 „ A puero mirifice terrarum cognitione fuisse delectatum, ipsemet testatur. Sed satis fecisse arbitratus est, si Italicas
 „ urbes cum Higino & M. Porcio Catone, quorum labores periere, descripturus, unius modo Campaniæ
 „ imaginem tota Europa exquisitam repræsentaret. Quæ
 „ licet exigua in hac orbis parte cernatur, maxima tamen
 „ cultis doctisque coloribus effecta, eo felicior prædicatur,
 „ quod Sanfelicium habuit: quem nec videas

Pingentem immanes Læstrygonas, atque Cyclopes:

¶

„ sed

sed ~~aperta~~ litarum, sinuumque placidos recessus, salubres aquas, vitium arborumque luxuriam, camporum felicitatem, oppidorum numerum nobilitatemque ita describentem, ut suae Campaniae praconio apud exteros celeberrimus evaserit; & cum de illustrandis Regionibus agitur, primus in literatorum consensum advocetur. Ad Plinii Secundi uberem, sed brevem, facundiam accessit: qui Latinae orationis copiam profundens, nunquam a rerum proprietate digreditur, uno versu Historiarum volumina complexus. Epigrammatum scriptor elegantissimus. Quorum uno in Divi Agnelli Neapolitanorum Templo pro Andrea Alexio elatus est, quantum suis potuisset Catullus gloriari.

Idem Julius Caesar Capacius in Dialogo cui Titulus, *Il Forastiere*, pag. 707. Die VIII. Sanfeliciae Gentis viros illustres recensens, & laudans: *Antonio il più culto letterato dell'età sua.*

Carolus Pintus apud eundem Capacium cit. Elogiorum libro, & loco:

DE ANTONIO SANFELICIO.

*Felix qui valuit patriamque, genusque togatum,
Et facere animi munera magna sui.*

*Felix qui valuit causas exponere rerum,
Et qui dives erat sat pietatis opum.*

*Felix qui Phœbi meruit gestare corymbos,
Atque suum lauro ter redimere caput.*

*Felix Campana scriptorum gloria terra
Omne felici sub requiescit humo.*

*Nomine Flos niger est, Felix cognomine, felix
Et meritis (spes est) incolit ille forum.*

M. Antonius Surgens Patritius Neapolitanus lib. 1. Neapolis illustrata, fol. 233. num. 2. „Omnes fere Regni Neapolitani Provinciae suum obtinuerunt Homerum, idest particularem laudatorem. Campania Felix, sive Terra Laboris ab Antonio Sanfelicio illustrata est.

Franciscus Zarzera in Opere inscripto, *Dell' Insegne de Nobili*, agens de Familia Sanfelicia fol. 200. *Antonio prese l' Abito di Monaco Francescano Offervante, ed essendo molto dato allo studio delle Latine lettere, scrisse con dot-*

to stile, benchè brevemente, l'istoria della Campagna Felice: ed in Verso Lirico diversi Componimenti.

Antonius Caracciolus in libro de Sacris Ecclesiæ Neapolitanæ monumentis cap. 2. sect. 2. „ Porro Trebulanā, nam in Campania urbem nobilis ille descriptor Campaniæ Sanfelicius inter Sueffulam, & Capuam olim extitisse merito existimat.

Franciscus de Petris lib. 1. Histor. Neap. cap. 6. fol. 67. E finalmente nell' Istorie quel Camillo Portio, Michel Riccio, Francesco Marchesi, Antonio, e Tomaso Sanfelici.

Lucas Waddingus libro de Scriptoribus Ordinis Minorum lit. A. fol. 37. „ Antonius Sanfelicius, Francisco „ patre, Adriana Caracciola ex Marchionibus Vici genitrix, in adolescentiori ætate factus Minorita Regularis „ Observantiæ, brevi in Omni doctrinarum genere felices fecit progressus. Sed musis amœnioribus delectatus, „ politionibus literis fuit ornatissimus, & in re Geographica non mediocriter versatus. Cum de Italicarum „ Urbium descriptione (præsertim quod ab Hygino eodem „ argumento confecti libri periissent, ad modumque pauca de M. Porcii Catonis Originibus fragmenta super- „ sint) cogitasset, primum scripsit geographiam Campaniæ, sive de Situ & Origine ejusdem, quam breviter, „ & docte absolvit, dedicavitque Senatui, Populoque „ Campano. Circumfertur sub titulo *Campania* inter „ Auctores Italiæ illustratæ, proditque olim Neapoli in „ xii. Deinde ibidem apud Dominicum Maccaranum „ anno 1636. præmissa ejus effigie, & vitæ compendio. „ Carmina pleraque variorum argumentorum partim „ impressa, partim manuscripta. Alia meditantem mors „ eripuit anno MDLXX.

Idem Waddingus in Notis & Commentariis ad lib. 5. de Vita & Rebus gestis B. Jacobi Piceni Ordinis Minorum, Heroico Carmine descriptis a Johanne Baptista Petruccio Archiepiscopo Tarentino pag. 105. n. 10. „ Campaniæ amœnitatem, & fertilitatem omnes ferme, qui „ res Neapolitanas attigerunt, summopere commendant, „ & *Felici* epitheton communiter adnectunt. Præ reli-

„quis peculiarem, & doctum de Campaniæ laudibus
„scripsit tractatum Antonius Sanfelicius Minorita, vir
„nobilis & eruditus, qui variis editionibus separatim
„circumfertur.

Papius Merula in Cosmographia Universali edita Am-
stelodami parte 2. lib. 4. fol. 895. „Calatia, *Cajazzo* ho-
„die Sanfelicio, qui de hac urbe in eleganti de Campa-
„nia libello consulendus.

Camillus Peregrinus in Apparatu ad Antiquitates Ca-
puz, sive de Campania Felici disc. II. n. 37. pag. 480.
*Così il Sanfelice, Religioso Frate Francescano dell' Osservan-
za, e nobil Cavaliero Napoletano, nel cui nome ben deva
finire questa mia Descrizione, s'egli alla sua volle dare om-
revol principio dal nome del Senato, e Popolo di Capua
mia patria.*

Ferdinandus Ughellus tom. VI. Italiæ Sacræ in Provin-
cia XIII. col. 3. editionis Venetæ: „His de Campaniæ
„felicissimæ amœnitate, urbium numero, gentiumque
„ingenio delibatis, sed compendiose. Siquidem habuit
„illa multos, & illustres scriptores, Antonium Sanfeli-
„cium, Capacium, Camillum Peregrinum, aliosque
„eruditos viros.

Idem Scriptor in eodem tomo de Episcopatu Calatino
col. 439. „De qua Antonius Sanfelicius eleganti de Cam-
„pania libello: *Montana est*, inquit, *Calatia &c.*

Abraham Ortelius in Theatro Orbis terrarum editio-
nis Antuerpiensis ex Officina Plantiniana fol. 96. „Ac-
„curate admodum literis comprehendit suam Sanfelicius
„Campaniam.

Guillelmus, & Johannes Blaeu in Novo Atlante par-
te III. de Neapolitano scribentes Regno „Antonius San-
„felicius in eleganti de Campania libello.

Idem Johannes, & Guillelmus fratres Blaeu in Epi-
stola dedicatoria laudati libri de Origine & Situ Campa-
niæ: *D. Josepho Sanfelicio Archiepiscopo Consentino, in In-
feriori Germania Nuntio Apostolico cum potestate Legati de
Latere &c.* Edit. Antwerp. an. MDCLVI. „Offendit il-
„lam (Campaniam scilicet) suis, ac exteris magnus il-
„le, magnorum virorum testimonio celebris Antonius
San-

„ Sanfelicius propatruus vester, quem non immerito Plinius, Hyginus, & Porcius Catonibus non blandientia, sed vera cœquarunt majorum, judicia.

Emmanuel Confalez Tellez in Commentariis ad Decretales Gregorii IX. passim laudat Antonium Sanfelicium.

Carolus de Lellis de Nobilibus Regni Neapolitani Familiis, sub titulo, *Della Famiglia Sanfelice* fol. 325. *Giovanni Sanfelice*. Fu sua moglie *Adriana Caracciola de' Marchesi di Vico*. Di lei ebbe *Francesco*, ed *Antonio Frate della Riforma di S. Francesco*, Religioso di molta bontà, e letteratura, che scrisse in lingua Latina con molta eleganza un libro della *Campagna Felice*, tenuto da curiosi dell'antichità in molta stima; ed anche in verso *Lirico diversi Componimenti*.

Philibertus Campanilis in Opere, cujus Titulus, *Dell'Armi ed Insegne de' Nobili*, Familiam Sanfeliciam illustrans fol. 700. Da *Giovanni*, ed *Adriana Caracciola* nacquero *Francesco*, ed *Antonio*. *Antonio prese l'Abate di Monaco, Franceseano Osservante*; ed essendo molto dato allo studio delle Latine lettere, scrisse con dotto stile (benchè brevemente) l'*Istoria della Campagna Felice*, ed in verso *Lirico diversi Componimenti*.

Nicolaus Toppus in Bibliotheca Neapolitana lit. A. part. 1. fol. 31. *Antonio Sanfelice Monaco Franceseano stampò la Campania con molta esattezza appresso Mattia Cancer l'anno MDLXII. in 4.*

Bernardus de Montfaucon, auctor Gallus Ordinis S. Benedicti Congregationis S. Mauri, in Diario Italico cap. 21. pag. 302. „ In Campaniam Felicem venimus, cujus „ perelegantem duobus hinc seculis descriptionem edidit „ Antonius Sanfelicius, latine ita belle scriptam, ut vix „ simile quidpiam illo ævo emissum sit.

Joseph de Magistris in Additionibus ad librum 1. de Statu Ecclesiæ Neapolitanæ descripto a Francisco patruo num. 316. fol. 436. & seq. agens de Ecclesia, & Cœnobio Sanctæ Mariæ Gratiarum Neapolis: „ Floruerunt in „ hoc celeberrimo Minorum Observantium Cœnobio multi alii viri docti, Antonius Sanfelicius, Francisco patre,

„ tre , & Adriana Caracciola ex Marchionibus Vici ge-
„ nitrice natus , qui Campaniæ Chorographiam , & Car-
„ mina pleraque circa annum MDLXX. edidit .

Dominicus de Angelis in Dissertatione de Patria Ennii Romæ edita pag. 54. *E' l dottissimo Antonio Sanfelice nel suo celebre libro de Origine & Situ Campaniæ avvertì anch'egli del nostro Ennio l'istesso intorno alle tre principali lingue, delle quali fu egli perfettamente pratico ed intendente .*

Philippus Rondininus de Monasterio Casæmarii cap.4. pag. 39. „ Amnem hunc (Fibrenum) multi existimant
„ a Fucino superiore Marforum lacu , per emissarium
„ quod Claudius Cæsar extruxit , occultis huc dilabi ve-
„ nis . Quam opinionem erroris obnoxiam esse diserte
„ notat inlignis Chorographus Antonius Sanfelicius an-
„ tiqus auctor in aureo Libello de Origine & Situ Cam-
„ pania .

Johannes Baptista Pacichellus in opere inscripto , *Il Regno di Napoli in prospettiva* part. 1. pag. 64. illustrior-
res Neapolitanos Historicos designans : *Nobilisata si vede la Storia da Gioviano Pontano , Benedetto Falco , Michele Riccio da Antonio , e Tommaso Sanfelice .*

D. Didacus Maza Patricius Salernitanus in Vita Josephi Sanfelicii Apostolicæ Sedis in Germania Nuntii &c. pag. 6. *Sta arricchita la Repubblica Letteraria dell' Opere de' Sanfelici , con le Poesie di Ludovico , con l'Istorie di Giovan Tommaso , con le celebratissime Opere di Antonia Sanfelice .*

PRÆ-

PRÆCLARISSIMO SENATUI,
POPULOQUE CAMPANO
ANTONIUS SANFELICIUS
S. D. P.

Humanis animis rerum divinarum, atque humanarum scientiæ cupiditatem a natura insitam esse constat. Id nobis, Amplissimi Viri, ea ratione ingenuit, quo bruta animantia, quæ viribus, velocitate, vitæ diuturnitate, ceterisque corporis bonis nobis præeunt, uno Intellectus cœlesti dono antecellamus. Venum quum non sit omnibus eadem vis mentis, diversa doctrinarum genera homines pro animi captu secuti sunt. Theologorum disciplina super æthera evolvans, Divina scrutata est mysteria; eaque mortalibus referavit, ut Summi Boni cognita bonitate, illius desideria & amore accenderemur. Qui non tam alte explicuerunt alas, Mundi sphaeram, inferioresque Siderum globos scrutati sunt. Infra hos quidam elementorum ignis, & aëris effectus varios subtili investigatione perquisiverunt, alique alia. Ego vero, qui meæ minervæ parum credens, in sublimia abire non sum ausus, terrarum sequi cognitionem, quæ me a puero mirifice delectavit, operæ pretium existimavi. Quumque in ea diu versatus intelligerem, quicquid ibi profecissem ponendum esse in medium, humanæque impertiendum societati, cœpi cogitare de Italicarum Urbium descriptione.

*ptione ; praesertim quod ab Hygino eodem argu-
mento confecti libri periissent , admodumque pau-
ca de M. Porcii Catonis Originibus fragmenta
supersint . Ea de re mihi deliberanti subiit prae-
ceptum illud :*

*Sumite materiam vestris, qui scribitis, & quam
Viribus .*

*Itaque mei vires ingenii metitus , videns me oneri
imparem , ad faciliora verti stilum , unamque
Italiae partem Campaniam mihi tractandam delegi.
Opus ipsum Dei aeterni omnipotentis numine ab-
solvimus , quod muneri vobis mittimus . Inclytae
Capuae nostra merito debetur Campania , quam &
Latini , & Graeci Scriptores Campaniae dixere
principem ; quin propter amplitudinem , opumque
potentiam posse omnibus in terris imperii nomen,
ac dignitatem sustinere . Huc accedit , quod Illu-
stris Julius Paleniorum Comes , nobilissima Capuae
nobilissima proles , me , ut banc ederem Chorogra-
phiam , vebementer accendit , musarum & pieta-
tis cultor . Valete .*

DE

D E
**ORIGINE, ET SITU
 CAMPANIÆ.**

(1)

CAMPANIAM scribimus,
 situm, dimensionem, agri
 naturam, & antiquos in ea
 populos. Contexere cum
 his placet insignia illius
 ævi ædificiorum monu-
 menta; quæ, licet semidi-
 ruta, aspectu tamen cum
 oculis, tum animo grata sunt. Gratificandum
 duximus (2) doctis, curiosisque viris, quos ho-
 rum operum pervulgatum tota Europa nomen e
 longinquis allicit terris, quibus nostra hæc scri-
 pta quasi dux erunt ad ea pernoscentia. Neque
 vero nobis vitio vertendum est, quod geogra-
 phica; eruditis tractata ingeniis, scribere ag-
 gressi sumus. Non enim ego in orbis terrarum
 A de.

DE ORIGINE,

descriptione versor, (3) sed in exigua ejus parte (4) mihi nota, qui patrium sedulo peragravi agrum, ne incognita pro cognitis, neve pro veris falsa traderem. Id potissimum me Campanum hominem ad hoc suscipiendum munus excitavit, atque impulit, quod dum e Geographis quidam dimetiendis cœli circulis, Geometricæque incumbunt subtilitati; dum alii (5) ad enarranda rerum miracula se occupant, & alii ad honestandam patriam sunt nimis intenti; ornandæ Campaniæ parum studiosi fuerunt. Pudebat seminudam intueri parentem, meque illam oportere velare percepi: quod si (6) elegantiore purpura, ut placet, non operietur, (7) qualicumque poterimus itola contegemus. Verum enim vero non est ardui operis, quod pulchrum, quod bonum est, ornare laudibus. Quisquis enim (8) ejus amoenitatem, (9) cœli clementiam, (10) soli ubertatem, maris, fluviorum, & lacuum norit commoda, (11) Campaniam Naturæ delicias non negaverit.

*Hic ver assiduum, atque alienis mensibus æstas:
Bis gravidæ segetes, bis pomis utilis arbor.*

Virg. Georg. II. 149.

Quod præconium, quamvis universæ Italiæ tributum videatur, non injuria tamen sibi illa vindicat, ubi nullo non tempore (12) flores floribus, pomis poma, & fruges frugibus, vernante semper, vel autumnante temperie, succedunt. (13) Bona pars ejus secundo seritur semine: (14) fert biferas arbores: fert vel (15) trifero pro-

ET SITU CAMPANIÆ. 3

proventu vites, in quibus mira varietate pars uvarum floret, pars defloruit, sunt turgescētes, sunt acerbæ, aliis maturefcentibus, aliis jam maturis. Suggestit succiplena nutrix alimenti plurimum, neque modo suos fetus, verum etiam alienos inexhausto alit ubere. Voco autem alienos, alumnas arbores, tum pecudes, quæ tametsi aliis, atque aliis e terris ad nos transmigrarint, non aliam hic vitam vivunt, ac in genitali solo, de quibus suo loco. Consulto autem in superiori carmine pro *pecudes* substituimus *segetes*; cum nobis non (16) duplex ovium partus, (17) ut Samnio, Lucanisque pastoribus (18) pascua mutantibus, sed duplex volvente anno contingat sementis. Hæc in universum, nunc singula attingenda, eo servato ordine, ut primum maritima, deinde persequamur mediterranea.

LITORALIS CAMPANIÆ DESCRIPTIO.

TErræ Italiæ mediam longitudinem transgressa, Campania ad inferi maris oram recubat. (19) E cœli positione temperamentum habet, quæ tantundem prope (20) ab Austri-
no recessit æstu, quantum ad hiemes Septentrionis accessit: (21) quod ad salubritatem facit, bonumque humani corporis constituendum habitum. (22) A Liri fluvio ad Sarni ostium pertinet, sexaginta passuum millibus excurrente

A 2

pla-

4 DE ORIGINE,

planitie, quæ (23) ab ipsa camporum laxitate facta est *Campania*; Hi amnes ejus duo latera constituunt, hic ab ortu, ille ab occasu. (24) Boream versus montibus cingitur, (25) Samnites, (26) & Hirpinos excludentibus; quartum vero latus mare possidet. (27) Latitudo ejus varia, ut tamen, qua maxime patitur, triginta non excedat milliaria. Quod si totius ambitus subducatur ratio, colliges ad centum & sexaginta passuum millia.

Liris (28) ex Apennino monte decurrens (Geographorum ritu ab occidentali plaga narrationis facimus initium) (29) in Soranum primo se fundit agrum, tenuis ante, quam (30) Fibreni fluminis ebibat aquas. (31) Hunc multi existimant (32) e Fucino superiore Marsorum lacu per emissarium, (33) quod Claudius Cæsar fecit, occultis huc delabi venis; falsa opinione, quando M. Tullius longe ante ejus imperium de Fibreno meminit. Ab utriusque confluente Liris torrentior (34) ad cataram properat, præcepsque ruit. Præcipitatus impetum premit, sedatoque cursu abiens, tanquam duarum arbiter gentium, (35) Latio fines præscribit, & Campanis. (36) Minturnas, Romanorum coloniam, is olim dividebat; Glanis antea vocatus, dimidiatique corporis alteram nobis tribuebat partem, Latinis alteram. Ponte utraque ejus ripa jungebatur eo loco, ubi (37) fluviali scapha trajiciuntur viatores. (38) Minturnarum, quæ jam corruerunt, (39) stat

ET SITU CAMPANIÆ. 5

(39) stat adhuc putre amphitheatrum, a quo non procul ductus aquæ conspicitur arcuatim procurrens.

Post Minturnas (40) Sinuessæ est, hoc nomine dicta, quod sit in Vesciæ oppidi sinu. (41) Sinope hæc prius vocabatur (42) a Sinopensibus Ponticis colonis, quorum opus fuit. (43) Emanant ejus in agro balneæ, quas memorix proditum est (44) mulierum sterilitati succurrere. (45) Per Campaniæ litus vulgo prorumpunt adversum morbos aquæ salutare, non tamen omnes eadem facultate, sed aliæ alia pro soli ingenio. Plurimi enim refert per quos terræ meatus fluant, (46) quæve metalla in cursu alluant, unde exustas qualitates in affecta constat transfundi corpora. (47) Plinius, qui in Latinorum numero populorum Sinuessanos reponit, audiendus non est; quippe magis a vero aberrans, quam Latinorum finibus absit Sinuessæ. (48) Latium enim Vetus a Tiberi ad Circeios servatum est, indeque (49) ad Lirim, Novum, quod *Adjectum* quoque appellatur. A Sinuessæ est (50) amnis Savoro, qui ex (51) Auruncorum profusus montibus, (52) Sidicinum, (53) Stellatem, & Falerinum agros modicus interluit, nullis brevi in curriculo auctus rivis.

(54) Sequitur Vulturnus triremium capax, æque atque Liris, cum utrique longius evagantes, comites aquas, abolitis earum nominibus, secum ad mare ducant. (55) Vulturni
fons

6 **DE ORIGINE,**
 fons in Samnio est, qui, dum (56) confragosa
 Samnitium percurrit loca, rapido fertur lapsu
 Venafrano tenus campo; unde, vi repressa,
 placidus continuat iter, mediam secans Cam-
 paniam. Piscium copiosus est, vere in pri-
 mis propter (57) clupearum multitudinem,
 quæ huc ad tutum portum subeunt; (58) gi-
 gnitque formosos lupos, sed in Samnio tantum.
 Deinceps (59) Gallinaria est Silva, mari præ-
 cincta, & Literno lacu, quæ civilibus bellis
 (60) materiem fabricandæ Sex. Pompeii classi
 suppeditavit. (61) Hanc latrociniis infestam
 consecuta tempora spoliarunt arboribus, quæ
 nunc (62) iligna glande, & arbuscularum cæ-
 terarum fetu hibernam (63) venatoribus, pa-
 riterque aucupibus inescat prædam. (64) Li-
 ternum lacum quæstuosum facit (65) mugilum
 assidua captura, (66) sub dies præcipue Halcyo-
 nios; quod id temporis ejus fauces occlusæ are-
 na fluctibus aggesta, piscatorum opera reclu-
 duntur, prætentis prius retibus. Juxta lacum
 (67) stetit oppidum Liternum, cujus vel ruinæ
 perierunt; locus tamen (68) ob majoris Afri-
 cani memoriam in omne seculum celebrabitur.
 Hoc sibi domicilium, (69) relicta ingrata pa-
 tria, delegit Scipio, quod ante obscurum illu-
 stravit vir ipse illustris, non tam genere, di-
 gnitate, laureatisque fascibus, quam modestiæ,
 fortitudinis, patientiæque titulis. Hic ille
 (70) cum Philosophia reliquo vitæ tempore
 negotium habuit, (71) & cum re rustica;
 (72) trium-

ET SITU CAMPANIAE.

(72) triumphalique dextera laboriosum saepe
rexit aratrum.

Huc adjacet (73) Cumanus ager, Phlegraeus
græce a Phlegra Thessaliæ valle; cum utroque
(74) Gigantum pugnam poëtæ vulgarent, illic
contra Jovem, (75) hic cum Hercule ejus fi-
lio ex Hispaniis redeunte, utriusque gentis fe-
rociâ hoc commento demonstrantes. Hæc
latifundia (76) Latini appellarunt *Laborias*,
quæ (77) duabus includuntur militaribus viis,
altera Cumis, Puteolis altera Capuam ferenti-
bus. (78) Sunt Laboriæ ea fecunditate, ut
vel cupidi agricolæ labori respondeant fru-
ctu; (79) restibileque nec stercorationem de-
siderent, nec intermissionem. (80) A Cumæis,
& Chalcidensibus conditi sunt Cumani, qui,
ducibus Hippocle, atque Megasthene, ad quæ-
rendas sedes profecti huc appulerunt. (81) Fe-
licium fertilitate prædiorum aucti cives, eo
progressi sunt opum, ut Etruscis, Italiæ fere
imperitantibus, parere recusantes obviam ierint,
(82) eorumque fregerint impetum. (83) Ita-
liæ, Siciliæque urbes Cumæ antiquitate præ-
stiterunt, quarum miserandum (ut ita dicam)
cadaver quisquis aspexerit, non poterit non
graviter affici. In rerum vicissitudine (84) urbs
tanta versa est in caprilia, (85) in cujus loci
tempore assiosum id pecus hieme commode sta-
bulatur. In pelagus illa prominebat, dextra
(86) Neronis Fossam, læva Acherusiam spectans
paludem. Vasto, effrenique animo (87) ma-
tri-

DE ORIGINE;

tricida Fossam ipsam instituerat, (88) Ostiam usque perducturus, quo sibi, (89) magiæ addicto, ad Avernales magicas vanitates expedita, tutaque semper pateret navigatio. Accedebat, eo quod (90) Canopicæ Alexandrinorum Fossæ cupiebat modulantes imitari choros, ut eorum exemplo inter fidicinum cantica iste citharoædus, interque psaltrias ultro citroque per derivatum vectaretur Tiberim. Irritæ temeritatis Fossa, quæ nunc lacus marinus est, remansit testis; quod nobis piscandi commoditate prospere cessit. (91) Altera rursus Amyclano in sinu ab eodem incohata, fisci exhaustis thesauris, destituta est, maximo (92) Amyclensium detrimento; fuit enim in causa, quam ob rem vinum Cæcubum disperierit, cui principatum multi dederunt. (93) Acherusia Palus est inter Cumas, & Misenum, cui (94) ferrugineo colore squalenti nomen a stygio Achæronte indiderunt. (95) Misenus promontorium (96) de sepulcro Miseni Trojanæ classis tubicinis appellatur, cujus ossa (97) hoc in monte insignium more virorum Æneas condi iussit, id honoris ejus tubæ deferens.

Hinc mare velut in æstuarium se fundens, (98) Bajanium efficit sinum, Romanis civibus magnopere expetitur. Etenim qui diutinis militiæ laboribus jactati fuissent, siue quem urbanæ ambitionis ceperat satietas, siue forum, plurimasque alias urbis molestias ferre amplius nolissent, in hunc otii portum confu-
fugie-

ET SITU CAMPANIÆ. 9.

fugiebant ; ubi animus post curarum fluctus ,
 subduclis superbix velis , & pacatæ vitæ jactis
 anchoris , se ipsum colligeret , atque recrearet.
 Ægritudines hac via effugiebant , ægraque cu-
 rabant corpora , (99) edocti quæ balneæ qui-
 bus mederentur morbis . (100) Multis in ter-
 ris medicamentosi exiliunt fontes , quī in Li-
 guria Statiellas , & in Narbonensi provincia
 Sextias Aquas condiderunt oppida ; nusquam
 tamen largius quam hic , propinquisque locis ,
 nec tam variis auxiliis adversæ valetudinis .
 Sunt his fontibus privata remedia , generatim
 vero senes fovent , & stomacho imbecillos ,
 quartanaque febre laborantibus adsunt . His
 præterea in collibus sunt excavati cuniculi ,
 quorum fervidus vapor , noxios e corpore eli-
 ciens humores , non mediocres efficit utilitates.
 Valetudinis igitur gratia , & ob mercaturæ ne-
 gotiationem (101) Puteolis , (102) frequentissi-
 mo in emporio , loca hæc innumera hominum
 celebrabat multitudo ; (103) *Regna Puteola-*
na eam ob causam a M. Tullio dicta . Strabo
 hunc sinum continuis ædibus (104) ita excul-
 tum scribit , ut unius urbis offerret aspectum ;
 quod ex earum reliquiis facile perspicitur . Illi-
 ciebant etiam piscandi oblectamenta , tum e
 mari , maritimisque piscinis , tum (105) e la-
 cubus Lucrino , atque Averno . (106) Lucrinen-
 ses voluptates erant præcipuæ , ubi ganæ stu-
 diosi non modo altilium piscium , sed etiam
 (107) ostrearum construxerunt vivaria , non

B

con-

contenti iis, (108) quas copiose gignebat Lucrinus, ob id *ostreofus* cognominatus. His de causis (109) non minoris hic publice, & privatim ædificabatur, quam in Urbe; utque ad Tiberim superba erat Roma, ita hic deliciosa.

Una in tot opportunitatibus gelida ad potum desiderabatur aqua, calidis dumtaxat fontibus hic erumpentibus. Grandem idcirco pecuniam Romano ex ærario erogare necesse fuit, tum in rivos fornicato opere, perque actos in montibus cuniculos a quinto & tricesimo (110) milliario deducendos, tum in (111) receptacula aquarum facienda, non tantum ad Romanorum civium usum, sed etiam (112) classiariorum militum. Nanque Senatus, imperii consulens securitati, super omnia Italiæ, classem hoc in sinu in piratarum excursiones, & ad omnem navalis belli eventum habebat instructam, inter Orientis, Occidentisque regna mediam. E cisternis illis duæ impensa magnificentissima incorruptæ ad nostram pervenerunt ætatem. Harum altera, in vivo Miseni lapide excisa, frigidas intra montis viscera servabat aquas; altera vero multiplici struclilium pilarum versu, (113) integro adhuc testorio, concamerationes sustinet. Infra hanc ad litus lateritius tholus egregio assurgit opere, qui (quantum conjectura licet assequi) intus confidentibus æstivos defendebat ardores, quoniam ad captandas auras latissimè patet fenestrarum, & ostiorum luminibus.

Pro-

ET SITU CAMPANIÆ. 11

Prope est (114) Avernus lacus, græce Αἰώνιος:
*Quem super baud ullæ poterant impune volantes
 Tendere iter pennis: talis sese balitus atris
 Faucibus effundens supera ad convexa ferebat.*

Virg. Æn. VI. 239.

(115) Exhalabat quondam diram mephitim, sed
 (116) succis postea, quæ lacum ambiebant,
 densis silvis, ea pestis evanuit. Is nostra me-
 moria (117) piscibus affluebat, qui nuper (118)
 pluvii cineris amarore ad unum necati sunt.
 (119) Eruperunt superioribus annis e vastissi-
 mo terræ hiatu immensæ flammæ, flammisque
 commixti ingentes, innumerique lapides, qui
 postridie ejus diei in montem, visu horribilem,
 congesti visi sunt. In ea ignium tempestate ali-
 quot balneæ obrutæ, planities Puteolis subje-
 cta magna ex parte monte occupata, Avernus,
 præter piscium cladem, ad dimidium angusta-
 tus est, quin mare retrocedere fuit coactum,
 ut novam loci faciem, qui antea viderant, de-
 mirentur. (120) Averni accolæ fuerunt Cim-
 merii, gens rapto vivens, grassans in eos, qui
 ad (121) Avernalia Plutonis sacra contendebant.
 Ad hæc sacra, idest, ad exercendam magiam
 huc ibatur, & ab inferis manes (ita prisci im-
 pii corpore exutas animas vocabant) ad vati-
 cinationem exciendos. Magicæ artis professores
 spectris quibusdam ita oculorum aciem perstrin-
 gebant, ut ad cadavera sua manes evocari vi-
 derentur. Hujus necromantiæ studio Homeri-
 cus Ulysses, e Circæ solvens insula, ad hos

B 2

Cim,

Cimmerios venit. Hos dico, nequis in Homeri carmine intelligat (122) Cimmerios, qui alio in orbe Mæotim accolunt paludem; quam opinionem id excludit, quod ea navigatio unius fuit diei. Hic ergo Ulysses (123) umbrarum fecit evocationem, humato prius (124) Bajo socio, unde Bajanus sinus, (125) non ab urbe Bajis, quæ nulla fuit. Quod vero Avernales Cimmerii Scytharum Cimmeriorum cognomines fuerint, congruens inter eos vitæ ratio fecit. Efferatis erant utrique animis: utique illis, a Signiferi plaga longissime sepositis, crassior aëris caligo offunditur: ita hi obscuras inter Averni silvas, tenebricosisque in specubus ad latrocinandum delitescabant.

Medius inter Avernum, & mare Lucrinus fuit, Romanæ Reipublicæ (126) ob maximam piscium capturam maxime vectigalis; qui supervenientibus undis, piscesque excludentibus, (127) a C. Cæsare objectis in mare molibus munitus est:

— *Lucrinoque addita claustra;*

Atque indignatum magnis stridoribus aquor.

Virg. Georg. II. 161.

Hinc, atque illinc firmissimo septus muro Lucrinus, & imperturbatos continebat pisces, & tutum subeuntibus velis præstabat portum. Hunc sequens ætas, oppressa Republica, Augusto adulans, (128) falso *Portum Julium* appellavit:

Julia qua ponto longe sonat unda refusa.

Id. ibid. 163.

Non

ET SITU CAMPANIÆ. 13

Non enim Julius de suo id opus fecit, sed a Patribus missus faciendum curavit. Arcto spatio hi lacus sejungebantur, quod ex eo conjici potest, nam utrumque Augustus, parvo negotio media effossa tellure, in unum confudit; ibique tota hieme, pugnaturus vere cum Sex: Pompejo, remiges, classiariosque exercuit milites pugnam meditantes. Stante Romana libertate, Lucrinus munitionibus tutus oppugnantibus obstitit mari; qua eversa, cum nulli essent rerum publicarum curatores, cessit pertinacibus undis. Hujus tyrannidis (129) vindex fuit novus mons, quem memoravimus, qui mari ab injusta possessione repulso, factus est alter loci tyrannus. E regione montis surgit collis, in quo truncum apparet ædificium, quod Puteolani pro certo habent (130) Ciceronis fuisse Academiam. Huic opinioni fidem esse adhibendam ea mihi persuasit ratio, quod locus antiqui domini sevat nomen; tum quod respondet topographiæ a Plinio factæ, quam adscribo: *Digna memoratu villa est ab Averno Puteolos tendentibus, imposita litori, celebrata porticu, & nemore, quam vocabat M. Cicero Academiam.* Hæc Plinius. Platonis æmulator non modo in tractanda Philosophia Arpinas ille esse voluit, sed Platonici gymnasii nomen in suam villam, Musarum domicilium, traduxit. Hinc factum est, ut gloriosis Græcis, Atticam Academiam jactantibus, Latini Puteolanam opponerent, (131) & Tusculanum Lyceo Aristotelico; quibus

bus e fontibus moralis Philosophiæ manarunt rivi.

Puteoli urbs, (132) a Samiis posita, Di-
cæarchia prius fuit de regiminis æquitate;
quod in ea Republica cives sine ullo census,
ordinisve delectu, ambitionis, continuoque di-
scordiæ fomite, ad regendam, servandamque
patriam concordia caritate, parique inter se ad-
ministrationis jure conjuncti essent. (133) A
Romanis dehinc colonis (134) de parvis bal-
nearum puteis Latinum impositum est nomen,
quod est *Puteoli*. Huc usque Campani cives per
Laborinos campos viam munierunt ad compor-
tandos agrorum fructus, utque hinc peregrinas
exportarent merces, quandoquidem celeberrimum,
ut diximus, (135) Puteoli emporium
erat. Ipsa (136) in via, quæ adhuc *Campana*
vocatur, utrinque lateritiæ, (137) reticulatæ-
que structuræ se offerunt spectandas, quæ via-
tores tenent, pascentes specie oculos eruditos.
Spectatu quoque dignum est antiquum (138)
Puteolanorum amphitheatrum, circaque ipsum
innumera ruinosa concamerato opere ædificia,
quorum quedam subterranea sunt, perviaque
inter se, tam perplexa tamen ostiorum amba-
ge, ut absque duce, circumductove, fixoque
funiculo, negetur exitus. Quare nos hujusmo-
di labyrintheos anfractus (139) Dædaleis relin-
quentes ingeniis, inceptum peragemus iter.

Neapolim hinc proficiscentibus subeundus
est clivus, cujus ad lævam situs est campus un-
dique

ET SITU CAMPANIAE. 15

dique montibus sulfureum exhalantibus vaporem circumdatus, angustis adeundus faucibus. Intra eum aliquot in locis scaturigines altius, uti fornacis calcariae, subditis ignibus ebulliunt, aspectu non minus horrido, quam quæ (140) in Amsancti efferuescunt Hirpinorum valle. (141) *Vulcanium Forum* id fuit antiquis, ubi (142) sulfurea constantur potoria vascula, quorum usum lienosis prodesse compertum est. Post hos montes albicant (143) Leucogæi aluminosi colles, a candore nomen adepti, apud quos, teste Plinio, scatebant balneæ oculis opem ferentes, & vulneribus. (144) Subiacet parvus lacus, sterilibus omnino aquis, præditis tamen vi naturæ mira. Est in proximo terræ spiraculum, afflatu intus tabifico, signum habens juxta fauces, quod non sine vitæ periculo præterire licet. Quodcunque animal id transgreditur, procumbit illico semianime; quod si prius quam exanimetur, his tinguatur aquis, ad salutem redit, facto in canibus sæpe periculo. Ea lacus parte, quæ spectat in meridiem, passim rimis fatiscit humus, alibi minoribus, alibi majoribus, e quibus jugiter evaporantes fumi (145) podagricis auxiliantur, præsentique remedio contractos remittentes nervos, pristinis restituunt vitæ muneribus.

Puteolani, atque Neapolitani agri terminus est (146) *Pausilypus* mons & promontorium; qui Græca voce bonum præferens genium, rem. nomini non habet disparem. Is præ.

præter (147) liberum Campaniæ, Picentino-
rum, maris, & insularum prospectum, præ-
terque vini laudem, pomorum omne genus di-
ves est; (148) beator tamen in citreis, magni-
tudine, & odore præcellentibus, (149) cibariis-
que uvis apiana, & duracina. (150) Loci hu-
jus cum amœnitatem, tum salubritatem ada-
masse antiquos, (151) sumtuoso villæ cultu
sunt testes; quarum in ruinis multæ effossæ in-
ventæ sunt mutilatæ columnæ, tum quædam
integræ pretioso e marmore maculis pulchre
distincto, quæ in sacrarum ædium ornamen-
ta translata spectantur. Laboriosius olim ejus
dorsum transcendebatur; quapropter ne a via-
toribus superandum esset, ad ejus imum (152)
ferro miliaria crypta fuit aperta pervio transi-
tu, ea laxitate, quæ adversa admittit plaustra.
Vulgaris est opinio, auctorem operis fuisse Lu-
cullum, male fundata super M. Varronis ver-
bis non recte intellectis, qui *III. de Re Rustica*
libro ait, Lucullum ad Neapolim perfodisse
montem. Quod si qui ita sentiunt, subnexæ
orationis expendissent contextum, hanc im-
pensam ei non adscripsissent, ex Strabone at-
tribuendam M. Coccejo. Quod sequitur hoc est:
*Ac maritima flumina immisit in piscinas, quæ re-
ciprocè fluerent.* Hæc plane docent, non spei-
tare præcedentia verba ad transitum per cry-
ptam patefactum, sed ad specus parvos oblon-
giores, quos ad Pausilypi caput cernere est, la-
tere vergente ad orientem solem. Per eos enim
cuni-

ET SITUCAMPANIÆ. 17

cuniculos, æstuante sole, reciprocantes (153) maris euripi conclusos (154) intra vivaria refrigerabant pisces. Asiaticam prædam in iis sumptibus consumpsit Lucullus, (155) de qua gaza profusa *Xerxes togatus* a Pompejo dictus.

Neapolis, ex Plinii historia, (156) Chalcidenses habuit conditores: quod vero scriptum Strabo reliquerit, primos colonos fuisse Cumanos, non continuo dissentit ab eo, (157) cum a Chalcidensibus fuerint propagati Cumani. (158) Primum hæc *Parthenope* a Sirenis tumultu fuit, mox (quæ loci est opportunitas) novæ colonie accepit incrementum. Novis civibus non placuit cum veteribus tecta conjungere, sed in propinquo loco confederunt, hæcque fuit *Neapolis*; (159) rursus *Parthenope* versa est in *Paleopolim*. (160) Ignota hæc Solino fuerunt, qui ab Augusto cœpisse dici *Neapolim* scribit, quasi vero Augustus fuerit ante Ciceronis ætatem, apud quem sæpe *Neapolim* legas. Hæ duæ urbes unis claudebantur mœnibus, quæ postea, utrinque auctis tectis, in unum coalescere corpus. Per Sirenum vero fabulam loci hujus deliciosæ notantur illecebræ, (161) ad otia invitantes, ad quæ nata fertur Neapolis. Molli sane otio animum corrumpi dubium non est, contraque literarum & studiorum perfici exercitatione. Id noscentes docti, modestique viri, Sirenum cantibus occlusis auribus, otio non abutentes, & suæ famæ consuluerunt, & posteritati. Quam

C

de-

DE ORIGINE,

debet humana vita agricolarum Magistro, a quo docti sumus,

*Quid faciat lævas segetes, quo sidere terram
Vertere conveniat!* — Virg. Georg. I. 1.

A quo præterea didicimus,

— *Ulmis adjungere vites.* Ibid. 2.

Neapolim vero illum hæc canentem coluisse, quis dubitet?

Illo Virgilium me tempore dulcis alebat

Parthenope. — Georg. IV. 562.

(162) Palladius quoque hic agens, de eadem re rustica præcepit, deque citreorum cultu, quæ primus ipse demonstravit Italiæ. (163) Non sunt prætereundæ Silvæ Neapolitani Vatis, quæ perpetuo comarum honore adhuc virent sæcula vincentes. (194) Ager hic fecundatur Cerere, Baccho circumpositi colles, hortis vero exornantur suburbana, (165) directis in quincuncem pomorum ordinibus. Græcorum carmina (166) Alcinoi, Phæacum Regis, pomaria, & in Africa (167) Hesperidum aurea mala magnifice cantarunt. Quid si Poëtæ illi tantas arborum Medicarum hic vidissent silvas? (168) Has tamen nostri & versibus, & soluta oratione laudibus sunt prosecuti, quippe quæ malum ferant præsens venenis antidotum,

— *Quo non præsentius ullum,
Pocula si quando fœva infecere noverca;
Mistuerintque berbas, & non innoxia verba,
Auxilium venit, ac membris agit atra venena.*
Georg. II. 127.

Mul.

ET SITU CAMPANIAE. 19

Multiplicis hæc mala generis colore ad aurum inclinato: sed his verbis, (169) si Macrobio credimus, commendatur Citreum, cujus potissimum mali comesta semina, tum interior acida caro (170) haustis adversantur venenis, simul & oris emendant graveolentiam:

— *Animas & olentia Medi*

Ora fovent illo, & senibus medicantur anbelis,
Ibid. 134.

Huc nos, quo hæc remedia manifesta fierent, digressi sumus; nunc ad id, quod restat, itineris.

Suburbium, quod secundum litus est, (171), Sebethus alluit. ~~Suaviolus ne linterium~~ quidem patiens, non tamen inglorius, (172) sub nomine Sebethidis Nymphæ decantatus. Sunt qui malint (173) per Nympham Sebethida significari aquam, quæ pensili rivo infuebat Neapolim, quod geminatus indicat ductus ad Januariam portam. Sebethum duo sequebantur memoria Herculis insignia oppida, Herculanium, & Pompeii, quæ incendiis injuria versa sunt in vicos. Literis proditum est, Herculem debellatis Hispaniis, Gerionis Regis (174) pulcherrima boum armenta in Bajanum sinum exposuisse, ibique inter Misenum, & Avernum ipsas caulas vallasse. (175) Locus is de boum caula fuit primum *Boaula*, mox, ut vox ipsa dulcius sonaret auribus, facta est *Bauli*. (176) Deliciarum hic erat locus, quo paulo ante Romanæ Reipublicæ excidium multi (177) navi-

gabant ad spectandas insanas in mari substructiones, (178) atque loculatas (Varronis utor verbo) maritimas piscinas. Inde dux Græcus in patriam rediturus, Picentinos versus discedens, castra (179) ad montem Vesuvium locavit, ibique constructis tectis, & agro, quem occuparat, viritim divisio, copiarum partem manecos, belloque invalidos reliquit. (180) Hæc fuit *Heraclea* Græcis colonis, post *Herculanium* Latinis. Posito oppido, castra ad octavum lapidem promovit, quo in itinere triumphalibus vectus est insignibus, bobus ipsis in morem captivorum bello ducum præeuntibus. Cumque (181) ad flumen Sarnum ventum esset, conседit, alteraque ibi ~~monia~~ veteranis militibus extruxit; quæ (182) de triumphali illa pompa fuerunt *Pompeii*. *Heracleensis* ergo, *Pompejani*que populi idem fuit ortus, (183) eorundemque par fuit vitæ occasus.

(184) T. Vespasiani principatu Vesuvium montem, utrique oppido imminentem, conflasse constat; eque media ejus voragine tantas erupisse flammæ, ut (185) ad Ægyptum cineres pervenerint. (186) Late vagantes ignes (187) silvas, arbusta, casas, ædes, & quicquid fuit obvium absumserunt, liquatis quoque saxis, quæ instar ferreæ spumæ miserabilem illam testificantur calamitatem. Haustum eo incendio *Herculanium*; (188) *Pompejanos* vero in scenicorum ludorum spectaculo consistentes repentinus lapidum sepelivit castas, uniusque thea-

tri

ET SITU CAMPANIÆ. 21

tri cavea facta est totius civitatis urna. Cæterum mons ipse, quem tanta vastitas invisum antiquis fecerat, (189) rependens fructu illata damna, invenit apud posteros gratiam. Cineris quippe calore hæc affecta plaga magnam (190) nobilitandis vinis vim accepit, (191) e quibus id, quod *Græcum* cognominatur, reliquis Italicis præfertur. Hoc meracum in patria sumtum caput tentat; veruntamen si navigio transveatur, fluctibus jactatum vi domita mitescit, fitque suavius: quod utinam homini usveniret. Amplissima arbusta, quibus cingitur, escarias uvas, præter vini copiam, ferunt, quæ ad multam hinc de arboribus pendent. Idem trilibria cotonea, pauloque minora pyra, forba, mespila, silvestria arbusta, cæteraque ferotina mittit munera, in quibus excellit, juxta ac Puteolanus ager, in præcocibus pomis.

Hæc est maritima Campaniæ ora gemino definita litore, Sinuessano scilicet, quod a Liri tendit ad Misenum, & Neapolitano, (192) quod a forma Græci appellarunt *Cratera*, Miseno, & Athenæo promontoriis circumscriptum. Ea sinus hujus est apricitas, ut vernæ insitiones semestri spatio autumnii dona proferant lætissime. (193) Nulla est pomiferarum arborum (de notis terris loquor) quæ hic non proveniat, & quidem feliciter, præter unam, & alteram Syriæ peculiare.

ME.

122 DE ORIGINE,

MEDITERRANEÆ CAMPANIÆ DESCRIPTIO.

Litore perlustrato, exquiremus interna, ab occidentali exordientes latere, (194) ut priore factum est volumine. (195) Principium Vesciæ damus, quippe primo in hac serie oppido. Ejus ager erat Minturnensibus affinis, cujus extremus saltus Falernum contingebat agrum, quo in confinio a Ponticis colonis fuit posita Sinope, de qua meminimus. Hi Vescini (est & Vestinorum regio ad mare superum) civium proditione ab Romano hoste capti funditus deleti sunt. Cum Vescinis stetit pariter vicina urbs Aufona, & cum ea pariter decubuit; Aufoniæ tamen non exolevit nomen, duraturum in omne Italiæ ævum, quæ (196) ab illa est cognominata *Aufonia*. (197) Magnæ Græciæ oram antea (198) tenuerant Aufones, cui rei argumento est mare illud cognomine *Aufonium*. Inde sive armis pulsi, siue ea sedes huic fuerit posthabita, in hanc Campaniæ partem commigrarunt, omniæque subegerunt regionem, quæ a Liri pertinet ad Campanum Pontem.

Aufonium stirpis est vicina huic agro (199) Sueffa, cognomento *Aurunca* ab Auruncis, qui invadentibus finitimis Sidicinis, huc destituta patria confugerunt. (200) Fuit altera Sueffa Pomertia Volscorum, quam (201) Pontina Palude ferunt haustam. Nostra Sueffa vivit arduo emi-
nens

ET SITU CAMPANIAE. 27

mens in colle, quem plurimi inferiores circundant vicis frequentes, vitibus amicti, atque oleis, quarum baccæ conditæ maxime probantur hodie; (202) antiqui tamen Sidicinas, & Pice-nas prætulerunt cunctis. Qui magis editi sunt montes habent castaneta, ubi rei pecuariæ periti suilli pecoris greges hieme, ante glandium pastionem, saginare instituunt (203) ad succidias longe iis meliores, quas solæ glandariæ mittunt silvæ. Sunt nunc Sueffanorum a Vesci-nis quondam, & Ausonibus possessi fundi, quos limus montanis e locis in imbribus defluens feraciores reddit, ea ratione, qua, pro (204) inundantis Nili incrementato, frugibus cumulatur Ægyptus. (205) Teanum quoque cognomine *Sidicinum* (habent & Apuli suum Teanum) (206) Ausonum est gentis, cujus ager eximie est fertilitatis, longe, lateque patens. Veruntamen qui prius unam locupletabat civitatem, hodie & Teanensibus, & multis circumpositis castellis rerum suppeditat copiam. Non longe a Teanensibus (207) Sancti Felicis oppidum distat, vetustissimus Sanfeliciæ gentis Dominatus. Antiquis Teanensium everfis monumentis, structilis superest canalis, cujus jugi rivo oppidi plateæ, tum portæ salientibus ornantur & lacubus. Eadem aqua ad irrigandos olitorum hortos derivatur, singulari donatos a natura munere apio capitato, quod fovendo stomacho, halituque oris commendando cunctis antecellit oleribus.

Hinc ad quartum lapidem recesserunt Caleni,

ai, sed de via, quæ Cales ducit, divertendum est, ne Casinates, & Venafrani seorsum positi prætermittantur. (208) Casinum (209) ad Latinam appositum viam M. Varro Samnites tenuisse prodidit; quod ad possessionem vi partam, non ad progeniem referemus; cum verisimile sit, (210) Casinates aut Ausonum, aut Latino- rum (sunt enim inter utrosque medii) prolem esse. Est ager Casinas olei feracior, quam frumenti, magnumque vectigal ex eo capiunt com- portantes in Latium, oppidaque Samnitica. (211) Labitur per hunc agrum flumen Vinium, ad cu- jus ripam M. Varronis fuit Musæum, (212) cu- jus rarissimæ villæ elegans, artificiosque forma, in ejusdem auctoris contemplanda scriptis, legen- tis animum non parum oblectat. (213) Quod vero tradit Strabo, novissimum hoc esse Latii oppidum, occupantium vim armorum intelli- gimus, non publicam, juridicamque possessionem; alioqui Latinorum fines confunderentur, atque Campaniæ. Ad Casinatium arva (214) adjun- guntur Venafrana, quæ in Campaniæ angulo ad Samnites se proferunt, a quibus interfluente Vulturno separantur. E montis clivo Venafra- ni suas prius despiciebant spatiosas possessiones, ad quas postea commodioris culturæ gratia de- scenderunt, largo insuper invitante fonte, (215) jam collapsæ vetere ductu, qui a Vulturni ca- pite ibat. (216) Hæc æquora ad sexaginta am- plius stadia explicantur, aratoribus bona, bona pastoribus, quæ montibus in theatri propemo- dum

ET SITU CAMPANIÆ. 25

dum figuram inflexis cinguntur. Montium imæ partes, appositique tumuli olivis convestiuntur, glareosa terra gaudentibus, & meridiano Sole, (217) quarum oleo ob purum succum, *palmas*, ut ait Plinius, *unguenta dedere*. Sed eo jam, unde deflexit, regrediatur oratio.

(218) Cales Ausonum oppidum Latinæ adjacet viæ, cujus nobilitatis indicio sunt marmoreæ ibi reliquiæ. Caleni antiquitus, in aurea Italicarum urbium libertate, habebantur in populorum nobilium numero, de quo dignitatis gradu Romanorum armis dejecti sunt, (219) actusque de iis in Urbe triumphus, (220) ingenti comporata præda. (221) Stellatis ager Calenum attingit, (222) atque Falernum, qui est a saltu Velcino ad Vulturum. Celeberrimus hic tractus duo præcipua vitæ bona possidet, in collinis vina, frumenta in campestribus, ut non minus vere, quam lepide sit dictum, (223) *In Campania Liberi, & Cereris esse cæramen*. Per Falernas segetes cursum (224) Appia inflectebat via, quæ sexto & decimo stadio a Campano Ponte Latinam viam excipiens, (225) pergebat Brundisium. Hæc est Ausonia, occiduae Campaniæ regio, cujus ex adverso (226) trans Vulturum sunt Osci, duas in partes divisa Campania, Cisvulturanam, & Transvulturanam.

(227) Oscorum, quæ vetustissima est Italiæ gens, caput erat Capua, cujus nomen (228) ad Trojanorum ducem *Capym* quidam revocant:

Et Capys: hinc nomen Campanæ ducitur urbi.

Virg. Æn. X. 145.

D

Non

Non urbis conditor Capys, legimus enim (229) & *Oscam*, & *Vulturnum* prius vocatam) sed amplificator fuit. (230) M. Varro ad campestre retulit sedem, Strabo ad rem ipsam, (231) quod caput esset Campaniæ. Is *V. Geographiæ libro* sic ait: *Cum autem urbes duodecim in Campania forent, Capuam, perinde ac illarum caput, nominarent.* Huic concors M. Tullius, cum in Rullum oraret causam, hæc de hujus excellentia urbis verba fecit: *Romam in montibus positam, & convallibus, cœnaculis sublatam atque suspensam, non optimis viis, angustissimis semitis, præ sua Capua, planissimo in loco explicata, ac præ illis semitis irridebunt, atque contemnent. Agros vero, Vaticanum, & Pupiniam, cum suis optimis, atque uberibus campis conferendos scilicet non putabunt. Oppidorum autem finitimorum illam copiam cum hac per risum ac per jocum contendunt: Labicos, Fidenas, Collatiam, ipsum berce Lanuvium, Ariciam, Tusculum, cum Calibus, Teano, Neapoli, Puteolis, Cumis, Pompeiis, Nuceria comparabunt. Hæc ille. Ad id fastigium per fructuum magnitudinem, rerumque omnium affluentiam ascenderat. (232) Campanus quippe ager opimus, orbisque terræ pulcherrimus ab omnibus celebratus est, de quo Poëta, cum felicitis terræ signa indicasset:*

Talem dives arat Capua. — Georg. II. 224. Opulenta erat, cum ille Georgica canebat; nihil tamen ad illam Capuam, quæ ad immortalem sui memoriam (233) publicorum operum erexit

ET SITU CAMPANIÆ. 27

erexit spectacula. Extant ex iis (234) duæ Amphitheatri moles (135) opere Dorico, tam vastæ, eaque architectura, ut nemo sit, qui primo ejus aspectu non obstupescat; nam quamvis immanium (236) Barbarorum ferro, incendiisque lacera & corrupta, triumphantis tamen urbis repræsentat imaginem. Non longo hinc intervallo, non tam effuso sumtu, sed absoluta itidem arte visitur tribus porticibus amplissima cryptoporticus, quæ tam longo ævo contra vim temporis resistit. Adscripsissem integra, ni rimis fatiscerent parietes, neve testudines stillicidiis essent obnoxie: dignum profecto opus, quod sartum tectum locetur. Animi causâ huc (237) Campani Patricii ad antemeridianam inambulationem conveniebant, pomeridianasque sessiones, ubi otiosas diei horas, quavis cœli exclusâ injuria, transigebant. Circa hæc loca aratro passim eruuntur prisca æris, argenti, auri pulcherrima numismata, tum (238) doctissimorum manu artificum scalpæ gemmæ, parioque e marmore (239) elegantissima signa, præstantissimæ civitatis deliciæ.

Oscorum quoque gentis sunt (240) confines Calatini, atque Acerrani. Trebula quoque Oscan fuit, Sueffula, Atella, & (241) clarum historiis Casilinum, de quo primum agemus. Id secundo bello Punico Italicæ virtutis fuit specimen, ubi exigua militum manus, post Cannensem cladem, non territa calamitosa Romanorum fortuna, insolentioribus Pœnorum co-

piis tanta animorum constantia obstitit ; ut (242) in summa cibariorum inopia lora detra-ctasque scutis pelles , fervida mollitas aqua , mandere cogerentur , multis inedia enectis. Vulturnus, (243) Falernum agrum a Campa-no disjungens , Casilinum intermeabat , quod ad sulcos redactum est .

(244) Post Tifata montes , qui non pro-cul aberant a veteri Capua , quique Samnium versus Campanis fines statuunt , & Calatinis , montana est Calatia , supra quam , seorsum tamen , ingens quadrato saxo surgit opus , quod rupis faciem oculis offert , ferruminato nexu lapidibus apte inter se cohærentibus . Hæc fuisse antiqui oppidi mœnia , sunt qui dicant , quos ego non sequor , opinorque ci-ves per ea tempora habitasse , ubi adhuc ha-bitant. Argumento mihi est perennis aqua in-fluens subterraneo rivo in cisternam veterem , quæ in oppidi est umbilico ; ipsaque aqua per æstivos menses ob innoxium frigus civibus gra-tissima est. Addo etiam testimonium superpo-sitæ ibi marmoreæ tabellæ , in qua hoc incisum est epigramma :

M. GAVIUS. T. F

Q. VISELLIUS. Q. F

GALLUS

DUOVIR. QUINQ. i.e. *Duoviri quinquennales.*

CREPIDINES. CIRC

FORUM. S.P.F i.e. *Sua pecunia fecerunt.*

Si ergo hic erat forum , continuo & oppidum ,
nun-

ET SITU CAMPANIÆ. 29

nunquam foro mœnibus excluso. Habent hi colles olea distincta oleastris, quorum baccæ non carne, sed liquoris dulcedine commendantur.

(245) Citra Tifata apertis in campis stetit Trebula, pari inter Capuam, & Sueffulam intervallo, quæ jam æquata solo. Ejus desertam sedem cum perscrutarer, inveni ab humo modice extantia theatri vestigia. Duce opus fuit ad locum inquirendum, quem Livius *XXIII. Histor. lib.* nobis ostendit: *Marcellus*, inquit, *a Canusio Calatiam petit; atque inde Vulturno amne trajecto, per agrum Saticulanum, Trebulanumque super Sueffulam per montes Nolam pervenit.* In Livianis autem codicibus, quos mihi videre contigit, (246) *Trebianum* pro *Trebulanum* scriptum legi, quod mendum correximus eadem ex historia; nam (247) idem auctor alibi juxta Capuam *Trebulam* nominat, non *Trebianam*. Hoc etiam confirmant geographicæ Ptolemæi tabellæ, quæ arithmeticis notis, mensuræque ratione propius Capuam monstrant *Trebulam*. Fundi ubi ea stetit, ut loco, ita messium fecunditate sunt Campano agro proximi.

(248) Atella, quæ in vicos abiit; (249) non venit in dubium ubi ceciderit; nam oppidi situs eminet, quem depressa ambit fossa, vivitque ibi ejus nomen. (250) Romani, pro politis præmiis, arte pollentes scenica hinc arcessabant, eorum facetis delectati fabulis, ut

ta-

30 DE ORIGINE,

tamen solutiores jocos, Latii severitate temperarent. Tanti autem (251) Atellanos fecere mimos, (252) ut Ennium ferant gratiam a Romanis inire cupientem, Oscam didicisse linguam; (253) gloriarique solitum se tria habere corda, quod Latine, Græceque sciret, simul & Osce. Adhuc his in locis (254) Histrionia viget quasi per manus tradita, quæ in sacris fere usurpatur exodiis. Atellana quoque prædia rerum affluunt copia, quippe vicina Campanis.

(255) Acerræ palustris gravitate cœli jam a priscis seculis sunt infrequentes, (256) infestante Clanio flumine, qui

— *Vacuis non æquis Acerris.*

Virg. Georg. II. 225.

Agri bonitas invitos retinet cives; est enim tum frumentarius, tum pascuus, gramina majori pecori, (257) Ægyptiis maxime bobus, abunde suppeditans. Hæ boves secundo ab hinc, tertiove seculo novæ incolæ fuerunt Italiæ, hodie nostrates habentur, quos nos patria excogitavimus nomen. In quo quidem hæ pecudes rem pecuaria augent, herbido semper solo ad vaga Nili flumina, in quæ impetu subinde se mergunt, capiuntur. Quis vero non miretur e cicurum genere, tantum enim anni parte adnuntiant) antiquis scri-

ET SITU CAMPANIÆ. 31

Græcis fuisse ignotum, iis potissimum, qui in profundo pisciculorum naturam curiosius conquisiverunt? Quod vero dicunt aliqui, hoc Plinio esse *Bubalum*, quam recte hi sentiant, facile apparebit, si utriusque animantis descriptio animadvertatur. (259) Finitimæ Sueffulæ pascua eadem armenta invitant simili ratione, gramine semper vestitis campis. Oppidum ipsum interiit relictum a civibus, qui eadem cœli intemperie circumfusus Clanii aquis, obsidente palude, patriis coacti sunt excedere lari-
bus. Portentoso hæ aquæ sunt auctu, quæ (260) æstivo in calore, præter cæterarum morem, redundantes, decrescunt per hiemem. Fuit Sueffulanorum ea vallis, quæ (261) ad Caudinas protenditur Furcas, (262) Perficis arboribus tota confita, tum cerasis, quarum poma adeo proba sunt, ut Persæ, (263) & Cerasuntii a nobis potius petiisse, quam ad nos misisse videantur.

Sueffulanum agrum excipiunt (264) Nolanorum populeta, multiplicis generis amicta vitibus, quæ vina fundunt tum hibernis poculis lenia, tum æstivis excitando stomacho subaustera. At hi cives non eum fructum e frumentis capiunt, quem e generoso palmite, ad æstiva semina magis idoneo loco, quam ad hiberna: quocirca arbutis potius, quam aruo student. A Vesuvii conflagratione de sparsocinere, pumiceisque lapillis id accidisse existimandum est; alioqui ager hic cum Capuæ lati-

72 DE ORIGINE,
tifundiis non conferretur, neque audire me-
ruisset:

Talem dives arat Capua, & vicina Vesevo

(265) *Ora iugo.* — Georg. II. 224.

Nemo loci gnarus non videt, hoc carmen spectare ad universum tractum circa Vesuvium. Nota erant loca hæc Poëtæ, qui Campaniam diu incoluerat, (266) incolebatque cum Georgica mandaret literis. (267) De Nolanorum vero origine varia est opinio, quos alii Tyrriorum subolem, alii Chalcidensium prodiderunt. Ptolemæus (268) id oppidum nobis ereptum in Picentinos retulit; idque non modo præter jus, verum etiam præter definitos a se Campaniæ terminos. Quasi vero Geographis positos a se regionum limites & contrahere liceat, & proferre, Regum exemplo, qui ad suum arbitrium leges figunt, atque refigunt.

(269) Nolanis contermini sunt Abellani, non obscuri quondam nominis; quippe conscripti in catalogo populorum, qui (270) cum Turno adversus Latinum, & Æneam conspicerant:

Et quos malifera despectant mœnia Belle.

Æn. VII. 740.

Quo in nomine, ad vitandum ex vocalium concursu hiatum, Poëta primam detraxit literam, (271) & pro *Abella*, dictum est *Bella*. Quod si nominis inspiciatur vis, *Bella* non *Abella* diceretur, id est *Bona*. Ager enim Abellanus multis est accumulatus bonis, oleo in primis, cu-
jus

ET SITU CAMPANIÆ. 33

jus maxima laus est, quod ei vetustas tædium non affert; tum vino, pomisque omne genus suavissimis, (272) frumento non item, ut tamen minutas fruges ferre non recuset. Habet (273) glandiferas silvas, copiosus est castanearum arborum, (274) quæ suas nuces ad transmarinas mittunt provincias, quæstuosa permutatione palmularum, & piperis. (275) Addantur, ad venationem, corporisque exercitatio. nem, caprearum, & aprorum repleti saltus, tum gelidi passim, salubresque fontes; & quod his omnibus majus est, viget in hac temperie longæva senecta.

Hæc est orientalis Campania, Sarno terminata flumine, cujus aquæ (276) nos a Picentinis dirimunt, (277) tam pigro labentes motu, ut utro fluant, nescias.

*TIBI, DEUS ÆTERNE, ATQUE
OMNIPOTENS,
IMMORTALES AGO GRATIAS,
CUJUS NUMINE, ET OPE
CAMPANIAM SCRIPSI.*

E

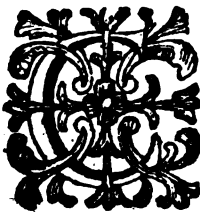
IN

I N

AUCTORIS PROŒMIUM NOTÆ.

(4)

AMPANIAM SCRIBIMUS] Plures
fuere regiones, paribus, aut aliis ra-
tionibus *Campania* nomen adeptæ.
Auctor Appendicis ad Marcellini Co-
mitis Defflorata *Rhemensem Campa-*
niam nominat. Est & *Campania Tul-*
lensis Aymonio, & *Arciacensis*: de
quibus Petrus Pithæus lib. 2. Adver-
sariorum subsecivorum cap. 1. aliique auctores Galli. Et
Epirum *Campaniam* dictam, sive a Rege *Campo*, ut Ale-
xarchus auctor Græcus, & Aristonicus referunt; sive a
Campania Campi filia, ut Varro judicare videtur apud Ser-
vium in librum 3. *Æneid.* ad illud Virgili 334. *Chao-*
nios cognomine campos. Alias laudat *Campanias* Ludovi-
cus Baudrant in Lexico Geographico lit. C. Hic, quia de
ea circa Capuam longe, lateque diffusa regione sermo
est, quæ a camporum felicissima ubertate, planitie, ac
forma situs a veteribus, juxta atque recentioribus per
Ἀντομασία id nomen obtinuit, Scriptor consulto absti-
nuit Apposito.

E 2

(2) Do-

(2) *Doctis, curiosisque viris, quos horum operum &c.]* Gratificandum duxit Auctor Campania sua doctis simul, & curiosis viris, & re vera tam felici exitu, ut omnes fere unanimi consensu Sanfeliciam vel veterum scriptorum luminibus obtruxisse prædicent; magisque allicere curiosos ad has pernoscendas Naturæ delicias cultu & venustate describendi, quam antiquitatis monumentis, & suaviſſimis locorum illecebris. Vide honorifica de eo eruditum testimonium huic operi præfixa.

(3) *Sed in exigua ejus parte]* Auctoris in tenui labor, at tenuis non gloria, æmulati nimirum laudem Venuſini Poëtæ, qui Japygiæ suæ, quam itidem terrarum angulum dixit lib. 2. Ode 6. amœnitatem venustissime describit.

(4) *Mibi nota, qui patrium sedulo peragravi agrum.]* Antonius Galateus, clarissimi nominis scriptor, atque Philosophus, in aureo libello de Situ Japygiæ pag. 80. *In hac, de qua loquimur, regione exemplo nobis est Ptolomæi descriptio, quæ multa mibi, quæ sunt, locat: sive id acciderit aliorum relatu, sive auctoris incuria, sive quod Chorographiam scribere recte nemo potest, nisi qui in ea regione diu versatus, aut natus fuerit: Auctores non omnium habuere cognitionem, præcipue eorum, quæ longe ab illorum patria semota sunt. Nobis, qui hac habitamus loca, credendum est.*

(5) *Ad enarranda rerum miracula]* Quæcunque scilicet Natura non sine admiratione operatur. De his Seneca Naturalium Quæstionum lib. 5. *Arcana illa rerum Natura sacra non promisce, & omnibus patent, reducta, & interiori sunt clausa sacratio.* Lucretius:

*Multa tegit sacro involuero Natura, nec ullis
Fas est scire quidem mortalibus omnia: multa
Admirare modo, nec non venerare: nec illa
Inquires, quæ sunt arcanis proxima, nanque
In manibus quæ sunt, hæc nos vix scire putandum:
Est procul a nobis adeo præsentia veri.*

Miraculorum nomine summa, & præstantissima pariter ædificia, mole, & artificum opera maxime spectanda non

P R O O E M I U M N O T Æ. 37

non absurde intelligi queunt. Martialis Epigr. 1. seu alius
hbelli de Spectaculis auctor, ut censet Janus Rutgersius
lib. 5. Variarum Lctionum cap. 15.

Barbara Pyramidum silent miracula Memphis:

Affiduis jactet nec Babylona labor.

(6) *Elegantiora purpura*] Cum primis nobilis, & ho-
norifica apud Romanos *Purpura* habebatur, eaque illu-
riorum Reipublicæ Magistratum erat insigne. Plinius
lib. 2. Naturalis Historiæ cap. 37. *Cæsari Dictatori, quo
die primum veste purpurea processit, atque in sella aurea
sedit, sacrificanti bis in extis defuit cor.* Martialis lib. 8.
Epigram. 8. ad Janum de reditu Cæsaris:

Te primum pia thura, rogent, te vota saludent,

Purpura te felix, te colat omnis bonos.

Status lib. 4. Silvarum Carmine 1.

————— *Turmaque, Tribusque,*
Purpureique Patres, lucemque a Consule ducit
Omnis bonos —————

Claudianus in Panegyrico de III. Honorii Consulatu:

————— *quis miscuit ignes*

Sidonii, Rubrique maris? Tribuere colorem

Phanices, Seres subtegmina, pondus Hydaspes.

Neque solum Magistratibus, sed ipsismet Imperatoribus
proprium ac peculiare insigne fuisse *Purpuram*, late pro-
bat vir eruditissimus Julius Cæsar Bulengerus lib. 2. de
Imperatore Romano cap. 4. De purpurearum vestium ge-
neribus Adrianus Junius Adversariorum lib. 2. cap. 2.

(7) *Qualicunque poterimus stola contegemus*] Græci
nomine *Στολά* ad omne genus vestis tam virilis, quam
muliebris indicandum usi sunt, ut constat ex Plutarcho,
Dione, & aliis. *Stolam* virorum quoque indumentum
fuisse apud Hebræos, plures ostendunt loci Divinorum li-
brorum veteris, novique Testamenti. Latinis tamen,
quos hic Campaniæ Descriptior ob oculos habuit, *Stola*
honestæ vestis matronarum erat ad imos demissa pedes,
cujus extremam partem ambibat instita, sive limbus in-
star fasciæ. De hac veste muliebri scribunt Varro lib. 8.
de L. L. Cicero Phil. 2. Ovidius lib. 2. de Tristibus Eleg. 2.

Va-

Valerius Maximus de dictis, & factis Romanorum lib. 2. cap. 1. num. 2. Ulpianus l. *Vestis* ff. de Auro, & argento legato: *Muliebria sunt, quæ matris familias causa parata sunt, quibus vir non facile uti potest sine vituperatione, uti Stola, Pallia, Tunica.* Statius lib. 1. *Silvarum* Carmine 2. id genus vestis pro muliere posuit:

Omnis plebejo teritur matrona tumultu:

Hinc Eques, hinc juvenum catu Stola mixta laborat.

Præterea sicut *Stola* honestatem pudoremque in feminis indicabat ex Martiali lib. 1. Epigr. 38. sic illam exuere impuditiæ erat indicium. Quare Tertullianus lib. de *Pallio* cap. 4. *Habes spectare*, inquit, *quod Cæcina severus graviter Senatui impressit*, Matrona sine *stola* in publico. Denique *Lentuli Auguris* consultis, quæ ita se se exaudivisset, pro stupro erat pena. Quoniam quidem indices, custodesque dignitatis habitus, ut lenocinii faciendi impedimenta, sedulo quadam desuesecerant. At nunc in semetipsas leuocinando, quo planius adeantur, & *Stolam*, & *supparum*, & *crepikulam*, & *caliendum*, ipsas quoque jam *leðicas*, & *fellas*, quis in publico quoque domestice, ac secrete habebantur, egeravere.

(8) *Ejus amœnitatem*] Livius Dec. 3. lib. 3. cap. 2. de Capua Campanæ Regionis Metropoli differens: *Prona*, inquit, *semper Civitas in luxuriam, non ingeniorum modo vitio, sed affluenti copia voluptatum, & illecebris omnis amœnitatis maritima, terrestisque.* Plinius lib. 3. *Histor.* cap. 5. *Qualiter Campania ora per se felix illa ac beata amœnitas? ut palam sit, uno in loco gaudentis opus esse natura.* Neque tantum Livius, & Plinius Campaniæ amœnitatem commendant, sed & Pomponius Mela lib. 2. de *Situ Orbis* cap. 2. Seneca lib. 6. *Naturalium Quæstionum* cap. 1. Plinius Junior lib. 6. epist. 16. Symmachus lib. 1. epist. 2. & lib. 8. epist. 25. Ea de causa Statius lib. 3. *Silvarum* Carmine 3. dixit:

molles Campani litoris oras.

Et Silius Italicus lib. 6. de Bello Punico II. *mitem* Campaniam appellavit.

(9) *Cali clementiam*] Varro apud Servium in lib. 10. *Eneid.*

Æneid. vetf. 125. Propter cali temperiem, & cespitis fecunditatem campum Capuanum, five Campanum dictum, scribit, quasi finem salutis, & fructuum. S. Isidorus Hispalensis Episcopus lib. 14. Originum cap. 4. Campania habet terras hieme, & æstate vernantes: sol ibi mitis, temperiesque grata, aer purus, & blandus. Statius poeta Neapolitanus lib. 3. Silvarum Carm. 5. quo Claudiam uxorem Romæ morantem in Campaniam invitat:

*Has ego te sedes & nam nec mihi barbara Thræ,
Nec Lybia natale solum) transferre laboro:
Quas & mollis hiems, & frigida temperat æstas:
Quas imbelles fretum torpentibus alluit undis.*

Gentilis noster Joannes Thomas Sanfelicius, Cavenfis Episcopus, eruditione, doctrina, gestisque pro Apostolica Sede muneribus clarus in Campania: Hic in apri- cantibus collibus, Solique patentibus campis hiberni tepescunt rigores. Hic per umbrosas convalles decurrentia flumina, Zephyrusque clementior spirans æstivi Solis calores mitificans.

(10) *Soli ubertatem*] M. Tullius Cicero Orat. 2. in Rullum, Campanum agrum appellat *Fundum pulcherrimum Populi Romani, caput pecunie, pacis ornamentum, subsidium belli, fundamentum vectigalium, horreum legionum, solatium annonæ. Quamobrem Campani ibidem ab ipso Cicerone dicuntur Semper superbi bonitate agrorum, & fructuum magnitudine, aëris salubritate, & regionis pulchritudine. Livius lib. 7. Historiar. cap. 21. Uberrimus ager, marique propinquus, ad varietates annonæ horreum Populi Romani fore videbatur. In eodem lib. cap. 25. Romanos milites, qui Capuam contra Samnites tuebantur, loquentes exhibens: Cur potius Campani agrum Italia uberrimum, dignam agro urbem, qui nec se, nec sua tutari possint, quam victor exercitus haberet, qui suo sudore, ac sanguine inde Samnites depulset? An aquum esse dedititios suos illa fertilitate, atque amenitate perfrui? A Cornelio Tacito lib. 1. Histor. Fecundissima Campania ora nominatur. L. Florus lib. 1. rerum Romanar. cap. 16. Omnium non modo Italia,*

IN AUCTORIS

lia, sed toto orbe terrarum pulcherrima Campania plaga est: nihil mollius calo. Denique his floribus vernat: nihil uberius solo: ideo Liberi, Cererisque certamen dicitur: nihil hospitalius mari. Historicis Poëtæ consonant. Virgilius lib. 2. Georg. Campanæ telluris dotes, & ubertatem extollit his versibus:

*Quæ tenuem exhalat nebulam, fumosque volucres,
Et bibit humorem, & cum vult, ex se ipsa remittit:
Quaque suo viridi semper se gramine vestit;
Nec scabie, & salsa ladit rubigine ferram:
Illa tibi latis intexet vitibus ulmos:
Illa ferax olea est: illam experire colendo
Et facilem pecori, & patientem vomeris unci.
Talem dives arat Capua, & vicina Vesuvo
Ora iugo, & vacuis Clanis non aquas Acerris.*

Propertius lib. 3. Elegia 2.

Nec mihi mille jugis Campania pinguis aratur.

Et Prudentius lib. 2. adversus Symmachum:

Illic lascivum, Campania fertilis, bossem.

Delicia vitere tua.

Nec minus illustria de Campaniæ fertilitate sunt Græcorum scriptorum testimonia, e quibus laudasse satis Dionysium Halicarnasæum lib. 1. Historiar. Polybium lib. 3. Dionysium Africanum in descriptione Orbis, Strabonem lib. 5. Geographiæ, Plutarchum in M. Crasso, & alibi.

(II) *Campaniam Naturæ delicias*] Abraham Golnitzius lib. 2. Compend. Geograph. cap. 5. §. 5. *Campania Felix, nunc Terra di Lavoro, dicitur Paradisus Italiæ. Nam incredibilis ibi omnium generum fertilitas, ita ut Natura luxurians largissima ubertate, e hinc omnes delicias, amantitatesque, & oblectationes hic effudisse videatur.* Statius lib. 3. Carm. 5. ad uxorem:

Mille tibi nostræ referam telluris amores.

Cosmus Anicius apud Ughellum tom. 6. Italiæ Sacre col. 3. editionis Venetæ:

*Nihil denique terris datum a Diis affatim,
Quod non vetus Campania, aut ferat nova.*

Quin

PROOEMIUM NOTE. 41

Quin & facietas, quam volupias, amplior.

(12) *Flores floribus, pomis poma*] Campaniam bis floribus vernare scripsit Florus lib. 1. cap. 16. S. Isidorus Hispalensis Episcopus lib. 14. Originum cap. 4. *Campania habet terras hieme, & æstate vernantes.* Campanas præsertim rosas, æque ac Præstanas, Tiburtinas, & Prænestinas laudat Martialis lib. 9. Epigr. 61. Roseam liquidem coronam mittens Sabino, inquit:

Seu tu Præstans genita es, seu Tiburis arvis;

Seu rubuit tellus Tuscula flore tuo;

Seu Prænestino te villica legit in horto;

Seu modo Campani gloria ruris eras.

Præstanum vero agrum bis quotannis protulisse rosas, docet Virgilius lib. 4. Georgic. v. 118.

Forſitan & pingues hortos qua cura colendi

Ornaret, canerem, biferique rosaria Præsti.

Martialis lib. 12. Epigram. 31. Marcellus illustres hortos extollens:

Prætaque nec bifero cessura rosaria Præsto.

Hiberno præsertim tempore tanta erat rosarum, aliorumque florum ubertas in Campania, ut Ægyptum æmularetur, & oppleret urbem. Plinius lib. 13. cap. 3. *Terrarum omnium Ægyptus accommodatissima unguentis: ab ea Campania est, copia rosa.* Et fortasse Martialis lib. 6. Epigram. 60. Præstani agri nomine finitimam quoque Campaniam intellexit, cum illum ipsismet Ægyptiis hortis, alienis mensibus mira florum copia refectis, anteposuit. Vix enim de uno Præsto commode accipi posse videntur quæ prodit:

Ut nova dona tibi, Caesar, Nilotica tellus

Miserat hibernas ambicioſa rosas:

Navita deriſit Pharios Memphiticus hortos,

Urbis ut intravit limina prima tua.

Tantus veris honos, & odora gratia Floræ,

Tantaque Præstani gloria ruris erat.

Sic quacunque vagus gressumque, vultusque ferebat,

Textilibus fertis omne rubens iter.

Quas suapte natura bis in anno veris opes fundebat ager,

F

præ-

præcipua Campanorum industria cultus, perpetuas fere reddebat. Id & modo spectari licet. Quoniam vero ea cura mirum in modum vernabat, autumnabatque alibi infuetis mensibus regionis temperies, floribusque flores, & pomis poma succedebant, non modo Bacchum, & Cere-rem, sed & Pomonam, & Floram suas in Campania sedes vel regna fixisse, dixere scriptores. Ubertus Fo- lieta libro de Laudibus Neapolitanorum, Campanum agrum commendans: *Tantaque est florum, pomorumque copia, & varietas, & suavitas, ut in hac plaga non modo Bacchus, & Ceres, sed & Flora, & Pomona quo- que sedem & domicilium locasse videantur*. Zenobius Acciajolus, Vaticanæ Bibliothecæ Præfectus, in oratione de eodem argumento, quam Leone X. Summo Pontifi- ce Neapoli habuit, quo tempore Generalia Ordinis Præ- dicatorum Gomitia habebantur: *An non Pomona, Venus, Pallas, Liber, ipsaque Hesperides de Campania regno cer- tare videntur?*

(13) *Bona pars ejus secundo feritur semine*] Scite bo- nam Campaniæ partem secundo feri semine dixit An- tonius. Sunt in ea regiones feliciori datatæ gleba, quæ tertium, & quattam etiam semen admittit, annuo preventu semper ubere. Certe Dionysius Halicarnas- seus lib. 1. Histor. nulli frumentariæ regioni Campanos agros cedere dicit, qui non fluvii, sed aquis cœlestibus irrigantur. In iis se vidisse, prodit, arua vel triferæ se- mentem æstivam post hibernam, & autumnalem post æstivam nutrientia. Stabo lib. 5. Geographiæ memoriæ traditum scribit, quosdam Campaniæ agros toto anno feri, bis zea, tertium panico: *quidam etiam quarto sa- tu olera ferre*. L. Annæus Seneca *Epist.* 86. ad Lucilium, quam in ipsa Scipionis Africani villa apud Liternum in Campania scripsit: *Junius*, inquit, *mensis est, quo tibi scribo, jam proclivis in Julium. Eodem die vidi fabam metentes, millium serentes*. Plinius lib. 18. cap. 11. *In Campania tamen laudatissima campus est subjacens montibus nimbosis, totis quidem XL. millibus passuum planitie. Terra ejus (ut præcipue soli natura dicatur) pul-*

P R O O E M I U M N O T E :

pulverea summa, inferior bibula, & pumicis vico fistulosa Seritur toto anno, panico semel, bis farre. Et tamen vere segetes, quæ interquievero, fundunt rosam odoratiorem sativa: adeo terra non cessat parere. Unde vulgo dictum, Plus apud Campanos unguenti, quam apud ceteros olei fieri. Et ejusdem libri cap. 23. Si fuerit terra illa, quam appellavimus teneram, poterit sublato hordeo millium feri: eo condito raphanus: his sublatis bordem, vel triticum, sicut in Campania. Satisque talis terra aratur, cum seritur.

(14) *Fert biferas arbores*] Hæ sunt Ficus, Caprifici, Mali, Pyri. De biferis Ficis Columella lib. 5. de Re rustica cap. 10. de cæteris Plinius lib. 16. cap. 27. In Cea insula Caprifici trifera sunt. Primo setu sequens vocatur, sequenti tertius: hoc Fici caprificantur. Bifera & in Malis, & Pyris quædam, sicut & præcoces. Malus filonensis bifera.

(15) *Trifero proventu vites*] Plinius lib. 16. cap. 27. Vites quidem & trifera sunt, quas ob id insanas vocant: quoniam in iis alia maturescunt, alia turgescunt, alia florent. M. Varro auctor est, vitem fuisse Smyrna apud Matronum biferam, & malum in agro Consentino. Hoc autem cumis perpetuo in Tacapensi Africa agro, de quo plura alias: ea est soli fertilitas. Antiquus vates apud Terentianum. Mausum & quatriferas Campaniæ vites laudat;

Uva, uva sum, & uva Falerna,

Et ter feror, & quater in anno.

(16) *Duplex ovium partus*] Dux potissimum causas naturalis historia scriptoribus laudari solent, quibus ea partus geminatio Samnitibus, atque Lucania accidit, atris nimirum salubritas, & pascuorum ubertas varia. Aquarum, potusque mutatione variare partus docuit & Plinius lib. 8. cap. 47. Aristoteles vero lib. 6. de Historia Animalium cap. 19. discrete commemorat fieri, ut in locis nonnullis, quibus cæli clementia, & pabuli copia est, his pecudes pariant.

(17) *Ut Samnio, Lucanisq. pascoribus*] De Samnio paulo post. Lucania regni Neapolitani regio, vulgo Ba-

sificata, unde nomen cepit, non una est scriptorum assertio. Sex. Pompejus Festus de verborum significatione: *Lucani appellati dicuntur, quod eorum Regio sita est ad partem stellæ Lucifera: vel quod loca atherosa sunt, idest, multa lucis: vel a Lucilio Duce: vel quod primitus in luco confederunt.* Lucanorum nominis etymologiam illustrat L. Joannes Scoppa lib. 1. Collectaneorum cap. 18. A Lucanis, optimis animalium abundantibus pascuis, *Lucanica*, laudatissimum vel apud veteres ex suilla carne genus farciminis, nomen, & fortassis etiam originem habuit: de qua Cicero lib. 9. epist. 16. ad Pætum, Martialis lib. 4. epigr. 46. & lib. 12. epigr. 35.

(18) *Pasena mutantibus*] Notum est, Samnites, Lucanos; aliosque Neapolitani Regni populos, numerosis pecudum abundantes gregibus, eos ætate inter parios montes, hieme vero in Apuliam ad pascum ducere, ubi quotannis statò ordine in arvis Regiis mutantur pascua, maximo cum Regii vestigialis emolumento, quod *La Dogana di Foglia* vulgus appellat. De his plura Joannes Franciscus de Ponte Regens in Tractatu de Juribus Dohanæ, Prosper Rendella part. 1. Tractatus de Pascuis, & aquis regiis, Marinus Freccia de Subfeudis auth. 46. num. 15. M. Antonius Surgens Neapolis illustratæ cap. 24. num. 17. Mutinus Surgens in Additionibus ad M. Antonium, Carolus Antonius Tappia in Commentar. ad leg. 1. ff. de Constit. Princ. a quo descripsit Scipio Mazzella, quæ de memoratis pascuis notavit in descriptione Regni Neapolis. Publica apud Apulos pascua, Romanorum quoque florente Republica, fuere illustria. Scribit enim Livius Decad. 4. lib. 9. cap. 17. Ap. Claudio Pulahgo, & M. Sempronio Tuditano Coss. *Magnus motus factus eo anno in Apulia fuit. Tarentum Provinciam L. Postumius Prætor habebat. Is de pastorum conjuratione, qui vias latreciniis, pascuaque publica infesta habuerant, questionem severe exercuit ad septem millia hominum condemnavit. Multi inde fugerunt. De multis sumtum est supplicium.* Varro lib. 2. c. 1. Itaque greges ovium longe abiguntur ex Apulia in Samnium asinum, atque ad Publicanum prostentur, ne si

si inscriptum pecus paverint, lege Conforia committant mulctam. De his Apuliæ pascuis pronuntiavit Martialis lib. 10. Epigr. 74.

*Non ego meorum pramium libellorum
(Quid enim merentur?) Apulos velim campos.*

IN LITORALIS CAMPANIÆ
DESCRIPTIONEM NOTÆ.

(19) **E** *Cali positione temperamentum habet*] Antonius Galateus, Medicus, Philosophus, & Astronomus, longe doctissimus, lib. de Situ Japygiæ pag. 15. *Hæc regio, si Ptolemæo credimus, ad calum relata Leoni, & Soli subjicitur, ut & tota Italia, sed Apulia præcipue. Hæc, quoad terrarum situm attinet, temperatissimam orbis partem sortita est, ut & altera peninsula, quartum scilicet clima. Quod quantum ad gnomonem, & umbras Solis, si aliqua res terrestris non obfiterit, temperatissimum esse & ratio, & experientia ipsa, & plurimorum consensus affirmat. Vitruvius lib. 6. cap. 1. Sol quibus locis mediocriter perfundit vapores, in his conservat corpora temperata. Et de Italia loquens: Temperatissima ad utramque partem, & corporum membris, animorumque vigoribus præfortitudine sunt in Italia gentes.*

(20) *Ab Austrino recessit aestu*] Scite, & eleganter dictum. Austro siquidem Meridionalis ventus est, qui græce Νέτρος appellatur ab humore, & nebula, sudorisque effector est, teste Nonio. *Quamobrem aestibus spirans* dicitur ab Ovidio lib. 7. *Metam. tepidus* a Seneca in Hypp. *Aëtu* 1. & *calidus* a Claudiano lib. de Bello Getico. Virgilius lib. 3. Georg. 277.

— *non, Eure, tuos, neque Solis ad ortus,*

*In Boream, Caurumque, aut unde nigerrimus Austro
Nascitur, & pluvia contristat frigore calum.*

Vide Senecam Naturalium Questionum lib. 5. cap. 16. Ventorum illustrium ortum, & regiones, quas designant, egregie & erudite explicantem.

46 IN LITORALIS CAMPANIAE

(21) *Quod ad salubritatem facit, bonumque humani corporis constituendum habitum*] Hominum mores, ingenia, & crases, quas *complexiones* appellant, ex ipsis regionibus iudicantur, testibus Aristotele in Problematibus, & Galeno in libello de Virtutibus Animæ.

(22) *A Liri fluvio*] Hic in Marfis non longe a Fucino lacu exortus, per Soranum, & Aquinatem agrum in meridiem tendit, variisque minorum fluviorum auctus aquis, prope Trajectum, atque Minturnum excisam urbem in Tyrrhenum influat. Martialis in Xenii epigrammate 83. Squillas laudans:

Caruleus nos Liris amat, quem filva Marica

Protegit: hinc Squilla maxima turba sumus.

Et Lucanus lib. 2. Pharlaliæ:

— dilabitur inde

Vulturinusque celer, nocturnaue editor aura

Sarnus, & umbrosa Liris per regna Marica

Vescinus impulsus aquis —

Straboni Geographiæ lib. 5. Plinio lib. 12. Historiarum cap. 5. aliisque *Clauis*, & *Clavins* est. Ab Ulpiano lib. 19. ff. titul. Locati, & Condicti, L. Item num. 14. *Minturnense flumen* dicitur. A Leone Ostiensi in Chronico Casinensi *Garilianum*, non a monte Gaurio, ut placuit Joanni Stadio in Commentariis ad L. Flori lib. 1. cap. 16. sed a *Gariliana Massa* in territorio Sueffano id nomen sortitum, ut notat vir eruditissimus Camillus Peregrinus in apparatu ad antiquitates Capuæ discurs. 2. cap. 7. De hujus fluminis origine, incremento, & cursu breviter, & eleganter suo more paullo post agit Auctor.

(23) *Ab ipsa camporum lætitate facta est Campania*] De origine nominis *Campania* varia est scriptorum sententia. Horus Miletius apud Phavorinum verbo *Καμψα* ab urbe *Campto*, seu *Volsurno*, quam ejusmet regionis incolæ edificaverant, *Campanos* dictos putat: inde *Campania* nomen factum censent. *Campani*, (inquit Phavorinus) *quod Camptum adificaverunt prope Cumam*. *Locent ita dictus: qui etiam Campani vocati sunt.* Ita Horus Mi-

DESCRIPTIONEM NOTÆ. 47

Milofus. Inepta interpretatio a viris doctis merito improbat. Longe vero similis alii *Campaniam* dictam putant a forma regionis, quæ curva & flexuosa est. Huiusmodi enim situs græce dicitur *Καμπύλος*: cui etymologiæ assentiri videtur Peregrinus discurs. 2. cap. 12. & alibi. Cæterum scriptoris nostri assertum multi & graves auctores comprobant. Otho Frisingensis Episcopus lib. 12. cap. 13. *Illa vero, quæ post amissionem montium Campania excipitur, unde & a re nomen trahens Campania adhuc dici solet.* Rhemenlem agrum in Galliis pari modo a *Camporum* latitudine, & longitudine *Campaniam* appellatam, ex S. Gregorio Turonensi notat Gerardus Mercator in Atlante. *Campania quod campestris* est, dicta putatur ab erudito & docto Gonzalez in Commentariis ad lib. 1. Decretalium titulo *de Corpore vitianis* cap. 1. num. 2.

(24) *Boreas versus*] Septentrionem scilicet, ubi Boreas ortum habet. Ovidius lib. 1. Metamorph.

— *Scythiam, Septemque Trionem*

*Horrifer invasit Boreas. Contraria tellus
Nubibus assiduis, pluvioque madescit ab Austro.*

Seneca in Thyeste Act. 1.

*Si quis Taygeti conspicuas nives,
Quas cum Sarmaticis tempore frigido
In summis Boreas composuit iugis.*

Et Statius lib. 5. Silvarum Carmine 1.

*Nec mirum: videt ille ortus, obitusque, quid Arctos,
Quid Boreas hibernus agat.* —

(25) *Samnites*] Celebratissimi tota Italia populi fuere Samnites, ab *basilis*, ut notat Festus, sic appellati, quas *Græci Zuvla* appellant: has enim ferre assueti erant. Sive a colle *Samnio*, ubi ex *Sabinis* adventantes confederunt. Rem ipsam prodit Strabo lib. 5. Geograph. testatusque fuerat & Siseura Historiarum lib. 4. quarum nunc fragmenta supersunt. De Samnitium origine, antiquis monumentis, oppidis, amplitudine regionis, rebus gestis, æque divitiis integrum volumen quinque absolutum libris scripsit, vulgavitque Joannes Vincentius Cisarlan-
tus

48 IN LITORALIS CAMPANIÆ

tus Archipresbyter Cathedralis Ecclesiæ Nerniensis :

(26) *Et Hirpinos*] Hos Samniticam fuisse gentem , ab Hirpo , qui Samnitium lingua *Lupus* dicebatur , *Hirpinos* appellatos , scribit Strabo lib. 5. Geographiæ . Plinius lib. 12. cap. 11. in secunda Italiæ Regione collerat ; pluresque eorum fuisse urbes ex Romana liquet Historia . Idem Plinius citato loco Hirpinis & Beneventum accenset . Crudescente in Italia altero bello Punico , Hirpini defecerunt ad Annibalem . Defectionis tamen pœnas luerere gravissimas . Ac nisi saniore usi mente ad Romanorum societatem & fidem redissent , majora fuissent a potenti , fratreque Populo subituri detrimenta . De his Livius Decad. 3. lib. 2. cap. 35. lib. 3. cap. 19. & 31. & lib. 7. cap. 17.

(27) *Latitudo ejus varia*] Quæ hæcenus de Campaniæ finibus , atque mensura breviter delibavit Antonius , paullo ante a nobis laudatus Peregrinus Discursu 1. & 2. ad antiquitates Capnæ , seu de Campania Felici , latissime illustravit : iidemque omnino verbis Campanæ regionis descriptionem absolvit , quibus ille ejusmet fines designans est exorsus : honorifica de Auctore nostro addita mentione .

(28) *Ex Apennino monte*] Apenninus Italiæ mons notissimus , & maximus , ab occasu in meridiem vergens , illamque continuo veluti iugo in duas partes dividens , frequentibus fluminibus diremtus , & vallibus . Hinc , atque illinc varios minorum montium ramos emittit . Apud Hirpinos in duo veluti cornua diffecatur , quorum altero ad Acram Iapygiam , & Salentinos ; altero ad Brutios , & extremam Italiam mare inferum versus excurrit . Vide Strabonem , Melam , Pliniam , Cluverium , Merulam , Baudran , aliosque Geographos .

(29) *In Soranum agrum*] Sora vetustissima Latii civitas a Livio , Strabone , Plinio , aliisque laudata . Agri Volsci urbs erat antiquitas : at Samnites , a quibus est expugnata , potiebantur , ex Livio lib. 9. cap. 15. & lib. 10. cap. 1. Una cum Alba Romanorum Coloniam factam testatur idem Livius lib. 10. citato capite . Confirmat Vellejus Pa-

DESCRIPTIONEM NOTÆ. 49

Paterculus lib. 1. Historiæ Romanæ cap. 14. Servio, Sorani diſſi ſunt Populi Hirpini, nam lupi Sabinorum lingua hirpi vocantur. Sorani vero a Dite: nam Ditis Pater Soranus appellatur, quaſi lupi Ditis Patris. Inep̃te tamen Soranos, Hirpinæ Regionis Populos, cum civibus Soræ urbis confundunt. Silius Italicus lib. 8. de Bello Punico Soranæ Civitatis ſubſidia Romanis adverſus Pœnos collata commendat his verſibus:

*Sulla Ferentinos, Privernatunq̃ue maniplos
Ducebat ſimul excitos. Soræque juventus
Addita fulgebat telis.* —————

Soram gratiſſimam, & priſcis probatam fuiſſe ſedem, conſtat ex Juvenalis Sat. 3.

*Si potes avelli Circenſibus, optima Soræ,
Aut Fabiæ domus, aut Fruſinone paratur,
Quanti nunc tenebras unum conducis in annum,
Hortulus hic, putonſque brevis, nec reſte movendus
In teneras plantas facili diffunditur hauſtu.*

Ex hoc tamen poëta loco non abſurde urbis infrequen-
tiam ejus temporis arguunt. Soranum agrum laudat Li-
vius lib. 10. cap. 33.

(30) *Fibreni fluminis ebibat aquas*] Fibrenus fluvius apud Marſos fontem agnoſcit: in Lirim vero tendens, bi-
partitis aquis inſulam conſtituit, de qua Cicero lib. 2. de Legibus cap. 1. *Viſuo in inſula, quæ eſt in Fibreno, ſermoni reliquo demus operam ſedentes?* Hac vero nihil eſt amenius: ut enim hoc quaſi roſtro funditur Fibrenus, & diviſus aqualiter in duas partes latera hac alluit, rapide-
que diſſipſus cito in unum conſluit, & tantum complecti-
tur, quod ſatis ſit modica palæſtra loci: quo eſſeſto, tan-
quam id habuerit operis, ac muneris, ut hanc nobis effi-
ceret ſedem ad diſputandum, ſtatim præcipitat in Lirim, & quaſi in familiam patritiam venerit, amittit nomen obſcurius, Lirimque multo gelidiorem facit: nec enim ul-
lum hoc frigidius flumen attingi. Locum ipſum, ubi Fibre-
nus in Lirim inſluit, M. Tullii Ciceronis cunahulis illu-
ſtratum fuiſſe ex citato libro de Legibus conſtat; notat-
que Eccleſiaſtica Histoꝛia Patens ad annum Chriſti tri-
geſi-

50 IN LITORALIS CAMPANIÆ
 gesimum supra millesimum num. 6. Silius Italicus lib. 8.
 de Bello Punico :

*Et qui Fibrenò miscentem flumina Lirim
 Sulfureum, tacitisque vadis ad litora lapsum
 Accolit Arpinas . —*

(31) *Hunc multi existimant e Fucino, &c. per emissarium, &c.*] Improbata ab Antonio sententiam refellit & clarissimus Abbas. Philippus. Rondininus in Historia illustris Monasterii Sanctæ Mariæ, & Sanctorum Joannis, & Pauli de Casemario cap. 4. num. 1. Saniore tamen virorum eruditorum opinione creditur, non per emissarium, sed per occultos terræ meatus ex eodem lacu Fibrenum labi. Mutius Phœbonius lib. 2. Historiæ Marforum de aquis e Fucino egredientibus. differens cap. 6. pag. 74. *In rupe Acarretta, qua clauditur vallis, parvus specus aperitur, unde pariter eructant, ibique sonitus pertranseuntium aquarum sentitur. Et pariter Fibrenus, qui Liri post Soram jungitur, ex abundantia, & qualitate aquarum judicatur. Observatum existit, quæ ex eo emanare dicuntur, augeri, & minui, prout lacus decrescit, & abundat. Quinimo omnia, quæ in lacum dejiciuntur, siue paleæ, siue fena, aut instrumenta piscationis, in illis apparere visa sunt.*

(32) *E. Fucino Marforum lacu*] De lacu Fucino Strabo, Plinius, aliique Geographi. Poëtarum quoque carminibus habetur illustris. Virgilius lib. 7. Æneid. 759.

Te nemus Angitiæ, vitrea te Fucinus unda,

Te liquidi fervere lacus. —

Antiquus auctor *Libri Spectaculorum*, quem Petrus Scri-verius, plurimæ vitæ critici, multis solidis argumentis Martiali abjudicant, Epigram. 28. de Naumachia :

Fucinus, & pigri taceantur stagna Neronis.

De Fucini lacus nominibus, piscium, avium, herbarum, & piscationum generibus, aquarum ambitu, incrementis, diminutione, fluminibus, ac fontibus ingredientibus, & egredientibus late Phœbonius lib. 2. capitibus 1. 2. 3. 4. 5. 6. & 7. Inter alia, quæ Julius Cæsar digna Romano Imperatore opera cogitabat, Suetonius in Vita cap.

DESCRIPTIONEM NOTÆ. 51

44. recenset, *Siccare Pontinas Palades, emittere Fucinum Lacum, viam munire a mari supero per Apennini dorsum, ad Tiberim usque perfodere isthmum.* Plinius lib. 2. cap. 103. De aquarum, fontium, & fluminum miraculis: *Quadam vero (inquit) & dulces inter se supermeant alias: ut in Fucino lacu invecus amnis.*

(33) *Quod Claudius Caesar fecit*] Hoc mirificum Claudii opus laudant Suetonius in *Claudio* cap. 20. Cornelius Tacitus in *Annalium* lib. 12. Plinius lib. 36. cap. 15. & e Græcis Strabo lib. 15. Eusebius in *Chronico*, & alii. Eruditissimus Raphaël Fabrettus præcipuum de Claudii Emissario tractatum edidit. Pluribus id operis ante Fabrettum illustravit Phœbonius lib. 2. *Historiarum Marforum* capitibus 8. 9. 10. 11. & 12.

(34) *Ad cataraclam properat*] Dicuntur aquæ ad cataraclam excurrere, cum ex editiore loco labuntur præcipientes, derivato vocabulo a *cataclipsis*, quod apud Græcos est vi defluere. Unde *Cataracta* appellantur etiam e terra suborientes aquæ, atque ita fluentes, ut ruere potius videantur, quam excurrere. Sic Tibure Anio fluere visitur: sic Nilus in Ægyptum præceps fertur. Ipsique præcipientes undarum lapsus *Cataracta* dicuntur Plinio lib. 5. cap. 9. & 10. *Naturalis Historiæ*. De his Lucanus lib. 10.

*quis te tam lene fluentem
Moturum totas violenti gurgitis iras,
Nile, putes? sed cum lapsus abrupta vatarum
Excepere tuos, & præcipientes Cataracta;
Ac nusquam vetitis nullas obfistere cautes
Indignaris aquis; spuma tunc astra laceffis:
Cuncta tremunt undis, & multo murmure mortis
Spumeus invictis canescit fluctibus amnis.*

De Cataractis eruditiores Sacrorum Bibliorum Interpretes ad Librum Geneseos cap. 7. 11. in lib. 4. *Regum* cap. 7. 2. *Isaiæ* cap. 24. 18. & *Malachiæ* cap. 3. 10.

35 *Latio*] Latium a *latendo*, quod in ea regione Saturnum Jovis fugientem iras latuisse crediderit fabulosa vetustas. Commentum paucis est complexus Virgilius lib. 8. *Æneid.* 319.

G 2

Err-

52 IN LITORALIS CAMPANIÆ

*Primus ab ætherio venit Saturnus Olympo
Arma Jovis fugiens, & regnis exul ademptis.
Is genus indocile, ac dispersum montibus altis
Composuit, legesque dedit: Latiumque vocari
Maluit, his quoniam latuisset tutus in oris.*

Idem spectans Ovidius lib. 1. Fastorum:

Dicta quoque est Latium terra, latente Deo.

At Varro *Latium* dici putat, quod inter Alpium, & Apennini præcipitia lateat. Servius duplex *Latium* esse statuit *Vetus*, & *Novum*: quorum alterum a Tiberi ad Fundos protrahit; alterum ad Vulturum producit. De *Novo* hic sermo est, *Vetus* enim perangustos habebat fines, ut notat Plinius lib. 3. cap. 5.

(36) *Minturnas, Romanorum Coloniam, is olim dividebat, Glanis antea vocatus*] Minturnas Samnitium quondam fuisse urbem scribit Stephanus Byzantinus in libro de Urbibus. Livius tamen lib. 9. Aufonibus tribuit. Inter maritimas urbes recensuit Strabo lib. 5. Ptolemæus Latinam urbem mediterraneam constituit. Quoniam vero non longe a Tyrrheno aberat, non absurde mediterranea simul, & maritima haberi potuit. Anno ab U. C. quadringentesimo trigesimo nono ad Romanorum jus, & imperium transiit ex Livio citato lib. 9. Coloniam inde factam tradit Paterculus lib. 1. cap. 14. Plinius lib. 3. cap. 5. *Colonia Minturnæ Liri amne divisa, Glani quondam appellato*. Utraque ripa Minturnas urbem habitatam esse medio Liri præterlabente flumine tradunt etiam Livius lib. 10. & Strabo lib. 5. Crasso præterea fuisse ære liquet ex Ovidio lib. 15. *Methamorph.* vers. 715. quo *Graves Minturnas* appellat. Erant ibidem Templum Jovis, Lucusque Maricæ ex Livio lib. 7. decad. 3. cap. 37. Maricam Minturnensium fuisse Deam notat Servius ad lib. 7. *Æneid.* Virgilii num. 47. De Paludibus Minturnensibus C. Marii Arpinatis, post devictam Africam, exilio claris agunt Cicero in Orat. adversus L. Pisonem, Valerius Max. lib. 2. cap. 5. num. 6. Paterculus lib. 1. cap. 19. Consule Plutarchum in Mario, Lucanum lib. 2. Pharfal., & Claudianum de Conspectu Probi, & Olybrii.

(37) *Flu-*

DESCRIPTIONEM NOTÆ: 53

(37) *Fluviali scapha trajiciuntur viatores*] Et Ulpi-
ni atate viatores Lirim tranabant, præcipuique ad id ope-
ris destinati erant navicularii. Lib. 19. D. tit. 2. Locati
condukti 1. Item §. 1. Si navicularius unus. *Minturnas*
vehendume conduxerit, & cum flumen Minturnense navis
ea subire non posset, in aliam navem merces transfulerit,
aquo navis in ostio fluminis perierit, tenetur primus na-
vicularius.

(38) *Minturnarum, qua jam corruerunt*] Sexto Chri-
sti exeunte seculo Minturnensium Civitas collapsa, popu-
lo, Cleroque carebat, quapropter S. Gregorius Magnus
Pontifex Maximus jura omnia Minturnensis Ecclesiæ in
Episcopatum Formianum transtulit: ut constat ex ejus-
dem Pontificis lib. 1. epist. 8. data *Becada* Episcopo For-
miensi, Indictione 9. Deletis Formiis utraque demum Ec-
clesia unita est Caietanæ. Vide sis Ferdinandum Ughel-
lum tom. 1. Italiae Sacrae de Episcopis Caietanis col. 526.
& sequi. Ambrosium Lucentium in additionibus, & emen-
dationibus ad Ughellum tom. 1. col. 426. sub titulis *Min-*
turnenses, & Formianenses Episcopi.

(39) *Stat adhuc putre amphitheatrum, a quo non præ-*
cui ductus aqua suspicatur] Excisæ urbis Minturnarum
antiqua ædificia temporum injuriis, ac vetustate sedata
Philippus Cluverius lib. 3. antiq. Ital. cap. 10. designat his
verbis: *Hodieque ingentes visuntur in sinistra maxime ripa*
reliquia, quatuor fere millia passuum a mari, & ostio amnis
remota, in quibus præcipua sunt, aquaductus, amph-
theatrum, tæm murorum, turriumque magna rudera,
peccati quidam fornices, aliaque splendorum adificio-
rum fundamenta solidissima.

(40) *Sinuessa est, hoc nomine dicta, quod sit in Vescia*
oppidi sinu] Michaël Monachus in prima parte Sanctuarii
Capuani *Sinuessam* a Sueffa urbe nomen summisse credi-
dit, quacum nihil unquam habuit commune. Contra
Strabo, cujus plurimi non immerito est facienda aucto-
ritas, scribit lib. 5. *Sinuessa* a sinu Vescino, ubi situa-
rat, nomen accessisse. Eam hîc Antonio fuisse ducem
dubitare non licet; Sueffam enim ipsa cum Ptolemæo in
me-

54 IN LITORALIS CAMPANIÆ

mediterraneis memorat. Quare non *Suessæ*, sed *Vescia* ad autographi fidem legendum est. Romanorum *Sinuessam* fuisse Coloniam discimus ex Livio lib. 2. dec. 3. comprobaturque ex antiqua inscriptione relata ab Aldo Manutio in *Orthographiæ* libro verbo *Pollio*. Hujus urbis pluries meminit Livius, plura item monstra vario tempore in ea nata commemorat. Sic dec. 3. lib. 2. scribit, *Bovem peperisse equulum*. Lib. 7. ejusdem dec. *Et lacte pluisse, & cum elephanti capite puerum natum*. Decad. 4. lib. 2. *Puerum humano capite*. Decad. 5. lib. 1. *Puerum unimanum*. Nec defuit *Sinuessanæ* telluri lates. Plinius lib. 2. cap. 93. *In Sinuessano agro, & Puteolano sunt quæ spiracula alii vocant, alii charoneas scrobes, mortiferum spiritum exhalantes*. E propinquo tamen monte *Massico* optima in eadem urbe fiebant vina, quæ postea *Campanis* condita valis in multas servabantur ætates. *Martialis* lib. 13. *Epigram.* 3.

*De Sinuessanis venerunt Massica pralis,
Constitit quo, quantis, Consule? nullus erat.*

Abundasse albis serpentibus *Sinuessam* colligitur ex Ovidio lib. 15. *Metamorph.*

— *niveisq; frequens Sinnessa colubris.*

(41) *Sinope hæc prius vocabatur*] Livius lib. 10. cap. 23. *Placuit, ut duæ Colonia circa Vescinum, & Falernum agrum deducerentur: una ad ostium Liris fluvii, quæ Minturna appellata: altera in saltu Vescino, Falernum contingente agrum: ubi Sinope dicitur Græca urbs fuisse, Sinuessæ deinde ab colonis Romanis appellata*. Plinius lib. 3. cap. 5. *Oppidum Sinnessæ, extremum in adjecto Latio: quam quidam Sinopen dixere vocitatam*.

(42) *A Sinopensibus Ponticis colonis*] *Sinopen* Pontic urbem laudat Cicero in Orat. pro Pompeio, Strabo lib. 12. *Geographiæ*, pluresque alii. Amplam fuisse civitatem scribit Ammianus Marcellinus *Historiar.* lib. 22. Patria fuit Diogenis Cynici: ac de ipsa Valerius Flaccus in quinto *Argonauticæ* libro cecinit:

*Affyrios complexa sinus stat opima Sinope:
Nympha prius, blandosq; Jovis quæ luserat ignes,
Ga-*

DESCRIPTIONEM NOTAE 59

Caliculis immota proeis. Decapnus amata

Fraude Dea, non solus Hylas, non solus Apollo.

(43) *Emanant ejus in agro balnea.]* Has Livius *Aquarum* nomine intellexit dec. 3. lib. 2. cap. 10. *Annibal Maharbalem cum equitibus in agrum Falernum praedatum dimisit; usque ad Aquas Sinuessanas ea populatio pervenit.* Iisdem Balneis Cl. Caesar usus est, Tacitus in *Annal.* lib. 12. cap. 66. *In tanta mole curarum Claudius valetudine adversa corripitur; refovendisque viribus mollitie calis, & salubritate aquarum, Sinuessam pergit.* Idem lib. 1. *Histor.* cap. 72. *Tigellinus accepto apud Sinuessanas Aquas suprema necessitatis nuntio.* Sinuessanas *Thermas* laudat *Strabo* lib. 9. *Geograph.* & *Dio Cassius* lib. 60. *Histor.* *Calidarum balnearum causa Sinuessa tepens* dicitur a *Sitio* lib. 8. In antiquis *Sinuessanorum* designandis balneis, plura occurrunt, quae veteres legenti *Scriptores*, collapsaeque urbis sitam in *Campania* studiose lustranti difficultatem non levem possunt ingerere. Eam vero pro viribus conantur adimere *Philippus Cluverius* lib. 3. cap. 10. & *Camillus Peregrinus Discurs.* 2. cap. 9. & in additione ad idem caput pag. 748. in calce operis.

(44) *Mulierum sterilitati succurrere.]* *Plinius* lib. 31. cap. 2. *In eadem Campania regione Sinuessana aqua sterilitatem feminarum, & virorum insaniam abolere produxit.* *Martialis* lib. 11. epigram. 8.

Dicit & ihericam se forsitan altera macha.

In Sinuessano velle sedere lacu.

Ipsa de causa mollis Sinuessa ab eodem Poeta dicitur lib. 6. epigram. 42. *Consule Cornelium Wittel in Animadversionibus criticis ad Georgium Merulam* cap. 25. & *Johannem Brodeum* lib. 10. *Miscellan.* cap. 28. *Celeberrimi nominis Philosophus Augustinus Niphus* lib. 1. *Met.* num. 69. *Balnea Sinuessa nostra, ut Plinius narrat, sanant melancholicos, maniacos, ut observatione vidimus. Sunt & secunda sanantes steriles, ut testantur cives nostri. Patet igitur has aquas hac agere, non quo aqua sunt, sed quo virtute caelesti donantur. Aliquid hic auctor Plinio tribuit, quod Plinius nunquam scripsit. Divina praeter-*
ea

56 IN LITORALIS CAMPANIE

ea virtute sinuësanis tot malorum remedia affigit aquis, quæ aliis naturæ dumtaxat viribus operari contendunt.

(45) *Per Campaniæ litus vulgo prorumpunt adversus morbos aqua salutaris*] Et hæc quidem non Campanis modo, verum etiam exteris populis præsentibus adversus ægritudines varias remediis notissimæ evaserunt. Plures autem fuere medici, alique viri docti, qui hujusmodi salubrium aquarum virtutes suis scriptis posteritati commendarunt. Ex pluribus, qui de Puteolanis Balneis scripsere, duo veteres sunt anonymi, quorum MSS. Opera nondum publicis typis vulgata, servantur in bibliotheca domestica clarissimi viri D. Didaci Maza Patricii Salernitani. Item Sebastianus Bartholus, Joseph Morinilis, & Ferdinandus Loffredus: Johannes Villanus, Carolo III. Neapolitanorum Regi æqualis ætate, scripsit de Balneis Puteolanis, Baianis, & Pythecusanis: Johannes Pontanus de Balneis Baianis, & Ænariæ insulæ: Julius Jasolinus de Balneis ejusdem insulæ, cujus liber autographus prostat in musæo laudati D. Didaci Maza: Julius Cæsar Capaccius de Balneis Neapolitanis, Puteolanis, Baianis, & Pythecusanis. De Balneis Campaniæ Plinius Natural. Histor. lib. 31. cap. 2. Auctor Anonymus Pio II. Summo Pontifici a Francisco Aretino dicatus: Ebolitanus quidam Poëta, qui opus suum Friderico II. Aragoneo Neapolitis Regi nuncupavit, quod perperam quidam tribuunt Alcadino Siculo, seu Eustatio Materano: Johannes Elysius medicus Neapolitanus, Matthæus Plantamone Salernitanus, & Johannes Franciscus Lombardus Canonicus Neapolitanæ Metropolis. Item Michaël Savanarola, Ugolinus de Montecatino, Mengus Faventinus, Baccius Romanus, Bartholomæus a Clivolo: alique de Italiæ, atque Campaniæ Balneis, & Thermis agentes.

(46) *Quæve metalla in cursu alluant*] Metallum dicitur quæcumque solida materia, quæ e terræ visceribus eruitur, aut effodi consuevit, ut aurum, argentum, stannum, cuprum, plumbum, & id genus alia. Vide Plinium lib. 23. cap. 6. sic idem Scriptor lib. 23. cap. 7. minii massam, *Miniarium Metabum* dixit. Ipsas denique mar-

DESCRIPTIONEM NOTÆ: 37

marmoreas fodinas appellatas *Metalla*, erudite ostendit Joseph Castalio libro *Variar. Lectiōn.* cap. 20. Obelisci Constantiniani versus illustrans. Quidam juxta Planetarum numerum septem dumtaxat nobiliorum metallorum genera constituunt, at plura esse, quam septem, docet Brodæus lib. 6. *Miscellan.* cap. 23. Porro quam fecunda metallis sit Italia, notat laudatus Plinius lib. 3. cap. 20. *Metallorum omnium*, inquit, *fertilitate nullis cedit terris. Sed interdictum vetere consule Patrum, Italia parci jubentium.*

(47) *Plinius, qui in Latinorum numero populorum Sinuessanos reponit*] Lib. 3. cap. 5. *Naturalis Historiæ*: cap. 31. nihilominus lib. 1. Sinuessanas aquas in Campania, non in Latio locat.

(48) *Latium enim Vetus a Tibi ad Circeus servatum est*] Plinii in lib. 3. cap. 5. de re ipsa hæc verba sunt: *Latium antiquum a Tibiri usque ad Circeios servatum est.* Strabo quoque auctor Græcus lib. 5. *Geograph.* *Vetus Latium usque ad Circejum promontorium pervenisse commemorat.* Virgilius lib. 7. *Aeneid.* 37.

Huc age, qui Reges, Erato, qua tempora rerum,
Quis Latio antiquo fuerit status, advena clarescit,
Cum primum Ausonius exercitus appulit oris,
Expeditam.

Tacitus lib. 4. Annal. cap. 5. Vetere Latio, & Colonis antiquis Romanis. Circeii erat & Latinorum urbs in Circeo sita monte, nomen sortita a Circe Medæ sorore, vulgo *Città vecchia*. Cicero lib. 2. de *Nat. Deor.* *Circeam quoque Coloni nostri Circeienses religione colunt.* Eadem urbs M. Lepidi exilio evasit illustrior, imperante Augusto, ex Suetonio in Octavio cap. 16. Quæ in propinquo Circeiorum mari nascebantur ostrea, in pretio erant apud Romanos, ut constat ex Oratii lib. 2. *Sat.* 4.

(49) *Ad Lirim, Novum*] Plinius lib. 3. cap. 5. *Ultra Circeios Volsci, Oscæ, Ausones, unde nomen Latii processit ad Lirim amnem.* *Quo loci & ipse Novum Latium Adjectum nominat, quod Vetera adjunctum sit.*

(50) *Annis Savo*] Plinius lib. 3. cap. 5. *Campaniam de-*

H

de-

58. IN LITORALIS CAMPANIÆ
describens maritimam: *In ora Savo fluvius, Vulturum
oppidum cum amano*. Statius lib. 4. Silvar. Carm. 3. de
via Domitiana:

Et Literna palus, pigerque Savo.

(51) *Auruncorum montibus*] Aurunci populi ab anti-
quis scriptoribus dicti etiam *Aufones*, Volscis propinqui.
Eos *Antiquos* appellat Virgilius lib. 11. *Æneid.* 316. Alibi
Patres, nec uno in loco montes habitasse commemorat.
Lib. 7. *Æneid.* 727.

— *vertunt felicia Baccho*
Massica qui rastris: & quos de collibus altis
Aurunci misere patres: Sidicinaque juxta
Æquora. —

Et lib. 11. 318.

Aurunci, Rurisque serunt, & vomere duros
Exercent colles, atque horum asperissima pascunt.

(52) *Sidicinum*] Sidicini populi ex Osci orti Te-
anum Sidicinum in Campania habitarunt, quod *magni*
nominis urbem dixit Strabo lib. 5. Geograph. Teano *Si-*
dicinum cognomen fuisse scribit Plinius lib. 3. cap. 5. Et
Fregellano Sidicinos in Campania potitos campo, constat
ex Livio lib. 8.

(53) *Stellatam*] Stellatis Campaniæ Campus dictus a
Stella, quam Atejus Capito apud Pompejum Festum si-
gnificare ait *Latum*, & *Prosperum*. De eo Cicero in
Orat. 2. contra Rullum, Livius lib. 9. Tranquillus in
Cæsare cap. 20. *Campum Stellatam maioribus consecratum,*
agrumque Campanum, ad subsidia Reipublicæ vestigalem
relictum, divisa extra sortem, ac viginti millibus Ci-
vium, quibus terni, plurisve liberi essent. Silius Italicus
lib. 11.

Stellateque docent campos, Cereremque benignam.
Consecrationem ejusdem campi erudite exponunt Adria-
nus Turnebus lib. 3. Adver. lib. 22. & Marcellus Dona-
tus in Dilucidationibus ad Suetonium cit. cap.

(54) *Sequitur Vulturum*] Maximus omnium Campa-
niæ fluviorum est Vulturum, memoratus a Livio lib. 8.
cap. 15. lib. 10, cap. 20. & alibi, Dionysio Halicarnasseo
lib. 7.

DESCRIPTIONEM NOTE.

lib. 7. Pomponio Mela lib. 2. cap. 4. Plinio lib. 3. cap. 5. aliisque pluribus Latinis, & Græcis Scriptoribus. A Virgilio lib. 9. *Æneid.* dicitur *Multa flavus arena.* Ovidio lib. 15. *Metamorph.* *Multamque trahens sub gurgite arenam.* Lucano lib. 2. *Phars. Celer.* Silio lib. 8. *Fluctu sonorus.* Claudiano in *Paneg. Proбини, & Olybrii ad Probum Rapax.* Domitianus Imperator spatiantem late amnem, pernicioseque grassantem ripis coercuit, & nobili ponte ditavit. Quam ob rem Statius lib. 4. *Silv. Carm. 3.* cecinit:

*At, flavum caput, humidumque late
Crinem mollibus impeditus ulmis,
Vulturius levat ora; maximoque
Pontis Casarei reclinis arcu,
Pandis talia faucibus redundat:
Camporum bone conditor meorum,
Qui me vallibus aviis refusus,
Et ripas habitare nescientem,
Recti legibus alvei ligasti.
Et nunc ille ego turbidus, minaxque,
Vix passus dubias prius carinas,
Jam pontem fero; perviusque calcor;
Qui terras rapere, & rotare silvas
Assueram, (pudet) amnis esse capi.*

Ad fluminis ostium ejusdem nominis erat urbs, quam Romanorum Coloniam fuisse deductam, constat ex Livio lib. 4. *Decad. 4.* cap. 45. Varrone de *L. L.* lib. 4. cap. 5. & Paterculo lib. 1. *Romanæ Historiæ.* Primis Ecclesiæ seculis Episcopatu etiam fuit aucta: cujus rei locupletem te-
~~stem habemus S. Gregorium Magnum lib. 7. in epistolis 20. & 31. Indict. 2. scriptis Fausto, & Anthemio Sub-~~
diacono. De Episcopatu Vulturnenli vide sis quæ notat Nicolaus Coletus in tomo X. *Italiæ Sacræ editionis Venetæ.* Plura de Vulturno oppido, ejusque casu notat eruditissimus Peregrinus *Discurso 2.* cap. 13.

(55) *Vulturni Fons in Samnio est*] Octo nimirum passuum millibus *Æsernia* distans, teste Ciarlanto in *memoriis Historicis Samnii* lib. 1. cap. 9.

H 2

(56) Con-

60 IN LITORALIS CAMPANIÆ

(56) *Confragosa Samnitium percurrit loca*] Confragosa Scriptor appellat loca, quæ rudia, aspera, & inculta sunt. Livius lib. 8. *Confragosa loca, & oblitus virgultis tenebat colles*. Columella lib. 2. de Re Rust. cap. 2. *Incultum igitur locum consideremus, siccus, an humidus, nemorosus arboribus, an lapidibus confragosus*.

(57) *Clupearum multitudinem*] Nulli dubium est, quin Sanfelicius *Alofas* intellexerit, quarum in Vulturno, vere appetente, maxima est copia; & quas Etrusci *Chieppas*, a *Clupea* sumto vocabulo, appellant. Idque sequitur Bochartus Geogr. par. 2. lib. 1. cap. 42. At longe aliud piscis genus Plinius lib. 9. cap. 15. intellexit, cum ait: *Minimus piscis appellatus Clupea*. Contra vero Callisthenes lib. 3. Rerum Gallicarum apud Harduinum ait: *Μίγας ἰχθύς λευκὰ καὶ μικρὸν*. Atqui *Alofa* nec minimus piscis, nec magnus est.

(58) *Gignitque formosos lupos*] Joannes Brodæus Miscellan. lib. 7. cap. 27. *Luporum piscium duo sunt genera. Uni varii sunt, teste Columella, idest, quorum dorsum ex albo coruleum est; glacie aspersum vocat Poëta Juvenalis Sat. 5. venter candidus, nigris maculis conspersus. Alteri sine maculis, qui lanei, sive lanati appellantur a candore, mollitieque carnis, auctore Plinio (lib. 9. cap. 17.) Uterque e mari, marinisve stagnis fluviis subit. Merito ergo formosos Auctor noster Lupos pisces primi generis appellat.*

(59) *Gallinaria est Silva*] Strabo lib. 5. Geogr. de Cumis agens hujus Silvæ meminit, quam sine aqua, & arenosam appellat. Cicero lib. 9. epist. 23. ad Papi-
~~rium Patrum. Pars, inquit, veni in Cumanum, cras ad te fortasse....~~ *Etsi M. Cépattini, cum mihi in Silva Gallinaria obviam venisset, quæsissemque quid ageres, dixit te in lecto esse.*

(60) *Materiem fabricandæ Sex. Pompeii classi suppeditavit*] Ex Strabone lib. 5. Geogr.

(61) *Hanc latrocinii infestam*] Gallinariam Silvam latrocinii infamem fuisse, ob idque a sacerdotibus custoditam, indicat Juvenalis Sat. 2.

Is-

DESCRIPTIONEM NOTE. 61

*Interdum & ferro subitus grassator agit rem,
Armato quoties tuta custode tenentur*

Et Pontina palus, & Gallinaria pinus.

(62) *Iligna glande*] Plinius lib. 16. cap. 5. de Glan-
dibus loquens: *Genera earum multa. Distant fructu, fi-
tu, sexu, sapore. Nanque alia fagea grandi figura, alia
quernea, & alia iligna: atque inter se quoque generum
singulorum differentia.* Ex iligne glande Civicam apud
Romanos Coronam fieri consuevisse, docet idem scriptor
cit. lib. cap. 4.

(63) *Venatoribus, pariterque aucupibus inescat pre-
dam*] De Venatione, & Aucupio duos elegantes scripsit
libros Bellifarius Aquivivus Aragonius, Neritiorum
Dux, ad Andream Matthæum fratrem suum, Atrien-
sium Ducem longe clarissimum.

(64) *Liternum lacum*] Livius lib. 2. Dec. 3. *Panus*
contra Formiana saxa, & *Literni arenas, stagnaque per-
horrida situ hibernaturus*, &c. Valerius Maximus lib. 5.
cap. 3. num. 2. *Literni paludem desertam* nominat.

(65) *Mugilum assidua captura*] Mugil juxta Isidorum
dictus, quasi *multum agilis*. Græcis *Κίσαρος* a Capite di-
citur. Vide Galenum de Alimentis lib. 2. Plinium lib. 9.
cap. 8. & 17. & lib. 3. cap. 2. Plura Aldovrandus lib. 4.
de Piscibus cap. 6.

(66) *Sub dies præcipue Halcyonios*] Idest, hiemalis sol-
stitii tempore. Plinius lib. 10. cap. 31. de Halcyonibus dis-
serens: *Fetificant bruma, qui dies Halcyonides vocantur.*
Rem erudite illustrent viri clarissimi Andreas Alciatus
Emblemate CLXXVIII. fol. 623. accuratioris editionis,
& Natalis Comes lib. 3. Mythologiæ cap. 16.

(67) *Stetit oppidum Liternum*] Livius, Plinius, Fron-
tinus, Tabulæ Peutingerianæ, alique Scriptores *Litr-
num*, ut Auctor noster, appellant. Sunt tamen plures,
qui *Linternum* pronunciant, sed corruptum existimat
Cluverius Italiæ Antiquæ to. 2. lib. 4. cap. 2. a posterioris
ævi Grammaticis & scriptoribusque, quasi ab *lintribus*
deductum. Inter veteres Romanorum Colonias recensetur
a Livio Decad. 4. lib. 2. cap. 29. *Acilius Tribunus plebis*
Julia.

63 IN LITORALIS CAMPANIÆ

tulis, ut quinque Colonia in oram maritimam deducerentur. Dua ad ostia fluminum Vulturni, Liternique. Et lib. 4. ejusdem Decad. cap. 45. Colonia civium Romanorum eo anno deducta sunt Puteolos, Vulturnum, Liternum. Eam fortassis renovavit, vel auxit Augustus. Scribit enim Frontinus lib. de Colonis: Liternum muro ductum, Colonia ab Augusto deducta. Ager ejus in jugeribus veteranis est assignatus. Inter præcipuas Italiæ Præfecturas idem oppidum fuisse habitum, testatur Sex. Pompejus Festus pag. 173. edit. Parisiensis. Fuit hoc oppidum inter Vulturnum, & Cumas, ut constat ex Mela lib. 2. cap. 4. Plinio lib. 3. cap. 5. cæterisque Geographis: infelici tamen, crassoque aëre, ob noxios paludis, & stagnantium circum aquarum halitus. Hinc Silius Italicus lib. 6. de Bello Punico stagnosum Liternum dixit, & lib. 8. stagnisque palustre Liternum. Ejus agrum abundasse lentisco indicat Ovidius lib. 15. Metamorph.

Hinc calidi fontes, lentisciferumque tenetur Liternum

De Africano Scipione differens Valerius Maximus lib. 5. cap. 3. num. 2. *Vicum ignobilem* appellat. Id autem de suo ævo, non de superioribus seculis accipiendum, multa suadent argumenta.

(68) *Ob majoris Africani memoriam*] Literni siquidem vir magnus Cornelius Scipio, cognomento *Africanus*, invidiæ cedens habitavit, &, ut multi commemorant, etiam mortuus est. Vide Livium Dec. 4. lib. 8. Strabonem lib. 5. Geograph. in Cornelio Scipione, Valerium Maximum lib. 5. cap. 3. num. 2. & Annæum Senecam epist. 86. ad Lucilium. Is cætera ab Auctore nostro compendiose tractata, prolixiore sermone narrat his verbis: *Et perducta res erat, ut aut libertas Scipioni, aut Scipio libertati faceret injuriam. Neutrum fas erat. Itaque dedit locum legibus, & se Liternum recepit, tam suum exilium Reipublicæ imputaturus, quam Annibalis.* De Scipionis Africani domicilio Literni posito scribit idem Seneca epist. 71. ad laudatum Lucilium, Valerius Maximus lib. 5. cap. 5. num. 3. Plinius lib. 14. cap. 4. *Magna fama & Vetulena Regia-*

DESCRIPTIONEM NOTÆ. 63

*Agialo perinde libertino fuit, in Campania rure Liter-
nino, majorque enim favore hominum, quoniam ipsam
Africani colebat exilium.*

(69) *Relicta ingrata patria*] Valerius Maximus lib. 5.
cap. 3. num. 2. de Scipione loquens: *Voluntarii exilii
acerbitatem non tacitus ad inferos tulit, sepulcro suo
inscribi iubendo: INGRATA PATRIA NE OSSA QUI-
DEM MEA HABES.*

(70) *Cum Philosophia*] Lege Plutarchum in vita Cor-
nelii Scipionis prope finem.

(71) *Et cum re rustica*] Seneca epist. 86. ad Luci-
lium de Scipione apud Liternum exulante scribens: *Vidi
villam structam lapide quadrato: murum circumdatum
filva: turres quoque in propugnaculum villa utrinque
subrextas: cisternam adificiis, ac viridibus subditam, qua
sufficere in usum vel exercitus posset: balneolum angustum,
tenebricosum, ex consuetudine antiqua: Non videbatur
maioribus nostris caldum, nisi obscurum. Magna ergo ma-
voluptas subire contemplantem mores Scipionis, ac nostros.
In hoc angulo ille Carthaginis horror, cui Roma debet,
quod tantum semel capta est, abluebat corpus laboribus
rusticis fessum. Exercebat enim opere se: terramque, ut
mos fuit priscis, ipso subigebat. Sub hoc ille tecto tam
sordido stetit. Plinius lib. 16. cap. 44. *Vita arborum qua-
rundam immensa, credi potest, si quis profunda mundi,
& saltus inaccessos cogites: Verum ex his, quas memoria
hominum custodit, durant in Liternino Africani prioris
manu sata olivæ: item myrtus eodem loco conspicua ma-
gnitudinis. Subest specus, in quo manes ejus custodire dra-
co traditur.**

(72) *Triumphalique dextera laboriosum saepe rexit ara-
trum*] Plinius lib. 18. cap. 3. *Ipsorum tunc manibus Im-
peratorum colebantur agri, ut fas est credere, terra gau-
dente vomere laureato, triumphalique aratore.*

(73) *Cumanus ager, Phlegraus grace*] Idem *Ardens*,
sulfure enim abundat quam maxime, nec desunt erum-
pentes passim e terra ignes. De hoc campo Diodorus Si-
culus lib. 4. cap. 21. Polybius lib. 2. cap. 17. Strabo lib. 5.
Pli-

64. IN LITORALIS CAMPANIÆ

Plinius lib. 3. cap. 5. Multa de Agro Phlegreæo in Campania Peregrinus Discurs. 2. cap. 19.

(74) *Gigantum pugnam poëta vulgavit, illic contra Jovem*] Consule Ovidium lib. 1. Metamorph. Fabul. 5. & sequ. & lib. 10. Fabul. 4. Propertium lib. 3. Eleg. 9. Claudianum in Gigantomachia, Hyginum Fabul. 28. Apollodorum lib. 1. Natalem Comitem Mythologiæ lib. 6. cap. 21. & sequ.

(75) *Hic cum Hercule ejus filio*] Nota eruditis viris fabula est, Herculem in designato Campaniæ agro Gigantes debellasse. Id e Græcis scriptoribus narrat Diodorus Siculus Historiar. lib. 4. e Latinis Horatius lib. 2. ode 12. ad Mæcenatem:

— domitosque Herculea manu
Telluris juvenes, unde periculum
Fulgens contremuit domus
Saturni veteris —

Silius Italicus lib. 12.

*Tradunt, Herculea prostratos mole Gigantes
Tellurem injectam quatere, & spiramine anelo
Torreri late campos; quotiesque minantur*

Rumpere compagem impositam, expallesce cælum.

Vide Natalem Comitem cit. loc. & lib. 7. cap. 1. Straboni lib. 5. Geograph. quæ de Phlegreæis Campis fabulantur, & re ibi cum Gigantibus gesta, non aliunde videntur orta, quam quod regionem ipsam, ob soli ubertatem, multi certatim sibi vindicarint.

(76) *Latini appellarunt Laborias*] Ex Plinio lib. 18. cap. 21. De Laboriis paullo post.

~~(77) *Quædam tractantur militaribus viis*~~] Plinius loco paullo ante citato: *Finiunt Laboria via ab utroque latere Consulari, quæ a Puteolis, & quæ a Cumis Capuam ducit.* Philippus Claverius lib. 4. cap. 2. hanc ipsam a Plinio traditam campi Laboriarum descriptionem minus veram, & exactam habet. Eum tamen a Claverii censura defendit, & illustrat Peregrinus Discurs. 2. cap. 19. Viarum militarium mentionem ingerit Cicero Phil. 12. in M. Antonium, in Orat. adversus L. Pisconem, & alii

DESCRIPTIONEM NOTÆ. 65

alii passim antiqui Scriptores. At cur *Militares* ipsæmet, & aliæ quædam in Romano Imperio, atque Italia præsertim, viæ dictæ, non una est eruditorum viro-
rum sententia. Putarunt nonnulli *Militares* appellatas, quod ampliores, commodioresque essent, ac proinde du-
cendis militaribus copiis aptæ, ac hospitiiis frequentes
quam maxime. Quo fiebat, ut libentius a viatoribus
calcarentur, essentque ab latronum incurfibus tutiores.
Varro de Re Rust. lib. 1. cap. 5. *Nec paludem quidem
vicinam esse oportet adificiis, nec junctam militarem
viam, quod illa &c.* Hac autem prateruentium viato-
rum populationibus, & assiduis divertentium hospitiiis in-
festat rem familiarem. Propter quæ censeo ejusmodi vi-
tæ incommoda, villamque nec in via, nec pestilenti lo-
co, sed procul, & editiore situ condere. Raphaël vero
Fabrettus de Columna Trajani cap. 2. Non aliunde præ-
cipuas, ac nobiliores vias militares dictas censet, nisi
quia militum opere sternebantur. Quintilianus lib. 2.
cap. 3. Itaque & stratum militari labore iter sæpe dese-
rimus. Joseph lib. 3. ejusmodi milites Viarum Stratores
appellat. In ejusque rei comprobationem laudatus Fa-
brettus tum ex ipsamet Trajani Columna profert ima-
ginem, tum etiam antiquas inscriptiones affert, qua-
rum testimonio idem asseritur.

(78) *Sunt Laboria ea fecunditate*] Commendatur hæc
a Strabone lib. 5. Geogr. & Polybio lib. 3. Plinius lib. 18.
Naturalis Historiæ cap. 11. *Quantum autem Campus cir-
cum Campanus universas terras antecedit, tantum ipsum
pars ejus, quæ Laboria vocantur, quem Phlegraum Græ-
ci appellant.* Silius Italicus lib. 8.

———— illic quos sulfure pingues
Phlegrai legere sinus ———

(79) *Restibilesque*] Pompeius Festus: *Restibilis ager
dicitur, qui biennio continuo feritur farreo spico, idest,
aristato: quod ne fiat, solent qui pradia locant, excipe-
re.* Plinius lib. 18. cap. 17. fertilitatem camporum Ægy-
pti efferens: *Ubertatis tamen tanta sunt, ut sequente
anno sponte restibilis fiat seges.* Columella *Restibile vine-
tum*

66. IN LITORALIS CAMPANIÆ

sum dixit lib. 3. cap. 18. vineam, quæ annis singulis repastinatur. *Resibilis fecunditas* Plinio lib. 2. cap. 19. est nunquam intermissa ubertas.

(80) *A Cumais, & Chalcidensibus conditi sunt Cumani*
Quidquid de Cumanorum origine a Cumæis, & Chalcidensibus, Hippocle, & Megasthene ducibus, scribit Auctor, ex quinto Geographiæ Strabonis libro desumptum est. Consentiunt autem Scriptores omnes, Chalcidensium opus fuisse Cumas; de tempore dissentiunt. Illorum præterea socios quidam fuisse produnt Cumæos, Erethrienses alii. Vellejus Paterculus lib. 1. *Athenienses in Eubæa Chalcidam, & Erethriam colonis occupavere*.... Nec multo post Chalcidenses orti, ut prædiximus, Atticis Hippocle, & Megasthene ducibus, Cumas in Italia condidere. Virgilius lib. 6. *Aeneid.* 2.

Et tandem Euboicis Cumarum allabitur oris.

Stæsius lib. 4. *Silv. Carm.* 3.

Sed quam fine via recentis imo,

Quæ monstrat veteres Apollo Cumas,

Albam crinibus, infalisque cerno?

Visu fallimur? An sacris ab antris

Profert Chalcidicas Sibylla laurus?

Oscoꝝ commercio Græcos mores Cumas mutasse prodit Vellejus lib. 1. Romani, teste Livio lib. 8. *Cumanos, Sueffulanosque ejusdem juris conditionisque, cujus Capuam esse voluerunt.* Fuisse Romanorum Municipes Cumanos prodit idem Historicus lib. 3. Dec. 2. De Cumanis Balneis idem Livius lib. 1. Dec. 5. cap. 16. *Cn. Cornelius Consul*, inquit, *ex monte Albano rediens condidit: & parte membrorum captus, ad aquas Cumanas profectus, ingravescente morbo, Cumis decessit.* Cumanorum antiquam potentiam, divitias, & agri ubertatem laudat Dionysius Halicarnassæus lib. 7. & Livius lib. 8. Celebrerrimus fuerat Cumis cultus Apollinis, de cujus statua Cic. lib. 1. de *Divin.* & de *Oraculis* Virg. lib. 6. *Æn.* & qui ad ipsum Poëtam commentaria, vel notas adoperantur. De Cumana Sibylla, post Varronem, atque Lactantium, plura Obsopæus, Musardus, & alij, qui de Sibyllis scriplere.

DESCRIPTIONEM NOTÆ. 67

psere. De vetustissimis ejusdem Sibyllæ libris notatu digna recenset Gellius lib. 1. Noctium Atticarum cap. 19. Consule Plinium lib. 12. cap. 13. & ad eum auctorem Delecampium. Eos præcipuo cum honore Romæ fuisse servatos, liquet cum ex aliis, tum etiam ex Tranquillo in Augusto cap. 31. Id spectavit Virgilius lib. 7. Æneid. 71. ubi cum Cumana Sibylla Æneam loquentem inducens:

*Te quoque magna manent regnis penetralia nostris.
Hic ego nanque tuas sortes, arcanaque fata
Dicta mea genti ponam; lectosque sacro
Alma viros: foliis tantum ne carmina manda;
Ne turbata volent rapidis ludibria ventis:
Ipsa canas, oro* ———

De hujus Sibyllæ nominibus, spiritu, numero, ætate, & libris agit Antonius Caracciolus, natalibus, & eruditione clarus, in libro de Sacris Neapolitanæ Ecclesiæ Monumentis cap. 18. sect. 3.

(81) *Felicium fertilitate prædiorum*] *Felix prædium* est quod fructum affert, *infelix* contra, quod sterile. Sic *Felices arbores*, auctore Festo, *Cato dixit, quæ fructum ferunt; infelices quæ non ferunt*. Livius lib. 6. *Nulla felix arbor, nihil frugiferum in agro relictum*.

(82) *Eorumque freverint impetum*] Insignem de Etruscis victoriam, conjuncta cum Siculis ope, Cumani obtinere, ut scribunt Diodorus Siculus Histor. lib. 11. & Auctor Olympiadum.

(83) *Italia, Siciliaque urbes Cumæ antiquitate præstiterunt*] Strabo cit. Geograph. lib. 5. *vetustissima* Calcidentium, & Cumæorum *adificium* appellat Cumas; easque præterea universas Siciliæ, Italiæque urbes antiquitate antecelluisse significat. Quare & in hoc capite Auctor noster Strabonem ducem habuit. Antonius Caracciolus cit. loco sect. 1. contendit, falsum esse Cumas omnium Italiæ, Siciliæque urbium antiquissimas esse: plures tamen sunt viri docti, quos levius Caraccioli momenta non movent. Quod ad *urbis* nomen attinet, laudatus Strabo *Cumas* a fluctu, qui Græcis *Κῦμα* est, dictas

68 IN LITORALIS CAMPANIÆ

commemoratur. At cur a fluctu nomen habuere *Cuma*? L. Johannes Scoppa lib. 1. Collectan. cap. 4. *Chalcidenses a fluctibus, per quos navigaverunt, Cymas appellaverunt: mox y in u mutatum fuit, ut multis etiam nominibus accidisse videmus. Sive Cumæ, ut Strabo in 5. libri fine testatur, a cognomine Hippoclis Cumani nominatur..... Sive ab nugurio mulieris gravidæ, atque dormientis inventa, quæ Græcis Cumeis dicitur. Quo teste inventæ mulieris gravidæ in loco ædificandæ urbis nitatur historia, Scoppa non prodit. Strabo ex pacto novam urbem a Cumæis appellatam fundatoribus scribit, non a Ducis cognomine; Chalcidensibus vero relictam fuisse possidendam coloniam. Quod propterea a fluctibus, per quos iter in Campaniam fuit, nomen derivat, inepta videtur assertio. Vero similis est a fluctibus, quibus locus ipse assidue fuit expositus, *Cumas* dictas. Consule Strabonem citato loco, & Cerdam in 6. *Æneid.* librum vers. 2. num. 4. Extabat olim Cumana Historia ab Anonymo, sed antiquo auctore conscripta, quem citat Festus verbo *Romam* pag. 227. De Cumanis antiquitatibus avorum memoria scripsit Scipio Mazzella. Primo Christi seculo infrequens populo erat Civitas, ut constat ex Juvenalis Satyra 3. in principio. Postquam Christianis sacris nomen dedit, præcipuo Episcopatu aucta est. Vide Caracciolum cap. 18. sect. 1. Eundem Episcopatum S. Gregorius Magnus Misenati Ecclesiæ, & Diocesi univit, ex Epist. 31. lib. 2. Indiction. x. Constantiam tamen ea unio non fuit, atque utraque tandem Ecclesia Neapolitani Antistitis iura, & ditionem ampliavit, ut notat Chioccarellus lib. de Episcopis, & Archiepiscopis Neapolitanis pag. 153. Non defunt tamen qui scribant, Cumanum Episcopatum Averfano unitum fuisse. Vide Ughellum, & Lucentium in Averfanis Episcopis.*

(84) *Urbs tanta versa est in caprilia*] Columella lib. 7. cap. 6. & Plinio lib. 28. cap. 10. *Caprile* locus est, ubi capræ servantur. Tantæ urbis casum, tristesque ruinas. Aëtius Sincerus Sannazarius lib. 2. Eleg. 9. his versibus luget;

Hic

DESCRIPTIONEM NOTÆ. 69

*Hic ubi Cumæ surgebant inclyta fama
Mania, Tyrrheni gloria prima maris;
Longinquis quo sæpe hospes properavit ab oris,
Visurus tripodas, Delie magne, tuos;
Et vagus antiquos intrabat navita portus,
Quærens Dædaleæ conscia signa fugæ:
(Credere quis quondam potuit, dum fata manebant?)
Nunc silva agrestes occulit alta feras.
Atque ubi fatidica latuere arcana Sibylla,
Nunc claudit saturas vespere pastor oves. &c.*

(85) *In cujus loci tepore albosum id pecus, &c.*] Varro lib. 2. de Re Rust. *Stabulatur pecus melius ad hibernos exortus, se spectat quod est albosum.*

(86) *Neronis fossam*] Suetonius in Nerone cap. 31. *Fossam ab Averno Ostiam usque, ut navibus, nec tamen mari iretur, longitudinis per CLX. milliaria, latitudinis qua contraria quinquereemes commearent. Quorum operum perficiendorum gratia, quod ubique essent custodia in Italiam deportaturi, etiam scelere convictos, non nisi ad opus mandari præceperat.* Statius lib. 4. *Silv. Carm. 3.*

*Nec frangit vada, montibusque casis
Inducit Nero sordidas paludes.*

Et Auctor libri Spectaculorum Epigr. 31. de Naumachia:

Fucinus, & pigri taceantur stagna Neronis.

(87) *Matricida*] Nota historia ex Suetonio in vita cap. 34. Hinc illud Petronii apud eundem:

*Quis neget Enæa magna de stirpe Neronem?
Sustulit hic matrem, sustulit ille patrem.*

(88) *Ostiam usque*] Latii civitas clara ad Tiberis ostium condita, unde nomen accepit, de qua Livius lib. 1. cap. 3. lib. 23. cap. 38. Romanorum colonia fuit, a Mario expugnata, misereque direpta, ex Auctore Epitomes Livianæ lib. 79. Glandius Cæsar. portu nobilitavit, ut scribit Suetonius in vita cap. 20. Vel post Christum natum opibus, frequentia, & celebritate floruit. Plinius Junior lib. 2. Epist. 17. *Cæteras copias Ostiensis Colonia min-*

70 IN LITORALIS CAMPANIÆ

nistrat. Minucius Felix in Octavio cap. 2. Oltiam *am-
nissimam civitatem* appellat. Procopius lib. 1. de Bello
Gothico cap. 26. urbem *olim magni nominis*, tunc au-
tem *manibus plane nudatam* fuisse commemorat.

(89) *Magia addito*] Tranquillus in Nerone cap. 34.
Facto per magos sacro, *evocare manes*, & *exorare tenta-
vit*.

(90) *Canopica Alexandrinorum Fossa cupiebat modu-
lantes imitari choros*] Canopus duodecim fere millibus
passuum Alexandria distabat oppidum, quod Ammia-
nus Marcellinus lib. 22. Histor. *impendio locum fanis*, &
latis diversoriis extructum appellat. In his erat & Se-
rapidis templum, præcipua Ægyptiorum veneratione cul-
tum. Narrat Strabo lib. 5. Geogr. memorabilem fuisse illo-
rum turbam, qui ad festos illic dies per Fossam Alexan-
dria navigabant, quæ Fossa diebus, ac noctibus navi-
cularum plena erat, viros pariter, ac mulieres vestan-
tium, qui cantabant, ac tripudiabant cum extrema la-
scivia, & impudentia. Ea de causa factum, ut Cano-
pus tanquam bonis moribus minime congruens judice-
tur a Seneca lib. 7. Epist. 1. ad Lucilium. Alexandriam
concesserat Nero, ut discimus ex Suetonio cap. 19. ca-
ptumque fuisse Principem, vitæ turpitudine pravisque
moribus laborentem, modulatis Alexandrinorum lauda-
tionibus, & id genus aliis exercitationibus, Romano-
rum indignis Imperatore, idem Scriptor commemorat.

(91) *Altera rursus Amyclano in sinu, &c. quam ob
rem vinum Cacubum disperieris*] Plinius lib. 14. Cap. 6.
*Antea Cacubo erat generositas celeberrima in palustribus
populeis sinu Amyclano, quod jam intercidit, & incu-
ria coloni, locique angustia, magis tamen Fossa Neronis,
quam a Bajano lacu Ostiam usque navigabilem incubave-
rat. Cacubum in palustribus natum locis commendant*
Strabo lib. 5. Geograph. Horatius lib. 1. Carm. Ode 20.
& Ode 37. Martialis lib. 12. Epigr. 115.

Cacuba Fundanis generosa coquantur Amyclis;

Vitis & in media nata palude vitis

Plura de hoc vino. Johannes Menelphius Montanus in
Men-

DESCRIPTIONEM NOTÆ. 72

Menſa Romana cap. 15. Jacobus Præfectus de diverſ. vini gener. pag. 22. Johannes Bond, in notis ad citatam poſtremo loco Horatii Odem, dictum *Cacubum* putat vinum a *Cacubis Campaniæ populis*: at quam vere id auctor aſſerat, norint viri docti.

(92) *Amyclenſium*] Amyclæ urbs Latii celeberrima, & vetuſta, quam ſilentii cauſſa periſſe narrant. Scribit enim Servius in Commentar. ad lib. 10. *Æneid.* Amyclanos, Pythagoricæ diſciplinæ addiſtos, lege caviſſe, ne quis hoſtium nuntiaret adventum, ob civitatis inanes commotiones frequentes, quas vitare omnino voluere. Venientibus tamen vere hoſtibus, ac nemine nuntiante, urbs capta, miſereque everſa eſt. Unde locus Proverbio factus, *Amyclas perdidit ſilentium*: de quo late, & erudite in Adagiis Paullus Mannuccius. At Plinius lib. 3. cap. 5. & lib. 8. cap. 29. Amyclas a ſerpentibus delectas commemorat. De urbe ipſa Luellus apud Servium cit. loc. Virgilius lib. 3. Georg. & 10. *Æneid.* Catullus Carm. de Vere (ſi verus ejus Carminis titulus eſt) Julius Solinus de Italia cap. 2. Tacitus in Annal. lib. 4. cap. 59.

(93) *Acheruſia Palus*] De hac Strabo lib. 5. Geograph. Plinius lib. 3. cap. 5. Silius Italicus lib. 13.

: *Hortatur vicina palus, ubi ſignat Averni
Squalentem introitum ſtagnans Acheruſius humor.*
Natalis Comes. lib. 3. Mythol. cap. 1. locum illuſtrat.

(94) *Ferrugineo colore ſqualenti*] Subnigro, ſcilicet, atque cœruleo. Conſule Philippum Beroaldum lib. Annotat. in varios Auctores cap. 92.

(95) *Miſenus promontoriuſque*] Laudatur a Livio Decad. 3. lib. 4. Tacito lib. 14. cap. 4. Tiberium Cæſarem in ſeceſſu Campano, mutatis ſæpius locis, tandem apud promontorium Miſeni conſediſſe, ſcribit idem Auctor lib. 6. cap. 50. Miſeni oppidi meminere Plinius Senior lib. 3. cap. 5. Junior lib. 6. Epist. 20. Illuſtris & apud veteres fuit Miſenus portus, quem Opicæ Regioni tribuit Dionyſius Halicarnaſſeus lib. 1. & L. Florus lib. 1. cap. 16. *Nobilem* appellat. In hoc eodem portu præcipuam ab Auguſto conſtitutam eſſe clāſſem ad inferi maris tutelam, pro-

72 IN LITORALIS CAMPANIÆ

prodit in vita Suetonius cap. 46. Inde *Classis Misenenfis* passim ab Historicis nominatur. Marius septies Consul in Misenenfi agro posuisse villam, auctor est Plinius lib. 18. cap. 6. Fuisse in Misenati & villam Luculli, in qua Tiberius Imperator vita decessit, constat ex Tacito lib. 6. cap. 1. Hac de re multa apud Suetonium in Tiberio cap. 72. 73. 74. 75. Miseni maris Echini magno a veteribus habebantur in pretio, ac proinde potissimum laudantur ab Horatio lib. 2. Serm. Sat. 4.

(96) *De sepulcro Miseni Trojana classis tubicinis appellatur*] Virgilius lib. 6. Æneid. 232.

At pius Æneas ingenti mole sepulcrum

Imponit, suaque arma viro, remumque, tubamque

Monte sub aërio, qui nunc Misenus ab illo

Dicitur, aeternumque tenet per secula nomen.

(97) *Hoc in monte insignium more virorum*] Quod antiquis mos fuerit principes illustresque viros in montibus sepelire, Alphonsus Ciacconius in Historia utriusque Belli Dacici a Trajano gesti, ex simulacris Columnæ Trajani prodit.

(98) *Bajanum efficit finum*] Quidquid de Bajani litoris amœnitate, ac salubritate hîc Auctor disserit, brevi elogio complexus est Horatius lib. 1. Epist. 1. ad Mæcenatem, cum scripsit:

Nullus in orbe finus Bajas præluceat amans.

Martialis lib. 11. Epigr. 81.

Litus beata Veneris auream Bajas,

Bajas superba blanda dona naturæ,

Ut mille laudem, Flacce, versibus Bajas,

Baudando dignæ non satis tamen Bajas.

Plura de hoc amœnissimo, & saluberrimo orbis terrarum sinu ex prisca scriptoribus supervacaneum ducimus hic recensere. Id enim opere diligenter navavit Philippus Cluverius, navarunt & alii, qui de Campaniæ balneis, vel Romanis, Italisque antiquitatibus accurate scripsere. Monuisse tamen non abs re erit, Bajanæ delicias, atque salubres aquas a Deo G. M. mortaliū levamento, & auxilio datas, pravo hominum usu
tam

tam perniciosas moribus evasisse, ut vel ipsimet auctores veteres, Christianis legibus minime addicti, improbaverint. Seneca Epist. 51. ad Lucilium: *Itaque de secessu cogitans nunquam Canopum eliget: quamvis neminem Canopum esse frugi veset, nec Bajas, quæ diversorium vitiorum esse ceperunt. Illic sibi plurimum luxuria permittit. Illic, tanquam aliqua licentia debeat loco, magis solvitur. Non tantum corpori, sed etiam moribus salubrem locum eligere debemus.* Philosopho coherent Poëtæ. Propertius lib. 1. Eleg. 11.

Tu modo quam primum corruptas desere Bajas.

Martialis lib. 1. Epigr. 62. & alii. Bajani sinus pisces Domitiani Imperatoris tempore ipsimet summo Principi fuisse sacros, nec cuiquam fas in illo piscari, scribit idem Martialis lib. 4. Eleg. 20.

(99) *Edocti quæ balnea quibus moderantur morbis.* Veterum notitiam posteritati perennavit illustris Medicus Johannes Elysius Neapolitanus libro de totius Campaniæ Balneis ad Bernardinum Sanseverinum Bisiniani Principem. Auctores alios de Bajanis agentes Balneis laudavimus, ac recensuimus alibi.

(100) *Multis in terris &c. qui in Liguria Statiellas, & in Narbonensi provincia Sextias Aquas &c.* Descripsit hæc Auctor ex Plinii lib. 31. cap. 2. quo de scaturientium variis in locis medicarum aquarum varietate, atque vigore differens, hæc habet: *Augent numerum Deorum nominibus variis, urbesque condunt, sicut Futeolos in Campania, Statiellas in Liguria, Sextias in Narbonensi provincia. Nusquam tamen largius quam in Bajano finu & nec pluribus auxiliandi generibus, alia sulfuris, alia aluminis, alia salis, alia nitri, alia bituminis, nonnulla etiam acida, salsæ mixtura. Vapore quoque ipso aliqua prosunt. Tantaque eis est vis, ut balineas calefaciant, & frigidam etiam in solis fervere cogant, quæ in Bajano Posidiana vocantur, nomine accepto a Claudii Caesaris liberto. Obsonia quoque percoquant. Vaporant & in mari ipsa, quæ Licinii Crassi fuerit: mediosque inter fluctus existit aliquid valesudini sa-*

74 IN LITORALIS CAMPANIÆ

lutare. Jam generatim nervis profunt, pedibusque, aut coxendicibus, alia luxatis, fractisque: inaniunt alvos: sanant vulnera: capiti, auribusque privatim medentur: oculis vero Ciceroniana. Si diuturnior Neroni vita fuisset, fortasse multæ ex tot salubrium aquarum scaturigines vel occultatæ prorsus, aut omnino confusæ fuissent, magno cum ægrotantium, atque invalidorum corporum detrimento. Scribit siquidem Tranquillus cap. 21. Incohabat piscinam a Miseno ad Avernum lacum, contentam, porticibus conclusam, quo quidquid totis Baiis calidarum esset, committeretur.

(101) *Puteolis*] Julius Cæsar Capaccius, de Campaniæ Antiquitatibus optime meritis, præcipuam Puteolaniæ urbis historiam scripsit. De situ, & antiquitate Puteolorum librum adornavit Scipio Mazzella. Ferdinandus Loffredus, Trivici Marchio, opusculum edidit, cui titulus, *L'Antichità di Pozzuoli, e luoghi convicini*. Multa de eadem urbe Cluverius in *Italia Antiqua*, & *Peregrinus Discurs.* 2. cap. 18.

(102) *Frequentissima in emporio*] Livius lib. 4. *Decad.* 2. loquens de Q. Fabio: *Ex auctoritate Senatus Puteolos per bellum captum frequentari emporium communiit*. Strabo lib. 5. *Geogr. maximum appellat emporium*. Pompeius Festus de *Verb. Signif. lit. M.* *Minorem Delum Puteolos esse dixerunt, quod Delos aliquando maximum emporium fuerit totius orbis terrarum, cui successit postea Puteolanum: quod Municipium Græcum antea Dicaarchia vocatum est; unde Lucilius: Inde Dicaarchum populos, Delumque minorem*. Et Statius lib. 3. *Silv. Carm.* 5. *ad uxorem*:

— *hic auspice condita Phæbo*
Teda, Dicaarchei portus, & litora mundi
Hospita . —

(103) *Regna Puteolana eam ob causam a M. Tullio dicta*] Cicero lib. 14. ad Atticum *Epist.* 17. *Ipsa autem eo die in Pæti nostri tyrotarichum impetivimus: per paucis diebus in Pompejanum: post in hac Puteolana, & Cumana regna renavigare: O loca cateroqui valde ex-*
pe-

DESCRIPTIONEM NOTE. 59

petenda, interpellantium autem multitudine pene fugienda! At Latini Scriptores non modo Regum ditiones ipsamque dominium, sed quidquid a quoquam possidebatur, donarunt nomine Regni. Sic Plautus in Mercatore Act. 5. Sc. 1.

Ibi quidem si regnum detur, non est capita civitas. Ipsemet Cicero lib. 1. de Orat. L. Crassi Tusculanam Villam designans: *Q. Scævola, inquit, negasti te fuisse laturum, nisi in meo regno esses.* Hæc autem cum ita sint, simillimum vero putamus, Ciceronem, Regni vocabulo Puteolis attributo, non modo plurimorum populorum ex multis Regnis ad eam urbem miram frequentiam, sed etiam ejusmet urbis ditionem, liberam propriis legibus vivendi facultatem, agrumque liberum intellexisse. De quibus ille Orat. 2. in Rullum: *Puteolos vero qui nunc in sua potestate sunt, suo iure, libertateque utuntur, totos novo populo occupabunt.*

(104) *Ita ex cultum scribit, ut unius urbis offerret aspectum*] Vide lib. 5. Geograph.

(105) *E lacubus Lucrino, atque Averno*] Lucrinum lacum laudant Strabo lib. 5. Geogr. Dio Cassius lib. 48. Plinius lib. 3. cap. 5. Propertius lib. 1. Eleg. 11. Statius lib. 4. Silv. Carm. 3. Martialis lib. 1. Epig. 63. aliique qui de Lacubus scripsere. L. Florus lib. 1. cap. 16. Lucrinum, & Avernum lacus quadam maris ostia nuncupat. Idem Lucrinus lacus velocissimis fulcari naviculis consuevit, ex Cornelio Tacito lib. 14. Histor. & ex Martiali lib. 3. Epigram. 20.

An astuantes iam profectus ad Bajas

Piger Lucrino naviculatur in stagno?

(106) *Lucrinenses voluptates*] Martialis lib. 6. Epigram, 43. de Nomentano suo loquens cum Castrico, Campaniæ gaudente deliciis:

Hic mihi Bajani soles, mollisque Lucrinus,

Hic vestra mihi sunt, Castrice, divitia.

At vero has ipsas Lucrinenses voluptates, cum passim Veteres abuterentur, plerumque etiam turpes evalebant. Quare false idem Poëta lib. 10. Epigram. 30. Lucrinam

paludem, & oram Salmacis lotam scaturigine dixit: quod aque mollis esset atque Salmacis in Caria, cujus fons effeminare, ac enervare viros dicitur ab Ovidio lib. 4. Metamorph. Fabula 11: Par Ausonio Epigram. 68. & 95. itemque Antholog. lib. 1. cap. 17. atque aliis sententia est. Martialis hæc verba sunt:

*Non blanda Circe, Dardanisue Cajeta
Desiderantur, nec Marica, nec Liris,
Nec in Lucrina lota Salmacis vena.*

(107) *Ostrearum construxerunt vivaria*] Omnium primus, qui novum conchylium in aquis dulcibus nutriendi modum in Lucrino excogitavit, eisque industria sua cum sapore addidit, tum etiam pretium, fuit Sergius cognomento Orata, de quo Plinius lib. 9. cap. 54. *Ostrearum vivaria primus omnium Sergius Orata invenit in Bajano, astate L. Crassi Oratoris, ante Mariscum bellum: non gula causa, sed avaritia, magna vectigalia tali ex ingenio suo percipiens. . . . Is primus optimum saporem ostreis Lucrinis adjudicavit, quando eadem aquatilium genera aliubi atque aliubi meliora. Et paucis interjectis: Nondum Britannica serviebant litora, cum Orata Lucrina nobilitabat: postea visum tanti in extremam Italiam petere Brandusium ostreas: ac ne lis esset inter duos sapes, nuper excogitatum, famem longa advectionis a Brandusio compascere in Lucrino. Macrobius lib. 3. Saturn. cap. 15. Huic opinioni M. Varro consentit asserens, eodem modo Licinius appellatos Murænas, quo Sergius Orata cognominatus est: quod ei pisces, qui Auratæ vocantur, carissimi fuerint. Hic est Sergius Orata, qui primus balneas penfiles habuit: primus ostrearia in Bajano collocavit: primus optimum saporem ostreis Lucrinis adjudicavit. Vel, ut apud Cic. lib. 1. de Orat. scribitur, Sergius Aurata.*

(108) *Quas copiose gignebat Lucrinus, ob id ostreolus cognominatus*] Ostrea commune piscium nomen est, qui asperam scabramque testam habent; qui enim levem planamque præferunt, dicuntur *Concha*: quanquam sæpe id nomen variatum est, & Ostrea quoque *Concha* sunt appellata. Quæ in Lucrino oriebantur, genere magni-

DESCRIPTIONEM NOTÆ. 77

gnitudine, & copia præstitisse commemorat Strabo lib. 5. Geograph. Eorum vero sapor tantus erat, & talis, ut Lucrina Ostrea inter delicatioris gulæ illecebras haberentur. Seneca Epist. 78. ad Lucilium: *O infelicem agrum! quare? quia non vino nivem diluit: quia non rigorem positionis suæ, quam capaci scypho miscuit, renovat, fracta insuper glacie: quia non ostrea illi Lucrina in ipsa mensa aperiuntur.* Horatius Epod. 2.

*Non me Lucrina juverint conchyliæ,
Magisue rhombus, aut scari,
Si quos Eois intonata fluctibus
Hiems ad hoc vertat mare.*

Et lib. 2. Satyr. 4:

*Sed non omne mare est generosa fertile testæ.
Murice Bajano melior Lucrina peloris:
Ostrea Circaïs, Miseno oriuntur echini.*

Juvenalis Satyr. 4.

*— nullus major fuit usus edendi
Tempestate mea: Circaïs nata forent, an
Lucrinum ad sacrum, Rutupinove edita fundo
Ostrea, callebat primo deprendere morsu,
Et semel adspecti litus dicebat echini.*

Petronius Arbiter in Satyrico:

*— Lucrinis
Eruta litoribus vendunt conchyliæ canas,
Ut renovent per damna famem —*

Martialis lib. 5. Epigram. 38.

Concha Lucrini delicatior stagni.

Lib. 6. Epigram. 11.

Tu Lucrina voras, me pascit aquosa peloris:

Non minus ingenua est & mihi, Marce, gula.

Lib. 13. Epigram. 82.

Ebria Bajano veni modo concha Lucrino;

Nobile nunc sitio luxuriosa garum.

Et Epigram. 90.

Non omnis laudem, pretiumque aurata meretur,

Sed cui solus erit concha Lucrina cibus.

(109) *Non minoris hic publice, & privatim adifica-*
ba-

IN LITORALIS CAMPANIÆ

hatur, quam in Urbe] Horatius lib. 2. Carm. ode 15.
seculi sui improbens luxum, quæ hîc Auctor noster de
Lucrino notat, præcipue attingit:

*Jam pauca aratro iugera regia
Moles relinquent: undique latius
Extenta visentur Lucrino
Stagna lacu: platanusq; calebs
Evincet ulmos: tum violaria, &
Myrtus, & omnis copia narium
Spargent olivetis odorem,
Fertilibus domino priori.
Tum spissa ramis laurea fervidos
Excludet i&us. Non ita Romuli
Præscriptum, & intonsi Cæsaris
Auspiciis, veterumque norma.*

Valerius Maximus lib. 9. cap. 1. *Ædificiis etiam spatio-
sis, & excelsis deserta ad id tempus ora Lucrini lacus
(Sergius Orata) pressis: quo recentiore usu conchyliorum
frueretur. Per vetustam Scipionis Africani villam cum
balneo, antiquis moribus apud Liternum fabricatam,
expendens Seneca Epist. 86. ad Lucilium, tum aliorum
ædificiorum, ac balneorum luxum, qui passim ætate
sua per hanc ipsam amœnissimam Campaniæ oram spe-
ctabatur, vituperans, scribit: Sub hoc ille sæcto tam sor-
dido stetit: hoc illum pavementum tam vile sustinuit. At
nunc quis est, qui sic lavari sustinet? Pauper sibi videtur
ac sordidus, nisi parietes magnis, & pretiosis orbibus re-
fulserunt: nisi Alexandrina marmora Numidicis crustis
distincta sunt: nisi illis undique operosa, & in pictura
modum variata circumlitio prætexitur: nisi vitæ abscon-
ditur camera: nisi Thasius lapis, quondam rarum in
aliquo spectaculum templo, piscinas nostras circumde-
dit; in quas multa sudatione corpora exinanita demit-
timus: nisi aquam argentea epistomia fuderunt. Et adhuc
plebejas fistulas loquor: quid cum ad balnea libertinorum
pervenero? Quantum columnarum est nihil sustinentium,
sed in ornatum positarum impensa causa? Quantum
aquarum per gradus cum fragore labentium? Eo delicia-*
rum

DESCRIPTIONEM NOTÆ. 79

runt pervenimus, ut nisi gemmas calcare nolimus!

(110) *Milliario*] *Milliarium*, longitudinis mensura celeberrima, quod mille geometricis constet passibus, sic appellatum. S. Isidorus lib. 15. Orig. cap. 16. *Singula stadia centum viginti quinque passibus explicata, quorum octo millenos passus absolunt.* Singula milliaria octo Herculeis constasse stadiis, liquet ex Suida verbo *Μίλιον*. Milliaria, quæ vias metiebantur Italiæ, sumebant initium a columna aurea in foro Romano ab Augusto Cæsare posita, cum is viarum curator esset, dicta *Milliarium*, & *Milliarium aureum*; de qua Dio lib. 54. Suetonius in Othone cap. 6. Tacitus lib. 1. Histor. & Plinius lib. 3. cap. 5. Sed ab Aurea Columna, non autem a porta Urbis, initium sumsisse milliaria, populatæm errorem censet Lucas Holstenius de Milliario Aureo pag. 388. post Notationes, & Castigationes in Stephanum Byzantinum de Urbibus. Præterea tamen Romanorum Gracchus extitit, qui Italiæ vias lapideis columnis, milliariorum præferentibus signa, metitus sit, ut scribit Plutarchus in vita Tiberii, & C. Gracchi. Quoniam vero apud veteres Romani Imperii populos viarum milliaria lapides hujusmodi obsignabant, factum est, ut *Lapis* pro *Milliario* a Latinis ponatur, ut videre licet apud Livium, Ovidium, Suetonium, Plinium, aliosque. De lapideis columellis milliariorum indicibus Rutilius Numatianus in Itinerario:

Intervalla via fessis præstare videtur,

Qui notat inscriptus millia multa lapis.

(111) *Receptacula aquarum*] Qui de Puteolanis, & circumpositis antiquorum ædificiis scribunt, passim laudant, & admirantur. Antonius in eam sententiam abit, ut credat, sublata Republica, ac vigente Imperio, fuisse constructa ad Romanorum civium, & classiariorum militum usum. Id vero si ita est, non ante Augustum Cæsarem sunt confecta. Is enim classem in sinu Miseno collocavit, testibus Tranquillo in Octavio cap. 49. & Tacito lib. 2. & 3. Histor. Johannes Elysius lib. de totius Campaniæ Balneis pag. 22. *Stat & prope hoc mare*

ter-

8 IN LITORALIS CAMPANIÆ

terribilis, & mira magnitudinis crypta, qua totum Misenum montem cavare videtur; & propter sinuositates, & varios reflexus suos Traconaria dicitur. Hac stillantes desuper jugiter aquas recipit, & conservat. Est etiam Mirabilis Piscina Neronis quadraginta octo pilis innixa, qua currentes a Sarno flumine, quod quadraginta quinque millibus passuum distat, per fistulas & ductus recipiebant aquas. Julius Cæsar Capaccius cap. 24. Puteol. Hist. Traconariam Piscinam, quam incolæ vulgo nunc appellant La Grotta della Traonara, a Nerone inchoatam, & de illa loquutum Suetonium censet in eodem Imperatore cap. 31. Piscinam, quam Admirabilem vocant, Luculli opus sunt quidam arbitrati: Agrippæ tribuit ipse Capaccius loc. cit. ut aquis classi consuleret. Consule Lofredum in lib. de Antiquit. Puteol.

(112) *Classiariorum militum*] *Classarii milites* erant, qui navalibus militabant copiis, in quatuor distincti ordines & classes, ut notat Henricus Savilis de Militia Romana pag. 76. Latinæ editionis Heidelbergæ. Hinc Servio ad initium lib. 6. Æn. *Classis* dicta primo de *navium multitudine*, sive *militia navali*, a *Cala*, a, id est, *Lignum*, vel Græco *κάλον*, quod idem significat: in lib. 1. Æn. *Classis*, inquit, *dicta est ἀπὸ τῶν κάλων*, id est, a lignis; unde & *Calones* dicuntur *milites*, qui ligna deportant, & *καλεπῶδια*. Secundario vero etiam de *militia terrestri*, & præsertim de *Equestri*. Sed Vossio rectius putatur, *Classis* vocem prima sua notatione signare *Cæsum convocatum* seu ad terrestrem, seu ad navalem pugnam: quam rem etiam probat ea *Classis* acceptio, qua sumitur pro partibus civium distributorum ratione census; nam omnis populus in certam classem *calabatur*, id est, *vocabatur*: unde fit *Classis*, quasi *Calassis*, a *Calando*, quod est ἀπὸ τοῦ καλεῖν, *Vocare*. Hinc *Classarius* est miles e *Classe*, quæ tutelæ causa disposita est in mari, fluxio, aut lacu. *Classiariorum vilis semper, & vilium militia* fuit, teste Lipsio lib. 1. de Magnitudine Romana cap. 5. Militiæ tamen adscribi viles homines, & e plebe tenuissimos pauperesque, recentius in libera Republica institutum fuit, frequen-

DESCRIPTIONEM NOTÆ. 81

quenti post ipsius casum in more positum. Id liquet ex A. Gellio lib. 16. Noct. Atticar. cap. 10. & docent Historici. Consule quæ de Classiariis Militibus, eorumque ordine multiplici notat Fabrettus de Columna Trajani cap. 3. De Classiariis nostris Suetonius in Vespasiano cap. 8. *Classiarios vero, qui ab Ostia, & Puteolis Romam pedibus per vicas commoant, petentes constitui aliquid sibi calcearum nomine, quasi parum esset. sine responso abegisse, iussit post hac excalceatos cursitare: & ex eo ita cursitant.* Tacitus lib. 15. *Primores classiariorum Miseneusium labefacere, & conscientia illigare connixa est tali initio.* Miseneatum Classiariorum partem, per eam oram divisam, *Retina*, seu *Resina*, ut nunc vocamus, manere consuevisse, constat ex Juniore Plinio lib. 6. Epist. 16.

(113) *Intagro adhuc tectorio*] Id est, collinitione ex calce, gypso, aliove tenacissimæ materiæ genere parietibus superinducta. Tectorii siquidem plures fuere species, earumque conficiendarum rationem tradit Vitruvius lib. 7. de Architectura cap. 3. Tanta vero apud antiquos Tectorii fuit crassitudo, atque durities, ut, eodem teste Vitruvio, e veteribus parietibus crustæ excidi in mensularum, & speculorum usum consueverint. De Tectorio, & Inocustatione vide quæ adversus Accursium scribit vir eruditus Pius Antonius Bartholinus in Auctario cap. 73. in lib. ff. 7. Tit. de Usufruct. L. *Usufructuarius*. Joseph Castalio lib. Variar. Lection. cap. 51. quid sit *Tectorium* exponens, accurate Legem ipsam illustrat, Glossamque refellit.

(114) *Avernus lacus*] Campaniæ lacum Poëtarum Carminibus maxime celebrem, Virgilius lib. 6. *Æneid.* describit his versibus:

*Spelunca alta fuit, vastoque immanis hiatus,
Scrupea tanta lacu nigro, nemorumque tenebris,
Quam super baud ulla poterant impune volantes
Tendere iter pennis: talis sese halitus atris
Faucibus effundens supera ad convexa ferebat:
Unde locum Graii dixerunt nomine Avernum.*

Lucretius lib. 6.

L

Prin-

81 IN LITORALIS CAMPANIÆ

Principio, quod Averna vocantur, nomen id ab re Impositum est; quia sunt avibus contraria cunctis.
Idem spectavit & Claudianus lib. 2. de Raptu Proserpinæ:
*Tunc & pestiferi pacatum flumen Averni
Innocua transibis aves.*

Item memoratur a Livio lib. 5. Decad. 3. cap. 12. & 13. Plinio lib. 3. cap. 5. L. Floro lib. 1. cap. 16. Fundo carere creditus a veteribus: quare Vibius Sequester de Lacubus: *Avernus immanisa altitudinis, cujus ima pars deprehendi non potest.* Et Lucanus lib. 2. Pharsal.

————— *vel si convulso vertice Gaurus
Decidat in fundum penitus stagnantis Averni.*

(115) *Exhalabat quondam diram mephitim*] *Mephitis* terræ putor est, qui ex sulfureis nasci solet aquis, & in nemoribus ob densitatem silvarum gravior est; quoniam infectus tetrus halitibus aer non ita libere propulsetur a ventis. Virgilius lib. 7. Æneid. 82.

————— *lucosque sub alta
Consultat Albunea, nemorum qua maxima sacro
Fonte sonat, savamque exhalat opaca mephitim.*
Persius Sat. 3. prope finem ad Romachi putorem. *Mephitim* detorsit:

*Turgidus hic epulis, atque albo ventre lavatur.
Guttur sulfureas lente exhalante mephites.*
De Mephitibus præcipuum librum vulgavit Leonardus de Capua.

(116) *Succis postea*] Idem testatur Strabo lib. 5. qui silvam, Averni ambientem lacum, ab Agrippa excisam scribit.

(117) *Piscibus affluebat*] Avernum lacum piscibus antiquitus fuisse refertum, prodit Servius in Commentario ad Virgilium. Longobardorum ætate Avernus piscatura exercebatur, ut constat ex Capitulari Sicardi Principis Capuani. Johannes Boccacius lib. de Lacubus per id quoque temporis in Averno fuisse pisces commemorat, nigros tamen, nec hominum mensis aptos.

(118) *Pluvii cineris amore ad unum necati sunt*] Tito imperante, cum maximos Vesuvius exhalasset ignes,
&

DESCRIPTIONEM NOTÆ. 87

& cum igne nubem ciperis. Hunc piscibus quoque noxium fuisse, tradit Dio Cassius lib. 66. Scribit præterea Johannes Boccacius cit. lib. de Lacubus, Roberto Neapolitanorum Rege, quo cum morabatur, ingentem piscium multitudinem ad litus Averni lacus ejectam conspexisse, qui nigri erant, & sulfur male olebant: quod, aliqua vi igniti sulfuris in lacum erumpente, judicatum est accidisse.

(119) *Eruperunt Superioribus annis*] Hæc accidere anno Domini MDXXXVIII. III. Cal. Octobres, qui dies Archangelo Michaëli sacer est: de quo incendio, & miris ejusdem effectibus præcipuos edidere tractatus Petrus Jacobus Toletanus, & Antonius de Falconibus, Cathedralis Ecclesiæ Neritinæ Canonicus, tum Episcopus Geruntinensis, de quo Ferdinandus Ughellus tomo IX. Italiæ Sacræ, in Catalogo Geruntinensium Antistitum n. 26. De Conflagratione Agri Puteolani librum scripsit & Simeon Portius. Vide præterea Ferdinandum Loffredum in libro de Antiquitatibus Puteolanis cap. 18. & Julium Cæsarem Capæcium in Antiquit. ejusdem Urbis cap. 19.

(120) *Averni accola fuerunt Cimmerii*] Pompeius Felix de Verbor. Signif. Cimmerii dicuntur homines, qui frigoribus occupatas terras incolunt, quales fuerunt inter Bajas, & Cumas, in ea regione, in qua convallis satis eminenti iugo circumdata est; qua nequematino, neque vespertino tempore sole contegitur. Cimmerium oppidum juxta Avernum statuit etiam Plinius lib. 3. cap. 5. Silius Italicus lib. 12.

*Infernis pressas nebulis, pallente sub umbra,
Cimmerias jacuisse domos, noctemque profundam
Tartarea narrant urbis.* ———

Sannazarius Ecl. 4. in Proteo:

*His veteres addit Cumas, loca cognita Phæbo,
Vatis & horrenda lucos, Triviaque recessus,
Cimmeriumque domos, & opaca in vallibus antra.*

De Campanis Cimmeriis latrocinio addictis, eorumque regione Plutoni sacra, Avernalis sacrificiis Diis Manibus oblati, vaticiniis, & Inferorum oraculis, Ulyssis

84. IN LITORALIS CAMPANIÆ

ad ea loca accessu, quæ breviter Auctor noster hîc indicat, Strabo lib. 5. Geogr.

(121) *Avernalina Plutonis sacra*] Quæ hîc Avernalia Plutonis sacra exponit Antonius, populorum frequentiam, atque concursum ad hæc vota, & ad poscendas Inferorum sortes, Stautius item designat lib. 5. Silv. in mortuum patrem Epicedion pangens Carm. 3.

*Quosque Dicarchai portus, Bajanaque mittunt
Litora, qua mediis alte permixtus anhelat
Ignis aquis, & operta domos incendia servant,
Sic ad Avernales scopulos, & opaca Sibyllæ
Antra rogatura veniebant undique gentes.*

(122) *Cimmerios, qui alio in orbe*] Cimmerios in Scythia populos, Maotim regionem caligine, & nebulis tectam accolentes, commemorat Strabo lib. 1. Geogr. De Cimmeriis assidua caligine pressis Homerus Odys. 11. Cicerone lib. 4. Academ. Quæst. & Ovidius lib. 11. Metam. fabul. 10. Ad ingentem, ac portentosam, ut ita loquar, locorum obscuritatem, aut animi caliginem indicandam, ab his Populis ortum habuit Adagium *Cimmeria Tenebra*: de quo plura Adagior. Collector pag. 915. postremæ edit. Venetæ, & Philippus Beroaldus lib. Criticarum Adnotationum cap. 84.

(123) *Umbrarum fecit evocationem*] An, & quomodo id Dæmonum fallaciis fieri possit, late, & erudite Martinus del Rio Disquisit. Magic. lib. 2. quæst. 15. & 16.

(124) *Bajo socio, unde Bajanus sinus*] Bajas ab Ulyssis socio Bajo traxisse nomen, ex aliorum sententia refert Strabo Geogr. lib. 5. Silius lib. 12.

*Primores adsunt Capuæ, & docet ille, repentes
Unde ferant nomen Baja, comitemque dedisse
Dulichia puppis stagno sua nomina, monstrat.*

(125) *Non ab urbe Bais, quæ nulla fuit*] Quod hîc scribit Antonius, nullam in eo tractu fuisse urbem Bajas, verissimum est, rideturque merito a viris criticis, qui aliter sentiunt. - Scimus, Josephum Hebræum lib. 18. Historiar. cap. 9. de C. Cæsare apud Bajas commorante

agen-

DESCRIPTIONEM NOTÆ. 85

agentem, eas oppidulum fuisse Campaniæ, quinque ferme stadiis a Puteolis distitum, enarrare: at quam turpibus auctor ipse laboret mendis in designandis locis Campaniæ, norunt viri docti. Ipsemet, de quo nunc agimus, locus difficultate non caret. Mirati vero sumus, Camillum Peregrinum, virum quidem eruditum, & gravem, & qui Josephi absurdas hac in parte ambages non ignoravit, ejusdem auctoritate apud interpretes deceptum, Discursu 2. cap. 16. Bajæ nobilem portum, & parvam Campaniæ urbem asseruisse. In additione ad citatum caput pag. 757. idem Scriptor Dionis locum affert ex lib. 59. quo Bajæ urbs designatur. At & hunc Dionis locum non obscurum modo, & a re alienum, verum etiam mendosum esse facile quisque perspiciet. Id vel ipsemet Peregrinus subodoratus est, & post Peregrinum Petrus Lasena de Antiquo Gymnasio Neapolitano cap. 3. pag. 37. & sequ. Graviori errore laborat Ludovicus Baudrant in Lexico Geogr. verbo *Bajæ*, quas ibi non modo oppidum, sed Episcopalem urbem appellat: *Et in ea*, inquit, *obiit Hadrianus Imperator*. Fuisse Episcopalem urbem Bajas, quæ nulla fuit, nihil fingi potest absurdius. Alius autem Spagitanus, qui Hadriani vitam scripsit, eum non in urbe Bajis, sed apud Bajas obiisse memorat; quod æque de villa, ac de Bajano sinu potest intelligi. Alter vir doctus Marcellus Donatus in Dilucid. ad cap. 16. Suetonii Tranquilli in Augusto: *Bajæ urbs*, inquit, *hodie penitus diruta est: conspiciuntur tamen ruina quadam, & sereno tempore in fundo maris vestigia amplissima ædificiorum, terra mox dirutorum, & absorptorum maris excrefcentiis*. Nobilissimas, & plures Romanorum, aliorumque in hoc sinu fuisse antiquas villas, constat ex Plinio, Suetonio, Seneca, Cicerone, & aliis. Velle itaque urbem fingeré, ad quam ruinæ quædam referantur amplissimorum ædificiorum, quæ in mari videntur, villasque dissimulare, collapsas tota illa ora, apertissimo veterum Scriptorum testimonio magnificas, atque frequentes; non est profecto rationem sequi, sed evertere.

(126) *Ob maximam piscium capturam maxime vestigalis*

86 IN LITORALIS CAMPANIE

galis] Piscium capturam, quæ in Lucrino fiebat locu, copiosissimam fuisse prodit Strabo lib. 5. Cicero Orat. 2. in Rullam: *Hoc lege Tribunitia Decemviri vendent. Accedet eo mons Gaurus: accedent salicta ad Minurnas: adjungatur etiam illa via vendibilis Herculanea, multarum deliciarum, & magna pecunie.* At cur Herculaneæ viæ nomine indicatus Lucrinus, notatione sequenti clarius exponetur. Pompejus Festus de Verb. Signif. pag. 82. *Lacus Lucrinus in vectigalibus publicis primus locatur eruvendus omnis boni gratia.* Consule Johannem Brodæum lib. 7. Miscell. cap. 5. In rem ipsam extat insignis Servii locus in Commentariis ad lib. 2. Georg. quem paullo post describemus. Præclare autem & iugeniōse Cassiodorus lib. 9. epist. 6. *Deinde immissum Averno stagnum mare, ubi ad voluptatem hominum vita gignitur ostreorum; industriaque mortalium fieri, ut res alibi fortuita, ibi semper appareat copiosa. Quantis ibi molibus marini termini decenter invasi sunt! Dextra, lavaque greges piscium ludant: clauduntur alibi indagabilis parietibus copiosa delicia: captivi tenentur aquatiles greges. Hic ubique sub libertate vivaria sunt.*

(127) *A C. Cesare objectis in mare molibus]* Hæc Servius Grammaticus in alterum Georg. librum enarrat: *In Bajano, inquit, hinc Campania contra Puteolanam civitatem lacus sunt duo Lucrinus, & Avernus: qui olim propter copiam piscium vectigalia magna præstabant. Sed cum maris impetus plerumque irrumpens exinde pisces excluderet, & amatores gravia damna paterentur, supplicaverunt Senatui. Et præfectus C. Julius Caesar ductis brachiis exclusit partem maris, qua antea infesta esse consueverat; reliquitque breve spatium per Avernum, qua & piscium posset copia intrare, & fluctus non essent molesti. Quod Opus Julium dictum. Permansit hoc modo opus usque ad Octavii Augusti ætatem: qui aperto Lucrini ostio, ampliatoque ex Lucrino in Avernum aditu, Tyrrenum mare ad extremum usque ipsius litus duxit. Novis denique, ubicunque oportebat, jactis ædificiorum molibus, tutissimum navibus portum effecit: de quo Horatius de Arte Poët.*

fin

DESCRIPTIONEM NOTÆ. 87

— *sive receptus* —

Terra Neptunus classes Aquilonibus arctet.

Virgilius lib. 2. Georgic. 161.

An memorem portus, Lucrinoque addita claustra,

Atque indignatum magnis stridoribus aquor;

Julia quæ ponto longe sonat unda refuso,

Tyrrhenusque fretis immittitur æstus Avernis?

Et Suetonius in Augusto cap. 16. Portum Julium apud Bajas, immisso in Lucrinum, & Avernum lacum mari, effecit. In quo cum biennio tota copias exercuisset, Pompejus inter Mylas, & Naulochum superavit. Quam insigne id fuerit opus, ex eo facile licet conjicere, quod Plinius lib. 26. cap. 15. inter mirabilia ab Romanis constructa ædificia recensuit. Antequam Octavius id aggrediretur, Tyrrheni maris undæ a Lucrino lato aggere prohibebantur; nec e Lucrino in Avernum transibat æquer, sed parvo dumtaxat aditu utriusque lacus aqua interfuebant. Repaguli, quo mare secernebatur a primo lacu, auctorem faciunt Herculem, instauratorem vero Agrippam, ex lib. 5. Geographi Strabonis; seu, ut alii malunt, ex Sessvio, C. Cæsarem. Quæ via Lucrinum a mari per aggerem dividebat, a primo ipsius auctore Hercule *Herculeana*, sive *Herculeæ* dicta est, ut constat ex Diodoro Siculo lib. 4. Cicerone, Strabone cit. locis, & aliis. De hac Propertius lib. 3. Eleg. 16.

Qua jacet & Troja tubicæ Misenus arena,

Et sonat Herculeo structa labore via.

(128) Falso Portum Julium appellavit] Si auctoris nomen spectemus in Julio, certum est, non C. Julium Cæsarem, sed Octavium Augustum opus fecisse, & id apud imperio, & opibus, non cura & industria. Excogitasse siquidem id ipsum M. Agrippam generum, Julii filii maritum, simulque perfecisse, narrat Dio lib. 48. Scriptores tamen demandatam genero provinciam referentes ad imperantem, jure meritoque tribuerunt Augusto: quod fecit Virgilius, fecit Suetonius, fecerunt & alii. Dicitur est autem is Portus Julius non a C. Julio Cæsare, sed a familia Julia, ad quam fuerat Octavius adoptatus.

(129)

82 IN LITORALIS CAMPANIE

(129) *Vindex fuit novus mons*] De novo hoc monte scribunt Ferdinandus Cossedus in Antiquitatibus Puteolanis cap. 18. Antonius de Falconibus in Incendio Puteolano, Petrus Jacobus Toletanus in Dialogo de Terramoto, novoque monte Puteolis ex incendio nato, Simeon Portius de Conflagratione agri Puteolani: hodieque dicitur *Il Monte nuovo*.

(130) *Ciceronis fuisse Academiam*] *Academia*, *A'ka-
dopia*, seu *A'kadupia*, ut Stephanus lib. de Urbibus scripsit, locus nemorosus erat, mille passibus ab Athenis distans, ab *Academo* heroe, qui Minervæ, & Musis eum consecraverat, ut placet Eupolidi, sive ab *Ecademo*; *Ecademia* liquidem dicebatur antea, *E'kadupia*. Vide Plutarchum in Theseo, & vita Platonis. Quod ibi versatus sit Plato, & Philosophiam magna auditorum frequentia professus sit, sectatores ejus inde *Academici* sunt appellati, ut ex citato Plutarcho, Laërtio, & aliis pluribus discimus. De Puteolana Ciceronis Academia, quam ipse antea appellabat *Puteolanum suum*, postea *Academiam* (sicut & aliam villam, ad Lucrinum lacum in collibus sitam, *Cumianum suum*) Plinius lib. 31. cap. 2. hæc habet: *Digna memoratu villa est ab Averno lacu Puteolos tendentibus, imposita litore, celebrata porticu, & nemore, quam vocabat M. Cicero Academiam, ab exemplo Athenarum, ibi compositis voluminibus ejusdem nominis, in qua & monumentum sibi instauraverat, cen vero non & in toto terrarum orbe fecisset. Hujus in parte prima, exiguo post obitum ipsius, Antistio Vetere possidente peruperunt fontes calidi; perquam salubres oculis, celebrati carmine Laureæ Tullii, qui fuit e libertis ejus, ut protinus noscatur etiam ministeriorum haustus ex illa maiestate ingenii. Ponam enim ipsum carmen, dignum ubique, & non ibi tantum legi:*

*Quod tua, Romana vindex clarissime lingua,
Silva loco melius surgere iussa viret:*

Atque Academia celebratam nomine villam

Nunc reparat cultu sub potiore Vetas:

Hic etiam apparent lymphæ non ante repositæ,

Lan-

DESCRIPTIONEM NOTE. 89

*Languida qua infuso lumina rore levant.
Nimirum locus ipse sui Ciceronis honori
Hoc dedit, hac fontes cum patefecit ope:
Ut, quoniam totum legitur sine fine per orbem,
Sint plures, oculis qua medeantur, aqua.*

Hunc fontem laudat S. Isidorus lib. 12. Orig. cap. 12. antiquus Auctor de Balneis Puteolanis, quem quidam Alchadinum Poëtam Siculum fuisse credunt pag. 205. Johannes Elysius de totius Campaniæ Balneis fol. 210. Johannes Baptista Scortia lib. 1. de Natura, & Incremento Nili cap. 6. Hæc ipsa Ciceronis villa est, quam juxta Neapolim possedisse, Plutarchus in vita scribit; & in qua Hadrianum Imperatorem fuisse sepultum, narrat Ælius Spartianus in ejus vita cap. ult.

(131) *Et Tusculanum Lyceo Aristotelico*] *Lyceum* celeberrimi nominis gymnasium juxta Athenas fuit, ubi diu frequentissimos discipulos Aristoteles Philosophiam docuit, ex Plutarcho in vita. Ciceronis autem *Lyceum* in agro Tusculano, in quo clarissimæ Quæstiones Tusculanæ tractatæ sunt, ipse M. Tullius lib. 1. de Divinat. sic describit: *Nuper, cum essem cum Q. Fratre in Tusculano, disputatum est. Nam cum ambulandi causa in Lyceum venissemus (id enim superiori gymnasio nomen est) perlegi (inquit ille) tuum paulo ante tertiam de Natura Deorum. De suis, Academia simul atque Lyceo, idem M. Tullius cecinit:*

*Inque Academia umbrifera, nitidoque Lyceo
Fuderunt claras fecundi pectoris artes.*

(132) *A Samiis posita, Dicaarchia prius fuit*] *Utrumque* testantur Eusebius Cæsariensis ex versione S. Hieronymi in Chronico ad annum V. C. ccxxii. Olympiade Lxiv. & Stephanus Byzantinus lib. de Urbibus. Pompejus Festus de Verb. Signif. *Dicaarchia vocabatur, quæ nunc Puteoli: quod ea civitas quondam iustissime regebatur.* Plinius lib. 3. cap. 5. *Dein Puteoli colonia, Dicaarchia dicta.* Nobilissimam urbem, de qua nos alibi, omnes fere Græci, Latinique scriptores laudant. Vide Capaccium in Histor. Puteol.

M

(133)

90 IN LITORALIS CAMPANIÆ

(133) *Romanis dehinc colonis*] Pervetusta Romanorum colonia fuit civitas Puteoli, ut constat ex Livio Decad. 4. lib. 4. cap. 45. & Vellejo Paterculo lib. 1. cap. 15. Nero Imperator *Augusta* cognomentum addidit, ex Tacito lib. 14. cap. 27. Mendum irrepsit in Frontini librum de Colonis, nam ubi scribitur: *Puteolos coloniam Augustam Augustus deduxit*, legendum, *Nero Augustus*.

(134) *De parvis balnearum puteis Latinum impositum est nomen*] Festus de Verb. Signif. *Puteolos dictos putant ab aqua calida putore: quidam a multitudine puteorum earundem aquarum gratia factorum*.

(135) *Puteoli emporium erat*] Cicero lib. 5. ad Att. Epist. 2. *Cum per emporium Puteolanarum iter facerem*. Strabo lib. 5. *maximum emporium* Puteolos appellat. Vide quæ notavimus paullo ante, & quæ post Puteolanarum rerum Scriptores, recensent Divinorum Librorum Interpretes ad cap. 18. Act. Apost. vers. 13. Apostoli Pauli ad eandem urbem maritime itinere illustrantes accessum.

(136) *In via, qua adhuc Campana vocatur*] M. Lucius Faunus lib. 1. Antiquitat. Romanar. cap. 14. viam, quæ Roma ex Lateranensi porta ad hæc loca ducebat, *Campanam* dictam prodit, quod in *Campaniam* ferret. Suetonius in Augusto cap. 94. *Ad quartum lapidem Campana via in nemore præsenti ex improvviso aquila panem ei e manu rapuit*. Apud J. Gruterum pag. 611. n. 13. lapis extat cum antiqua inscriptione:

HUIC. MONUMENTO.
ITER. ADITUS. DEBETUR
A VIA. CAMPANA

Eadem erat via *Campana*, quæ *Consularis*. Illam Plinius laudans, atque designans lib. 18. cap. 11. *Finiuntur*, inquit, *Laboria via ab utroque latere Consulari, quæ a Puteolis, & quæ a Cumis Capuam ducit*. Viam ipsam illustrat Peregrinus Discurs. 2. cap. 11.

(137)

DESCRIPTIONEM NOTÆ. 91

(137) *Reticulataque structura se offerunt*] Vitruvius lib. 2. cap. 8. *Structurarum genera sunt hæc: Reticulatum, quo nunc omnes utuntur, & Antiquum, quod incertum dicitur: ex his vetustius est Reticulatum.*

(138) *Puteolanorum amphitheatrum*] De Puteolano Amphitheatro Ferdinandus Loffredus cap. 3. Capaccius in *Historiæ Puteol. & Mazzella* in lib. de Situ, & Antiquitate ejusdem urbis.

(139) *Dadalois relinquentes ingeniis*] Dædalus Atheniensis, Architectus ingenio & arte longe clarissimus, labyrinthi in Creta auctor: de quo Diodorus Siculus lib. 18. *Histor.* Virgilius lib. 6. *Aneid.* Propertius lib. 2. *Eleg.* 15. Ovidius lib. 8. *Metamorph.* Inter alia præclara opera, quibus de humano genere meritis est, materialiam quoque fabricam invenisse dicitur a Plinio lib. 7. cap. 56. Late ejusdem vitæ æta illustrat Natalis Comes lib. 7. *Mythol.* cap. 16. Quoniam vero Dædalus præstantissimo claruit ingenio, atque mirifica struxisse opera narratur; quotiescunque ingeniosum, ac mirificum quidpiam factum laudandum esset, *Opus Dadalum*, vel *Dadaleum* dixerunt veteres. Eadem ratione præstantem ingenio hominem, *Dadalum* aliquando appellarunt. Virgilius lib. 4. *Georg.* 178. de Apibus loquens:

———— *grandævis oppida cura,*
Et munire favos, & Dadala fingere tecta.
Annæus Seneca in *Hippolyto* Act. 1. Sc. 2.

———— *quis meas misera Deus,*
Aut quis juvare Dadalus flammæ queat?
Appulejus lib. 2. *Floridorum*: *Quis tum non laudavit hominem, tam numerosa arte multiscium? tam jugi scientia magnificum? tot utensilium peritia Dadalum?* Lucretius lib. 1. id nomen terræ attribuit, quæ ingenio, ut ita loquar, ac mirifico conatu tot varios, pulchrosque flores emittit. Et lib. 5. ipsammet rerum Naturam *Dadalum* dixit. Proverbium *Dadali opera erudite* exponitur a Collectore *Adagiorum* col. 786. & sequ. Plura ad rem nostram vir eruditissimus Franciscus Mendoza lib. 8. *Saturnal.* cap. 1. *Decad.* 10. a num. 209. ad 215.

92 IN LITORALIS CAMPANIAE

(140) *In Amsancti Hirpinorum valle*] In Hirpinorum regione Amsancti lacus est sulfureis scatens aquis, nec minus hominibus, quam cæteris animantibus fœtore noxius. Cicero lib. 1. de Divin. *Quid enim? non videmus quam sint varia terrarum genera, ex quibus & mortifera quadam pars est, ut est Amsancti in Hirpinis, & in Asia Plutonia, &c.* Plinius lib. 2. cap. 93. *In Sinuesano agro, & Puteolano sunt quæ spiracula vocant, alii Charoneas scrobes, mortiferum spiritum exhalantes. Item in Hirpinis Amsancti locum, &c.* Veteres inferorum spiraculum esse commenti sunt, pestiferosque halitus ex stygia hausisse palude. Vibius Sequester lib. de Prodigiiis, Lucania fontem ab inferis erumpentem dixit. Nec aliam Virgilius sequutus sententiam in lib. 7. *Æneid.* cecinit 563.

*Est locus Italia in medio, sub montibus altis,
Nobilis, & fama multis memoratus in oris,
Amsancti valles: densis hunc frondibus atrum
Urget utrinque latus nemoris, medioque fragosus
Dat sonitum saxi, & torto vortice torrens.
Hic specus horrendum, & sævi spiracula Ditis.
Monstrantur: ruptoque ingens Acheronte vorago
Pestiferas aperit fauces: queis condita Erinnys,
Invisum numen, terras, calumque levabat.*

Claudianus lib. 2. de Raptu Proserpinæ:

statumque repressit

Amsanctus: tacuit fixo torrente vorago.

Errat autem Vibius Amsanctum Lucanis adscribens. Fallitur & Virgilius locum ipsum in Italiae medio, ac sub montibus constituens. Consule Cluverium lib. 4. Antiquæ Ital. cap. 8. Non leviori fortassis mendii genere laborat Servius, qui ad recensitum Poëtæ locum, *Amsanctum*, omni parte sanctam interpretari voluit. Propius vero illos putamus accedere, qui *Amsanctum*, quasi *Amnem sanctum* dictum malunt. Franciscus Floridus Sabinus Lætion. subseciv. lib. 2. cap. 18. contendit, Poëtam de Reatino agro fuisse loquutum: quem ex Varrone scribit Plinius lib. 3. cap. 12. *Umbilicum esse Italia; ibique Cynilia lacum existere, in quo fluctuet insula.* Descri-

DESCRIPTIONEM NOTÆ. 93

scriptum Virgillii locum ad Reatinum agrum pari ratione detorquet Paullus Manutius lib. 1. de Quæstis per Epistolam, Sabinorum regionem illustrans, Quæst. 1. ad M. Antonium Amulium Cardinalem amplissimum. At levibus conjecturis utrumque virum doctissimum inhaerisse, facile quisque noscet. Etenim nec Virgilius Geometricæ inhiæns mensuræ, Italiæ medium appellavit Hirpinos, sed poetico, latoque dicendi genere usus est. Nec quæ de Naris fluvii, ac Velini lacus aquis Floridus aggerat, tanti sunt, ut a tot veterum, graviumque Scriptorum sententia recedamus, quum nullo antiquo teste, sed fallacibus dumtaxat rationibus inniti possimus.

(141) *Vulcanium Forum*] Describitur a Strabone lib. 5. circumquaque inclusum ignitis supercilliis, quæ passim tanquam e caminis incendia emittunt magno cum fremitu. Hic Petronius Arbiter in Satyrico cap. 80. fœdalem Plutonis sedem constituit:

*Est locus exciso penitus demersus biatu,
Parthenopen inter, magnæque Dicarchidos arua,
Cocytia perfusus aqua: nam spiritus extra
Qui furit effusus, funesto spargitur æstu.
Non hac autumno tellus viret, aut alit herbas
Cespitem latus ager: non verno persona cantu
Mollia discordi strepitu virgulta loquuntur:
Sed chaos, & nigro squalentia pumice saxa
Gaudent ferali circum tumultata cupressu.
Has inter sedes Ditis pater extulit ora,
Bustorum flammis, & cana sparsa favilla.*

Jovianus Pontanus lib. Meteororum, de calidis fontibus loquens:

*Bajano sed ne fumare in litore thermas
Mirere: aut liquidis fluitare incendia venis:
Vulcani Fora sulfureis incensa caminis,
Ipsa movent late multum tellure sub ima
Debacchuri ignem, camposque exurere apertos.*

(142) *Sulfurea conflagrant potoria vascula*] Sulfur Campanum laudatur a Plinio lib. 35. cap. 15. ubi multa de Sulfuris utilitatibus, & medicis effectibus. De Sulfu-

fureis vasis Puteolanis in pretio habitis Julius Caesar Cæpaccius in lib. de Antiquitat. Puteolanis cap. 12. Cur autem lienosis id vasculorum genus magnopere proffit, ea est ratio a Medicis, aliisque laudata: *Quia Sulfur est terra pinguedo, quam ipsa vis caloris expressit, qua in monte Puteolano maxima cernitur: & lienosis prodest, quorum morbus est, quoties plus excrementi in lienem diverit, quam calor ejus visceris possit conficere: ut tradit Aristoteles lib. 3. de Partibus Animal. At non lienosis tantum, sed & aliis morbis memorata vasa medicamenta esse docent Medici. Ludovicus Mercatus lib. 1. de Internor. morb. curatione cap. 19. de lasis memoria pag. 108. In vasis, inquit, sulfure coopertis, politis, & vivrentis aquam, aut vinum bibant laborantes; vel quoad diu ibidem adservata potio fuerit.*

(142) *Leucogæi aluminosi colles*] Pluribus in locis suarum histriorum horum collium meminit Plinius, & quæ Auctor noster scribit, suo calculo comprobatur. Lib. 18. cap. 11. de Aliea differens: *Postea (mirum dictu) admiscetur creta, qua transit in corpus, coloremque, & teneritatem affert. Invenitur hac inter Puteolos & Neapolim, in colle Leucogæo appellato. Lib. 31. cap. 2. Leucogæi fontes, inter Puteolos & Neapolim, oculis, & vulneribus medentur. Et lib. 35. cap. 15. In Italia quoque (sulfur) invenitur, in Neapolitano Campanoque agro, collibus qui vocantur Leucogæi. Ibi e cuniculis effossum perficitur igni.*

(144) *Subiacet parvus lacus &c. Est in proximo terra spiraculum &c.*] Georgius Agricola lib. 4. de Natura eorum quæ effluunt ex terra: *Cum iter medium a Puteolis Neapolim conficitur, in eo exiguus fluxus est sinisterorsum ad paludem Agnani, cujus parti conversa ad meridiem mons continuus est, in quo spelunca angusta, & humilis clementer deorsum vergit. . . . Tam vero lethales expirationes emittit, vel potius conclusas habet, ut genus animantium omne in se demissum, si diu permanserit intus, exanimetur: sin statim rursus extraxum fuerit, ita sensu motuque privatur, ut videntur mor-*

DESCRIPTIONEM NOTÆ. 95

*mortuum. Quod tamen confestim vicina paludi immer-
sum, brevi recreatum ad sese redit, & quasi reviviscit.
Ejus rei multi periculum faciunt in gallinis, canibus,
felibus, plures in ranis. Hanc specum recentiores ap-
pellant La Grotta del Cane. Vide Pompejum Sarnellum,
doctissimum Vigilientem Episcopum, in opere, cui ti-
tulus La Guida de Forastieri cap. 3.*

(145) *Podagricis auxiliantur*] Plinius lib. 26. cap. 10.
*Podagra morbus rarior solebat esse, non modo patrum
avorumque memoria, verum etiam nostra, peregrinus
& ipse. Nam si Italiae fuisset antiquitus, Latinum vo-
men invenisset. Insanabilis non est credendus: quippe
quoniam & in multis sponte desit, & in pluribus cu-
ra. Ovidius tamen lib. 1. de Ponto Eleg. 4. contra sen-
tit:*

*Tollere nodosam nescit medicina podagram,
Nec formidatis auxiliatur aquis.*

At tollere inquit: consulto Scriptor noster *auxiliantur*
expressit. Certe aquas in Campania fuisse, quæ Pod-
agra laborantibus prodesse, constat ex Dione Cassio lib.
66. ubi de Narciso Claudii liberto sermo est. Consule
auctores medicos, qui de Campaniæ Balneis scripserunt,
& Podagra. Antonius Galateus, Philosophus & Medi-
cus præstantissimus, tres de leniendo dolore Podagræ li-
bros scripsit ad Gabrielem Altilium Policastrensem Epi-
scopum, politioribus literis & poëtica facultate clarum.
Id opus Paullus Jovius in libro de Viris literis illustribus
potissimum commendat: autographum vero spectavimus
apud eruditissimum, magnæque expectationis juvenem
Petrum Pollidorum Frentanum.

(146) *Pausilypus mons & promontorium, qui Gra-
ecæ voce &c.*] Antiquus auctor anonymus, qui de Pu-
teolanis Balneis librum scripsit, Falernum montem *Pau-
silypum* credidit; Puteolanum etenim sinum inter Mi-
senum & Falernum montem constituit. Ac Plinius qui-
dem lib. 9. cap. 53. non monti & promontorio, sed Pediti
Pollionis dumtaxat villæ (de qua nos infra in Notatione
151.) *Pausilypi* nomen attribuit: *Pausilypum villa est
Cam-*

96 IN LITORALIS CAMPANIÆ

Campaniæ hanc procul Neapoli, &c. Sic etiam Dio lib. 54. Ο Οὐδὲν Πάριον ἰταλίῃς, τῷ Ἀγούρῳ τῷ κλέρι· εὐχόμενοι, ὅτι τὸ Πausilypon τὸ χωρίον, τὸ μεταξὺ τῆς τι Νίεας πόλεως καὶ τῶν Πετεόλων ἐν, κατελιπών. Id est: Vedius Pollio mortuus est, cum legasset Augusto magnam hereditatis partem, & Pausilypum, villam, Neapolim Puteolosque inter sitam. Nec defunt auctores, qui Leucogæum Collem ipsimet Plinio lib. 18. cap. 11. Pausilypum fuisse crediderint. At quomodocunque se res habeat, certum est, totum illum montem, qui inter Puteolanum sinum, ac Neapolitanum cratera ad mare vergit, multis saltem ab hinc seculis appellari Pausilypum. Nomen sibi a Græca lingua mutatus est ab amœnitate loci, quæ λυπη πάλιν, animi mœorem sedat. Sic quippe παυσίλυπος ἀμυγδαλός vocatur cuidam Poëtæ apud Athenæum lib. 2. id est, mœoris sedatrix vitis. Fuit antiquitus præcipuus montis Pausilypi Procurator: vetus Inscriptio Romana apud Thomam Reinesium fol. 568. num. 48.

D. M
M. ULP. AUG. LIB
EUPHRATES
QUI. PROCURAVIT. PAUSILIPO
FECIT. SIBI. ET. SUI. ET
LIBERTIS. LIBERTABUSQUE
POSTERISQUE. EORUM

Ad quam laudatus Reinesius in Syntagmate Inscriptio-
num antiquarum Classe IX. hæc notat: Pausilypus,
collis Campaniæ inter Puteolos & Neapolim sedecim Pa-
diorum spatium longus, latus mille pedes, villis instru-
ctus, vini, frumenti, fructuum omnigenis feracissi-
mus; ad hæc, crypta admirabili celebris, non potuit
esse sine administratore: is Procurator Pausilypo, uti ille
in 2. cccxci. Augusti pariter libertus Procurator For-
mils, Fundis, Cajetæ, & Laurento ad Elephantos: &
alter Actor Fundi. in 65. Class. xi. Pausilypi pars Mergel-
line habetur, & ipsa loci amœnitate, atque Aëri Sim-
ceri

DESCRIPTIONEM NOTE. 97

ceri Sannazarii, Poëtæ clarissimi, villa illustris: quare sæpe numero idem Vates suis carminibus memorat.
-Lib. 2. de Fonte Mergellinæ Epig. 37.

*Unicus nostris scatet ille ripis,
Montis immenso sitiente tractu,
Visifer qua Pausilypus vadofum ex-
currit in aquor.*

Ecloga 2.

*Ostrea Miseni pendentibus eruta saxis
Mille tibi misi: totidem sub gurgite vasto
Pausilypus, totidem vitreis Euphræa sub undis
Servat adhuc: plures Nefis tibi servat echinos.*

Et in fine lib. 3. de Partu Virginis:

*Hactenus, o Superi, Partus tentasse verendos
Sit satis: optatam poscit me dulcis ad umbram
Pausilypus: poscunt Neptunia litora, & undi
Tritones*

Fabius Chisius, Neritinus Episcopus, postea Alexandri VII. nomine Summus renunciatus Pontifex, in libro Musarum Juvenilium, Carmine XXXIX. Neapolim commendans:

*Non hic Pausilypus collis, non Mergellina,
Non cineres vatum, Græca non ætia gentis,
Deliciæ juvant.*

(147) *Liberum Campaniæ, Picentinorum, maris, & insularum prospectum*] Pausilypus mons, si quis alius prospectu gaudet locorum late patenti, vario, & jucundissimo, adspicit Campaniam, imo si quid amœnius, si quid delicatius Campaniæ datum est a Natura, quæcunque scilicet oppida, vici, villæque a Miseno ad Athenæum promontorium perpetua veluti corona Neapolitanum Cratera cingunt, & exornant, ut unius urbis faciem præbeant, ut loquitur Strabo lib. 5. *Αἱ μὲν δὲ οὐραῖαι ὄρει, μὲν αὖτις ἐν τῇ πελοποννησίᾳ*. Itaque ob Oriente prospicit Neapolim, subiectosque vicos bicipiti Vesuvio, elegantissimis villis & ædificiis adornatos, vulgo Terciducium, Barnam, Leucopetram, Porticum, Retinam, Herculanium, Opulentos, & Pompeios. Præterea urbes

N

ex

98 IN LITORALIS CAMPANIÆ

ex Picentinorum regione, ad Meridiem propius, in intimo Crateris recessu Stabias, Vicum Æquensem, Surrentum, & Massam Lubrensem in extremo excursu Surrentini promontorii, sive Minervæ, sive Sirensarum, a templo Minervæ, & Sirenum, quarum ibi sedes, unde insulæ *Sirensæ* in sinu Pæstano, quæ occurrunt ubi promontorium circumflexeris, ex Strabone lib. 5. de quibus Virg. lib. 5. Æn. 864.

Jamque adeo scopulos Sirenum adveſta ſubibat,

Difficiles quondam, multorumque offibus albos.

Ad Occidentem adſpicit Leucogæos colles, Puteolos, Bajas, & Misenum. Subiectum habet mare vadofum, optimis abundans piſcibus, omnique deliciarum genere, qua parte præſertim alluit ſiniſtrum promontorii latus & ædificiorum frequentia & elegantia celebratum, eique adjacentem oram Olympiam. Et in ipſo mari ejus amœnitatem augent objacentes inſulæ: hinc Megaris ſive Megalia, quæ nunc munitiſſimam arcem ſuſtinet, vulgo *Caſtel dell'Ovo*; unde & Caſtrum Lucullanum dicta, quia inter delicias Luculli, & objecta jacet Lucullano ſive Æglæ ſive Echiz, proximo nimirum colli, qui nunc *Piazzafalcone*: illinc contra Capreæ, Capri, propius Euploea, *La Gajala*, *E'uradola*, cui a *felici navigatione* nomen impoſitum; nam naves Alexandrinæ Puteolos petentes, ea conſpecta veluti fauſto omine, felici ſe navigatione uſas, ſumme lætabantur. Statius lib. 2. Silv. Carm. 2.

Inde vagis omen felix Euploea carinis.

Sed fortaffe quia ibi marinum Numen Venus Euploea coleretur, ut oſtendunt aliquot ruinae templi. Unde idem Statius ibid. lib. 3. Carm. 1.

Et placidus Limon, Numenque Euploea carinis.

Et quidem Euploea Veneris ædem mari proximam Gnidios fuiſſe veneratos, ſcribit Pausanias in Atticis. Inde Puteolos verſus, Neſis, *Niſſa*, eique proxima Limon, ut conjicit Cluverius ex allato verſu Statii, fortaffe, cum alterius inſulæ nullum ſit veſtigium, quæ nunc dicitur *Il Purgaturo*; ubi ſcilicet ab externis oris appellentes, ja-

ctis

His anchoris in proximo portu Nesidis, suspensionem contagionis, si quam forte adveherent, aliquandiu subsistentes, diluunt. Prochyta denique, *Procida*, post Milenum promontorium, angusto freto a continenti discreta; & *Enaria*, quæ etiam *Pitheculæ* sive *Pitheculæ d. Æa*, & *Inarime* præsertim *Poëtis*, *Ischia*. Antonius Galateus in Opusculo de Villa Laurentii Vallæ ad Sannazarium: *Apud Nicetas sum, mi Acci, hoc est, ad ripas Jonii: Acroceraunios montes, æmula cælo juga, prospicio. At tu felix! hinc Vesuvium, hinc Hermum, illinc Capreas, illinc Athenæum, & illum Cratera, ocellum terrarum. Ab Mergelline! Ab Pausilypon! O ubi est ille piscator, qui mihi canas per amanos scopulos docta illa quæ nuper ipse fecit carmina! Occidentalem, ac Septentrionalem prospectum Pausilypi describit Sannazarius lib. 2. Eleg. 7. ad Julium Majum Præceptorem:*

*Cum tibi Bajanæ spectantur ab aquore Nympha,
Stagnaque vicinis hospita litoribus:*

*Qua vetus Herculeos perduxit semita tauros,
Longius excluso concita claustra mari:*

*Quaque jacet Baulos inter lucumque Sibylla,
Et Prochyta rectum per juga tendit iter.*

(148) *Bonior sâmen in citrais*] Sannazarius Fridericum II. Aragoneum, quondam Neapolitanorum Regem, sequutus in Gallias lib. 1. Epigram. in Hymno ad Divum Nazarium, patrii agri avens fructus:

——— *o qui Pausilypi virentes
Det mihi citros!*

Cum posterorum incuria in eodem monte delissent, ac olim cum clarissimo, & amicissimo Viro D. Januario Maza, Patricio Salernitano, genere & comitate spectando, de ipsius loci Citreorum præstantia, utriusque Scriptoris testimonio, loqueremur, in ea, quam in Pausilypo possidet, villa novo studio Citros plantari curavit: quæ felices crescentes in arbores, fructusque edentes magnitudine, & odore præstantes, re ipsa Auctoris nostri assertum verissimum comprobant.

(149) *Cibariisque uvæ apiana, & duraciun*

N 2

180 IN LITORALIS CAMPANÆ

ne uva nomen indidere apes, quæ illius avidæ sunt, teste Plinio lib. 14. cap. 2. nec a Plinio dissentit Columella lib. 7. cap. 2. nobis est *Uva Muscatella*, a muscarum tellis, quibus impetitur. De Duracina idem Plinius lib. cit. cap. 1. *Uva non aliubi gratior callo, ut inde possis invenisse nomen Duracina: hoc est, carne seu corpore ad morsum paulo solidiore ac duriore prædita: unde, ex animadversione Harduini ad hunc locum, pro Duracina, in omnibus MSS. legitur, Durus acinus: nostratibus est Uva Duraca. Augustus Cæsar in Epistola apud Suetonium cap. 76. Dum lectica ex regia domum redeo, panis unciam cum paucis acinis uva duracina comedi. Martialis lib. 13. Epigr. 19. uvam ipsam sic loquentem exhibet:*

Non habilis cyathis, & inutilis uva Lyao,

Sed non potanti me tibi nectar ero.

(150) *Loci hujus cum amantatem, tum salubritatem*] Antiquus auctor anonymus de Balneis Campaniæ, quem Franciscus Aretinus publici juris fecit, dicavitque Pio II. Summo Pontifici, Pausilypum *pulcherrimum montem* appellat. Lud. Baudrand Tom. 2. Lexici Geogr. *amanissimum & cultissimum* dixit.

(151) *Sumtuoso villa cultu*] *Villam*, quod a villico in eam convehantur fructus, & evehantur quum veniant, dictam prodit Varro lib. 1. de R. R. cap. 2. Columella tripartito Villam distribuit, partem unam *Urbanam*, *Rusticam* alteram, tertiam *Fructuariam* nominat. Inter tot illustrium virorum villas, regio prope modum opere ac sumtu in Pausilypo monte constructas, non ultimum locum obtinuit ea Vedii Pollionis, cujus plures Scriptores veteres meminere. Plinius lib. 9. Histor. Natural. cap. 53. *Qui, inquit, piscium memorandum nuper exemplum accepimus. Pausilypum villa est Campaniæ haud procul Neapoli: in ea in Cæsaris piscinis a Pollione Vedio conjectum piscem sexagesimum post annum expirasse, scribit Annaeus Seneca: duobus aliis aequalibus ex eodem genere etiam tunc viventibus. In hac villa nobilissima ac magnifica Murenarum vivaria extruxerat Vedius,*

dius, quas inaudito crudelitatis exemplo humanis etiam pascebat carnibus & sanguine. Auctor ipse cit. Histor. lib. cap. 22. de Muræna differens: *Invenit in hoc animali documenta sævitia Vedius Pollio Eques Romanus ex amicis Divi Augusti, vivariis earum immergens damnata mantipia, non tanquam ad hoc feris terrarum non sufficientibus, sed quia in alio genere totum pariter hominem distrabi, spectari non poterat.* Laudatus a Plinio Seneca pluribus in locis, ipsius villæ Murænarum vivaria, tantæ sævitie feralia theatra, cum vituperatione commemorat. Lib. 3. de Ira cap. 40. *Divus Augustus quum canaret apud Vedium Pollionem, fregerat unus ex servis ejus crysallinum: rapi eum Vedius iussit, nec vulgari quidem periturum morte: murænis obijci jubebatur, quas ingens piscina continebat. Quis non hoc illum putaret luxuria causa facere? sævitia erat. Evasit e manibus puer, & confugit ad Cæsaris pedes, nihil aliud petiturus, quam ut aliter periret, nec esca fieret. Motus est novitate crudelitatis Cæsar, & illum quidem mitti; crysallina autem omnia coram se frangi iussit, complerique piscinam.* Et lib. 1. de Clementia cap. 18. *Quis non Vedium Pollionem peius oderat, quam servi ejus, quod murænas sanguine humano saginabat; & eos qui se aliquid offenderant, in vivarium quid aliud quam serpentium obijci jubebat? O hominem mille mortibus dignum, siue devorandos servos obijciebat murænis, quas esurus erat, siue in hoc tantum illas atebat, ut sic aleret!* De immuni Vedii Pollionis sævitia idem scribit Dio Cassius lib. 54. Hanc ipsam, quæ olim Vedii fuerat, villam modo possidet laudatus D. Januarius Maza: visuntur hodieque in illa pervetusta Pollionis vivaria. In subjecto vero maris sinu spinis carentes Muræne nascuntur: quæ res certis alibi quoque natis piscibus contigisse narrat Plinius. Is de Siluro scribens lib. 9. cap. 15. *Et in Borysthene memoratur præcipua magnitudo, nullis ossibus spinisve interstitis, carne prædulci.*

(152) *Ferro milliaria crypta fuit aperta*] Mirandum hoc opus nonnulli tribuunt Baïo, alii L. Lucullo: *M.*
tamen

tamen Cocceium ejusdem auctorem fuisse, gravior atque probatior eruditorum virorum sententia est, testimonio fulta Strabonis, qui Tiberio imperante floruit: quanquam scriptoris locus in lib. 5. Geogr. non omnino integer putetur a Criticis, qui *Bajarum* nomen post *Puteolos*, glossema esse censent librariorum inscitia additum. At neque de re ipsa par omnibus iudicium est. Ejus Cryptæ longitudo ad integrum milliarium non extenditur, imo nec integra quidem quinque stadia complet, teste Julio Cæsare Capaccio de Puteolanis Antiquitatibus cap. 21. Strabonis ætate eam præferebat latitudinem, quæ onusta jumenta adverso itinere gradientia commode admitteret: illustrabantque aditum superne per fenestras immissa lumina. Annæi vero Senecæ tempore, ignota nobis ex causâ obstructis speculis, obscurissimum per Cryptam erat iter; narrat siquidem Epist. 57. ad Lucillum: *Cum Baiis deberem Neapolim repetere, facile credidi tempestatem esse, ne iterum navem experirer. Sed tantum lusi, tota via fuit, ut possem videri nihilominus navigasse. Totum Athletarum fatum mihi illo die perpetiendum fuit. A ceromate nos baphe excepit in crypta Neapolitana. Nihil illo carcere longius, nihil illis faucibus obscurius, qua nobis præstant, non ut per tenebras videamus, sed ut ipsas. Caterum etiam si locus haberet lumen, pulvis auferret. In aperto quoque res gravis & molesta. Quid illic, ubi inter se volutatur, & cum sine ullo spiramento sit inclusus, in ipsos a quibus incitatus est, recidit?* Hæc fortasse causâ fuit, cur viatores non nisi inclinari Neapolitanam Cryptam transire consueverint; ut auctor est Petronius Arbiter in Fragmentis. Posteriori ævo Neapolitanorum Reges opus ipsum magnificentius atque splendidius reddidere. Alphonsus I. Aragonius altiore Cryptam effecit. Carolus V. amplavit, teste Johanne Antonio Summontio in Histor. Regni Neapolis tom. 3. lib. 5. cap. 1. & tom. 4. lib. 9. cap. 1. Quadrato idem Princeps lapide stravit, ut notat Lucas Waddingus in Commentariis ad vitam & res gestas B. Jacobi Piceni, a Johanne Baptista Petruccio, Tarentinorum

DESCRIPITONEM NOTÆ. - 107

rum Archiepiscopo, Carmine Heroico olim conscripta, lib. 5. notat. 14. pag. 107.

(153) *Maris euripi*] Canales, scilicet, & aquarum ductus, qui paullo minutiores sunt: qui si quidem erant majusculi, ab antiquis Scriptoribus appellabantur *Nili*. Cicero lib. 2. de Legg. *Ductus aquarum, quos isti nilos, euriposque vocant, quis quum viderit, non irriserit?*

(154) *Intra vivaria refrigerabant pisces*] *Vivaria* septa quedam erant loca, in quibus viventes animantes alebantur fere, aves, pisces. Ad rem nostram Horatius lib. 2. Sat. 5.

Plures adnabunt thynni, & cotaria crescent.

i. e. vivaria & piscinæ, ubi pisces prægrandes aluntur. Diversa piscium vivaria, eorumque auctores designat Plinius lib. 9. cap. 54. 55. & 56. Quam late autem *Vivarium* nomen pateat, liquet ex A. Gellio lib. 2. Noct. Attic. cap. 20. & Cornelio Wittel. in Animadversionibus criticis ad Georgium Merulam. cap. 15.

(155) *De qua gaza profusa Xerxes togatus*] Plinius lib. 9. cap. 54. *Horatius Lucullus, exciso etiam monte juxta Neapolim, majore impendio quam villam adificaverat, euripum & maria admisit. Quid de causa Magnus Pompeius Xerxem togatum eum appellabat.*

(156) *Chalcidenses habuit conditores*] Scribit hoc Plinius lib. 7. cap. 5. comprobant Strabo lib. 5. & Velleius lib. 1. eadem mens est nostro Neapolitano Poëtæ Statii lib. 4. Silv. Carm. 4. ubi Napolis litora *Chalcidica* dixit. Nobilissima urbis antiqua, & recentiora decora recentent, exponunt, vel illustant, vario pro re sibi propofita studio, Bartholomæus Chionocharellus lib. de Episcopis & Archiepiscopis, M. Antonius Surgens in Neapoli illustrata, Antonius Caracciolus lib. de Sacris Neapolitanæ Ecclesiæ Monumentis, Camillus Peregrinus disc. 2. cap. 21. disc. 4. cap. 15. Apparatus ad Antiquitates Capuæ sive de Campania Felici, Petrus Lafena de Antiquo Gymnasio Neapolitano, Johannes Tarcagnotta de Situ, & Laudibus Neapolis, Julius Cæsar Caracciolus de Engenio in Neapoli Sacra, Franciscus de Magistris de Statu rerum

IN LITORALIS CAMPANIE

rum memorabilium ejusdem urbis, Julius Cæsar Capaccius in lib. cui titulus *Il Forastiero*, Joseph Mormilis de Neapolitano Districtu, Carolus Celanus in Notitiis ejusdem Civitatis, Pompeius Sarnellus Vigiliensis Episcopus in libro inscripto *Guida de' Forastieri*: Et qui Neapolitanas Historias scripsere, Johannes Villanus, laudatus Julius Cæsar Capaccius, Pandolphus Colenutius cum Additionibus, & Notis Thomæ Cossi, Mambrini Rosei, & Tarcagnottæ, Franciscus Capycius Latro, Angelus de Constantio, Johannes Antonius Summontius, Franciscus de Petris, Nicolaus Parthenius Giannettasius, Thomas de Rosa celeberrimus, Johannes Ciampinus de Sacris Ædificiis a Constantino Magno constructis cap. 20. innumerique fere alii.

(157) *Cum a Chalcidensibus fuerint propagati Cumani* Livius lib. 8. cap. 19. *Palapolis fuit haud procul inde, ubi nunc Neapolis sita est: duabus urbibus populus idem habitabat. Cumis erant oriundi. Cumani a Chalcide Euboica originem trahunt. Classe, qua advehi ab domo fuerant, multum in ora maris ejus, quod accolunt, potuerunt. Primo in insulas Ænariam, & Pithecusas egressi, deinde in continentem ausi sedes transferre. Virgilius initio lib. 6. Æneid.*

——— *classique immittit habenas,*

Et tandem Euboicis Cumarum allabitur oris. Paterculus lib. 1. cap. 4. *Nec multo post Chalcidenses, orti, ut praximus, Atticis, Hippocle & Magasthene ducibus, Cumas in Italia condiderunt.... Pars horum civium magno post intervallo Neapolim condidit. Utriusque urbis eximia semper in Romanos fides facit eas nobilitate, atque amanitate sua dignissimas. Sed aliis diligentior ritus patrii mansit custodia: Cumanos Osca mutavit vicinia. Vires autem veteres earum urbium bodieque magnitudo ostentat manium.* Junius Philargyrius in Commentar. ad lib. 4. Georgic. Lutatii antiquioris scriptoris in lib. 4. auctoritate fultus, in eandem sententiam refert, *Cumanos incolas a parentibus digressos Parthenopen urbem condidisse.*

(158)

(158) *Primum hac Parthenope a Sirenis tumulo fuit*] *Parthenopen* a Sirenis tumulo appellatam narrat Plinius lib. 3. cap. 5. Junius Philargyrius ex Lutatio loc. cit. & alii. At fueritne re ipsa Siren Poëtarum figmentis clara, marinumque monstrum, quæ Neapoli nomen tribuit *Parthenopes*; an Virgo pudicitia præstans, ut prodit Dionysius Afer in Poëmæ de Situ Orbis; eademque an Eumeli Thessalorum Regis extiterit filia, ut placet Eustathio in Commentariis ad ipsum Dionysium; an alia, ut plures contendunt, varia Scriptorum est sententia: de qua Franciscus de Petris lib. 1. Histor. Neapol. cap. 1. *Parthenopen* veluti Deam a piscis Neapolitanis, Ethnicæ superstitionis errore deceptis, cultam esse, plurimum auctorum testimonio docet Cælius Rhodiginus tom. 2. Læction. Antiq. lib. 27. cap. 2. Nec desunt, qui nomine *Parthenopes* Sirenis & imagine, deliciosam ac voluptatibus refertam Neapolitanæ urbis conditionem veteres indicasse putent. Certe & mystica urbibus fuisse nomina, notat Petrus Nannius Miscellan. lib. 6. cap. 1. Naturaque delicias & oblectamenta recte per Sirenes indicari, docet Natalis Comes lib. 7. Mytholog. cap. 12. cui sententiæ adstipulatur & Auctor noster. L. Johannes Scoppa lib. 1. Collectan. cap. 30. ex quibusdam Neapolitanis constitutionibus longe aliam nominis etymologiam indicat: quo tamen illa solido historiæ veteris innitatur fundamento, videant alii.

(159) *Rursus Parthenope versa est in Palapolim*] Id est, *Nova urbs* addita *veteri*, vetustatis dignitate, & uno tenus nomine *Antiqua Civitas*, seu *Palapolis* habita est. Certum tamen est, si rem spectemus, priorem esse debuisse *Urbem veterem*, id est, *Palapolim*; posteriorem *Novam*, nempe, *Neapolim*. At cum *duabus urbibus populus idem habitaret*, teste Livio lib. 8. cap. 19. nomina vero *Parthenopes*, *Palapolis*, atque *Neapolis*, ab antiquis Scriptoribus promiscue usurpata sint, ut diligenter animadvertit eruditus Peregrinus discurs. 2. cap. 21. ubi de Neapolitanæ Civitatis origine, & auctoribus differit; mirum non est, si Franciscus de Petris lib. 1.

106 IN LITORALIS CAMPANIÆ

Hist. Neap. qui hæc non animadvertit, ex designato nominum usu vario, injustam dicam Auctori nostro, & Johanni Villano impeggerit.

(160) *Ignota hæc Solino fuerunt, qui ab Augusto, &c.]* Non Solinus modo, sed & plerique recentiores putarunt, eam, quæ quondam *Parthenope* fuerat, *Neapolim* ab Augusto Cæsare nominatam. Quorum omnium sententiam præcipuo capite refellit Ptolemæus Flavius in Conjectaneorum sive Observationum in varios Auctores Centuria cap. 32.

(161) *Ad otia invitantes, ad quæ nata fertur Neapolis]* Una veterum scriptorum, & præsertim illustrium Poëtarum ea vox est, *Neapolim otiosam & ad otia natam urbem esse*. Ovidius lib. 5. *Metamorph.*

Herculeamque urbem, Stabiasque, & in otia natam Parthenopen ———

Virgilius lib. 4. *Georgic.* prope finem:

*Illo Virgilium me tempore dulcis aiebat
Parthenope, studiis florentem ignobilis otij.*

Horatius *Epod.* 5. ad Canidiam Veneticam:

*Et otiosa credidit Neapolis,
Et omne vicinum oppidum.*

Statius de Neapoli urbe patria loquens lib. 3. *Silv. Carm.* ult. ad Claudiam Uxorem:

*Has ego te sedes (nam nec mihi barbara Thrace,
Nec Libya natale solum) transferre laboro:
Quas & mollis hiems, & frigida temperat æstas:
Quas imbelle fretum torpentibus alluit undis.
Fax secura locis, & desidis otia vitæ, &c.*

Et Silius Italicus lib. 12.

————— *Hospita Musis*

*Otia, & exemptum curis gravioribus ævum
Sirenum una dedit nobis memorabile nomen,
Parthenope* ———

Vide sis & Strabonem in *Geograph.* lib. 5.

(162) *Palladius quoque hic agens]* Ex ejusdem Auctoris lib. de R. R. Franciscus de Petris lib. 1. *Hist. Neap.* cap. 6. hæc ipsa confirmat.

(163)

DESCRIPTIONEM NOTÆ. 107

(163) *Non sunt praterenda Silva Neapolitani vasis*
 Statium Papinium Poëtam Neapolitanum suas in patria
 urbe scripsisse Silvas, ipsemet testatur lib. 4. *Silv. Carm.*
 4. ad Victorium Marcellum:

— *En agomet somnum, & geniale secutus
 Litus, ubi Ausonio se condidit hospita portu
 Parthenope, tenues ignavo pollice chordas
 Pulso, Maroneique sedens in margine templi,
 Sumo animum, & magni tumulis ad canto magistri.*

Et multis interjectis:

*Hac ego Chalcidicis ad te, Marcelle, sonabam
 Litoribus, fractas ubi Vesbius egerit iras.*

(164) *Ager hic fecundatur Cerere*] Neapolitani agri
 fecunditatem commendat Strabo lib. 5. Virgilius lib. 2.
 Georgic. 217.

*Qua tenuem exhalat nebulam, fumosque volucres,
 Et bibit humorem, & cum vult, ex se ipsa remittit:
 Quaque suo viridi semper se gramine vestit,
 Nec scabie, & salsa ladit rubigine ferrum:
 Illa tibi latis intexit vitibus ulmos:
 Illa ferax olea est: illam experiere colendo
 Et facilem pecori, & patientem vomeris unci.
 Talem dives arat Capua, & vicina Vesevo
 Ora iugo ———*

Dionysius Afer in Descriptione Orbis ex interpretatione
 Prisciani:

*Post hos, pingue solum, sequitur Campania divers
 Hic ubi Parthenopes domus est castissima, frugum
 Fertilis,*

(165) *Dis in quincuncem pomorum ordinibus*] Co-
 lumella lib. . cap. 15. de R. R. sic antiquos quincuncem
 appellasse prodit, exactam plantarum metationem; ut
 decussem dixisse exactam spatii divisionem. Cur autem in
 quincuncem arbores dicantur dispositæ in agris & hortis,
 aperit Quintilianus lib. 8. de Orat. cap. 3. Nullusne ergo
 etiam in fructiferis adhibendus est decur? quis negat? Nam
 & in ordinem, certaue intervalla redigam eas arbores.
 Quid enim illo quincunce speciosius, qui in quancunqne
 O 2 par-

108 IN LITORALIS CAMPANIÆ

partem spectaveris, rectus est? Sed protinus in id quoque prodest, ut terra succum aqualiter trahant. Cicero in libro de Senect. Cyri minoris Persarum Regis commendans agrum: Quum admiraretur Lysander & proceritates arborum, & directos in quincuncem ordines, & humum subactam, atque puram, & suavitatem odorum, qui efflarentur e floribus; tum eum dixisse, mirari se non modo diligentiam, sed etiam sollicitudinem ejus, a quo essent illa dimensa atque descripta.

(166) *Alcinoi, Phæacum Regis, pomaria*] Pomarii Alcinoi Phæacum Regis nihil apud Poëtas illustrius. Ea describit Homerus Odyss. H. Commendant & Latini Poëtæ. Juvenalis Sat. 5.

*Virro sibi, & reliquis Virronibus illa jubebis
Poma dari, quorum solo pascaris odore,
Qualia perpetuus Phæacum autumnus habebat,
Credere quæ possit surrepta sororibus Afris.*

Martialis lib. 7. Epigr. 42.

*Tam mala cur igitur dederim tibi carmina, quaris?
Alcinoi nullum poma dedisse putas?*

Lib. 10. Epigr. 94.

*Non mea Massylus servat pomaria serpens;
Regius Alcinoi nec mihi servit ager.*

Et lib. 12. Epigr. 31. Marcellæ uxoris hortos extollens:

*Si mihi Nausica patrios concederet hortos,
Alcinoi possem dicere: malo meos.*

Tertullianus lib. de Pallio cap. 3. *Constitutum & amanum super Alcinoi pometum, & Mida refetum.* Hinc natum Proverbium *Alcinoi poma*, idest, dare, de quo consule Adagiorum collectionem postremæ edit. Venetæ col. 2041. & sequ.

(167) *Hesperidum aurea mala*] Plinius lib. 19. cap. 4: *Antiquitas nihil prius mirata est, quam Hesperidum hortos, & regum Adonis, & Alcinoi.* Eos in Mauritania fuisse auctor ipse cit. cap. & lib. 5. cap. 1. aliique Scriptores, atque Poëtæ commemorant. Vide C. Julium Solinum in Libya, & Ptolemæum lib. 4. Tabul. 3. De Hesperidibus, ipsarumque hortis, & malis aureis plura Natalis Comes lib.

DESCRIPTIONEM NOTÆ. 109

lib. 7. Mythol. cap. 12. Notum est Proverbium *Hesperidum mala polliceri*, de iis dictum atque jactatum, qui splendida promittunt. Quid autem historice *Aurea Hesperidum mala* indicent, exponit Jacobus Crucius Bononiensis in Adnotationibus ad Silvas Papinii Statii cap. 5. num. ult.

(168) *Has tamen nostri*] Jovianus Pontanus lib. 1. *Hesperidum* cap. 4.

*At postquam Herculeis humeris stetit Axis, & Atlas,
Advexit pradam, & nostris stetit ultor in arvis.
Idem humeris, idem ipse arcu, clavaque superbus
Advexit simul Hesperio de litore silvas,
Hesperidum silvas, nemora effulgentia & auro.*

Sannazarius lib. 3. de Partu Virginis:

*Mergellina, novos ubi fundunt citrea flores,
Citrea Medorum sacros referencia lucos,
Et mihi non solita neſcunt de fronde coronam.*

Ubertus Folieta Januensis de laudibus Neapolis: *Frequens in primis nobilissima omnium arbor Medica, quam cum paullo intentius contemplerer, ejusque bona mecum reputarem, & admirarer, sic statuebam: rudem plane fuisse veterem etatem, cui tam felix planta fuerit ignota.* In Historia Plantarum, auctoribus Johanne Bacchinio, & Johanne Henrico Cherleno, aucta a Dominico Chabræo lib. 1. fol. 92. magnum hujus arboris, malorumque ejus proventum in Neapolitano Regno esse notatur.

(169) *Si Macrobio credimus*] Scribit hæc Macrobius lib. 3. Saturnal. cap. 19. testimonio Cloutii ex lib. 4. Ordinatum Græcorum, qui laudatum ab Auctore nostro ex Virgilio locum illustrat; itemque Oppii ex libro de Silvestribus Arboribus. Sapienter autem Antonius, *ſi Macrobio credimus*, aliis enim alia sententia est. *Rhododendron* autem recitatis verbis Maronem indicasse, sunt qui contendunt. Consule Johannem Baptistam Pium in libro Adnotat. priorum ad varios Auctores cap. 5. Macrobiani tamen assertio gravibus nititur testibus, & solido fundamento.

(170) *Haustis adversantur venenis, sinul & axis*
emen-

IN LITORALIS CAMPANIÆ

imendant graveolentiam] Oppius libro de Silvestribus Arboribus apud Macrobiū lib. 3. Saturn. cap. 19. de Citreo loquens: *Est autem odoratissimum, ex quo interjectum vesti tineas necat. Fertur autem venenis contrarium, quod tritum cum vino purgatione virium suarum bibentes servat.* Plinius lib. 23. cap. 6. *Citrea contra venenum in vino bibuntur, vel ipsa, vel semen. Faciunt oris suavitatem, decocto eorum colluti, aut succo expresso.* Castor Durantes in Herbario:

*Citrea non tantum dant succum —
Illorum semen quoque contra est dira venena,
Contra illos primum dedit quos scorpium ictus:
Mala veneficium depellunt citrea vino,
Si potentur: item commendant oris odorem,
Et flatum arcessunt suavem. —*

Consule Pancirolum lib. 1. Memorabil. tit. 42. & Gasparem a Rajas in erudito opere, cui titulus, *Elysus iucundarum quaestionum campus*, quæst. 34.

(171) *Sebethus alluit fluviolus*] Laudatur a Vibio Sequestre in catalogo Fluminum. Illustrior ejus mentio est apud Poetas. Statius lib. 1. Silv. Carm. 2.

*At te nascentem gremio mea prima recepit
Parthenope; dulcisque solo tu gloria nostro
Reptasti: nitidum consurgat ad athera tellus
Eubois, & pulchra tumeat Sebethos alumna.*

Jovianus Pontanus lib. 1. Eridani:

*Hinc Musa placidis salicum docuere sub umbris,
Sebethus liquidis qua fuit uber aquis.*

Quid autem dicemus de Baudrand, qui in Lexico Geographico verbo *Sebethus*, scripsit: *Vicatim per Neapolim dilabitur, omnibus civibus usum praestans?* Id quam falsum sit, norunt omnes. Nam omnes Neapolitanorum labentes aquæ in Labulla, ut dicitur, excipiuntur, ut ibi caput earum credas, quas tamen ex altiori capite, e subterraneis nempe vicini Vesuvii caveis, emanare licet conjicere: quæ cum per cuniculos ad duo millia passuum lapsæ sunt, ita dividuntur, ut altera pars ad lævam, Meridiem versus, per paludes ad S. Magdaleneæ pon-

DESCRIPTIONEM NOTÆ. 111

pontem fluat, & inde a divisionis loco *Sebethi* sibi nomen acquirit: altera vëro pars, rectâ per Aquas Regias sive Doliolum, urbem pene universam pervadit magnifico arcuum structu, qui est in ingressu Capuanæ portæ, proximus S. Catharinæ templo, *Formella* dictus, non sine maximo civium commodo, & oblectatione, ut eleganter cecinit Donatus Francus in sua Neapoli:

Sed quo me rapis heu raucum, purissima Nympha,

Nympha Labulla urbem fonte perenne rigans?

Illabens subter vicatim mania circum,

Perque domos largo flumine, perque vias.

Atria aquis, domus omnis aquis, urbs omnis abundat,

Nilis, & centum fontibus unda venit.

Præbet ubique libens sitienti pocula lymphæ,

Splendidior vitro, dulcior ambrosia.

Marius Nizolius in Thesauro Linguæ Latinæ verbo *Sebethos*, vetustissimam tabellam marmoream Neapoli in fundamentis murorum repertam commemorat, in qua exarata legebatur inscriptio:

MEVIUS. EUTYCHUS

ÆDICULAM. RESTITUIT. SEBETHO

Divinum quidpiam inesse *Sebetho* Neapolitanos Ethnicos credidisse, nihil dubito. *Sacra* autem, & *lucos patriis* *Annibus* cæcos homines dedicasse, liquet ex Tacito lib. 1. Annal.

(172) *Sub nomine Sebethidis Nympha decantatus*]. Virgilius lib. 7. *Æneid.* 727.

Nec tu carminibus nostris indiçus abibis,

Oebale: quem generasse Telon Sebethide Nympha

Fertur, Telebonum Capreas cum regna teneret

Jams senior ———

Columella lib. 10. de Cultu Hortorum.

Doctæque Parthenope, Sebethide roscida lymphæ.

Et Sannazarius lib. 2. Eleg. 4. in Morum Candidam:

Quin etiam flevit suis Sebethides antris

Na-

112 IN LITORALIS CAMPANIE

Najades, & passis Parthenopea comis.

Sic elegans & illustris Poëta sæpe a nobis in hoc opere commendatus, sæpe etiam commendandus, quem calumniosa censura perstringit Gabriel Barrius Francicanus lib. 3. pro Lingua Latina pag. 422. ubi ejus opera *Plebeia* appellat *scripta*. Et Erasmus Roterodamus eo Dialogo, quem *Ciceronianum* inscripsit, iniquus fuit in Sannazarium. At futilem hominis in illustrem vatem censuram gravibus momentis refellit Franciscus Floridus Sabinus lib. 3. Lectionum subcivitarum cap. 6.

(173) *Per Nympham Sebethida significari aquam, &c. quod germinatus indicat ductus ad Januariam portam*] Nymphas Oceani filias, fontiumque ac fluminum matres, esse commenti sunt veteres. Quippe qui eo vocabuli genere vires humoris terræ, atque stirpibus insitas putarint; ipsasque aquas Nympharum munus & partus, quibus, perinde ac Numinibus præcipua pariter offerebant sacrificia. Vide Natalem Comitem lib. 5. Mythol. de Nymphis cap. 12. Juvenalis Sat. 3.

— quanto præstantius esset

*Numen aqua, viridi si margine clauderet undas
Herba, nec ingenuum violarent marmora tofum?*

Hinc factum, ut pro fluviorum ac fontium discrimine, varia quoque nomina illis sint indita; expulsque populorum inepto Gentilium errore, latens sub fabularum velamine nuda veritas patuit. Duplex autem ductus ad Januariam portam, per quem pensili rivo aquam influxisse Neapolim, Auctor memorat, nunc non extat; nisi quod anno 1714. prope ad eandem portam repertus est aquæductus, ex quo fortasse conjicere est, inferri in urbem potuisse eandem ipsam aquam, de qua loquitur Antonius.

(174) *Pulcherrima boum armenta in Bajæum sinum exposuisse*] Ex veterum narratione commemorat Strabo lib. 5. Geogr.

(175) *Locus is de boum caula fuit primum Baulla, mox ut vox ipsa dulcius sonaret auribus, facta est Bauli*] Ita habet Scholiastes Apollonii in *Αἰγυμντιων*. lib. 3. Βαυλα, in-

DESCRIPTIONEM NOTÆ. 113

inquit, ἡ Βέρσασι, id est, *Boaula*, *bouni stabulum*. Servius vero scribit *Boaulia* in lib. 6. *Æn.* & in lib. 7. ubi quod pertinet ad etymologiam, & mutationem nominis loci, in quo boves ipsi custoditi fuerunt ab Hercule, hæc habet: *Juxta Baias (Hercules) canlas bobus fecit, & eas sepfit: qui locus Boaulia dictus: nam bodie Bauli vocantur: ita corrigit Cluverius Bauli, non Banla.* Symmachus quoque lib. 1. *Epist.* 1.

Huc Deus Alcides stabulanda armenta coëgit,

Erusa Gerionis de lare tergemini.

Inde recens atas corrupta Boaulia Baulos

Nuncubat, occulto nominis indicio.

Ea est ratio cur Silius Italicus lib. 12. de altero Bello Punico *Herculeos* Baulos dixerit. Illustrat hæc ipsa Hadrianus Junius *Animadvers.* lib. 1. cap. 9. Hæc ipsa pervertuta, & illustris Campaniæ urbs Bauli posita erat inter Misenum & Baias, in quo Cluverius ex Cornelio Tacito reprehendit Plinium, quod lib. 4. cap. 5. collocarit inter Baias & Lucrinum. Et quidem incolæ partem illam in litore quod excipit Baianum portum, nunc appellant *Bacola*. De eadem antiqua urbe meminit Cicero lib. 4. *Quest.* Acad. Cælius Rufus lib. 8. *Epist.* 1. ad M. Tullium, Dio lib. 59. Cornelius Tacitus lib. 14. cap. 4. Suetonius in Nerone cap. 34. Ex eodem auctore in litore videtur fuisse posita: id constat etiam ex Silli loc. cit.

— & *Herculeos videt ipso in litore Baulos.*

Et ex Martiali lib. 4. *Epigr.* 63.

Dum petit a Baulis mater Cærellia Baias,

Occidit insani crimine mersa freti.

(176) *Deliciarum hic erat locus*] Multi Romanorum, ante & post Reipublicæ casum, in ejusdem civitatis agro, ob situs amœnitatem cœlique clementiam, habuere villas. Ex his maxime commendatur illa Hortensii Oratoris, de qua Plinius lib. 9. cap. 55. *Apud Baulos, in parte Bajana piscinam habuit Hortensius Orator, in qua muranam adeo dilexit, ut exanimatam flosse credatur. In eadem villa, Antonia Drusi, murana, quam diligebat, in aures addidit: cujus propter famam nonnulli Baulos vi-*

P

dere

114. IN LITORALIS CAMPANIÆ

dere concupiscerunt. Habuit & Symmachus Urbis Præfatus villam Baulis juxta Lucrinum, de qua ipse lib. 1. Epist. 2. differit. Baulos præterea, & in vicina loca, deliciarum & otii causa, Symmachum commigrare, liquet ex ejusdem Epist. 23. lib. 8.

(177) *Navigabant ad spectandas insanas in mari substructiones*] Hercules quum Gerionis diratus armentis, ea vellet ultra ducere, ut commodius id ageret, ac tuta illa manerent, viam octo fere stadiorum longitudine, ac tanta latitudine, quanta gradienti curru fatis esset, jactis in ponto molibus, struxit, ut Strabo, aliique memorant. Hanc instar miraculi posterior spectavit ætas, opusque Hercule dignum plures antiqui laudarunt. Propertius lib. 1. Eleg. 11.

Ecquid te mediis cessantem, Cynthia, Baïs.

Qua jacet Herculeis semita litoribus.

Et lib. 3. Eleg. 16.

Qua jacet & Troja tubicen Misenus arena,

Et sonat Herculeo struxit labore via.

Ætius Sincerus Sannazarius Ecl. 4.

Hinc magni Alcida tauros, stratumque profundum

Aggeribus memorant, duxamq; per oppida pompam.

Fuit etiam in hoc sinu Portus Julius dignissimus, qui mole & opere spectaretur: de quo nos alibi.

(178) *Atque loculatas (Varronis utor verbo) maritimas piscinas*] M. Varro lib. 3. de R. R. cap. 17. Nam ut Pausias, & ceteri pictores ejusdem generis loculatas magnas habent arculas, ubi diversa colores sint cera; sic hi loculatas habent piscinas, ubi dispares disclusos habeant pisces.

(179) *Ad montem Vesuvium locavit*] De Vesuvio complures antiqui Scriptores mentionem faciunt; a quibus appellatur *Vesuvius*, *Veserius*, *Vesbins* sive *Vesvius* maxime a Poëtis, *Besbins* a Philostrato, & *Bebius* ab Anastasio Biblioth. in vita Benedicti II. & a Monacho Alcuino dudrensi in Chronico; sicut legitur a Cluverio *Bibios* apud Procopium. Memoratur potissimum a Livio lib. 8. cap. 8. Strabone lib. 5. Mela lib. 2. cap. 4. Paterculo lib. 1. Pli-

DESCRIPTIONEM NOTÆ. 115

nio lib. 3. cap. 5. L. Floro lib. 1. cap. 16. Valerio Maximo lib. 1. cap. 16. Suetonio in Tito cap. 8. Juniore Plinio lib. 2. Epist. 16. aliisque Latinis, & Græcis auctoribus. Illustri quoque apud Poetas ejus est mentio, Virgilium nimirum lib. 2. Georg. Lucretium lib. 6. Statium lib. 4. Silv. Carm. 4. Silium Italicum lib. 17. & Valerium Martialem loco paullo post designando. De variis Vesuvii montis conflagrationibus scripsere Julius Cæsar Recupitus, Johannes Baptista Masculus, Johannes Bernardinus Julianus, Gregorius Carapha, Vincentius Alfanius Cencius, Franciscus Balsanus in lib. de Antiquo Herculæneo. Gigantes e cælo tactos sub Vesevo monte fuisse sepultos, ibique infernis incendiis illorum ardere ossa fabulati sunt veteres: vide Philostratum in Heroicis. Tertullianus lib. de Pœnitentia cap. ult. Vesuvii incendia mente spectans, *Fumariolam quandam æterni ignis* appellavit, quasi ima infelicium damnatorum pertingeret tartara. In rem ipsam facere videntur quæ narrant S. Petrus Damianus, S. R. E. Cardinalis, & Oskien- sis Episcopus, in Epistola ad Desiderium Abbatem Casinensem, quæ habetur inter Opuscula, & Leo Oskien- sis in Chronico Casinensi lib. 2. cap. 84. Montem ipsum sacrum apud Ethnicos fuisse Jovi, constat ex antiquo lapide Capuano, qui sequentem inscriptionem exhibet:

J O V I
V E S U V I O
S A C
D. D

Is nunc in duas partes discissus conspicitur; major pars Capuani in continens duas ultimas literas secundam quarti, in vico *Marcianesi dicto.* *et in Græcis colonis, post Hercula-* *m & Herculanæam, non Her-* *itatur a Cluverio in vulgatis* *t. lib. 7. epist. 3. ubi nunc* *Tor-*

116 IN LITORALIS CAMPANIÆ

Torre del Greco. Urbem ipsam laudat Strabo lib. 5. Geogr. quam incumbentem mari, ac promontorium habentem, mirifice vento afflatum Africo, ac proinde saluberrimam ejusdem habitationem reddi significat. Herculem illius auctorem agnoscit & Dionysius Halicarnassens lib. 1. portusque omni tempore tutos habuisse prodit, Ovidius lib. 15. Metamorph. fundatorem spectans:

*Inde legit Capreas, promontoriumque Minerva,
Et Surrentino generosos palmite colles,
Herculeamque urbem, Stabiasque —*

Utrique auctori cohæret Martianus Capella lib. 6. de nuptiis Philologiæ cap. 15. cujus verba sequenti Notatione describemus. De ipsamet urbe Vellejus Paterculus lib. 1. cap. 16. Pomponius Mela lib. 2. cap. 2. Seneca lib. 6. Natural. Quæst. cap. 1. Plinius lib. 3. cap. 5. L. Florus lib. 1. cap. 16. In Herculanæi litore sal fiebat antiquitus, salinasque Herculanii laudat Columella lib. 10.

*Qua dulcis Pompeja palus vicina salinis
Herculeis —*

C. Cæsar pulcherrimam in ejusdem urbis sinu villam habuit, quam, quia aliquando genitrix in ea custodita fuerat, diruit, teste Seneca lib. 3. de Ira cap. 22.

(181) *Ad flumen Sarnum ventum esset*] Vibius Sequester lib. de Fluminibus: *Sarnus Nuceria ex Saro monte oriens, per Campaniam decurrens.* Atqui Sarnus fluvius altiore inter Picentinos montes agnoscit originem; qui enim ex Saro monte rivus oritur, in flumen ipsum influens, aquas auget, non flumini præbet initium. Præter alios vero, qui de fluviiis scripsere, Sarnum laudant Ptolemæus in Tabula Geograph. Strabo lib. 5. Plinius lib. 3. cap. 5. E. Poëtis Virgilius lib. 7. Æneid. Lucanus lib. 2. Pharsal. Statius lib. 1. Silv. in Epithalamio Stellæ & Violantillæ, Silius Italicus lib. 8. S. Paulinus Nolanus Episcopus in Natali 3. S. Felicis Presbyteri. *Sarni* nominis originem aperit Conon antiquus auctor in eo libro, quem de Italia scripsit, apud Servium in Commentar. ad lib. 7. Æneid. scribens: quosdam Pelasgos, aliosque ex Peloponneso convenas ad eum locum Italiæ

ve-

venisse, cui nullum antea nomen fuerat: & flumini quod accoluerunt, *Sarno* nomen imposuisse ex appellatione patrii fluminis; & se *Sarrastes* appellasse. De mirifica Sarnentium aquarum vi, qua virgæ, paleæ, & id genus alia lapidescunt, Jovianus Pontanus lib. Meteor. agit his versibus:

— videas lapidescere Sarni
Caruleo sub monte alnum, filicisque maniplos,
Et palea intortos lento cum vimine culmos.

Pigrum Sarni cursum illustrabimus Notatione ultima.

(182) *De triumphali illa pompa fuerunt Pompeii*] Urbem Pompeios, quæ fuit ubi nunc oppidulum *Scafato*, ut apertissimis documentis conficit Cluverius, ab Hercule fundatam agnoscit & Solinus. Nominis causam ab Auctore nostro indicatam aperit Martianus Capella lib. 6. de Nuptiis PhHologix cap. 15. *Hoc loco possem etiam miridium percurrere conditores. Ab Hercule Herculanum ad radicem Vesuvii; a quo haud procul Pompeios, cum boum pompam duceret Iberorum.* Servius Grammaticus ad lib. 7. *Eneid. Hercules in quadam Campania civitate pompam triumphi sui exhibuit. Unde Pompeii dicitur civitas.* De boum pompa per Campaniæ oppida ab Hercule ducta Sannazarius in Proteo Ecl. 4. Pompeios laudant Mela lib. 2. cap. 4. Paterculus lib. 2. cap. 16. Plinius lib. 2. cap. 5. L. Florus lib. 1. cap. 16. Ruinas, quas a terræ motu primo Christi seculo urbs florentissima passa est, describit Seneca lib. 6. Natural. Quæst. cap. 1. *Pompeios, celebrem Campania urbem, in quam ab altera parte Surrentinum Stabianumque litus, ab altera Herculanense conveniunt, mareque ex aperto conductu amano sinu cingit, desedisse terra motu, vexatis, quæcumque adiacebant, regionibus, audivimus: & quidem diebus hibernis: quos vacare a tali periculo majores nostri solebant promittere. Nonis Februariis fuit motus hic, Regulo & Virginio Coss. qui Campaniam nunquam securam hujus mali, indemnem tamen, & toties defunctam metu, magna strage vastavit. Nam & Herculanensis oppidi pars ruit: dubique stant etiam quæ relicta sunt.* Et cap. 27. *Quadam*

ta-

218 IN LITORALIS CAMPANIAE

damen propria in hoc Campano motu accidisse narrantur, quorum ratio reddenda est. Ajunt enim sexcentarum ovium gregem exanimatum in Pompeiana regione.

(183) *Eorundemque par fuit vita occasus*] Ex Dione Historiar. lib. 66.

(184) *T. Vespasiani principatu Vesuvium montem, utriusque oppido imminentem, conflagrasse constat*] Incendii Vesuvi montis, Tito imperante conflagrantis, meminere Suetonius in Tito cap. 8. Dio lib. 66. Plinius Junior lib. 6. epist. 102. ad C. Tacitum, Statius lib. 5. Silv. Carm. 3. & alibi, Martialis lib. 4. Epigram. 44. Eutropius lib. 9. Epit. Rerum Roman. Sext. Aurelius Victor lib. de Vita & Moribus Imperatorum in Tito, Eusebius Episcopus Caesareensis in Chronico ad annum LXXXII. post Christum natum, Paulus Orosius Histor. lib. 1. cap. 6. Nicephorus Callixtus lib. 2. Histor. Ecclesiastic. cap. 2. Franciscus Petrarca in Itinerario Syriaco, & alii. Dio sub tempus Autumni accidisse prodit, Plinius Junior, qui eorum spectavit incendium, coeptam conflagrationem scribit Kalendis Novembris hora diei fere septima. De anno varia est Historicorum assertio. Nonnulli ad annum Aere vulgaris LXXX. alii ad annum LXXXII. referunt: utrique antiquo teste non carent.

(185) *Ad Aegyptum cineres pervenerint*] Narrat Dio cit. loc. neque tantum in Aegyptum, sed in Syriam quoque feralem pulverem delatum scribit.

(186) *Late vagantes ignes*] Plinius Junior lib. 6. Epist. 102. *Interim e Vesuvio monte pluribus locis latissime flamma atque incendia relucebant.* Idem Antonii, & Plinii locus illustrabitur clarius Notatione sequenti.

(187) *Silvas, arbusa, casas, ades, & quicquid fuit obvium absunserunt*] Statius lib. 4. Silv. Carm. 4. ad Marcellum:

*Hac ego Chalcidicis ad te, Marcelle, sonabam
Litoribus, fractas ubi Vosbius egerit iras,
Æmula Trinacriis voluens incendia flammis.
Mira fides! credetne virum ventura propago,
Cum segetes iterum, cum iam hac deserta virebunt,
Infra*

DESCRIPTIONEM NOTÆ. 119

*Infra urbes, populosque premi? proavitaque toto
Rura abiisse mari? nec dum lachale minari
Cessat apex. Procul ista tuis sint fata. Teate.
Nec Marrucinos agat hac insania montes.*

Eutropius lib. 9. in Tito: *Abrupto tunc etiam vertice Vesuvi montis Campania, magna profusa incendia ferunt; torrentibusque flammarum vicina regionis cum arboribus, hominibusque deleta esse.* Idem totidem fere verbis scribit Orosius lib. 1. cap. 6.

(188) *Pompeianos vero in scenicarum ludorum spectaculo confidentes, repentinus lapidum sepelivit casus*] Pompeianos in theatro manentes, Vesuvi incendii vi fuisse peremptos, tradunt Dio lib. 66. & alii. Hic tamen nonnullis aqua hæret, & quasi auctores ipsos, qui populum scenicis ludis in tanto periculo, quod multa feralia præcesserunt, & aperta indicabant indicia, secure incumbentem exhibent, rem minus veram narrare censent. At non ea Dioni, non ea Auctori nostro, aliisque mens est. Certe Antonius, qui hæc ex Dione, cæterisque didicit, id tantum indicare vult, Pompeianos fidentes ædificio publici theatri, ubi scenica exhiberi solebant, quod fortius privatis domibus crederent & tutius, repentino parietum lapsu ex terræ motu, qui ille nocte (ut scribit Plinius lib. 6. Epist. 20.) ita inxvaluit, ut non moveri omnia, sed everti crederentur; vel cineribus atque lapidibus, quos mons confertissimos eructabat, fuisse oppressos. *Spectaculum* vero Auctor ipse usurpavit, non pro re quæ spectanda exhibetur, sed pro loco ubi scenici ludi spectari solent: optimos & elegantes in hoc pariter imitatus auctores, M. Tullium in Orat. pro Sextio, T. Livium Decad. 1. lib. 1. & P. Ovidium lib. 10. Metamorph. Petrus La Sena de Antiquo Gymnasio Neapolitano cap. 3. n. 2. Herculaneum, & Pompeianorum excidium in Neronis tempora perperam rejicit, ac in Neapolitano theatro utriusque populi ruinam ex terræ motu contigisse credidit. Nimirum vir eruditus non animadvertit auctores, qui uno ore, Tito non Nerone imperante, Vesuvianæ eruptionis & turbinis causa, non ex

126 IN LITORALIS CAMPANIÆ

ex solo motu terræ Pompeianos oppressos produunt ruina theatri. Tristissimum utriusque urbis calum commemorat Statius lib. 3. Silv. Carm. 5. ad uxorem, quam Romæ morantem, tantaque ruina a Vesevo illata summo pere deterritam, ad reditum in Campaniam invitat:

*Non adeo Vesevus apex, & flammea diri
Montis hiems trepidas exhaustit civibus urbes:
Stant, populisque vigent hic auspice condita Phæbo
Tectâ*

Et lib. 5. Carm. 3. Epicedion in patrem mœsto carmine pangens:

*Jamquo & flere pio Vesuvina incendia cantu
Mens erat, & gemitum patriis impendere damnis,
Cum pater exentum terris ad sidera montem
Sustulit, & late miseras dejecit in urbes.*

M. Valerius Martialis lib. 4. Epigram. 44. hujusmet Vesuvini incendii ruinas deslens:

*Cuncta jacent flammis, & tristi mersa favilla:
Nec Superi vellent hoc licuisse sibi.*

Pompeianæ urbis excidium a Vesevo illatum spectat Tertullianus lib. de Pallio cap. 2. Ex hujusmodi nubilo & Tuscia Vulsinius pristinos deusta, quo magis de montibus suis Campania speret, erepta Pompeios. Et in Apologetico adversus Gentes cap. 40. Sed nec Tuscia, atque Campania de Christianis querebatur, quum Vulsinius de calo, & Pompeios de suo monte perfudit ignis. Sarciri quoquo modo miseræ gentis damna curavit Titus Imperator. Nam, ut scribit Suetonius in vita cap. 8. Curatores restituenda Campaniæ e Consularium numero sorte duxit. Bona oppressorum in Vesevo, quorum heredes non extabant, restitutioni afflictarum civitatum attribuit.

(189) Rependens fructu illata damna. Cineris quippe calore] Cassiodorus lib. 4. Variorum Epist. 50. ad Faustum de Vesuvio loquens: Vomit fornax illa perpetua pumiceas quidem, sed fertiles arenas, qua licet diuturna fuerint adustione siccata, in varios fetus suscepta germina mox produciunt, & magna quadam celeritate re-

pa-

DESCRIPTIONEM NOTÆ. 121

parant, qua paullo ante vastaverant. Commendat Vesuvii rura Columella lib. 10. de Culto Hortorum.

(190) *Nobilitandis vinis vim accepit*] Vesuvius mons, & qui circa ipsum excoluntur colles, præcipuam ob uvarum, vinorumque præstantiam ab antiquis scriptoribus consecuti sunt laudem. Columella lib. 3. de R. R. cap. 2. *Alia dua gemina, qua ab eo quod duplices uvæ exigunt, Gemella vocantur, austerioris vini, sed aque perennis. Earum minor vulgo notissima, quippe Campania celeberrimos Vesuvii colles, Surrentinosque vestit.* Plinius lib. 14. cap. 2. De Vitibus item differens: *Surrentinis tamen efficacissima testis, Vesuvio tenuis. Ibi enim Murgentina e Sicilia potissima, quam Pompeianam aliqui vocant, Latio demum feracem: sicut Horconia in Campania, tantum vilitatis cibaria, sed ubertate præcipua.* L. Florus lib. 1. cap. 16. *Campaniam efferens: Hic amicti vitibus montes, Gaurus, Falernus, Massicus, & pulcherrimus omnium Vesuvius.* Martialis lib. 4. Epigram. 44. de Vesuvio monte:

Hic est pampineis viridis modo Vesuvius umbris?

Presserat hic madidos nobilis uva lacus.

Hac juga quam Nisa colles plus Bacchus amavit:

Hoc nuper Satyri monte dedere choros.

Hac Veneris sedes, Lacedamone gratior illi:

Hic locus Herculeo nomine clarus erat.

Ausonius in Mosella Idil. 3.

Tales Cumano despectat in aquore ludos

Liber, sulfurei quum per juga consita Gauri,

Perque vaporiferi graditur vineta Vesuvi.

De præstantia vini Vesuviani Franciscus de Petris Neapolit. Histor. lib. 1. cap. 4. Prosper Rendella in Tract. de Vineæ, Vindemia, & Vino; & alii, qui data opera de Vinis scripsere.

(191) *E quibus id, quod Gracum cognominatur*] Quod vinum modo *Gracum* nuncupant, id quidem censent, quod *Amineum* a veteribus est appellatum. Hoc quum Campania præcipue abundaret, & inter Græca vina haberetur, factum est, ut posteriori ætate, quod cæ-

Q

teris

teris præstaret, *Gracum* per *A'vtoiquaslar* appellaretur. Ad hanc comprobendam opinionem duo potissimum argumenta afferunt, nimirum: quia *Amineum*, quasi *sine minio*, nempe *rubore carens* dictum est, teste Servio in 2. Virgilio *Æneid.* lib. tale vero esse *Gracum* norunt omnes. Præterea antiqui scriptores, quum *Amineum* nominarunt, simul & *Gracum* dixere. Censorium Romanorum edictum apud Plinium lib. 14. cap. 14. *P. Licinius Crassus, & L. Caesar Censores anno U. C. 1025. edixerunt, ne quis vinum Gracum, Amineumque oſonis aris singula quadrantalia venderet.* Ipsemet Plinius cit. loc. significat, cum subdit: *Tanta vero vino Graco gratia erat, ut singula potiones in convivio darentur.* Quibus vinis auctoritas fuerit sua in mensa, *M. Varro* his verbis tradit: *L. Lucullus puer apud patrem nunquam lautum convivium vidit, in quo plus semel Gracum vinum daretur.* Et *Proculus Jurisconsultus* lib. 33. ff. de *Tritico, Vino, vel Oleo legato* Tit. 6. *L. Qui vinum Surrentinum*, inquit: *Si ita esset legatum: Vinum Amphorarium, Amineum, Gracum, & dulcia omnia: nihil inter dulcia, nisi quod potiones fuisset, legatum putat Labeo ex collatione vini Amphorarii; quod non improbo.* Hac semel probata sententia, quæ de *Amineo* apud scriptores legunt, facile in *Gracum* detorquent. *Jacobus Præfectus* lib. de *Diversi. vini generum natura* pag. 24. *Vinum Gracum antiquitus in magno fuit pretio, & ejus cyathus in symphysis tantum dabatur: quod in Latio agro, & Campano ad montem Vesuvium vites sativæ, & urbana modo ferunt.* Et paucis interjectis: *Vinum Pompeianum olim Pompeli (imò Pompeiarum urbis) nomine sic dictum, modo Gracum, quod in monte Vesuvio, & in ejus tractu nascitur.* Alii apud *Cœlium Rhodiginum* lib. 28. *Antiquarum Lect.* cap. 30. arbitrati sunt, id modo appellari vulgo vinum *Gracum*, quod olim *Falernum* dicebatur, & in *Vesuvio* vites habet. At *Camillus Peregrinus* *Discurso* 3. cap. 5. hanc sententiam refellit, quod longe diversum *Gracum* vinum sit ab antiquo *Falerno*. Putat itaque vinum *Vesuvianum Gracum* dictum, non a *Græcis*, qui omnium

DESCRIPTIONEM NOTÆ: 123

omnium primi Neapolitanam regionem incolere, sed ab his Neapolitanis Græco Imperio subiectis, Græcisque habitis, hoc nomine, quo tempore Longobardi in Italia dominabantur. Etenim, ut ipse scribit, veteres Romani vina juxta nationes & populos non distinguebant: præsertim in Italia, in qua omnes Romani censebantur, uni Latinorum parentes imperio. Facile tamen hoc discrimen constituere Longobardi, qui nunquam Vesevo a Neapolitanis possessio potiti sunt: ut constat ex Capitulari Beneventani Principatus edito a Sicardo; & ipsemet Peregrinus ostendit in descriptione Ducatus Beneventani.

(192) *Quod a forma Græci appellarunt Cratera*] Neapolitani Crateris meminit Strabo lib. 5. iisdemque, quibus Auctor noster, promontoriis terminat, Miseno, scilicet, & Athenæo, quod Ovidius lib. 15. Metamorph. & Plinius lib. 3. cap. 5. *Minerva promontorium* appellant: fortassis ob fanum Minervæ, quod ibidem Ulyssæm extruxisse prodit Strabo. Idemmet promontorium describit Galenus lib. 5. Method. cap. 12. Neapolitanum vero Cratera multi commendant: Antonius Galateus in descriptione villæ Laurentii Vallæ ad Sannazarium, *Ocellum terrarum* dixit. Zenobius Acciajotus in Orat. de Laudibus Neapolis: *Quicumque*, inquit, *auctores urbis Neapolitanæ fuerint conditores, Crateris finis pulchritudinem demirati, præ cæteris aliis, quæ in Tyrrheno litore conspexerunt, Neapolim delegerunt. Nam & calis clementia, & feracitas regionis, & suaves aurarum afflatus, & irrigui fontes, salubritatem incolis, rerumque omnium copiam non hæne incredibili inmunditate sibi facile desponderunt.* Dominicus Antonius Barrinus præcipuam Neapolitanæ urbis, ejusque Crateris descriptionem adornavit, vulgavitque.

(193) *Nulla est pomiferarum arborum*] Singula pomorum genera, quibus felicissimus ager Neapolitanus abundat & præstat, compendiosæ notationis angustia non sinit percurrere. Id unum monuisse sufficiat, ab optimo & feracissimo solo, non nisi optima & electa produci:

124 IN LITORALIS CAMPANIÆ

duci : præsertim quando nativæ telluris præstantiæ diligens accesserit rusticorum atque cultorum industria : quæ profecto in Neapolitanis excolendis hortis , atque pomariis tanta est , quanta a sapientibus viris excogitari merito potest . Pomorum hujusce regionis *copiam , varietatem , & suavitatem* jure miratus est Ubertus Folieta Januensis in Orat. alias a nobis laudata : *In hac plaga , inquit , non modo Bacchus , & Ceres , sed Flora , & Pomona quoque sedem & domicilium locasse videntur* . Sunt tamen nonnulla pomorum genera , quæ præcipuam vel apud antiquos Scriptores sibi laudem compararunt . Sic ex ficibus *Herculanea , & Pompeiana* laudantur a Cloatio Ordinatore Græcorum lib. 4. & a Macrobio lib. 3. Saturn. cap. 20. *Cotonea Neapolitana* commendat Plinius lib. 15. cap. 11. ejusque territorii *Cassaneas* extollit eodem lib. 20. cap. 23. itemque Martialis lib. 5. Epigr. 79. ad Turanium .

IN MEDITERRANEÆ CAMPANIÆ DESCRIPTIONEM NOTÆ.

(194) **U**T *priore factum est volumine*] *Volumen* pars etiam libri est . Plinius Junior partitionis operum suorum rationem exhibens , inquit : *Libros tres in sex volumina propter amplitudinem divisi , quasi in sex minores libros* . Sumitur etiam *Volumen* pro ea disputationis vel scriptionis parte , quæ in uno eodemque libro , vel quæstione illustranda , & , ut ita loquar , revelanda suscipitur . Sic Cicero lib. 3. Quæst. Tuscul. *Quoniam duobus superioribus de Morte , & Dolore dictum est , tertius disputationis hoc tertium volumen efficiet* . Itaque utraque sententia Auctor noster hoc in loco id nomen effert .

(195) *Principium Vescia damus*] *Vescia* sita olim fuerat inter montem Massicum , qui vulgo dicitur *Monte Dragone* , flumenque *Lirim* : clara quoque in Romana habetur Historia . Quæ autem hîc Antonius de illa , & Ausona propin-

pinqua urbe commemorat, desumpsit ex Livio. Is lib. 9. cap. 16. *Caterum Ausonum gens, proditiōe urbium, sicut Sora, in potestatem venit. Ausona, & Minturna, & Vescia urbes erant.* Antequam Vescini, & Ausones Romanorum subjicerentur imperio, cum Latinis adversus Romanos erant conjuncti, viresque sunt experti bello, ipsemet auctor lib. 8. cap. 9. *Qui Latinorum pugna superfuere, multis itineribus dissipati, quum se in unum conglobassent, Vescia urbs eis receptaculum fuit.* Idem Livius lib. 10. cap. 21. *Placuit, ut dua colonia circa Vescinum, & Falernum agrum deducerentur: una ad ostium Liris fluvii, qua Minturna appellata: altera in saltu Vescino, Falernum contingente agrum.* Quæ Vescinorum hæc civitas fuerit, significat Paterculus lib. 1. Roman. Histor. *At quintum Fabio, Decio Mure quartum Coss. quo anno Pyrrhus regnare capit, Sinuessana Minturnasque missi coloni.* Propinquitatem harum urbium designat & Cicero lib. 15. ad Att. Epist. 2. XV. *Calend. e Sinuessano profisciscens, cum dedissem ad te literas, divertissemque a Cumis in Vesciano, accepi a tabellario tuas literas.* Vulgati codices perperam *Vesciano* habent: imo corrigit Gronovius *Vescino*, nam semper apud Latinos legitur *Vescinus*, nusquam *Vescianus*: & pro *Cumis* reponit *Minturnis*, cum *Cuma* longe absint. Idem mendum cum Cluverio subodorati sunt omnes viri docti in eodem Cicerone in Orat. 1. ad populum contra Rullum de Lege Agraria: *Albanus ager est, Setinus, Privernas, Fundanus, Vestinus, Falernus, Linternus, Cumanus*: ubi legunt *Vescinus*, cum recto ordine omnes isti agri inter se jungantur. Et in Livio lib. 10. cap. 13. ubi emendant: *In Samnio novi exercitus exorti, ad depopulandos imperii Romani fines, per Vescinos in Campaniam Falernumque agrum transcendunt.* Verum non in unius tantum Livii & Ciceronis exemplaribus ea labes se se continuit; sed alii etiam Auctores eorum contagione correpti fuerunt: ut Plinius, qui lib. 11. cap. 42. de optimis caseorum generibus sic scribit: *Proximum Urbi Vestinum, eumque a Caditis campo lau-*

126 IN MEDITERRANEE CAMPANIE

laudatissimum : legit *Vescinum* eruditissimus Cluverius Ital. Antiq. lib. 3. cap. 10. ex sententia Festi de *Caditiis tabernis*, & Peregrinus disc. 2. cap. 8. nec non & Harduinus in Notis ad hunc locum; rati locutum Plinium de *Vescinis* Campaniæ populis, non de *Vestinis*, qui ad mare superum Marrucinis Sabinisque sunt finitimi, & non ab Urbe modo, sed ab ipso Latio disjuncti longissime, in quarta Italiæ regione. Ita quoque legendum putant cum Gronovio Martialis Epig. 28. de *Caseo Vescino* lib. 13.

Si sine carne voles jentacula sumere frugi.

Hæc tibi Vescino de grege massa venit.

Licet alii aliter sentiant de cit. locis Plinii & Martialis de hoc casei genere, vulgatorum & manuscript. codicum fide, aliisque rationibus nixi. Atque hæc fuerunt in causa, quam ob rem pro *Vestina*, scilicet *urbi*, ut habent vulgati Antonii codices, & infra pro *Vestini*, reposuimus *Vescia* & *Vescini*. Nam *Vescia*, non *Vestia* fuit primum ab occidentali latere mediterraneæ Campaniæ oppidum, cujus ager Minturnensibus erat affinis, &c. quæ subdit Auctor ad eam designandam. Et quamvis fortasse videri possit hæc lectio non ad autographi fidem; tamen si ita scripsit Antonius, cui utraque regio erat notissima, cum & *Vescinam* describat hic in Campania, & *Vestinam* designet ad mare superum; non propterea improbandus, cum graves in hac re selectus sit testes, & optimorum codicum auctoritatem, qui hanc ipsam Campanam regionem *Vestinam* appellant.

(196) *Ab illa est cognominata Ausonia*] *Ausonia* civitas ab *Ausonibus*. Hi circumpositæ, nec admodum late primum regioni, hæc demum Italiæ nomen dedit. At *Ausona* urbs nomen accepit ab *Ausono* Ulyssis filio. Festus de Verb. signific. *Ausoniam* appellavit *Auson*, *Ulyssis* & *Calypsus* filius, ante primum partem Italia, in qua sunt urbes Beneventum, & *Cales*: deinde paulatim tota quoque Italia, qua *Apennino* fudatur, dicta est *Ausonia* ab eodem duce: id est, primam nominis dante originem. Nam certum est, longe post ducis obitum tantam

tam ejus nominis dilatationem factam. Ita recentiores quidam scriptores putant. At Auctori nostro longe alia sententia est. Non enim dictam prodit *Aufoniam* ab Ulyssis filio, qui longe posterior Campanis, & Italis Aufoniis fuit ætate, ac nunquam *Aufoniam*, eorundem Aufonum urbem principem, fundavit, ut scite arguunt Johannes Izetzes in Histor. 16. Chiliad. 5. & Cluverius lib. 3. Ital. Antiqu. cap. 9. sed a vetustissimis illis Italiæ populis Aufoniis, quos etiam *Auruncos* appellat. Hæc historiæ veteris gravissima momenta illustrat Peregrinus in Apparatu ad Antiquitates Capuæ discursu 4. cap. 4. quo loco merito Cluverium reprehendit, quod *Auruncam* seu *Aufoniam* a Livio lib. 8. laudatam non alteram censeat ab antiquissima, quæ longe antea extabat in Campania. De pervetusto Italiæ populo loquens Virgilius lib. 11. *Æn.* 252.

O fortunata gentes, Saturnia Regna,

Antiqui Aufonii ———

Ubi Servius: *Antiqui Aufonii, quia qui primi Italiam tenuerunt, Aufonos dicti sunt.*

(197) *Magna Græcia*] Seneca lib. de Consol. ad Helviam matrem cap. 6. *Totum Italia latus, quod infero mari alluitur, magis Græcia fuit.* De qua Justinus lib. 20. Histor. cap. 2. & alii. Antonius Galateus lib. de Situ Jægyptiæ, non modo dextrum, sed & sinistrum desinentis Italiæ latus, infero superoque mari ablutum, *Magna Græcia* apud veteres nomen tulisse scribit. Consule si lubet notas Lipsii ad citatum locum Senecæ. At cur id nomen magnificum Italiæ dumtaxat parti inditum? Duas affert causas Festus, *quod eam Siculi quondam obtinuerunt.* Et id quidem ad rem nihil. *Vel quod in ea multa, magnæque civitates fuerunt ex Græcia profecta.* Hæc propior vero videtur accedere. Et nisi nostra nos fallit opinio, comprobatur etiam a Cicerone in 4. Tusc. Quæst. libro: *Quis est enim qui putet, quum floreret in Italia Græcia potentissimis & maximis urbibus, eaque Magna Græcia dicta est, &c.* Honorificum hoc nomen ab iis etiam, quæ in illa regione Philosophi, ac docti homines profreptantur,

li-

128 IN MEDITERRANEÆ CAMPANIÆ

liberalium artium & doctrinarum institutis oriri potuit: Idem M. Tullius in libro de Amicitia: *Plus antiquorum apud me auctoritas valet, vel nostrorum majorum. . . . vel eorum qui in hac terra fuerunt; Magnamque Graciam (qua nunc quidem deleta est, tunc florebat) institutis & praeceptis suis erudierunt.* S. Hieronymus in Epist. de Divinis Libris ad Paulinum: *Sic Pythagoras Memphis- ticos vates, sic Plato Aegyptum, & Architam Tarenti- num, eamque oram Italia, qua quondam Magna Grae- cia dicebatur, laboriosissime peragravit; ut qui Athenis magister erat, & potens, cujusque doctrinam Academia gymnasia personabant, fieret peregrinus, atque discipulus.* Sunt tamen quibus alia de re ipsa sententia est. Joseph Scaliger in cæitationibus & notis ad Sexti Pompeii Festi libros de Verb. signif. pag. 81. *Quare Gracia dicta sit non dubitatur, sed quare major Gracia. Certissimum est ita vocatam a Romanis, quia propior ea esset illis, quam transmarina Gracia. Quemadmodum contra Gracos Ita- los ipsi Graci transmarini vocabantur, id est, bar- baros.* Plinius tamen lib. 3. cap. 5. non a Latinis, sed ab ipsismet Græcis nativo elatis fastu, eam Italiæ partem *Magnam Graciam* dictam existimat: *Ipsi de ea judicare Graci, genus in gloriam suam effusissimum: quotam partem ex ea appellando Graciam Magnam?* Absurdum fortasse non est conjicere ea insuper ratione id nomen Italiæ partem obtinuisse, quia in ea regione plures quam alibi in Italia universa Græcæ essent urbes, vel qui Græcis ritibus ac more gubernarentur populi. Vide quæso Ciceronem in Orat. pro Archia Poëta, Livium Decad. 4. lib. 7. cap. 16. Tacitum lib. 15. cap. 33. Antonius Gala- tens cit. lib. de Situ Japygiæ aliam ejusmodi appellationis affert rationem: *Ha peninsula, inquit, & interjacens ora antiquis temporibus non solum cæteris terris, sed ipsi quo- que Gracia prælatæ, ob ingentem & urbium, & virorum nobilitatem, & cæli clementiam, & soli ubertatem, Gra- cis omnibus consentientibus, nomen sibi Magna Gracia vin- dicare.* Franciscus denique Mendoza lib. 5. de Floribus variis Problemate 53. n. 130. tam eximium nominis splen- dorem,

DESCRIPTIONEM NOTÆ: 129

dorem, non nisi a Gracis, qui in illa armis occupata sedem collocarunt, nobili Italiæ parti accessisse putat. Mirum fortasse erit pluribus, ipsammet regionem, quæm *Graciam Magnam* appellatam vidimus, apud nonneminem dictam & *Parvam*. Janus Palmerius Mellerus in Spicilegiis ad Plauti Truculentum Act. 2. Sc. *Ne exspectetis*, putat legendum: *Attuli eccam pallulam ex Parva Gracia tibi*: cujus lectionis rationem afferens: *Parva Gracia scripsi, quia quam Italia partem Graci ipsi Magnam Graciam appellabant, eam Itali Parvam Graciam*. De *Magna Gracia*, quam nunc *Calabriam* dicimus, late scripsere Gabriel Barrius, Johannes Flores, Jo: Baptista Nola Molisius, Hieronymus Marafiotus, Joseph Granus.

(198) *Tenuerant Ausones*] Quæ de Ausonibus, oram Magnæ Græciæ incolentibus, ejusque mari Ausonio notat hic noster Auctor, desumpsit ex Dionysio Halicarnaseo lib. 1. Histor.

(199) *Suessa, cognomento Aurunca ab Auruncis*] Sueffam ab Auruncis quondam fundatam urbem, Aurunca demum deleta, a Sidicinis finitimis succisæ urbis auctam fuisse populo, constans, & vetus est historia. Hinc *Suessam Auruncam*, ac etiam *Ausoniam* ab antiquis scriptoribus appellatam legimus. Livius lib. 8. cap. 13. *Fama afferitur, Auruncos metu oppidam deseruisse: profugosque cum conjugibus, & liberis Sueffam commensse, qua nunc Aurunca appellata: mœnia antiqua eorum, urbemque ab Sidicinis deletam*. Interjecto tempore Romanorum Colonia facta est Sueffa ex eodem Livio lib. 9. cap. 19. & Paterculo lib. 1. cap. 14. In hac urbe natus est Lucilius Poëta clarissimus Satyrarum scriptor, Pacuvio Accioque synchronus, ut notat A. Gellius lib. 17. Noct. Attic. cap. 21. Quod Satyras scripserit, acer & violentus Poëta dicitur a Macrobio lib. 3. Saturn. cap. 16. Juvenalis Sat. 1.

Cur tamen hoc libeat posius decurrere campo,

Per quæna magnus equos Aurunca flexit alumnus.

Et Ausonius ad Tetradium:

Rudes Camænas qui Sueffæ provenis.

R

Ita

130 IN MEDITERRANEÆ CAMPANIÆ

Ita enim apud Aufonium legendum ostendit Joseph Scaliger in Lectionibus Aufonianis. Tempore M. Tullii Ciceronis erat Municipium, ut constat ex Epistola 8. ad Brutum: Phil. vero 13. *Lauzissimum oppidum*, inquit, *nunc municipium*, *honestissimorum quondam colorum*, *Suessam fortissimorum militum sanguine implevit*. Hanc ipsam Sueffam Auruncam in Campania positam, nonnulli perperam confundunt cum altera Sueffa Pometia, quæ ad Volscos spectabat. Eodem errore laborat Lucius Savus, qui præcipuum de Campanæ Sueffæ antiquitatibus librum vulgavit, inscriptum hoc titulo, *L'Antichissima Sessa Pometia, Discorso Istorico*.

(200) *Fuit altera Sueffa Pometia Volscorum*] Hanc Dionysius Halicarnassæus *primariam Volscorum urbem* appellat lib. 6. & Strabo lib. 5. ejusdem gentis *Metropolim*. Livius pluries de Sueffa Pometia scribit, lib. 1. cap. 20. *Is* (Tarquinius nempe Superbus) *primus Volscis bellum in ducentos amplius post suam ætatem annos movit, Sueffamque Pometiam ex his vi cepit*. Lib. 2. cap. 14. *Mox ipsa castra, legionibus circumdatis, cum Volscos inde etiam pavor expulisset, capta, direptaque. Postero die ad Sueffam Pometiam, quo confugerant hostes, legionibus ductis, intra paucos dies oppidum capitur*. Virgilius lib. 6. *Æneid.* 775.

Pontios, Castrumque Inui, Bolamque, Coramque. De Pometia & Plinius lib. 3. cap. 5. aliique Geographi.

(201) *Pontina Palude ferunt hauriam*] De hujusmodi Palude Pontina, sive Pomtina Plinius lib. 3. cap. 5. *Post eum annum accessit Italia aliud miraculum: A Circæis Palus Pontina est, quem locum viginti trium urbium fuisse Mutianus Proconsul prodidit*. Pontina Palus in Latio a Pontia urbe dicta est, ut notat Festus. *Satura* appellatur a Virgilio lib. 7. *Æneid.* & Silio Italico lib. 8. *Via* dividebatur *nda* ex Lucano lib. 3. De illa Tacitus lib. 15. cap. 45. Plinius lib. 3. cap. 5. & lib. 26. cap. 4. Juvenalis Sat. 3. De iis, qui Paludem ipsam exsiccare cogitarunt, vel tentarunt, viris Principibus plu-

ra

DESCRIPTIONEM NOTÆ. 121

ra notat Marcellus Donatus in Dilucidat. ad cap. 44. Suetonii in Cæsare.

(202) *Antiqui tamen Sidicinas, & Picenas pratulerunt cunctis*] Plinius lib. 15. cap. 3. differens de natura Olivarum: *Italicis transmarina præferuntur in cibis. cum oleo vincantur: & in ipsa Italia cæteris Picena, & Sidicina.* Martialis lib. 5. Epigr. 79.

*Succurrent tibi nobiles oliva,
Piceni modo quas tulere rami.*

Lib. 9. Epigr. 54.

Si mihi Picena turdus palleret oliva.

Et lib. 13. Epigr. 33.

*Hæc qua Piconis venit subducta trapetis,
Incubat, atque eadem finit oliva dapes.*

(203) *Ad succidias*] Tergum, seu carnis suillæ maffa sale condita, & in cibarium servata usum, continens pernam, petasomem, & lardum, *Succidia* est. Varro lib. 4. de L. L. non a succidendo, ut quidam censent, sed a *suibus cadendis* dictas *Succidias* existimat. Id enim pecus omnium primum occidere, & sale condire cœperunt. Vide Auctorem ipsum lib. 2. de R. R. cap. 4.

(204) *Inundantis Nilî incremento, frugibus cumulatæ Ægyptus*] Seneca Natur. Quæst. lib. 4. cap. 2. *Quantum crevit Nilus, tantum spei in annum est. Nec computatio fallit agricolam: ideo ad mensuram fluminis respondet, quam fertilem facit Nilus.* Plinius Junior in Paneg. Trajani: *Ægyptus alendis, augendisque seminibus ita gloriata est, ut nihil imbribus, caloque deberet. Siquidem proprio semper amne perfusa, nec alio genere aquarum solita pinguescere, quam quas ipse devoverat, tantis segetibus induebatur, ut cum feracissimis terris, quasi nunquam cessura, cœtaret.* Statius lib. 4. Theb.

*Sic ubi se magnis refluxus suppressit in antris
Nilus, & eoa liquentia pabula bruma
Ore premit, fumant deserta gurgite valles;
Et patris undosi sonitus expectat biulca
Ægyptus; donec Phariis alimenta rogatus
Donet agris, magnumque inducat messibus annum.*

R 2

Et

122 IN MEDITERRANÆ CAMPANIÆ

Et Martialis lib. 10. Epigram. 74.

Non Hybla, non me spicifer capit Nilus.

Vide Scortiam lib. 1. de Natura, & Incremento Nili cap. 7.

(105) *Teannum quoque cognomine Sidicinum*] Sic Plinius lib. 3. cap. 5. Miratur Cluverius, exscriptores Latinorum auctorem fere ubique per Græcam vocabulum hoc scripsisse literam Θ *Theannum*; quum ipsi Græci auctores, Polybius, Strabo, Appianus, Ptolemæus, simplex T habeant *Tianum*. Duplex Teannum *Apulum*, & *Sidicinum* in Campania commemorant Strabo lib. 5. Geograph. & S. Paulinus Nolanus Episcopus in 3. Natali S. Felicis. De Teano in Campania prodit Plinius lib. 2. cap. 107. *In agro Sabino, & Sidicino unctum flagrare lapidem*. Ejusdem urbis meminere C. Gracchus in Orat. de Legibus promulgandis apud Gellium lib. 10. cap. 3. Polybius lib. 3. Livius lib. 8. & Decad. 3. lib. 6. Horatius lib. 1. epist. 1. ad Mæcenatem, Valerius Maximus lib. 3. cap. 6. Strabo cit. loc. sua ætate magni nominis urbem fuisse scribit. Silius Italicus lib. 5. de altero Bello Punico:

Nec Sidicina cohors desit ———

Insignem Teanensium agri amplitudinem designat Seneca lib. 7. de Beneficiis cap. 4. *Fines Teanensium* (perperam *Arheniensium* legunt vulgati quidam codices) aut *Campanorum* vocamus, quos deinde inter se vicini privata terminatione distinguunt: & totus ager hujus, aut illius reipublica est. Vitruvius lib. 8. cap. 3. Mirificas in agro Sidicino *acidæ* aquas agnoscit, quæ habent virtutem, uti calcælos in vesficis, qui nascuntur in corporibus hominum, potionibus discutiant. Teannum Apulum laudat citatus Livius lib. 9. cap. 20. Excisæ urbis ruderæ inter Luceriam & Larinum visuntur. Sunt etiam scriptores, qui veterum ædificiorum ruinas, quas *Civitatenfis* in Apulia urbis esse referunt, ad Apulum Teannum spectare censeant. Vide sis Pompeium Sarnellum Vigiliensem Episcopum, in memoriis Beneventanæ Provinciæ, sub titulo *Civitate*, num. XXIV.

(205)

DESCRIPTIONEM NOTÆ 133

(206) *Aufonium est gentis, cujus ager eximia est fertilitatis*] Virgilius lib. 10. *Æneid.* 564.

— ditissimus agri

Qui fuit Aufonidam, & tacitis regnavit Amyclis
(207) *Sancti Felicis oppidum distat, vetustissimus Sanfelicia gentis Dominatus*] De hac re Franciscus Zazera in Familia Sanfelicia fol. 189. Petrus Vincenti Orlunensis in libro de Sanfeliciis, qui apud nos servatur M. S. Philibertus Campanilis de Gente Sanfelicia fol. 324. Carolus de Lellis de Nobilibus Familiis Regni Neap. parte 1. fol. 324. de eadem gente nostra differens, D. Didacus Maza Patricius Salernitanus in vita Josephi Sanfelicii Archiepiscopi Consentini, Apostolicæ Sedis in Germania Nuntii pag. 2. In hoc oppido, ejusque agro per vetusta, & præstantissima effossa sunt diversi generis ex æg., & marmore ethnica monumenta: e quibus sepulcrum cujusdam mulieris, florente sculptoria arte eleganter elaboratum, ex eodem Sancti Felicis oppido Neapolim in Divæ Claræ Templum advectum, ibidem in gentilitio Sanfeliciorum Sacello excipiendis cineribus Caesaris Sanfelicii Ducis Rhodi meliori forte destinatum est: de quo vide sis eruditissimum Bernardum de Monsfaucon in Diario Italico cap. XXI. pag. 714. & P. Jo: Baptistam Urso in suis inscriptionibus.

(208) *Casinum &c. M. Varro Samnites tenuisse prodidit*] In multis auctorum exemplaribus geminato SS inveni-ri *Cassinum* notat Cluverius: sed inscriptiones antiquas pariter omnes, quotquot ad ejus pervenere notitiam, simplex S habere. Id oppidum tenuisse Samnites scribit Varro lib. 6. de L. L. ubi a Sabinis ortum traxisse tradit; atque ita dictum a vetusto nomine *Cascus*, quod Sabinorum lingua *Antiquum* significat. Casinum laudat Livius lib. 2. Dec. 3. cap. 13. & lib. 6. cap. 9. Cicero Phil. 2. Fuisse municipium liquet ex antiquo lapide apud J. Gruterum pag. 351. num. 1. & alibi Plinius lib. 2. cap. 103. agens de aquarum miraculis: *In Casinate fluvius appellatur Scatebra, frigidus, abundantior æstate. In eo, ut in Archadia Stympali, enascuntur aqua-*

334 IN MEDITERRANÆE CAMPANIÆ
aquatiles muscoli. Silius Italicus lib. 12. de Bello Pu-
 nico :

— hinc Allifanus laccho
 Haud inaratus ager, Nymphisque habitata Casini
 Rura evasantur —

F. Blondus in Italia illustrata, & Leander Albertus in Descriptione Italiæ, Casinatum urbem intra Samnii fines constituere: eos tamen a vero aberrantes, merito improbat Vincentius Ciarlantis in Memoriis historicis Samnii lib. 1. cap. 1. Casinatum montem, & agrum illustravit S. Benedictus, Occidentalium Monachorum Pater, toto terrarum orbe longe clarissimo ac nobilissimo Religiosorum virorum extructo cœnobio, cujus maxima, ac propemodum innumera decora præstat filere penitus, quam brevissime attingere.

(209) *Ad Latinam appositum viam*] Via Latina Roma Aquinum ducebat, inde Casinum, Teanum, & Cales: apud Casilinum jungebatur Appiæ. Id autem nomen ei factum suspicatur Peregrinus Discursu 1. cap. 6. quod utriusque Latii veteris, & adjecti loca urbesque percurreret. Latinam viam laudant Cicero in Orat. pro A. Cluentio, Livius lib. 9. cap. 39. Seneca Epist. 77. ad Lucilium, Suetonius in Domitiano cap. 17. Juvenalis Sat. 1. Festus verbo *Lemonia*, & S. Paulinus in Natali 3. S. Felicii. Strabo lib. 5. inter nobiliores & illustriores Italæ vias Latinam recensuit.

(210) *Casيناتes aut Ausonum, aut Latinorum*] Plinius lib. 3. cap. 5. *Et qui ex agro Latino, item Hernico, item Labicano cognominati, Bovilla, Calatia, Casinum, Calenum.*

(211) *Labitur per hunc agrum flumen Vinium, ad cujus ripam M. Varronis fuit Museum*] De flumine Vinio, Casinatem agrum perfuente, suoque Museo meminit ipse Varro de R. R. lib. 3. cap. 5. Cui ego: *Quum habeam sub oppido Casino flumen, quod per villam suam liquidum, & altum, marginibus lapideis, latum pedes LVII. & e villa in villam pontibus transeat, longum pedes DCCCCL. directum ab insula in Museum, quæ est ab*

ab Vinio fluvio; ubi confluit altera amnis ad summum flumen; ubi est Museum. Cluverius Ital. Antiq. lib. 3. cap. 8. dubitat an satis incorruptum sit apud Varronem nomen *Vinium*, quippe nonnulla exemplaria habent ab *Vimo fluvio*: itaque suspicatur scripsisse Varronem ab vicino fluvio. Johannes vero Harduinus ad illud Plinii lib. 2. cap. 103. In *Casinate fluvijs* appellatur *Scatebra*, frigidus, abundantior aestate; inquit: *Scatebra* praterfluit oppidum S. Germani prope Casinum, insluit in *Vinium*, cuius Varro meminit: ambo deinde in *Lirim*, quem vocant et *Garigliano*. Musei autem reliquiae extant in ipsis, quae & hodie videntur, antiquarum fabricarum rudibus.

(212) Cujus rarissima villa elegans, artificiosaque forma, &c.] Elegantissimam villam per partes amoenissime describit lib. 3. de R. R. cap. 5. humera quo perlucit, porticus columnis lapideis intermediis arbusculis humilibus ordinatas, silvam manu satam, aviaria, piscinas, stagna, rivos, fontes, aliasque id genus delicias: quas sibi condiebat jucundissimis omnis sapientiae doctrinaeque exercitationibus, de quibus meminit Cicero Philippo 2: Ab hac perturbatione religionum adulas in M. Varronis, sanctissimi atque integerrimi viri, fundum *Casinate*. Paulo post: At quam multos dies in ea villa turpissime es perbacchatus? Ab hora tertia bibebatur, ludebatur, vomebatur. O tecta ipsa misera, quam dispari domino! Quamquam, quomodo iste dominus? Sed tamen quana a dispari tenebantur! Studiorum enim suorum M. Varro voluit esse illud, non libidinum, diversorium. Qua in illa villa ante dicebantur? qua cogitabantur? qua literis mandabantur? iura populi Romani, monumenta majorum, omnis sapientiae ratio, omnisque doctrina.

(213) Quod vero tradit Strabo] Vide lib. 5. Geogr.

(214) Adjunguntur *Venafrana*] *Venafrum*, si fides adhibenda viro doctissimo Petro Gravinæ Epist. ultima ad Antonium Venafram, ex antiquissima Italiae *Volsco*-rum gentis originem ducit. Memoratur pluries a M. Tullio in Epistolis ad Atticum, & Q. Fratrem, item ab Appiano, Silio, aliisque antiquis Latinis, Graecisque
scri-

136 IN MEDITERRANÆE CAMPANIÆ

scriptoribus. Campanas inter colonias recensetur a Plinio lib. 3. cap. 5. Fuisse vero ex alterius ordinis Præfecturis liquet ex Festo verbo *Præfectura*. Venafranos agros laudat Horatius lib. 3. Ode 5. Plura de Venafro Johannes de Amicis Venafranus Jurisconsultus Consilio 101. & Petrus Gravina cit. Epist.

(215) *Jam collapsa vetere ductu*] Id accidit fortasse quo tempore vivebat Cicero: nam ad Q. Fratrem data Epistola 1. lib. 3. de hoc ipso Venafrano aquarum ductu loquens, hæc habet: *Chilonem accessiveram Venafro: sed eo ipso die quatuor ejus conservos, & discipulos Venafrici cuniculus oppresserat*. Aquæ ductus autem *Cuniculus* appellatur a Tullio, quia sub terra occulto tramite solet excurrere. Id nomen sortitus a *Cuniculo* animali Lepori simile, quod sub terra effossa delitescit, atque discurrit: ex M. Varrone de R. R. cap. 12. & Festo de Verb. signific. verbo *Cuniculum*.

(216) *Hæc aquora ad sexaginta amplius stadia explicantur*] *Æquor* ab *aquo* & *piano* dictum notat Nonius: a quo non discrepat Cicero lib. 2. *Quæst. Acad.* Hinc æque mari, atque camporum planitie convenit. Virgilius lib. 1. Georg. 50.

At prius ignotum ferro quam scindimus aquor.
Et lib. 12. *Æneid.* 332.

— illi *aquore aperto*

Ante Noros, Zephyrumque volant —

Cicero lib. 1. de *Divin.* *Ut enim Egyptii, ut Babylonii in camporum patentium aquoribus habitantes.*

(217) *Quarum oleo ob purum succum, palmam, ut ait Plinius, unguenta dedere*] *Histor. natur.* lib. 15. cap. 2. *Principatum in hoc quoque bono obtinuit Italia toto orbe, maxime agro Venafrano, ejusque parte qua Licinianum fundit oleum: unde & Licinia gloria præcipua olivæ. Unguenta hanc palmam dedere, accommodato ipsis odore. Dedit & palatum delicatiore sententia. Oleum Venafrum laudatur a Varrone lib. 1. de R. R. cap. 2. Horatio lib. 2. Ode 3. & lib. 2. Sat. 4. Strabone lib. 5. Martiale lib. 13. Epigram. 95. Juvenale Sat. 5.*

(218)

DESCRIPTIONEM NOTÆ. 137

(218) *Cales Ausonum oppidum*] Hujus urbis meminit C. Gracchus in Orat. de Legibus promulgandis apud Gellium lib. 10. cap. 3. M. Tullius lib. 8. ad Att. Epist. 15. & lib. 16. Epist. 11. Strabo lib. 5. Polybius lib. 13. Livius lib. 8. Ausonum urbem fuisse prodit: quod etiam 3. Decad. lib. 6. & alibi scribit. Idem priore loc. cit. & lib. 9. Romanorum coloniam fuisse indicat: quod & Velleius significat lib. 1. cap. 14. Ciceronis ætate erat municipium ex Orat. 2. in Rullum. Poëtæ quoque meminere Calium. Virgilius lib. 7. *Æneid.* 726.

— & quos de collibus altis
Aurunci misere patres: Sidicinaque juxta
Æquora: quique Cales linguunt: amnisque vadosi
Accola Vulsurni —

Silius Italicus lib. 12. de Bello Punico:

Tum Sidicina legunt pernicipibus arua manipulis,
Threiciamque Calam —

S. Paulinus Nolanus Episcopus Natali 3. S. Felicis:

Quique urbem liquere Cales —

Calena vina, quæ optima in ejusdem civitatis agro fiebant, celebrant Horatius lib. 1. ode 20. & lib. 4. ode 12. Plinius lib. 14. cap. 6. Ipsemet auctor lib. 2. cap. 103. & Valerius Maximus lib. 1. cap. 8. num. 25. in agro Caleno aquam fuisse scribunt, quæ instar vini inebriabat homines.

(219) *Adusque de iis in Urbe triumphus*] In Capitolinis fragmentis in M. Valerii Corvi triumpho apud Gruterum pag. 297. ad perennem tantæ rei memoriam notatum legitur: *De Calenis Idibus Martii CDXIIIX.*

(220) *Ingenti comportata prada*] T. Livius lib. 8. cap. 14. narrata obsidione, & interceptione Calium: *Nec majori certamine capti cum urbe Ausones sunt, quam acie fusi erant: prada capta ingens est: praefidioque imposito Calibus, reducta Romam legiones.*

(221) *Stellatis ager*] Stellatam Campaniæ agrum appellatum putant viri docti, quod amœnitate & feracitate non letus modo esset, sed & prosper: ex *Stella* significatione tradita ab Ateio Capitone apud Festum.

S

A Tu-

138 IN MEDITERRANÆ CAMPANIÆ

A Tuscis ex Capena urbe profectis hujusmodi nomen ipsimet campo inditum, tradit idem Festus. Celeberrimus ager fuit apud veteres, ejusque meminere Livius lib. 9. 10. & 22. Cicero Orat. 1. & 2. in Rullum, Silius Italicus lib. 11.

— *monstrant Capitolia celsa,*

Stellatæque docent campos, Cereremque benignam. Stellatis agri situm, fines, amplitudinem, & nomina illustrat Peregrinus Disc. 2. cap. 33. Consecratum Romanis fuisse, vigente Republica, narrat Suetonius in Cæsare cap. 20. De ejusdem agri consecratione erudite differit Marcellus Donatus in Dilucid. ad Suetonium pag. 217.

(222) *Atque Falernum*] Falernum campum amœnitate, ac ubertate præcipuum efferunt Dionysius Halicarnassæus lib. 1. M. Varro lib. 1. cap. 2. de R. R. Livius lib. 8. Horatius in Epod. Ode 4. Insigni pariter ornat elogio Silius Italicus lib. 7. de Bello Punico:

*Hic vero, intravit postquam uberis arua Falerni,
Dives ea, & nunquam tellus mentita colono,*

Addunt frugiferis inimica incendia ramis.

Falernus mons vitibus vinoque illustris laudatur a Martiale lib. 12. Epigr. 46. Servio ad lib. 2. Æneid. Floro lib. 1. cap. 16. *Quanti veteres fecerint vinum Falernum, liquet ex Horatio lib. 1. ode 20. Martiale lib. 9. Epigr. 12. 74. 94. lib. 11. Epigr. 37. & 50. lib. 12. Epigr. 17. & lib. 13. Epigr. 111. Quod mons Massicus intra Falerni agri limites censeretur, in eo natum vinum a monte dixere: de quo Columella lib. 3. cap. 8. Neque enim dubium est, Massici, Surrentinique, & Albani, atque Cæcubi agri vites omnium, quas terra sustinet, in nobilitate vini principes esse. Alii Falernum campum, & montem a Massico distinguunt: vide Plinium lib. 3. cap. 5. & Florum lib. 1. cap. 16.*

(223) *In Campania Liberi, & Cereris esse certamen*] Plinius lib. 3. cap. 5. *Hinc felix illa Campania est. Ab hoc sinu incipiunt vitiferi colles, & temulentia nobilis succo per omnes terras inclytæ, atque (ut veteres dixerunt)*
sum-

summum Liberi patris cum Cerere certamen. L. Florus lib. 1. cap. 16. *Omnium non modo Italia, sed toto orbe terrarum pulcherrima Campania plaga est: nihil mollius celo: denique bis floribus vernat: nihil uberius solo: ideo Liberi, Cererisque certamen dicitur.*

(224) *Appia inflectebat via*] De via Appia tot ac tam illustria sunt veterum Scriptorum testimonia, ut nihil supra. Strabo lib. 5. inter præclarissimas totius Italiæ vias recensuit. Statius lib. 2. Sylv. Carm. 2. *longarum viarum reginam* nominat. Procopius lib. 1. Histor. Gothorum, *præter ceteras omnes viam spectatu dignissimam* dixit. Quod ad ipsius auctorem attinet, M. Tullius Cicero in Orat. pro Cœlio: *Ap. Claudius Cacus pacem Pyrrhi diremit, aquam adduxit, viam munivit.*

(225) *Pergebat Brundisium*] Iter Roma Brundisium per viam Appiam describit Horatius lib. 1. Sat. 5. de eadem lib. 1. Epist. 18.

Brundisium Numici melius via ducat, an Appi. Stratam lapidibus ab Appio viam non excessisse Campaniam, notarunt jampridem viri critici. Quis autem viam ipsam ad eam extremæ Italiæ urbem extenderit, incompertum est. Antonius Galateus lib. de Situ Japygiæ pag. 74. Galeni nono Therapeuticae testimonio nixus id opus Traiano videtur tribuere. Variæ hodieque visuntur in variis Neapolitani Regni locis inscriptiones veteres, quæ idipsum non obscure testantur. At restituisse, emendasse verosimilius. Antiquiorem enim Traiano Imperatore viam fuisse, quæ Roma ducebat Brundisium, Horatii aliorumque testimonia perspicue ostendunt. Vide sis Andreæ *della Monaca* lib. 2. Histor. Brundisii cap. 7. Lipsius in Notis ad Annales Taciti lib. 2. putat id factum a C. Graccho, vel a Cæsare, vel ab Augusto. Peregrinus Disc. 2. cap. 31. ad antiquiora tempora revocat.

(226) *Trans Vulturnum sunt Osci*] Auctoris in Ausonium agro Campaniam describentis vera assertio; quæ magis magisque illustratur a Virgilio lib. 7. Æneid. Strabone lib. 5. Velleio Paterculo lib. 1. Stephano Byzantino

140 IN MEDITERRANEÆ CAMPANIÆ
de Urbibus verbo *Asella*, & aliis pluribus.

(227) *Oscorum, quæ vetustissima est Italia gens, caput erat Capua*] Hæc Strabo lib. 5. Hinc factum, ut Capuani *Osci* appellarentur antiquitus, ut notat Servius in Comment. ad lib. 7. *Æneid.* & *Opicia*, seu *Opi-
corum campus* Capuana regio, ex Aristotele lib. 7. Polit. cap. 10. Thucidide lib. 6. Dionysio Halicarnassico lib. 1. & lib. 7. Pausania lib. 7. 8. & 10. Dione lib. 38. & Stephano Byzantino lib. de Urbibus. Vide Cluverium lib. 3. cap. 10. Ital. Antiq.

(228) *Ad Trojanorum ducem Capym quidam revocant*] Suetonius in C. Julio cap. 81. *Quum in colonia Capua deducti lege Julia coloni ad extruendas villas, sepulcra vetustissima disjicerent, idque eo studiosius facerent, quod aliquantum vasculorum operis antiqui scrutantes reperiebant, tabula aenea in monumento, in quo dicebatur Capys conditor Capua sepultus, inventa est, conscripta literis, verbisque Græcis hac sententia: Quando ossa Capys detecta essent, fore ut Iulo prognatus manu consanguineorum necaretur, magnisque mox Italia cladibus vindicaretur.* Apud Servium Grammaticum in lib. 10. *Æneid.* Scribit Cælius, Trojanum *Capym* condidisse Capuam, eumque *Æneæ* fuisse sobrinum. Virgilius lib. 10. *Æneid.* 145.

Et Capys: hinc nomen Campana ducitur urbi.

Status lib. 2. Silv. Carm. 5. ad uxorem Claudiam:

———— *At hic magna tractus imitantia Roma,*

Quæ Capys advectis complevit mania Teucris.

Silius Italicus lib. 11. *Capym*, qui Capuam fundavit, *Affaraci* filium, *Anchisæ* patrem, avumque *Æneæ* fuisse prodit:

Hinc Tros, hinc Ilus, generis tunc ordine longo

Affaracus, nulloque minor famave, manuve,

Tum Capys ut primus dederit sua nomina muris,

Concelebrant plausu pariter Sidonia pubes,

Campanaque manus —————

De Capuæ fundatore, variaque de illo Scriptorum sententia, lege Servium in Comment. ad 10. lib. *Æneid.* Marcellum Donatum in Dilucidat. ad Suetonium in Cæsare

fare cit. cap. 81. & Peregrinum Disc. 4. cap. 7. Flura nos de *Capua* nomine paullo post.

(229) *Et Osca, & Vulturnum prius vocatam*] Unde, & cur *Capua Osca* sit quondam appellata, licet arguere ex iis, quæ paullo ante notavimus. Quod ad *Vulturnum* nomen attinet, Livius lib. 4. cap. 19. de rebus gestis, C. Sempronio Atriatino & Q. Fabio Vibulano Coss. differens: *Peregrina res, sed memoria digna traditur eo anno facta: Etruscorum urbem, qua nunc Capua est, ab Samnitibus captam; Capuamque ab duce eorum Capy; vel quod propius vero est, a campestri agro appellatam*. Plutarchus in Annibale urbem Capuam *Vulturnum* primum dictam scribit, *Capuam* deinde ab duce Capy: vel quod propius vero sibi videtur, a *Campestri* agro. Fortassis apud Livium ante illa verba *Etruscorum urbem* deest *Vulturnum*, ut re vera habent optimi codices. Vix enim credi potest urbem ipsam indicare voluisse sine veteris nomine, quo Etruscis dominantibus, vel antea insignita fuerat: quum præsertim Scriptores alii id præstiterint diligentissime. Servius ad lib. 10. *Æneid.* *Alii a Tuscis quidem retentam, & prius Vulturnum vocatam* (*Aliternum* perperam legitur in quibusdam vulgatis codicibus) *Tuscos, a Samnitibus exactos, Capuam vocasse: ob hoc, quod hanc quidam Falco condidisset, cui pollices pedum curvi fuerunt, quemadmodum Falcones aves habent, quos viros Tusci Capuas vocarunt*. Pompeius Festus: *Capuam in Campania quidam a Capy appellatam ferunt, quem a pede introrsus curvato nominatum antiquis, nostri Falconem vocant*. Consule Josephum Scaligerum in Notis ad Festum verbo *Capuam* pag. 38. & sequ. editionis Parisiensis.

(230) *M. Varro ad campestem retulit sedem*] Servius in lib. 3. *Æneid.* *Varro dicit propter cali temperiem, & cespitis fecunditatem campum eundem Capuanum, sive Campanum dictum*. Quo loci ea Varronis sententia est, ut *Capuam a Campo* dictam censeat. *Καμύλας* enim græce *curvus* sonat & *inflexus*, quemadmodum sinus est Campanus. At ad *Capuam*, quo tempore præsertim hoc

no-

143 IN MEDITERRANEÆ CAMPANIÆ

nomen obtinuit, totus nunquam Campaniæ sinus perti-
nuit. Quare Camillus Peregrinus disc. 1. cap. 2. Varro-
nem simul & Servium reprehendit, quod alter minus
veram nominis originem indicavit, alter quod a forma
soli ad naturam vocabulum transtulerit, & *quasi sinum*
salutis, & *fructuum* interpretatus sit. Cæterum fuisse
veteres, qui Capuam a *planitie regionis* dictam prodide-
rint, narrat Festus lib. 3.

(231) *Quod caput esset Campaniæ*] Livio lib. 3. dec. 3.
cap. 7. dicitur Capua, *quod caput non Campaniæ modo,*
sed post afflictam rem Romanam Cannensi pugna, Italia
fit. Pausanias lib. 5. Capuam *regionis totius caput* ap-
pellat. L. Florus lib. 1. cap. 16. eodem titulo cohonestat
Capuam.

(232) *Campanus quippe ager opimus, orbisque terræ*
pulcherrimus] Cicero Orat. 2 adversus Rullum uberta-
tem agrorum Campaniæ, & rerum omnium abundan-
tiam pluribus extollit, Campanumque agrum *orbis ter-*
ræ pulcherrimum appellat. Ibid. *Campani*, inquit, *sem-*
per superbi bonitate agrorum, & fructuum, magnitudine
urbis, salubritate, descriptione, pulchritudine. Livius
lib. 7. cap. 25. Campanos laudat, quod agrum *Italia uber-*
rimum, dignam agro urbem haberent. Plinius lib. 18.
cap. 11. *Universas terras campus Campanus antecedit.*
L. Florus lib. 1. cap. 16. *Omnium non modo Italia, sed*
toto orbe terrarum pulcherrima Campaniæ plaga est. Nec
alia veterum Poëtarum sententia fuit. Virgilius lib. 2.
Georg. post optimæ feracissimæque telluris recensitas do-
tes:

Falem dives arat Capua, & vicina Vesve

Ora iugo

Propertius lib. 3. Eleg. 4.

Nec mihi malle iugis Campania pinguis aratur.

Tibullus lib. 1. Eleg. 9.

Nec tibi si pretium Campania terra daretur.

Silius Italicus lib. 8. de Bello Punico:

Jam vero quos dives opum, quos dives avorum,
Et ræ dabat ad bellum Campania tractum.

Pru-

Prudentius lib. 2. contra Symmachum :

Illic lascivum , Campania fertilis , hostem

Deliciæ vicere tua ———

Sidonius Apollinaris Carm. 18.

Lacrimum dives bagnum Campania nolle.

(233) *Publicorum operum erexit spectacula*] Quod longe pulcherrimis ædificiis publicis præstaret Capua , nobilissimæ urbis pulchritudini , totiusque Campaniæ dignitati consulentibus Romanis , post alterum bellum Punicum , recepta urbe , ac de fontibus acerbissimo sumto supplicio , *Non sævum incendiis* , inquit Livius lib. 6. Decad. 3. cap. 12. *ruinisque in tecta innoxia , murosque : & cum emolumento quæsitæ etiam apud socios lenitatis species , incolumitate urbis nobilissimæ opulentissimæque : cujus ruinis omnis Campania , omnes , qui Campaniam circa accolant , populi ingemissent .* Prodit idipsum & Cicero Orat. 2. in Rullum , quum scribit : *Crudelitatis infamiam Romani effugerunt , quod urbem Capuam ex Italia pulcherrimam non sustulerunt .* Appianus Alexandrinus lib. 4. Bellorum Civilium inter Italas urbes insignes , quæ tunc temporis agrorum feracitate , opibus , & ædificiorum pulchritudine præstabant , primam memorat Capuam .

(234) *Dua Amphitheatri moles*] Statius lib. 3. Silv. Carm. 5. ad Uxorem , nobiliora Campaniæ ædificia laudans :

*Quid nunc magnificas species , cultusque locorum ,
Templaq; & innumeris spatia interstincta columnis,
Et geminam molem nudi , tectique theatri .*

In Campanum Amphitheatrum extat elegantissimum Sannazarii Epigramma lib. 2. num. 37. Et alterum Auctoris nostri in hoc libello descriptum , Carm. Juvenil. lib. 3. num. 6. Augustorum vigente dominio excitatum putat Peregrinus Disc. 4. cap. 14.

(235) *Opere Dorico tam vasta*] Opus Doricum septies crassitudinem continet , Vide Vitruvium lib. 4. cap. 1. & Serlium de Antiq. lib. 3. pag. 60.

(236) *Barbarorum ferro , incendiisque lacera & corrupta*

rupta] Wandalorum, Maurorumque potissimum immanitate id factum. Paulus Diaconus lib. 5. Histor. ad Eutropium: *Relicta urbe, per Campaniam sese Wandali, Maurique effundentes, cuncta ferro, flammisque consumunt. Quidquid superesse potest, diripiunt, Capuamque nobilissimam civitatem ad solum usque dejiciunt, captivant, prædantque.*

(237) *Campani Patricii*] Constat ex Livio lib. 1. cap. 4. centum a Romulo Senatores creatos esse, eosque honoris causa *Patres* appellatos: illos vero, qui ex eorum progenie nati erant, *Patricios* dictos. Hos *ingenuos* vocat Cincius in libro de Comitibus apud Festum. Patricios *majorum gentium* etiam nuncupatos, ex pluribus Scriptoribus liquido constat. Prima populi universi apud Romanos divisio in Patricios fuit, atque Plebeios, nulla habita ratione neque census, neque ordinis, sed tantum generis. Nam Patricii erant, qui genere erant nobilissimi; Plebei vero reliqui cives genere non adeo illustres. Ipsi tamen Patricii divisi inter se per classes pro cujusque censu; ac quidam in Senatorio ordine, nonnulli in Equestri, aliquot etiam inter Pedites censebantur, ut ostendit vir doctissimus Nicolaus Gruchius lib. 1. de Comitibus Romanorum pag. 114. & sequ. Erant etiam *Minorum gentium & Allecti* Patricii, ii scilicet, qui ex Plebe ad Senatum transibant, exindeque evadebant Patricii, ut constat ex Suetonio, Tacito, & aliis. Patricii magistratus meminit Cicero Epist. 5. ad Brutum. Patriciam dignitatem a Constantino Magno institutam illustrat clarissimus Buelengerus lib. 3. de Imperio Romano cap. 1. De utriusque ordinis Patriciis Ludovicus Vives apud Gulielmum Canterium Novar. Lectio. lib. 2. cap. 24. Cum de Patriciis ipsis, tum etiam de Patricio magistratu; ac dignitate Patricia eruditissime more suo disserit Baronius in Notis ad Martyrologium Romanum die 27. Augusti lit. b, in Natali S. Rufi Episcopi Capuani Patricie dignitatis.

(238) *Doctissimorum manu artificum sculpta gemma*] De Sculptura Aldus Manutius lib. 3. de Quæstis per Epistolam Quæst. 9. Vide Stephanonium de Antiqu. Gemm. Sculpt.

(239)

DESCRIPTIONEM NOTÆ. 145

(239) *Elegantissima signa*] Quid sit *Signum*, quæ ejus materia, & quid ei nomini subsit, erudite exponit Aldus Manutius lib. 3. de Quæstis per Epistolam libro Quæst. 5. de *Signo*, & *Statua* ad Johannem Michælium Equitem.

(240) *Confines Calatini*] Duæ fuerunt Calatiæ in Campania: harum altera inter Capuam & Caudium sita erat in via Appia, altera non longe ab urbibus Allifis & Calibus; ut liquet ex Livio, Tabulis itinerariis Peutingerianis, aliisque Geographis: quorum tamen nonnulli perperam utramque confundunt. De prima hic sermo est: de qua Livius lib. 9. cap. 2. & Dec. 3. lib. 6. cap. 5. Alterius meminit idem Livius Dec. 3. lib. 2. cap. 10. Dubium est an illa sit *Calatia*, de qua Silius Italicus lib. 8.

— *Nec parvis aberat Calatia muris.*

Sociali Bello *Calatiam* Capuensi colonia a Sylla adjudicatam ob hosticam pugnam, scribit Frontinus in libro de Coloniais. Cæsar qui multa in Campania sapienter instituit, primum a *Calatia*, mox a *Casilino* veteranos excivit paternos, teste Paterculo lib. 2. cap. 61. De hac Auctor noster paullo post.

(241) *Clarum historiis Casilinum*] Celeberrima Campaniæ urbs in utraque ripa sita Vulturni, ut perspicue constat ex Livio lib. 2. dec. 3. cap. 11. *Fabius Calliculam montem*, & *Casilinum oppidum* occupat modicis praefidiis: quæ urbs Vulturno flumine diremta, Falerum a Campano agro dividit. Et libro sequ. cap. 12. *Casilinum* eo tempore quingenti Prænestini habebant. . . . Interfectis nocte oppidanis, partem urbis, quæ citra Vulturum est (eo enim dividitur anni) occupare. Romanorum facta colonia, interjecto tempore, a Julio Cæsare pristinae conditioni restituta est. Coloniam tamen eodem reduxit M. Antonius: quem proinde improbat M. Tullius Phil. 2. *Casilinum* coloniam deduxisti, quo erat paucis annis ante deducta, ut vexillum tolleres, & aratrum circumduceres: cujus quidem vomere portam Capua pene perstrinxisti, ut floris colonia territorium minueretur. Plinii ætate erant & marientis *Casilini* reliquæ, ex lib. 3. cap. 5.

T

(242)

146 IN MEDITERRANEÆ CAMPANIÆ

(242) *In summa ciborum inopia lora, detractasque scutis pelles*] Totidem ferè verbis narrat hæc Livius lib. 3. dadad. 3. cap. 14. de Casilini obsidione ab Annibale curata scribens: *Postremo ad id ventum inopia est, ut lora, detractasque scutis pelles, ubi fervida mollescent, aqua, mandere cogerentur: nec muribus, aliove animali abstinere.* Historiam recenset Strabo lib. 5. Valerius Maximus lib. 7. cap. 6. num. 2. *Casilinates obsidione Annibalis clausos, alimentorumque facultate defectos, lora necessariis vincutorum usibus subducta, e que scutis detractas pelles ferventi resolutas aqua mandere voluisti.* Plinius lib. 8. cap. 57. *Venisse murem ducentis nummis, Casilinum obsidente Annibale: eumque qui vendiderat, famæ interisse, evitarem vixisse, Annales produnt.*

(243) *Falernum agrum a Campano disjungens*] Ex Livio dec. 3. lib. 2. cap. 11. cujus verba Notatione proxima descripsimus. Minor hæc Campania Falerno contermina, inter Vulturum flumen & Aceras erat posita, ac inter Tifata montem & mare: *Capuanam* plerique nominant. De ea Cicero Orat. 1. & 2. in Rullum, Livius lib. 7. Varro lib. 1. de R. R. cap. 2. Campanum campum ab agro Falerno, altera amplioris Campaniæ parte, distinxit etiam Tibullus lib. 1. Eleg. 10.

Non, tibi si pretium Campania terra daretur;

Non, tibi si, Bacchi cura, Falernus ager.

(244) *Post Tifata montes*] Tifata montes ex illicibus traxere nomen, Festus: *Tifata illiceta. Roma autem Tifata curia. Tifata etiam locus juxta Capuam.* Livius pluries Tifatorum montium meminit in Romana historia. Libro autem 7. cap. 21. *Tifata imminentes Capua colles* dixit. Ipsorum montium querceta, quoniam erant confertissima, veluti leonum cubilia, poetica facultate a Silio Italico lib. 13. sunt exhibita:

Tifata umbrifero generatus monte Calenum

Nutrierant: audere truces, nec corpore magno

Mens erat inferior: subidere saepe leonem,

Nudus inire caput pugnas, vertare juvenco.

(245) *Citra Tifata apertis in campis stetit Trebula*]

Illu-

DESCRIPTIONEM NOTE. 147

Illustris Campaniæ urbs Trebula fuit. Trebulanis eodem anno, quo Arpinatibus, data a Romanis civitas est, ex Livio lib. 10. cap. 1. Quæ de antiquæ Trebulæ situ prodit Antonius, comprobatur Cluverius. Peregrino tamen disc. 2. cap. 22. non placent, ac utriusque clarissimi Scriptoris opinionem, non ineptis fultam momentis, nullo solido instructus argumento vir eruditus refellit. Visus est enim potius ab ea voluisse recedere, quam ipsammet rationibus evertere, suamque, ut par erat, sententiam solidioribus constabilire fundamentis. Auctori nostro adhæret & doctissimus Antonius Caracciolus lib. de Sacris Neapolitanæ Ecclesiæ monumentis cap. 2. sect. 2. Porro, inquit, *Trebulanam in Campania urbem nobilis ille descriptor Campaniæ Sanfelicius inter Suesculam, & Capuam olim extitisse merito existimat. Livio attestante lib. 23. Cornubulteriam, Trebulam, & Saticulam fuisse circa Capuam.* Eidem vero Auctori suspicio est, Trebulam corruisse funditus terramotu illo ingenti, qui contigit Amantio & Albino Coss. eo quippe duodecim, sive, ut Cedrenus ait, tredecim Campaniæ urbes everse traduntur. Nonnulli Campanam Trebulam perperam cum Sabina confundunt: quos cit. loc. reprehendit Caracciolus. Gravior est Servii error, qui *Trebiā* non aliam fuisse urbem scribit, quam quæ sua ætate dicebatur *Trebula*: eamque ipsam confundit cum fluvio *Trebia*, apud quem Romani ab Annibale victi narrantur. Vide Philippum Beroaldum in Adnotationibus criticis ad Servium cap. 34. Fuit & Trebula Sabinorum oppidum: quod *Tribulam* non *Trebulam* appellandum esse Græcorum scriptorum testimonio contendit laudatus Caracciolus. At vero Latini pari cum Campanæ urbis nomine dixerunt *Trebulam*: caseisque præstitisse optimis liquet ex Martiale in Xenii Epigr. 30. cui titulus *Casæ Trebulani*:

Trebula nos genuit: commendat gratia duplex,

Sive levi flamma, sive domamur aqua.

De eodem Sabinorum oppido lib. 5. Epig. 71. ad Faustinum:

T 2

Hu-

¶ 8 IN MEDITERRANEÆ CAMPANIÆ

*Humida qua gelidas submittit Trebula valles ,
Et viridis Cancræ mensibus alget ager .*

Plinius lib. 3. cap. 12. in regione quarta Italiæ , *Reatini , Trebulani , qui cognominantur Mutuscai .*

(246) *Trebianum* pro *Trebulanum* scriptum legi , quod mendum correximus] Et quidem merito : ut enim pervetustos , eisdemque emendatos Livianæ Historiæ codices omittamus , *Trebulanum* non *Trebianum* legentes plures suppetunt Ciceronis loci , præsertim lib. 5. Epist. ad Att. Epist. 2. 3. 4. qui restitutam lectionem comprobant .

(247) *Idem auctor alibi juxta Capuam Trebulam nominat .* Lib. 3. decad. 2. cap. 30. Et circa Capuam , transgresso *Vulturnum* Fabio , post expiata tandem prodigia , ambo Consules rem gerebant . *Combulteriam , & Trebulam , & Saticulam* urbes , quæ ad Penum defece- rant , *Fabius* vi cepit .

(248) *Atella*] *Atellam* laudant Livius dec. 3. lib. 6. cap. 11. & lib. 7. cap. 2. Strabo lib. 5. Oscorum sive Opi- corum civitas erat , quam inter Capuam atque Neapo- lim constituit Stephanus lib. de Urbibus . *Atellani* po- puli memorantur a Plinio lib. 3. cap. 5. Silio Italico lib. 11.

*Jamque Atella suas , jamque & Calatia abegit
Fas superante metu , Pænorum in castra cohortes .*
Romana vigente Republica , municipium *Atellam* fuisse , agrumque vectigalem non contemnendum habuisse in Gallia , constat ex Cicerone lib. 12. ad Famil. Epist. 7. ad Cluvium . Ipsemet Tullius lib. 2. Epist. 12. ad Q. Fratrem , *Atellanum* municipium in fide sua extitisse commemorat .

(249) *Non venit in dubium ubi ceciderit*] Ad IX. Christi seculum retisse *Atellam* , liquet ex Herchem- perto in Histor. Longobard. n. 60. & 72. cujus rui- nas juxta oppidum S. Elpidii , vulgo dicti S. *Arpino* , spectari , Auctoris nostri , & multorum eruditorum Geo- graphorum sententia est . Sunt tamen nonnulli arbitran- tes *Aversam* fundatam esse , ubi quondam fuerunt *Atel- læ* .

læ. Hujus tamen fulciendæ opinionis nullum solidum argumentum afferunt.

(250) *Romani, propositis præmiis, arte pollentes scenica*] Livius lib. 7. cap. 2. *Postquam lege hac fabularum ab risu ac soluto joco res avocabatur, & ludus in artem paulatim verterat; juvenus, histrionibus fabellarum adu relicto, ipsa inter se more antiquo ridicula intexta versibus jactitare cepit: quæ inde exodia postea appellata, confertaque fabellis potissimum Atellanis sunt. Quod genus ludorum ab Oscis acceptum tenuit juvenus, nec ab histrionibus pollui passa est. Eo institutum manet, ut actores Atellanarum nec tribu moveantur, & stipendia, tanquam expertes artis ludicæ, faciant. Inter aliarum parva principia rerum, ludorum quoque prima origo ponenda visa est, ut appareret, quam ab sano initio res in hanc viam opulentiæ regnis tolerabilem insaniam venerit.*

(251) *Atellanos fecere mimos*] *Fabula Latina*, inquit Diomedes lib. 3. *a civitate Oscorum Atella; in qua primum capta dicta sunt: consule, quæ in hanc rem notat Valerius Maximus lib. 2. cap. 4. Huc spectat illud M. Tullii lib. 2. de Divin. Totum omnino fatum etiam Atellano versu jure non esse irrisum videtur. Sed in rebus tam severis non est jocandi locus. Juven. Sat. 6.*

Urbicus exodio risum movet Atellana.

Fabius Chisius, Neritinus Episcopus, postea Alexander VII. Pontifex Maximus, Carm. 39. quo iter Melita Romam descripsit:

————— *majoribus olim*

Atellam notam ludis, scenaque jocisque.

Vel primo Christi seculo eadem urbs theatrum habuit, in quo patriæ fabulæ ex veteri more exhiberentur. Suetonius in Tiberio cap. 75. *Corpus ut moveri a Misenò caput, conclamantibus plebisque Atellam potius deferendum, & in amphitheatro semiusculandum, Romam per milites deportatum est, crematumque publico funere. Qui auctoris locus irrisionis ac ludibrii certe genus spectat, vel mortuo Tiberio Imperatore dignum.*

(252) *Ut Ennium*] Ennius Salentinus Poëta celebr-

150 IN MEDITERRANEE CAMPANIE

herrimus, a veteribus, & iis præsertim qui de Latinis Poëtis scripsere, laudatissimus. Nota est ipsius vita edita cum fragmentis operum. De Ennii urbe patria præcipuas dissertationes vulgarunt viri eruditi Joseph Baptista, & Abbas Dominicus de Angelis: quorum alter Ennium natum contendit Rudiis prope Tarentum, alter Rudiis non longe ab urbe Lupiensi. Uter veram solidioremque propugnavit sententiam, viri docti facile iudicabunt.

(253) *Gloriarique solitum se tria habere corda*] A. Gellius lib. 17. Noct. Att. cap. 17. Q. Ennius tria corda habere se dicebat, quod loqui Græce, & Osce, & Latine sciret.

(254) *Histrionia viget*] Ars, nimirum, scenica & ludicra. Histriones dicti, auctore Festo, quod primum ex Histris venerint. At vero Festi auctoritati, ut ait Philippus Beroaldus lib. Annotat. in auctores cap. 89. Livius lib. 7. cap. 2. & Valerius Max. lib. 2. cap. 4. refragantur, scribentes nomen Histrionibus fuisse inditum, quia Hister Tusco verbo Ludio vocabatur.

(255) *Acerra*] Acerræ non contemnenda antiquitus urbs, cujus cives Romana fuerunt civitate donati, Livius lib. 8. cap. 15. Romani facti Acerrani, lege ab L. Papirio Prætoris lata, qua civitas sine suffragio data. Magna a Pænis damna passi sunt Acerrani, eodem teste Livio lib. 3. decad. 3. cap. 12. Frontinus in libello de Coloniis: *Acerra muro ducta: colonia Divus Augustus deduci iussit.* Post casum Romani imperii, quum Acerras, Atellamque Longobardi occupassent, & assidue Neapolitanos infestarent agros, a Bono Duce & Consule Neapolis utraque urbs vastata est. Extat apud Bartholomæum Chioccarellum in lib. de Episcopis & Archiepiscopis Neapolitanis sepulcrum ipsius Ducis Epitaphium, rudiminea, & prout illa ferebant tempora, exaratum versibus, e quibus id constat.

(256) *Infestante Clanio*] Oritur Clanus inter Abellam & Nolam parvis quidem fontibus, sed aliquando tanta pluviarum præsertim aquarum auctus copia, ut

cir-

DESCRIPTIONEM NOTÆ. 151

circumjectos agros supereffusus, & gravitate cœli infestet accolas, & ditet ubertate frugum, ut ex loco Virgilii ab Antonio allato. Varia nomina apud Scriptores fortitus est; sed, ut notat eruditissimus Peregrinus disc. 2. cap. 14. appellatus est *Clanius*, *Clanis*, & *Glanis*, ubi nunc dicitur *Il Lago*; ubi vero *Il fiume di Patria*, dictus est *Liternus*, ab antiqua scilicet urbe *Literno*, ibi olim extructa, ubi in mare se exonerat. Quoniam autem nomen *Clanis*, sive *Glanis* a nonnullis tributum quoque *Literno* legitur, ut a Dionysio Halicarnassensi lib. 7. & *Liri*, qui nunc *Il Garigliano*, ut a Strabone lib. 5. & Plinio lib. 3. cap. 5. idcirco errasse notat idem Peregrinus disc. 2. cap. 7. Appianum Alexandrinum, qui lib. 1. Civil. Bellor. *Lirim* appellat *Liternum*: inquit enim: *A Liri amne, qui nunc, ut ego opinor, Liternus dicitur*. Sicut etiam perperam confundunt eundem *Liternum*, Strabo cum Savone, Plutarchus cum Vulturno, & Ptolemæus ponit ultra Cumas. Perperam quoque *Lycophron Clanium*, sive *Clanim*, & *Glanim* accipit pro *Sebetho*, apud eundem Peregrinum primo loc. cit. De eodem *Clanio* meminit Vibius Sequester in Catalogo fluminum, Servius ad cit. loc. Virg. Georg. 2. Silius lib. 8.

— *Clanio contempta semper Acerra.*

Neque confundendus cum altero *Glani*, sive *Clani*, vulgo *La Chiana*, qui Etruriam a Pontificia ditione dirimit: de quo Plinius lib. 3. cap. 5. & Silius lib. 8.

Et *Clanis*, & *Rubico*, & *Senonum de nomine Sena*. Neque cum *Clani*, Gallia fluvio in Picaviensi regione, *Le Clain*, qui *Clanius* etiam, dictus nonnullis.

(257) *Ægyptiis maxime bobus*] Eos vulgo appellant *Bubali*. Ab Ægypto vero in Italiam advectos, plures scribunt. Ibi enim huiusmodi inveniri boves, qui magnitudine cæteros vincant, tradit Petrus Bellonius lib. 2. Observ. cap. 28. Cæterum *Bubali* nomen non hodie tantum, verum etiam seculo Plinii fuisse confusum, tradit Gesnerus. Cui adheret & *Ulysses Aldrovandus de Quadrupedibus bisulcis* lib. 1. cap. 5. *Ego quidem*, inquit, *in hoc assentior Gesnero; quod Bubalus veterum plane sit* di-

152 IN MEDITERRANEÆ CAMPANIÆ

diversus a vulgari, quem scilicet Roma, ac Florentia nunc Buffalum vulgo vocant. Quamvis enim per Gracianum, & Asiam, ut testatur Petrus Bellonius Observ. cap. 50. tam sint frequentes, ut nullum animal frequentius conspiciatur: ideoque mirum prorsus videatur, Aristotelem, qui in animalium perquisitione septies centena quinquaginta coronatorum millia, expensas faciente Alexandro, insumpsit, illius non meminisse.

(258) *Multivaga Nili flumina*] Nili cursus ad quatuor & viginti stadiorum millia protrahitur, ejus flexibus omittis, ut notat Franciscus Vimeratus lib. 2. Meteor. Aristotelis. In hoc fluxu septingentas insulas intercipere, quarum multæ cultæ sunt, & habitabiles, scribunt Diodorus Siculus lib. 1. & Plinius lib. 5. cap. 9. In plura deinde fluentia discerptus, lateque pererrans, tandem septenis annibus in Mediterraneum æquor effunditur. Lege Scortiam de Natura, & Incremento Nili lib. 1. cap. 3. & 4.

(259) *Finitima Sueffula*] Sueffula inter Tifata & Clanium sita est. Laudatur a Strabone, aliisque Geographis, & in Tabula Peutingeriana. Sueffulani populi memorantur a Plinio lib. 3. cap. 5. Sueffulæ urbis conditionem & veterem statum designat Livius lib. 8. cap. 12. *Cummanos, Sueffulanosque ejusdem juris conditionisque, cujus Capuam, esse placuit.* Sylla coloniam eo deduxit, Frontino teste in libro de Colonis.

(260) *Æstivo in calore, præter catararum morem, redundantes, decrescunt per hiemem*] Æstate quædam flumina augeri, compertum eruditis est. De Nilo vide, quæ notantur a Scortia toto lib. 2. de Natura, & Incremento Nili. Theophrastus est auctor, in Ponto quoque nonnullos amnes æstate crescere. Ejus rei causas quatuor recenset Seneca lib. 3. Natural. Quæst. cap. 26. *Aut quia tunc maxime in humorem mutabilis terra est: aut quia majores in remoto imbres sunt, quorum aqua per secretos cuniculos reddita, tacite suffunditur. Tertia, si crebrioribus ventis ossium caditur, & reverberatur fluvium, annis resistit: qui crescere videtur, quia non effunditur. Quarta ratio est siderum. Hac enim quibusdam mensibus magis*

gis argent, & exhauriunt flumina: cum longius recesserunt, minus consumunt, atque trahunt. Itaque quod impendio solebat, id incremento accedit: Lege cit. loc. Philosophum.

(261) *Ad Caudinas protenditur Furcas*] Caudinæ Furcæ, Romanorum ignominia claræ, memorantur a Livio lib. 9. cap. 2. & 3. Decad. vero 3. lib. 2. cap. 10. accurate describuntur, non ita tamen clare finitimis designatis locis. Ad Samnites ea regio spectabat, ut constat ex eodem Livio lib. 3. & 4. cit. Decad. & Polybio lib. 3. Leo Ostiensis in Chronico Calinenli lib. 1. cap. 35. de Ludovico II. Imperatore loquens: *Suessulam adiit: demum apud vallem Caudinam castrametatus, non multo post ingressus est Beneventum.* Vincentius Ciarlantus lib. 2. cap. 7. & 8. Hittor. Samnii de ignominia a Samnitibus Romanis militibus irrogata ad Caudinas Furcas late differit: de illustrando tamen loco ipso nihil laborat. Et tamen recentioribus Samnitibus, eruditione & locorum patriæ regionis notitia egregie præstantibus, non una est de loco ipso sententia. Non absimilem locum describit Virgilius lib. 11. *Æneid.* 522.

*Est curvo anfractu vallis, accommoda fraudi
Armorumque dolis: quam densis frondibus atrum
Urget utrinque latus: tenuis quo semita ducit,
Angustaque ferunt fauces, aditusque maligni.
Hanc super, in speculis summoque in vertice montis,
Planities ignota jacet, tutique receptus:
Sive dextra lavaque velis occurrere pugna;
Sive instare jugis, & grandia volvere saxa.*

(262) *Perficis arboribus*] Perficam a Perside Asiæ regione notissima dici, unde primum hoc genus arborum in Italiam advectum est, constans est Scriptorum assertio. Scribit Galenus in lib. de Alimentis, Persica poma in Perside non vacare periculo; contra in Ægypto innoxia esse. Idem tradit Dioscorides lib. 1. cap. 115. Addit præterea Columella, Perficam arborem in Italiam transmissam, ut Romani ejus fructu vescentes necarentur, quum venenosa ac morbosa esset planta; mutatione

154 IN MEDITERRANÆE CAMPANIÆ
loci factam innoxiam, lib. 10. de Cultu Hortorum :

— *Et pomis, quæ barbara Persis
Miserat, ut fama est, patriis armata venenis,
Ambrosios præbent succos, oblita nocendi.*

Persica inter mala numerantur a Choatio apud Macrobi-
um lib. 3. Saturni cap. 19. De quatuor ejus generibus Plinius
lib. 15. cap. 121. Vide Menelphium in Mensa Romana
cap. 56. pag. 225.

(262) *Et Cerasuntii a nobis potius petiisse*] Cerasorum
arbor a Cerasunte Ponti urbe sic appellata; inde in Ita-
liam translata a L. Lucullo bello Mithridatico. Athe-
næus apud Auctores Historiæ Plantarum lib. 1. cap. 30.
fol. 1213. sub nomine cujusdam Laurentii Rhetoris in
Græcos invehitur, quod inter multa, quæ sibi vindic-
abant, ab se vel primum inventa, vel nominata, Ce-
rasos etiam fuisse proderent: quum tamen Lucullus Ro-
manorum Imperator, qui Mithridatem, atque Tigranem
debellavit, a Cerasunte oppido Ponti hanc plantam ad-
duxerit, illiusque fructum de ejusdem civitatis nomine
appellaverit: quod proditum etiam a Græcis scriptoribus
narrat. Plinius lib. 15. cap. 25. *Cerasi ante victoriam Mi-
thridaticam L. Luculli non fuisse in Italia. Ad Orbis an-
num DCLXXX. is primum vexit e Ponto: annisque CXX.
trans Oceanum in Britanniam usque pervenere.* Tertullia-
nus in Apolog. adversus Gentes cap. 11. *Lucullus primus
Cerasa ex Ponto Italia promulgavit.* S. Hieronymus in
Epist. ad Eustochium de acceptis ab ea munusculis: *Ve-
rum, ne videar dona minuisse, accepimus & canistrum
cerasis refertum, talibus & tam virginali verecundia ru-
bantibus, ut ea nunc a Lucullo delata existimarim. Siqui-
dem hoc genus pomi, Ponto & Armenia subjugatis, de
Cerasunte primus Romam pertulit. Unde & de patria ar-
bor nomen accepit.*

(264) *Nolanorum populeta, multiplicis generis amicta
vitibus*] Plinius lib. 14. cap. 1. *In Campano agro populis
nubunt: maritæque complexa, atque per ramos earum
procacibus brachiis geniculato cursu scandentes, cacumina
æquant, in tantum sublimes, ut vindemitor auctoratus
rogum ac tumulum excipiat.* (265)

DESCRIPTIONEM NOTÆ. 155

(265) *Ora jugo*] A. Gellius lib. 7. Noct. Att. cap. 20. *Scriptum in quodam commentario reperi, versus istos a Virgilio ita primam esse recitatos, atque editos:*

Talem dives arat Capua, & vicina Vesevo

Nola jugo ———. *Postea Virgilium petisse a Nolanis aquam, uti duceret in propinquum rus. Nolanos beneficium petatum non fecisse. Poëtam offensum, nomen urbis eorum, quasi ex hominum memoria, sic ex carmine suo derasisse, Oraque pro Nola mutasse, atque ita reliquisse:*

———— *Et vicina Vesevo Ora jugo.*

Barres vera ne, an falsa sit, non laboro: quin tamen melius suaviusque ad aures sit, quam Nola, Ora, dubium id non est. Sannazarius lib. 2. Epigr. 62. idem spectans, in Nolam urbem hæc scripsit carmina:

Insensum Musis nomen, male grata potenti

Virgilio optatam Nola negavit aquam.

Noluit hæc eadem Joviano rustica vati

Hospitium parva contribuisse mora.

Idcirco nimirum hoc dicta es nomine Nola,

Nolueris magnis quod placuisse viris.

At tibi, pro scelerare hoc, canosus fusa per agros

Exhaustis populos styx violenta tuos.

Jamque quid, o nullis abolenda infamia seclis?

Imprecer? & calam desit, & unda tibi.

(266) *Incolebatque cum Georgica mandaret literis].* Ex eodem Poëta lib. 4. Georg. vers. 563. Vide quæ alibi de re ipsa dixit Antonius.

(267) *De Nolanorum vero origine varia est opinio] Solinus ab Ascanio Longam Albam, Fidenas, Antium, Nolam a Tyriis, ab Eubœensibus Gumas fundatas prodit: sed Lipsius pro Tyriis, fidenter rescribit Tyrrhenis. Trogus Pompeius apud Justinum lib. 20. Histor. Nolanos Chalcidensium fuisse colonos scribit. Quare Silius Italicus lib. 13. de altero Bello Punico:*

Hinc ad Chalcidicam transferretur agmina Nolam.

Velleius Paterculus scriptor Campanus, qui Tiberio Cæsare imperante floruit, cap. 7. lib. 1. Histor. originem Nolarum

156 IN MEDITERRANEÆ CAMPANIÆ

ad Etruscōs refert, ejusque opinionis alios pariter laudat auctores: *Quidam, hujus temporis tractu, ajunt, a Tuscis Capuam, Nolamque conditam, ante annos fere DCCCXXX. Quibus equidem assenserim.* Stephanus Byzantinus lib. de Urb. Nolam Ausonum civitatem appellat. Fortasse possessores, non conditores spectavit auctor. Vespasianus Cæsar nomen *Augusta Colonia* eidem tribuit, teste Frontino. Ambrosius Leo præcipuam Nolanæ urbis historiam scripsit, vulgavitque.

(268) *Id oppidum nobis ereptum*] Veteres scriptores Nolam frequenter Campaniæ tribuunt. Vide ex his Livium lib. 9. cap. 19. & dec. 3. lib. 3. cap. 9. Suetonium in Tiberio cap. 40. Plinium lib. 3. cap. 5. At longum esset recensere singulos.

(269) *Nolanis contermini sunt Abellani*] Abella sita fuit, ubi nunc dicitur *Avella vecchia*, ad discrimen novæ, quæ prope posita est. In vulgatis auctorum exemplaribus plerumque scriptum est *Avella* pro *Abella*. Ex Ptolemæo tamen, qui Romanorum fere ubique per Italiam sequitur vocabulorum formationes, colligit Cluverius *Abella* pronunciasse Romanos; is enim habet una cum Strabone Α'βίλλα, alioquin scripturus erat Α'ύλλα. Hujus urbis originem Trogus apud Justinum lib. 1. cap. 1. ad Græcos Chalcidenses refert. Servius in commentar. ad lib. 7. Æneid. in eandem sententiam descendit, & aliud quondam nomen eidem fuisse commemorat: *Quidam, inquit, hanc civitatem a Rege Murano conditam, Mæram nomine vocatam ferunt. Sed Græcos eam primo incoluisse, quæ ab nucibus Abellanis Abella nomen accepit. Alii quod imbellis vulgus, & otiosum ibi fuerit, ideo Abellam appellatam.* Hujus cives quum loca circa Capuam possiderent, orto tumultu interiisse: aliosque fugientes Mæram abiisse, & ejus incolis struxisse (vitiola lectio) & quod imbelliores fuerint, *Abellanos dictos.* Meminit Abellæ Strabo lib. 5. aliique Geographi. Frontinus lib. de Coloniais: *Abellam municipium coloni vel familia Imperatoris Vaspasiani jussu acceperunt. Postea ager ejus in jugeribus militi est assignatus.*

(270)

DESCRIPTIONEM NOTÆ. 157

(270) *Cum Turno adversus Latium, & Æneam conspiraverant*] Turni Rutulorum Regis nota historia ex Livio lib. 1. cap. 1. Virgilio lib. 7. Æneid. & sequ. aliisque Latinis scriptoribus, & Græcis. Laudatus Virgilius cit. ab Auctore nostro loc. Italiæ populos designans, qui Turno contra Latium, atque Trojanos tulere supplicias:

Et quos malifera despectant mania Abella,

Tentonico risu soliti torquere catejas:

Tegmina queis capitum raptus de subere cortex,

Ærataque micant pelta, micat æneus ensis.

(271) *Et pro Abella, dictum est Bella*] De Virgilio loco *Bella* an *Abella* legendo, & an hoc potius, quam illud verbum vates in suo poemate adhibuerit, varia est criticorum sententia. Christophorus Cellarius Geograph. Antiq. lib. 2. cap. 9. *Abella* non *Bella* legendum contendit. Idem putat Cluverius ex subjecto versu Sili in Notat. sequ. qui perpetuus Virgilii est imitator, & urbium, quas ille memorat, curiosissimus in suum poemata insertor. Auctoris nostri asserto optimæ notæ codices favent, præter designatas ab ipso conjecturas & argumenta, nec non antiquorum Grammaticorum sententiam.

(272) *Fumento non item*] Hoc designavit & Silius Italicus lib. 8. a quo dicitur

— panper sulci Cerealis Abella.

(273) *Glandiferas silvas*] Quale pretium suinis carnibus conciliant Abellanæ sive Avellanæ glandes, nullus Campanus ignorat. Ex his potissimum ubertate, & conditione præstant fagæ: de quibus scripsit Plinius lib. 16. cap. 6. *Glans fagea suam bilarem facit, carnem coquibilem, ac levem & utilem stomacho.*

(274) *Quæ suas nuces*] Virgilius Ecl. 2.

Ipsæ ego cana legam tenera lanugine mala,

Castaneasque nuces —

Ubi Servius: *Bene speciem addidit, dicens Castaneas. Nam Nuces generaliter dicuntur omnia tecta corio duriora, ut Avellana, Amygdala, Juglandes, Castanea: sicut contra, dicuntur Pomæ omnia molliora.*

(275)

158 IN MEDITERRANEÆ CAMPANIÆ

(275) *Addantur ad venationem*] Ad Abellanos fortasse saltus silvasque venatorias spectant, quæ Leo Orfensis lib. 2. cap. 62. scripsit: *Cum Sergius magister militum, qui Neapolitana urbi præsidebat, venatum in ipso Sancto Paschali Sabbato pergens, silvam cum paucis ad apros capiendos est ingressus; ac tensis retibus ad insequendos eos sese cum canibus huc illucque diffunderet; aper antequam retis laqueos fugiens involveretur, occupatus a venatoribus confossus, & captus est.* De retibus, quibus apri a venatoribus solebant intercipi, Horatius lib. 1. ode 1. ad Mæcenatem:

——— *Manet sub Jove frigida
Venator, tenera conjugis immemor;
Seu visa est catulis cervæ fidelibus,
Seu rupit teretes Marsus aper plagas.*

(276) *Nos a Picentinis dirimunt*] Picentini Italiæ populi, a Strabone, Ptolemæo, Plinio, aliisque laudati. A Meridie mare inferum, & Lucanos habent; Silaro flumine dirimente agros; ab Oriente vero Hirpinos.

(277) *Tam pigro labentes motu, ut utro fluant, nescias*] Julius Cæsar lib. 1. de Bello Gallico cap. 8. *Flumen est Arar, quod per fines Æduorum, & Sequanorum in Rhodanum influit incredibili lenitate, ita ut oculis, in utram partem fluat, judicari non possit.* Pigrum Sarni fluminis cursum plures indicarunt: nos tamen unum & alterum Poëtam, cæteris omissis, recitabimus. Stat. lib. 1. Silv. Carm. 2.

Nec Pompejani placeant magis otia Sarni.
Et Sil. Ital. lib. 8.
*Sarrastes etiam populos, totasque videres
Sarni mitis opes* ———

F I N I S.

AN-

ANTONII
SANFELICII
CARMINUM
JUVENILIUM
LIBRI III.

Admonitio ad Lectorem.

Uam egregie poetica facultate claruerit Antonius, ex honorificis eruditorum virorum testimoniis, in hujus voluminis exordia descriptis, licet addiscere. Eum longe plura victa numeris oratione scripisse, quam quæ nunc præ manibus habemus, felix Auctoris ad carmen ingenium, operosus amæniorum Musarum amor, & diuturna, quam vixit, ætas persuadere videntur. Quæ hæcenus innotuere, ac temporum injuriis sunt erepta, e re duximus nova luce donari. Quamquam vero hæc ipsa juvenis admodum, ac florenti fere adolescentia pancrerit, sunt tamen hujusmodi, quæ elegantis Poëseos non obscurum lectoribus exhibeant specimen, nec merito imparem laudem ferant.

Primi libri carmina cum Auctoris præfatione ad Tiberium Bucham, virum genere & eruditione clarum, jam tum anno Christi MDXLI. ex officina Johannis Sulbachii Germani in vulgus prodire

diere sub titulo *CLIO DIVINA*.

Quæ libro secundo exhibentur, ad laudem Sancti Potiti Martyris pertinent. His, nempe, ejusdem inclyti Pugilis Ecclesiasticum Officium, quod a sacris Virginibus Neapolitani Monasterii Sancti Potiti recitari consuevit, compactum est: curante Maria Sanfelicia Archiabbatissa anno Domini MDLIII. Ejus siquidem Antonius impulsus precibus, ac ut avitam erga tantum Christi Militem religionem auget, aliquot ante annis id opus confecit. Excimiam vatis pietatem, atque doctrinam optime norat eodem prognata sanguine religiosissima Præses: quare simillimos referebat mores, & quibus præstabat animi dotibus, id posteritati reliquit nomen, quod non sine laude præcipua a Jobanne Bollandi loco mox citando, Petro Stephano libro de Locis Sacris Neapolis pag. 753. Didaco Maza in vita Josephi Maria Sanfelicii Consentinorum Archiepiscopi, in Germania Apostolica Sedis Nuntii, atque aliis memoratur. In honorem Sancti Potiti Martyris ab Autore nostro conscripta carmina, laudat Antonius Caracciolus, vir judicii acrimonia, & eruditione clarus, in libro de Sacris Ecclesie Neapolitana monumentis cap. 12. fol. 139. Eametsc odidit. eruditissimus Johannes Bollandus tomo I. de Actis Sanctorum ad diem XIII. mensis Januarii fol. 764. & sequentibus, sed mendosa, tum alicubi perturbata, & manca. Iisdem pene infecta labibus in editis memorati Officii libellis, ex antiquioribus libris oscitanter descriptis, bodieque leguntur. Nos, quanta potuimus majore

re cura ad MSS. codicum fidem & integritatem emendavimus, primævo, qui interturbatus fuerat, ordine disposuimus, supplevimus, restituimus.

Quinque priora libri tertii Carmina, & novum ad Christum Servatorem, ex edito ab Auctore Poëmatum libro in officina Sulzbachii descripta sunt. Epigramma de Campano Amphitheatro excusum habes ad calcem libri de Origine & Situ Campaniæ, Francofurti, Neapoli, & Amstelodami editi. De Rhinocerote versus exhibet Paulus Jovius Episcopus Nucerinus libro IV. Elogiorum virorum illustrium fol. 207. cujus Auctor noster amicitia floruit, & laude clarescit. Epitaphium Andreæ Alexii post alios vulgavit, summisque laudibus extulit vir eruditus Julius Caesar Capaccius in Elogiis virorum literis illustrium, agens de Antonio. Qualecunque in bujus Poëmata diligentia ac cura impendimus, æqui bonique Lector consulat; majora & absolutiora daturi, si licuisset.

ANTONIUS SANFELICIUS TIBERIO BUCHÆ

S. P. D.

Nimantium omnium unum hominem ea ratione constitutum intelligere est, ut ad rerum cognitionem, & præclare aliquid agendum suapte ferri natura haud ulli dubium sit. Belluas rursus rationis expertes, utpote ad alienum usum genitas, utroque oportebat caruisse. Quod vero vis mira sensuum negata nobis, præstita illis est, ut imbrium, tempestatumque præfagitio, & remedium in plerosque morbos intelligentia salutaris, ad vitam uno hoc Naturæ consilio sustinendam concedi fuit omnino necesse. Hominem absoluta forma factum, nullo non tempore a veri investigatione, aut honestiori vacare actione decet. Verum non omnibus omnia utroque in laudis genere dona sunt: quæ tamen aliis alia; ut nullus excusationi sit relictus locus, qui in medium aliquid non posuerint. Quare mihi, qui nihil adjumenti majesta-

X 2

ti

ti Religionis, Patriæ caritati, reique publicæ Christianæ largiendo, consulendo, dicendo, aut publicis gerendis muneribus afferre valeam, ne cum desidæ gravi noxa torperem, quidquid in liberalibus literis profecissem, facile proferendum videbam. Primitiæ nostri ingenii ei, cui bona omnia accepta referimus, CHRISTO D. O. M. jure, atque adeo MARIE Virgini Parenti Sanctissimæ dicandæ; & ad Te, quo auctore & adjutore prodeunt in lucem, mittendæ erant. Geographica præterea in Pompeiano tuo a nobis scribi cœpta, quæ in manibus habeo, si hæc benigne exceptum iri contigerit, me manumissurum recipio. Vale.

AN-

165
A N T O N I I
S A N F E L I C I I
C A R M I N U M
J U V E N I L I U M
L I B E R I.

Ab Auctore inscriptus

C L I O D I V I N A .
H E X A M E R O N .
C A R M E N I.

*Urei sacri placidam quietem
Orbis in partu, pretiosa dona,
Jure priscorum monumenta vatum
Lauds bearunt.*

*Subdolus livor procul, & similitas,
Mars sacer, fides, comitesque Martis,
Non adhuc fasces, trabea, & tribunal.
Census, & ordo.*

*Ast opes sunt in medium petende,
Pax, fides semper mera, frons aperta.
Ibat incessu senibus senili
Parca benigna.*

Id

*Id rudi vitæ fuerat recentum
Gentium munus, generique nostro:
Si sibi constans pietas fuisset,
Illa manerent.*

*O humi quæ tunc facies, pyropo,
Floribus vernis, viridi smaragdo,
Frondebis picta, casta legenda
Omnibus agris!*

*Non alit tellus aconita tetra
Cerberi sævis epulis novercæ:
Hic & illic proveniunt amomum,
Cinnama, myrrba.*

*Arborum supra teneros bonores
Alitum carmen numeros loquaces,
Qualis in pulsu fidium lyristes,
Implicat arte.*

*Mollius cælo sibi blandiente
Garriunt: ergo ciat usque ab ortu
Oscinè corvum tacito susurro
Providus auspex.*

*Aviæ silvæ sua dona dantur
Belluis, brutum pecus incolisque
Lustræ, pubescunt capreis novellis
Pascua læta.*

*Cum iubis robur Libycum leonum,
Ocius tigris rapuisse cursum
Gaudet, & barrus superesse mole,
Rhinocerosque.*

Pra-

*Præter insignes oculis & albo,
Quaque censentur medica salute,
Ut Greges nulla sanie nitebant
Velleris ostro.*

*Quo nihil deinceps operi instituto
Desit, innabant aqueo liquore
Cete, delphini, clupea, accipenser,
Squamea turba.*

*Cœtibus glauci pelagi vagari
Latius salsas licuit per oras:
Liberi immunes abeunt malorum,
Imperisque.*

*Astamen fertur tubicen canora
Cogere hos Triton vitreis in undis
Concha, & attentos retinere cinctus
Tempora musco.*

*Hac fuit terra species, marique,
Vita quum rebus datur, atque nomen:
Hac Venus forma decorabat orbem
Voce subentis.*

*Imperat summus Pater, Artifexque
Omnium rerum Deus: ille mundi
Ambitu immensi posito locabat
Sidera primum.*

*In Jove excelsa rutilare flamma
Incipit, Phœbus radio diurno,
Luna nocturno volitare curru
Jussa citato.*

Quot

*Quot globi claris facibus per umbram
Noctis accendunt simulacra mira,
Cœrulo in templo vicibus rotantes
Tempus in ævum.*

*Mors iners pondus media locorum
Considet Pluton, solidaque sede,
Jura Neptuno sociata fratri
Fœdere certo.*

*Mutuis vinclis graviora fidunt
Infimo cyclo, leviori motu
Junæ consurgens potitur secundo
Ab Jove regno.*

*Incola in terris homo, civis astris
Fingitur, nostrum genus bis fruendis,
Quidquid effectum videt esse ab omni
Parte beatum.*

*Pan genas pulcher minio rubenti,
Hispidum crurum, variasque, & idem
Cujus est nebris maculosa villos,
Hæc habet unus.*

*Fisulam septem imparibus cicutis
Ore percurrit, digitisque tactis,
Pan refert cœlos, humilemque terram.
Æra, portum.*

CA.

LIBER I. 169
CATACLYSMUS.

CARMEN II.

Jam satis terras pluvia frequentes,
Densior grando medium per æstum,
Ora pallentes gemini cometa, &
Fulmina terrent.

In tot ostentis monitu futuri
Horror est, quando scelus ultionem,
Quæ malas sensim sequitur fugaces,
Sæpe laceffit.

Sunt quidem per quæ subeat pavendum
Seculum Patris Noë, quum Gigantum
Perditus cælo furor ausus altas,
Tollere moles.

Forte deturbare putat superba
Æqua, vel Ditis fieri potestas,
Quos Deus ridens vario loquentes
Dispulit ore.

Pestis hinc cunctos hominum, luesque
Dira pervasit simili furore,
Ut Deum cogant abolere Gentes
Funditus omnes.

Ecce quum multa gravis immineret
His dies, pennis madidis in amplum
Aëris campum pariter volarunt
Libs, Notus, Eurus:
Y In

*Intonant flammæ sonitu còrusco:
Hactenus pendet furibundus imber :
Integrum. averfis erat, ut redirent
Ad pietatem .*

*Si quis hic illi locus est relictus
Perfidis pallor, maciesque larvæ ;
Nimbus. it tandem: metuere Divi in.
Turbine tanto .*

*Mille scinduntur facibus tenebræ,
Millo respondent tonitrus strepentes ;
Perfremunt venti, furiunt procellæ,
Et maris ira .*

*Bruta turmatim cœunt amice:
In metu pellunt odium: inter agnos
Innocens hostis lupo, ibat inter
Vacca leones .*

*Vocibus mœstis juvenum, senumque
Clamor assurgit, gemitus, querelæ :
Feminae planctu ac ululatu inanem
Aëra complent .*

*Impios frustra pueri relictî
Faucibus siccis revocant parentes:
Non sinu solans fovet, aut prebendit
Pignora mater .*

*Pars domos summas abit imbecilla:
Qui fugæ credunt, pedibusque fidunt,
Editos montes superant, asylum
Non tamen usquam est .
Hac*

*Hac via nil proficitur: serena
 Fluctui obisti bonitate posset.
 Rectus, & simplex animus per altas
 Enatat undas.*

*Imbre perstanti Oceanus perauscus,
 Litorum victor ruit insolenter;
 Impotens victis spoliat tyrannus
 Nomina rebus.*

*Nomen est unum maris absque portu:
 Jam patet nusquam statio carinis;
 Imo non ulla pelago carina,
 Navita nullus.*

*Una stat puppis reparanda terris
 Semina adservans, animasque vita;
 Terminis nullis habet universa
 Ennosigæus.*

*In jugis celsis abies petita,
 Fida quæ quondam statio columbis;
 Spem dedit vita pereunte vanam,
 Spe quoque merfa.*

*Heu quod hoc rerum miserum cadaver!
 Heu quod hoc rerum miserum sepulcrum!
 Regibus, servis, ovibus, lupisque
 Par fuit ærna.*

*Urna non budum sabulum, nec alga:
 Maximas Oreas, avidamque Pristim,
 Pabulo hoc Proteus pecus omne in imis
 Vallibus explet.*

*Clade postrema querula volucres
Decidunt lassæ; solitique mergi
Sapius Mergi subeunt in undas;
Non redituri.*

*Divitis gaza repetenda nulli
Tethyos proles laqueata. tecta
Occupat; sunt Nereides coloni
Ædibus amplis.*

*Ex eo montes tumuisse narrat
Fama congesta simul ex arena;
Quippe quum conchas pariant striatas
Marmora secta.*

*Sunt & in summis tumultis sepultra;
Indices veri, referata, cuspis
In quibus visa est stupido colono
Monocerotum.*

*Signa portentis metuenda, clemens
Christo, sint Turcis, gelidoque Daco,
Qui struunt densas acies ad Istrum,
Et vada tranant.*

RUBRI MARIS TRANSITUS.

C A R M E N III.

Quis neget nostris numeris canenda,
Que gravi mandant alii cotburno?
Car, chelys, te non deceat monere
Mæxima rerum?

Gesta

*Gesta victoris Ducis efferamus;
 Qui manu invicta Pharaonis arma
 Perdit, & Memphim veterem, atque septem
 Ostia Nili.*

*Victor hic Dux est Deus ille summus,
 Auctor hic belli, placidaeque pacis,
 Unus est Princeps superis & imis,
 Omnia solus.*

*Rex per insanos operum labores
 Vexat Hebraeos Pharias ad oras,
 Sorte qua posset status invideri
 Mancipiorum.*

*Iustus utcunque hac dolus adlevavit:
 Aureos torques, patrias inaureos,
 Vasa, & armillas dominis petita
 Mutua sumunt.*

*Sacra mentiti locuplete praeda,
 Ad rubros fluctus itiner vorarunt:
 Milite accincto insequitur tyrannus,
 Consequiturque.*

*Undique oppugnant mala; vexat arcu
 Hostis hinc acri, jaculis, & ense;
 Vultus immitis pelagi cruenti
 Ante minatur.*

*Prælio nullus locus, an ne inermes
 Conferant dexteras peditum cohortes?
 Qui valent currus equitum, & volantes
 Ferre sagittas?*

At

*At pio Mofi, precibus salutem
Dum petit castis, celeres per auras
Nuncius virga oppositas feriri
Præcipit undas.*

*Audiens dicto fuit, & repente
(Mira res dictu!) stabiles secatur,
In vias fluxus liquor, ut coisse in
Saxa putares.*

*Æque consurgens, opus ac fabrilè
Humor attollit, timidos colonas,
Vitreo e muro insolita expavescent
Agmina pisces.*

*Dum fugam sicca arripimus arena,
Hostis a tergo ferus est timori,
Strata qui calcans eadem viarum,
Urget euntes.*

*Max vices versa variant utrisque:
Qui fugit, vincit, periitque victor,
Versus est acer furor in pavorem,
Fit timor audax.*

*Impios terret repetens priores
Alvei sedes mare diffusum,
Obvium cunctos, anima repressa,
Sorbet ad unum.*

*Voluit, extinctis velut exprobraret
Barbaros ausus, clypeos, pharetras,
Signa, equos, lectos equites, ducemque
Memphiticorum.*

Ulti:

*Ultimum vitæ tumulos bonorem
In suo regno negat Amphitrite:
Vultures curant utero capaci
Funeris urnam.*

*Obstupet Moses Populusque, pontum;
Spes supra humanas, iniisse pugnam;
Ex Deo ultori cecinere lætum.
Carmen ad aras.*

DEI BENEFICIA IN JUDÆOS.

CARMEN IV.

*C**Astra, post mersas acies Canopi
Vindice in fluctu, vacuis eremi
Sedibus Judæ populus solutus
Tuta locarat.*

*Gratia, & festa hæc memorata cantu;
Et coma fulgor rutilus promissa
Visus in noctis tenebris præire
Dux fugientem.*

*Fervor æstivus recreatur umbra;
Noctium nigror removetur igni;
Munus alterno comitatu utrumque
Adsociabat.*

*Rosei cessit maris æstus illi,
Saxa qui mox in latices adusta
In siti laxat; tenui debiscunt
Verbere cautes.*

Quas

*Quas aquae venas plaga Solis ardens
Denegat sicca segeti, irrigarunt
Arva squalentis, bibulaeque arena
Flumino multo.*

*Usui limphas alio profectis
Tristis absynthj posuisse sensum
Asperum iussas soboli Israël
Mitia praestat.*

*In fame lautis epulis Petraei
Albicant campi ambrosiae pruina,
Sæpius qualem parit æstuoso
Sidere rorem.*

*O preces Divum validas, domare
Quæ valent densos cuneos, & arma!
Fulminum motu strepitus iubarum
Mœnia sternunt!*

*Quid? fugam hostilem Ducis insequentis
Apsidum mundi remoratus axem
Impetum sistit, bijugesque Phœbi
Sermo volucres.*

*O Pater custos hominum salutis,
Sic tuo saldo grege, te potentem,
Et mari & terris timet Occidentis
Cultor, & ortus.*

DEI

177

LIBER I.
DEI OPTIMI MAXIMI
ET MARIE VIRGINIS
EPITHALAMIUM
CARMEN V.

Clare stelliferi ætheris
Civis, Angelicum genus,
Qui comes Paranympbus is
Virgini cupida Dei,
Clare Gabriel adsis.

Candidum cape flammæum,
Et nitens adamantibus
Regium diadema, si
Virgines color hic decet
Purior, velut ipse es..

Ne qua præpediat mora,
Nubis aligera sinu,
Visa per liquidum Jovem
Qualis accipitri ardea,
Magne Gabriel adsis.

Nam MARIAM hodie Deus
Sponsus ad thalamum vocat,
Virginem cupide petit,
Nuptias cupit has sibi
Ante secula & ævum.

Tanta gratia mutua
Alterum ligat alteri,
Ut nec æquo amor ardeat
Invicem, aut odium pari
Igne, terreo in orbe.

Z

Di.

*Dicta connubio sacro
 Hac dies, parat illa, qua
 Dote carior ad Deum
 Tendat, accumulans genus
 Omne divitiarum.*

*Dos erit stabilis pudor,
 Fusus ex animo in genas;
 Estque perpetuo virens
 Juncta justitia fides,
 Quo stat integra virtus.*

*Ille virgineam fidem
 Munere insolito beat:
 Sponsa mancipio feret
 Dona, quæ superent genus
 Omne divitiarum.*

*Præter imperium soli,
 Præter imperium maris,
 Præter imperium æris,
 Addet & superas opes,
 Regna fulgida cœli.*

*Ducet ad thalamum suam,
 Ducet ad solium suum:
 Pæbus est solium Dei,
 Luna ~~quæ~~ ~~quæ~~ nitet,
 Fronte sidera splendent.*

*Quanta gaudia Virgini hæc
 Auxerint? facies tamen
 Pulchra lætitia expleat,
 Nuncia citus omnia,
 Magne Gabriel ædis.*

Æde

*Æde, quam Solymis labor
 Artis egregia dedit,
 Quære: pervigilat prece
 Sponsa: labere Gabriel,
 Magne Gabriel adsis.*

*Principes generis tui,
 Res, ut exigit, admone;
 Omnia agmina cœlitum
 Militum ut paret, instruat
 Se suo ordine quisque.*

*Advoca socias faces
 Qui ferant comites, ferant
 Sceptra regia: sed tua
 Nuntii imposita in caput
 Hæc corona manu sit.*

*Ore, corpore, genibus
 Promus eloquar hæc tibi:
 O MARIA, dominum decus,
 Quot sient, fuerint, erunt,
 Ad novissima secla.*

*Nuptias propera ad tuas:
 Sponsus est avidus tui:
 Res sient animis pares:
 Stratus est thalamus, suis
 Culta vestibus aula.*

*Unde respicias potens
 Supplices populos tibi,
 Terra quos humiles tenet,
 Illa vel plaga, quo appulit
 Nauta Celtiber audax.*

Z 2

Quod

*Quod mera integritas placet ;
 Ut mera est glacies , vias
 Non negans oculis , eris .
 Virgo concipies , manens
 Virgo post pueri ortum .
 En adest Paranympbus , ut
 Te vocet : videt vigil
 In toga nivea tibi
 Ferre cœlicolũm faces
 Mille , qui comitentur .
 Ignis in tenebris novus ,
 Qui procul dubio poli
 Lampades solitas præit :
 Ætheris species nova ,
 Euge , jam properant nunc .
 Audio vigilans modos ,
 Vix ut auribus insonent .
 Angeli , ut video , canunt
 Quid tuum ad superum melas ?
 Musa desine cantus .*

JESU CHRISTI GENETHLIACUM.

C A R M E N VI.

Jam bonus redit annuus ,
 Festus atque hilaris dies ,
 Qui procul jubet improbi
 Esse nubila pectoris :
 Nata gaudia terris ,

Nox

LIBER I.

181

*Nox fuit, tamen hanc ego
Luce de nimia diem,
Sole qui vebitur, voco
Jure; scilicet hac erant
Nata gaudia terris.*

*Æmulo aspicias ibi
Ore Vergilias citas
Prævias Hyadas sequi;
Has laceßere Sirium ob
Nata gaudia terris.*

*Hoc idem faciunt humi;
Bruma quæ parit insolens,
Cyanus, violæ, crocum,
Et rubens hyacinthus, ob
Nata gaudia terris.*

*Nata gaudia Christus est;
Natus hic hodie Deus
Atque Homo; una vadamque res;
Quod prius, minus est idem
Maxime impare forma.*

*Cuncta qui e nihilo parens
Auctor ac opifex facit:
Cogit in tenui grave,
Pondus aëre: perficit
Hoc supra ingenii vim.*

*Sacra mystica in abdito
Virgo conscia consilii,
Quæ subit penetrantia;
Explicet cumulatiùs,
Feta filium adorans.*

Nate,

C A R M I N U M

Nate, quem similem seris,
 Intus absimilem mei
 Edidi: ante chaos, meum, &
 Ceterorum hominum patrem
 Scimus, & veneramus.

Gratias agimus tibi,
 Cui tua supera, infera
 Sede vix habito libet
 Esse corporeo brevi
 Corpore hoc, utroque.

Mentis ut cogitatio
 Libere involat, evolat,
 Motus hic rationibus
 Sensuum tacitus fuit:
 Nate spes mea salve.

Hac MARIA: sed addere
 Dia enigmata, proccime
 Que canunt Dicearchiam
 Delii tripodes, par est.
 Ecce Pythia fatur:

Per novissima tempora
 Terra sentibus borrida,
 Quaeque noxia germinat
 Sponte ~~frumina~~ ~~fructus~~
 Nulla munera caeli,

Magna munera sentiet;
 Namque quod segetes fovet,
 Jupiter Cybeles cadens
 Udus in gremium, dabit
 Mira gaudia terris.

Non

LIBER I.

Non erunt tamen hæc, nisi
 Quum Dei manus hortulorum
 Rore, delicias suas,
 Angulo in Syria ultimo
 Irrigaverit ante.

Unde plantula pulchrior
 Floribus, foliis super
 Carpobalsama nobilis
 Surget, inferius videns
 Libani ad juga cedros.

Scandet altius in dies:
 Vertice ætheris ardua
 (O Dei omnipotentiam!)
 Vincet, oppida contegent
 Brachia, Oceanumque.

Illius reverentia
 Pæno, & Ebiapi, & Scythæ,
 Si fidens veniet, salus fiet;
 Haud dubitet sacra
 Tuius arboris umbra.

Vatis hæcenus accipis
 Dicta, lucifer extulit
 Se, chorum monet, excitat,
 Ara pensilia preibus
 Indicant sacra cantu.

Hæc inepta puer feret
 Nostra mactamus, optamus,
 Cui lites potius pio
 Ferre, quam vitula potens.
 Carmen accipe, Clia.

EPI.

CARMINUM EPIPHANIA.

CARMEN VII.

Virgo, committi fidibus, manente
Te, faces possunt oriente Christo
In Jove ardentem: citbaram canoris
Laudibus apta.

Maxima hic pars tu fueras, Deum que
Concipis, gestas, paris baud jugali
Lege, sola expers uteri laborum,
Sola hymenai.

Nemini (quis non stupeat?) videndum
Visilem reddis, nova cui micarunt
In Dei forma, specieque nacta;
Sidera testes.

Summe Rex regum puer, omne cui est,
Quidquid est usquam, casula latebas
Non tua pauper, tamen astra prima
Et nova adorant.

Rem liceat toti loquerentur orbi,
Audiant panem, quibus est apera
Lingua cœlorum, sapientie periti
Et sapientes.

Esse querendum didicere Christum;
Quippe apud doctos nihil est inane,
Qui creat stellas, taciti sequuntur
Æris ignes.

Sive

*Sive per fuscas Arabas ferantur,
Sive per campos volitante arena
Invios, astro duce, non aberrant,
Pervia cuncta.*

*Atra ferrugo Solymis propinquum
Ob nefas nunquam satis improbandum
Texcit, infandum scelus execratur,
Et sacra tela.*

*Tela, quæ mox ancipiti bipenni
Millies centum plateas per omnes
Lacteos artus puerum cruenta
Dilacerabunt.*

*Hinc Idumæ nitidus Cometes
Indicat fulgens iterum beata
Tecta Betholes, docuitque partus
Nobile templum.*

*Sorte fossorem cupidum secunda
Quæ movent, fulva crepitante lamina,
Rara complerunt animos Magorum
Gaudia letos.*

*Dia majestas adeunda casta
Pectora affecit, patrii tiaras
Moris excolunt, Nabathei odores
Munera, & aurum.*

*Ad pedes Christi petiere terram
Fronte submisso; puer ille vultum,
Quo fugat rubes biememque nigram,
Vertit in omnes.*

A a

Sup-

*At pio Mofi, precibus salutem
Dum petit castis, celeres per auras
Nuncius virga oppositas feriri
Precipit undas.*

*Audiens dicta fuit, & repente
(Mira res dictu!) stabiles secatur,
In vias fluxus liquor, ut coisse in
Sacca putares.*

*Aequae consurgens, opus ac fabrile
Humor attollit, timidas calones,
Vitreo e muro insolita expavescent
Agmina pisces.*

*Dum fugam sicca arripimus arena,
Hostis a tergo ferus est timori,
Strata qui calcans eadem viarum,
Urget euntes.*

*Max vices versa variant utrisque:
Qui fugit, vincit, periitque victor,
Versus est acer furor in pavorem,
Fit timor audax.*

*Impiaz terret repetens priores
Alvei sedes, mare diffusum,
Obvium cunctos, anima repressa,
Sorbet ad unum.*

*Voluit, extinctis velut exprobraret
Barbaros ausus, clypeos, pharetras,
Signa, equos, lectos equites, ducemque
Memphiticorum.*

Ulti-

*Ultimum vitæ tumulos bonorem
In suo negno negat Amphitrite:
Vultures curant utero capaci
Funeris urnam.*

*Obstupet Moses Populusque, pontum;
Spes supra humanas, iniisse pugnam;
Ex Deo ultori cecinere latum.
Carmen ad aras.*

DEI BENEFICIA IN JUDÆOS.

CARMEN IV.

*C**Astra, post mersas acies Canopi
Vindice in fluctu, vacuis eremi
Sedibus Judæ populus solutus
Tuta locarat.*

*Gratia, & festa hæc memorata cantu;
Et coma fulgor rutilus promissa
Visus in noctis tenebris præire
Dux fugientem.*

*Fervor æstivus recreatur umbra;
Noctium nigror removetur igni;
Munus alterno comitatu utrumque
Adsociabat.*

*Rosei cessit maris æstus illi,
Saxa qui mox in latices adusta
In siti laxat; tenui debiscunt
Verbere cautes.*

Quas

*Quas aquae venas plaga Solis ardens
Denegat sicca segeti, irrigarunt
Arva squalentis, bibulaeque arena
Flumino multo.*

*Usui limphas alio profectis
Tristis absynthij posuisse sensum
Asperum iussas soboli Israël
Mitia praestat.*

*In fame lautis epulis Petrai
Albicant campi ambrosiae pruina,
Sæpius qualem parit æstuoso
Sidere rorem.*

*O preces Divum validas, domare
Quæ valent densos cuneos, & arma!
Fulminum motu strepitus iubarum
Mœnia sternunt!*

*Quid? fugam hostilem Ducis insequentis
Apsidum mundi remoratus axem
Impetum sistit, bijugesque Phœbi
Sermo volucres.*

*O Pater custos hominum salutis,
Sic tuo sacro grege, te potentem,
Et mari & terris timet Occidentis
Cultor, & ortus.*

DEI

DEI OPTIMI MAXIMI
ET MARIE VIRGINIS
EPITHALAMIUM
CARMEN V.

Clare stelliferi ætheris
Civis, Angelicum genus,
Qui comes Paranympbus is
Virgini cupida Dei,
Clare Gabriel adsis.

Candidum cape flammæum;
Et nitens adamantibus
Regium diadema, si
Virgines color hic deceat
Purior, velut ipse es.

Ne qua præpediat mora,
Nubis aligera sinu,
Visa per liquidum Jovem
Qualis accipitri ardea,
Magne Gabriel adsis.

Nam MARIAM hodie Deus
Sponsus ad thalamum vocat,
Virginem cupide petit,
Nuptias cupit has sibi
Ante secula & ævum.

Tanta gratia mutua
Alterum ligat alteri,
Ut nec æquo amor ardeat
Invicem, aut odium pari
Igne, terreo in orbe.

Z

Di.

*Dicta connubio sacro
 Hac dies, parat illa, qua
 Dote carior ad Deum
 Tendat, accumulans genus
 Omne divitiarum.*

*Dos erit stabilis pudor,
 Fusus ex animo in genas;
 Estque perpetuo virens
 Juncta iustitia fides,
 Quo stat integra virtus.*

*Ille virgineam fidem
 Munere insolito beat:
 Sponsa mancipio feret
 Dona, quæ superent genus
 Omne divitiarum.*

*Præter imperium soli,
 Præter imperium maris,
 Præter imperium æris,
 Addet & superas opes,
 Regna fulgida cœli.*

*Ducet ad thalamum suam,
 Ducet ad solium suum:
 Pæbus est solium Dei,
 Luna ~~sub~~ ~~paribus~~ ~~nitro~~,
 Fronte sidera splendent.*

*Quanta gaudia Virgini hæc
 Auxerint? facies tamen
 Pulchra lætitia expleat,
 Nuncia citus omnia,
 Magne Gabriel ædis.*

Æde

*Æde, quam Solymis labor
 Artis egregia dedit,
 Quare: pervigilat prece
 Sponsa: labere Gabriel,
 Magne Gabriel adsis.*

*Principes generis tui,
 Res, ut exigit, admone;
 Omnia agmina cœlitum
 Militum ut paret, instruat
 Se suo ordine quisque.*

*Advoca socias faces
 Qui ferant comites, ferant
 Sceptra regia: sed tua
 Nuntii imposita in caput
 Hac corona manu sit.*

*Ore, corpore, genibus
 Promus eloquar hæc tibi:
 O MARIA, dominum decus,
 Quot fient, fuerint, erunt,
 Ad novissima sæcla.*

*Nuptias propera ad tuas:
 Sponsus est avidus tui:
 Res fient animis pares:
 Stratus est thalamus, suis
 Culta vestibus aula.*

*Unde respicias potens
 Supplices populos tibi,
 Terra quos humiles tenet,
 Illa vel plaga, quo appulit
 Nauta Celtiber audax.*

Z 2

Quod

Quod mera integritas placet,
 Ut mera est glacies, vias
 Non negans oculis, eris.
 Virgo concipies, manens
 Virgo post pueri ortum.
 En adest Paranympbus, ut
 Te vocet: videt vigil
 In toga nivea tibi
 Ferre cœlicolũ faces
 Mille, qui comitentur.
 Ignis in tenebris novus,
 Qui procul dubio poli
 Lampades solitas præit:
 Ætheris species nova,
 Euge, jam properant nunc.
 Audio vigilans modos,
 Vix ut auribus insonent.
 Angeli, ut video, canunt
 Quid tuum ad superum melas?
 Musa desine cantus.

JESU CHRISTI GENETHLIACUM.

C A R M E N VI.

Jam bonus redit annuus,
 Festus atque hilaris dies,
 Qui procul jubet improbi
 Esse nubila pectoris:
 Nata gaudia terris,

Nox

LIBER I.

181

Nox fuit, tamen banc ego
Luce de nimia diem,
Sole qui vebitur, voco
Jure; scilicet hæc erant
Nata gaudia terris.

Æmulo aspicias ibi
Ore Vergilias citas
Prævias Hyadas sequi;
Has laceffere Sirium ob
Nata gaudia terris.

Hoc idem faciunt bumi,
Bruma quæ parit insolens,
Cyanus, viole, crocum,
Et rubens hyacinthus, ob
Nata gaudia terris.

Nata gaudia Christus est;
Natus hic bodie Deus
Atque Homo; una vademque res.
Quod prius, minus est idem
Maxime impare forma.

Cuncta qui e nihilo parens
Auctor ac opifex facit:
Cogit in tenui grave,
Pondus aëre: perficit
Hoc supra ingenii vim.

Sacra mystica in abdito
Virgo conscia consilii,
Quæ subit penetrat;
Explicet cumulatus,
Feta filium adorans.

Nate,

Nate, quem similem foris,
 Intus absimilem mei
 Edidi: ante chaos, meum, &
 Ceterorum hominum patrum
 Scimus, & veneramur.

Gratias agimus tibi,
 Cui tua supera, infera
 Sede vix habito libet
 Esse corporeo brevi
 Corpore hoc, utroque.

Mentis ut cogitatio
 Libere involat, evolat,
 Motus hic rationibus
 Sensuum tacitus fuit:
 Nate spes mea salve.

Hæc MARIA: sed addere
 Dia enigmata, proxime
 Quæ canunt Dicearchiam
 Delii tripodes, par est.
 Ecce Pythia fatur:

Per novissima tempora
 Terra sentibus borrida,
 Quæque noxia germinat
 Sponte fructibus, sentiens
 Nulla munera cæli,

Magna munera sentiet;
 Namque quod segetes fovet,
 Jupiter Cybeles cadens
 Uâus in gremium, dabit
 Mira gaudia terris.

Non

LIBER I. A

Non erunt tamen haec, nisi
 Quum Dei manus hortulorum
 Rore, delicias suas,
 Angulo in Syria ultimo
 Irrigaverit ante.

Unde plantula pulchrior
 Floribus, foliis super
 Carpobalsama nobilis
 Surget, inferius videns
 Libani ad juga cedros.

Scandet altius in dies:
 Vertice aetheris ardua
 (O Dei omnipotentiam!)
 Vincet, oppida contegent
 Brachia, Oceanumque.

Illius reverentia
 Pæno, & Ebiopi, & Scythæ,
 Si fideus Deus, salus fiet:
 Haud dubitet sacra
 Tuius arboris umbra.

Vatis hæcenus accipis
 Dicta, lucifer extulit
 Se, chorum monet, excitat,
 Ara pensilia greibus
 Indicant sacra cantu.

Hæc inepta puer feret
 Mestra mactamus, optimus,
 Cui lites potius pio
 Farre, quam vitula potens.
 Carmen accipe, Clia.

EPI.

CARMINUM EPIPHANIA.

CARMEN VII.

Virgo, committi fidibus, manente
Te, faces possunt oriente Christo
In Jove ardentem: citbaram canoris
Laudibus apta.

Maxima hic pars tu fueras, Deum que
Concipis, gestas, paris baud iugali
Lege, sola expers uteri laborum,
Sola hymenaei.

Nemini (quis non stupeat?) videndum
Visilem reddis, nova cui micarunt
In Dei forma, specieque nostra;
Sidera testes.

Summe Rex regum puer, omne cui est,
Quidquid est usquam, casula latebas
Non tua pauper, tamen astra prima
Et nova adorant.

Rem liquas, nisi loquerentur orbi,
Audiant pauci, quibus est aperta
Lingua coelorum, sapientia periti
Et sapientes.

Esse quarendum didicere Christum;
Quippe apud doctos nihil est inane,
Qui creat stellas, taciti sequuntur
Aeris ignes.

Sive

*Sive per fuscas Arabas ferantur ,
Sive per campos volitante arena
Invios , astro duce , non aberrant ,
Pervia cuncta .*

*Atra ferrugo Solymis propinquum
Ob nefas nunquam satis improbandum
Texit , infandum scelus execratur ,
Et sacra tela .*

*Tela , quæ mox ancipiti bipenni
Millies centum plateas per omnes
Lacteos artus puerum cruenta
Dilacerabunt .*

*Hinc Idumæ nitidus Cometes
Indicat fulgens iterum beata
Tecta Betholes , docuitque parvis
Nobile templum .*

*Sorte fessore cupido secunda
Quæ movent , fulva crepitante lamina ,
Rara complerunt animos Magorum
Gaudia lætos .*

*Dia majestas adeunda casta
Pectora affecit , patrii tiaras
Moris excolunt , Nabathei odores
Munera , & aurum .*

*Ad pedes Christo petiit terram
Fronte submisso ; puer ille vulsum ,
Quo fugat nubes biememque nigram ;
Vertit in omnes .*

A a

Sup-

*Supplices, quantum licuit exvella,
Regio matris gremio sedenti,
Mysticis devot., oculis manoque
Excipiuntur.*

*Inter hæc carmen choros Angelorum,
Quale non scene modulantur unquam,
Tibiis dextris, simul & sinistris
Concinnate.*

AD VIRGINEM DEI MATREM.

CARMEN VIII.

Alma supremi Genitricis Tantis,
Inferis cuius, superisque numan,
Nec minus nobis colitur, timetur,
Triplice scepro.

Ultimas. Gades, super, & Britannos,
Usque ad Eois ubi porta lucis,
Thure vel myrrha faciens acerra,
Te vocat Orbis.

Tot Deum nugis, fabulisque tanta
Senferant se, quod dolores, falli
Ad focum hibernum ut pueros anilis,
Fabula ludit.

Triste commentum nebulas latebat
Inter errorum, facis ut patebant
Per tuum. Solum tenebra, peris quoniam
Innuba Christum.

Hic

Hic Deus noscer, dulce quæ maligni
 Damones late populis tyranni
 Exculant victi, tua cura sunt
 Regna recepta.

Martias ades tibi septicollis
 Urbis illustris dominatu & armita,
 Pulsa discedens, larium, pectorum
 Tarba relinquunt.

Stator averfi revocator hostis
 Se fuga jam praripuit, sinuque
 Nata fatali chypeo, timenda &
 Gorgonis angue.

Æsculap Faunt, Dracodæque lucis,
 Quam dolens casus, filvere forees
 Inde Dadone, obtruncitque Delphis
 Augur Apollo.

Ne doli repam tacito periclo,
 Ne gravis casus premæ ascitantes,
 Non opus vates moneant, advenit
 Te modo vota.

Vota delubris varia decore
 Molium structis tibi nuncupata
 Terra perfolvit, populum Deorum
 Tartara claudunt.

Hæc tui sumi imperii, dicque figis
 Subditis leges, volucrum levemque
 Una in gentem Sygiam coërces,
 Infima regna.

C A R M I N U M
 A D D I V U M P E T R U M
 A P O S T O L U M P R I N C I P E M .
 C A R M E N I X .

Quae tenes septem celebranda cunctis
 Seculis colles, bona verba ad aras
 Urbs caue, alternis Phrygiam ciebat
 Tibia Musam .

Victima quando fluide cruore
 Amplius nulla inficiunt securim,
 Sacra custodi hac face Vaticani,
 Et Capitolj .

Hac PETRO, non cui feritas gemello
 Est lupae nutrica Tiberino in aucta,
 Unde daducum placuit vetustum
 Sumere nomen .

Si per hunc ferro via facta primam
 Lata, quo rerum potireris una,
 Te tamen versis vicibus premebant
 Barbara regna .

Furis assertor furias Erinnyas
 PETRUS, cuius est quoque terra Enyo
 Civium clades, fremitumque ponti
 Clausura coërcent .

Bellicae laudes spoliis superbae
 Corruunt, firmis opibus quiete
 Auspicio hoc regnum stabili decebat
 Restituendum .

Urbis

*Urbis augusta reparans ruinam,
Et Dei Christi invigilans oculi,
Callidas cura insidias luporum
Pastor abesse.*

AD DIVUM PAULUM.

CARMEN X.

Gentium Doctor, gremio quot amplo,
Ore non uno, adsimilique cultu
Educat terra officio parentis,
PALLAS diserte?

*Si tuis in nos meritis referri
Gratia haec possit, tamen has agemus,
Quo licet stilo, voluisse magni
Sat scio, fiet.*

*Quid prius dicam? tabulis avertis
Patrias leges gladium tuentem,
Qui tibi excussus, minitante Christo,
Te quoque stratas*

*Unda perspicuis oculis micanti,
Nube cernebas nihil, at videbas
Altior sphaeras, hominumque curas
Despicias infra.*

*Sive, ut insurgens revocare falsae
Plebis errores, prius ad Damascum
Mira verborum vebemente lingua
Fulmina vibres?*

Lus

*Lumini avertunt aeterni molisse
Impii visus, placet umbra lippis,
Et strigunt rictu coluisse silens
Noctis opaca.*

*Nos fumus, quos erudias, togata
Sa tibi addicunt, cupiuntque scholae,
Et tua ediscunt documenta Asbene
Palladis artes.*

*Oppidis magnis Asie magister,
PALLAS, tu major vonis, haud vocari
Filius Meja potens iniquus
Cultus honore.*

*Tu quoque in aethere, pelago, strisque,
Ex damis intus animis habuimus,
Quos nec cognovimus rabidi tyranni,
Vincis, et Orcum.*

AD DIVUM VITUM MARTYREM.

C A R M E N XI.

*VITE, cui vita est hominum salusque
Credita, et magno et famuli patrum,
Quod habens sacrum dico, quaecumque
Committi habere.*

*Singulis custos putatur hominum,
Quisquis in Divum nomenque relatus;
Te tribus caeli Gemitur regendis
Praeficit oris.*

Te

Te colunt civem Siculi, morisque
 Accole templo superi, rogata
 Urbs ubi e Cimbris statuit tropaea,
 Et tibi tollit.

Hic secans ferri rigor, ardor urans
 Vixit concedunt superata forti
 Pectore: accurrunt tibi mansueta
 Calla tronum.

Ergo cui tantum licuit, licere
 Tanta nunc mirer? gelidum ferarum
 Virus, & morsus abigit canini
 Corpore tabem.

Spectra quum verbo miseras fatigant,
 Gramina haud profans, magicumve murmur,
 Et male occurrunt alio veneno
 Pharmaca Psylli.

Spes ut audacis medici refricuit,
 Perfremens ager, lacer ora, pectus,
 Ad tuas mæsta trahitur parente
 Protinus aras.

Unus es, qui resistis cadentes:
 VITE, cui vita est hominum salusque
 Credita: est testis plaga Dauniorum, &
 Vota soluta.

AD

192 C A R M I N U M
AD DIVUM HIERONYMUM.

C A R M E N X I L

Tempera vocēs numeris acutus,
Et leves nugas, modulosque blandos
Mitte testudo: graviora Divis
Plectra probantur.

Non in unguentis, fugitumque castu
Amplius, non in roseis corollis,
Sat tibi iusum Veneri jocisque,
Lesbia Musa.

Elegans verbo, egregiusque factis
Dicitur nunc HIERONYMUS Sacerdos,
Quem sua iussit volitare virtus
Præpete penna.

Unus haud uni populo vocatur
Municeps, custos, patria tutela,
Dalmata quando sibi vindicarunt,
Pannoniæque.

Parte diversa Latium forensi
Lege reclamant, repetunt alumnus,
Quem toga sumta instituit virili
Itala cellas.

Sed Palaestina studio infrequentis,
Ut sibi vivat, pelago remenso,
Arva palmetis penetrare gaudet
Cognita cælis.

Ille

*Ille secessus dedit ocium, quo
 Posset arcanum referare mundi,
 Et chaos partum, replicare vela
 Abdita Moſis.*

*Pandit Aſtræ imperium, regentis
 Orbe florenti teneris in annis,
 Regna, quæ nunquam ſatis extulere
 Scripta diſerta.*

*Vindicem rurfus pluvie ruina
 Imbrium terras operire molem,
 Et mari rerum Domino obſtupeſcens
 Monſtra natantum.*

*Sive is interpres, ſua vel reponat,
 Totus in verbis lepor, ut propinquis
 Excitus ſatis olor in virenti
 Margine Liris.*

*Mercuri facunde nepos Atlantis,
 Si tibi linguæ tulit ille palmam,
 Perfer, & merces catus ipſe cura,
 Furta, palæſtram.*

AD DIVUM BENEDICTUM.

CARMEN XIII.

QUæ per annales, veterumque faſtes
 Famæ adoptatos genuit Quirites,
 Rebus in magnis dominata mater
 Oenotriorum,

B b

Pace

*Pace felici, meliore seculo,
Hic ubi viduixit pietas triumphat,
Clarior multo potiore prole
Nobilitatur.*

*Edidit sancto gravis illa verba
Cum LINIS CLETOS, animaeque magna
Mille consurgunt, velut astra splendens,
Æstera & ornant.*

*Inter has flammæ BENEDICTUS ignem
Colligit vitæ tenebris fugandis,
Lucifer qualis, jubare ut revisit
Seras, & Indos.*

*Emicat PÆILUS prius ad Sienem
Hortulis ditem, tugurijque tectis
Patribus priscis radiant ab ipsa
HILARIONES.*

*Hic Latinarum genere e Sabino
Monstrat illustrem populis SEVERUM,
Te quoque accendit PLACIDO gemello
Incluse MAURE.*

*Vos mihi testes liquidas per undas
Alteri moles humilis ad profundum,
Alteri duras humili e profundo
Marmoris instar.*

*Sed quid in portu fugiens periculum
Ora conversi reputatis ambo?
Imitans ferri fluitasse pondus
Non meministis?*

Quid

*Quid lacu hoc mirum propiore vita?
 Quam lacus distat stygis, unde manes
 Aede defletos juvenis ruentis
 Exciat olim?*

*Illius justam toties petitam
 Perfidis multis taceam salutem?
 Virus occultum patet indicante
 Alite verso.*

*Nobilem Pindo super, & Lyceo
 Laude qui tanta cumulas Casinum,
 Sensibus fulge, via ne bonorum
 Nocte regatur.*

AD DIVUM FRANCISCUM

ASSISIATEM.

CARMEN XIV.

O *Potens gentis numerosioris;
 Qua supra Mauros, Scythiam, nivemque
 Panditur dives, tamen abdicato
 Hinc procul auro.*

*Umbriae proles, decus Italorum,
 Si datum tanto populo praesse
 Orbe diffuso, propius labores
 Aspice nostros.*

B b 2

La-

*Latius regnum probitas tuorum,
Quos paras Christo pietatis armis,
Quam si ad Europen Lybiam repentem
Prælia jungant.*

*Arma qui certas acie incruenta,
Pectora expugnant, animique vallum,
Recta mens, reclususque animus, momentis
Fortia facta.*

*Bella tu tecum geris, inde victor
Castra movisti sceleri obsidendo,
Milites primi patrii leguntur
Assinates.*

*Hæc cohors est prætoria, hæc tirones
Postea imbelles imitando, discunt
Ad malum qui deficiant rebelles
Subdere motus.*

*Quod recens orbis coluit severe,
Si quod est frugi specimen virorum
Hic vide; exemplar bene dux fuisti
His bene agendi.*

*Quantus a nobis abeas olympum,
Maximus testis pater ille rerum,
Qui necis nati monumenta sacro
Corpore signat.*

AD

LIBER I. 197
AD DIVUM ANTONIUM
PATAVINUM.
CARMEN XV.

Hesperus quæ post radios receptos
Spe&at alterno vagus in meatu,
Et Tagus quicquid pretiosus undam
Dives inaurat.

Dent modos festos, alacres, diemque
Hunc odoratis venerentur aris;
A&ri mittant vacuo vicissim
Cymbala voces.

Civis ANTONJ sacra Lusitani
Annuo ritu rediere Iberis,
Per manus semper tradita, & tradenda
Posteritati.

Hic ubi Antenor sociis, relicto
Ilio, muros profugus locavit,
Gaudii expertes neque sint camæna
Religiosa.

Veneta sedes placuere Musis,
Veneta Musæ placuere Divis,
Hic piam ANTONII cineris favillam
Marmora servant.

Huc frequens liber pelagi furorum
Nauta contendit, manibus supinis
Gratias supplex agit, illa servat
Picta tabella.

Ar.

*Arbiter ponti, moderator undæ
Remigi exangui favet; is minacem
Discutit noctem, simul ac micanti
Sidere fulsit.*

*Carbasa, antroas tulere rapina
Africi, tensæ rapiantur æstus.
Si capit clavum, tumidas pen itæ
Fit via puppi.*

*Dive, qui cognominis advocanti
Es mihi, dextram fragili carina
Da mea, ut portum subeas, ne amaras
Naufragus undas*

*Ebibam. Terrens scopuli, Carybdis;
Vortices, Syrtes. Mibi, si impetrasti
Hujus ingressum maris, in regressu
Sis Tiphys oro.*

DE VIRGINIBUS.

C A R M E N XVI.

Virginum nomen, pueri & puella;
(Munus id vobis propriæque partes)
Dicite, insignes canite & coronas
Fortibus ausis.

*Quas in Alpei stadio Pelasgi
Gymnicis nunquam capiunt valentes
Premium ludis, apio virenti
Tempora comiti.*

Quic-

*Quicquid athletis, ducibusque pulchra
Laude defertur, nihil ad beatas
Laureas. Quis perpetuum caducis
Conferat amens?*

*Illius primum faciles ad aras
Numen excelsum memorare oportet,
Una que erexit titulos in altum
Virginitati.*

*Est decori fons nitidus MARIA,
Unde defluxit specimen pudoris,
Cursus aque ac Oceano parente
Est fluviorum.*

*Hanc in incessu famule per amplum
Porticus cœli spatium sequuntur,
Sive Reginam præeunt colentes
Ordine longo.*

*Patria, natalibus, actionis
Laude conjunctas geminas puellas;
Cerne AGNETEM, CÆCILIAMque alumnas
Romulidarum.*

*Quæ Dei sponsi studiosæ amoris
Jura non servant modo continentium;
Sed male perdunt Cypria, atque nati
Turpia jura.*

*Cui Deus sponsò studioso amori
Par pari reddens genus omne dona
Præstat æternum, voluitque utrique
Surgere templa.*

Do-

*Dorica gentis, Siculaque terra
Est Syracusis, Catina arce ruenti
LUCIÆ virtus, AGATHÆque nunquam
Cardine rerum.*

*Hac Tyrannorum domus, bis Patronis
Post eo crevit pietatis, ut jam
Coclitæ nemo obiciat, Cyclopas,
Phalaridesque.*

*Forma, quo mundi juvat, ac imago,
Luminum custos prior e caminis
Sistit Aetnaeis rapide fluentes
Altera flammæ.*

*His ab exemplis alias tenella
Pube felicitis bona cœlibatus
Commonent, lingui Veneris jugalis
Lutea vela.*

*In voluptatem sociale bellum
Feminae inducunt, vigiles ad ignem
Non foci Vestæ, potiore Christi
Igne calentes.*

*Excipit cœtum hospitio benigno
Hic, ubi sol occorrit salutis
Prima Bethle, instituyente PAULA,
EUSTOCHIOque.*

*En Canopo Niliacis in oris,
Stemmata illustri CATHARINA majus
Sidus adfulgens, tenebras fugavit,
Monstra Deorum.*

Au.

*Auctor hæc est civibus, in lebetes
 Edium ut consient pecudes sacrarum,
 Et crucem tollant, ubi fabulosus
 Rinacit Anubis.*

*Non bonos alto Syneo negandus,
 Carmine in nostro, tabulas supernæ
 Qui dedit Legis, tumuloque Divæ
 Saxa superbus.*

*Quæ tuæ servas fidei Arelaten
 Creditam tuto, Rhodanique gentes,
 Hospes o Christi, & populos togatos
 Vise jacentes.*

*Plurimas palmis validum virorum
 Semet oblitus genus imbecille,
 Prima florentis gemere secla
 Relligionis.*

*URSULÆ infractos animos probare
 An licet cuiquam satis, & petentes
 Per necem vitam socias perennem
 Agmina centum.*

*Ut ferunt, barros, simul ac tænentur
 Vulnerum sanguen, ruere in cruentas
 Martias pugnæ; ita Christianus
 Sexus uterque.*

*Virginum princeps, comitata multo
 Millibus centum numero ampliore,
 Tot verendum est auxiliis piari
 Crimina posse?*

C c

Sci.

*Scimus excaucto sceleri imminere ,
 Præter. excausas , miseram ruinam :
 Tu potens nostris , Itaque ab orbe
 Pelle maligna .*

*Turca , qui classem parat insulutam ,
 Signa nobiscum societ ; vel hostis
 Mersa Neptuno saturores voraces
 Sæva filuros .*

Finis Libri Primi .

AN-

203

A N T O N I I
S A N F E L I C I I
C A R M I N U M
J U V E N I L I U M

L I B E R I I.

Complectens Poëmata in laudem
S A N C T I P O T I T I
M A R T Y R I S.

C A R M E N I

*Udias cælo, Puer, aure dextra
Quas tibi laudes recinunt sacratæ
Virgines sancte, ac modulos pudico
Pectore promptos.*

*Hi tibi pro thure, & olente nardo,
Pro thymi fasce, & calatbo rosarum
Dantur: ut gemmas, & odora, quæso,
Balsama sume.*

C c 2

CAR.

C A R M E N II.

O *Stella Christi fulgida,
POTITE Martyr inclyte,
Obscura culpæ nubila
'A mente nostra discute.'*

*Tu clarus inter Martyres
Fulges, ut inter sidera
Sol; ac ut inter candida
Ligustra splendent lilia.*

*Luces, ut ardens lampada,
Humana lustrans peccora;
Ut sol per orbem spargeris,
Humana siccans vulnera.*

*Non sic, POTITE, cinnama
Attrita spirant, moribus
Ut tu modestis florida
Ætate fragras seculo.*

*Post clara mortis funera,
Illustris inter Angelos
Tanto refulges lumine,
Quanto per orbem nomine.*

CAR.

LIBER II.

205.

CARMEN III.

Clares cois Puer ortus oris;
 Clares illustri patre, clares alta
 Matre; quid mirum quod in urbe clara
 Clareat infans?

Id magis mirum, quod ab aëre claro
 Sol cum Christus potiore luce
 Inter atratas rutilum tenebras
 Traxerit ad se.

Ut rosam e spinis, veluti coruscum
 Sidus e terra nebula **POTITUM**
 Traxit infantem pius Auctor orbis
 Matris ab alvo.

Traxit, ut vero sibi Sole nato,
 Bruta despectet simulacra; trino
 Numine ac uno potiatur, omni
 Quo calet astu.

Martyr o mi, dum frueris Tenante,
 Virgines curæ tibi sint, quotannis
 Festa condentes tibi, dexter assis
 Dum sacra complent.

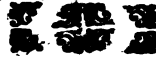
Dum tibi dulces modulantur hymnos,
 Fhura dum sacras adolent per aras,
 Dum parant lychnos, & olente fenum
 Flore coronant.

Dum

*Dum crocum, calthas, violas, ligustra,
Cum rosis nardum, thyma cum marino
Rore, sic dextra, ut calathos, per adem
Undique spargunt.*

*A Dei regno, pie Martyr, nudi
Virginum suspiria: cerne fletus;
Vota, singultus: & odora defer.
Lilia JESU.*

*Summa laus uni TRIADI per ævum,
Qua valet, parvo tribuit POTITO
Lauream: nobis prece donet, ejus
Gaudia Divum.*

C A R M E N IV.

P*POTITE Martyr inclyte,
Dum sacra reddis annuo
Ritu colenda, Virginum
Adsis cboro psallentium.*

*A Solis ortu pullulas
E stirpe pravâ germinis,
Velut rosarum flosculus
E stirpe, dura veprium.*

*Parente natus, esbico
Afflatis aura Spiritus,
Quo falsa calces numina,
Crucis trophaum prevehis.*

Cu.

*Cupressus ut crinitulo
Viburna præstat vertice,
Virtute sic tu parvulus
Præcellis omnes maxima.*

*Non sic, POTITE, cinnama
Attrita spirant, moribus
Ut tu modestis florida
Ætate fragras seculo.*

*Tu predicator promptulus
In urbe fulges propria,
JESUM parenti prædicas,
Fidemque pandis civibus.*

*Laus UNITATI triplici,
Pro qua POTITUS sanguine
Fuso, patitur Martyrum
Palma in columbe imagine.*

CARMEN

JESU decora Cœlitum
Corolla, JESU Martyrum
Spes, cerne nos, dum militis
Tui canamus prælium.

*Cur Antonine perforis
O Caesar, angue dirior?
Leone diro sævior
Cur bile turges vitrea?*

Non

C A R M I N U M

*Non sculpta aderat marmora,
Nec ligna credit numina,
Aurum POTITUS despicit,
Nec tbyxa libat belluis.*

*Dura contempnit verbera,
Tetrumque spernit carcerem,
Nec voce blanda flectitur,
Minas nec borret efferas.*

*Flagella sicut lilia
Sumit, & illa dedicat
Deo flagranti pectore,
Sicut rosarum fosciculos.*

*Olor nec albus gestiens
Aguas subintrat vitreas,
Olivum ut intrat bulliens
Amore JESU Parvulus.*

C A R M E N VI.

P*Hænice ut inter cinnama
Excusta sit vivacior,
Sic hic lobete fervido
Mersus resurgit fortior.*

POTITUS *instar Angeli
Factus fide fortissimus,
Numen Minervæ despicit,
Jovique ibura denegat.*

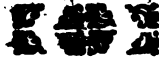
Cun-

*Cunctis est aqua regula,
Dulcore firmat debiles,
Virtute fortes roborat,
Utrosque amare confoet.*

*O miles, o fortissime
Atblea JESU, sanguinis
Dum corpus unda profluis,
Ad astra mittis spiritum.*

*Sic torque victor aurea
Collum venustas saucium:
Sic morte vitam laureas,
Vita triumphans perperit.*

*O ter beate parvule,
Qui sufferendo laurea
Donaris, o quam strenue
Mortem triumphas morantem.*

CARMEN XII.

*J Ngens Dei potentia,
Et Martyris victoria
Crudelis iram Praefidis,
Et balnearum mitigat.*

*Certamen ingens editur,
Pena furorque infanum,
Ira Puer fiat fortior,
Christusque in illo militat.*

D d

Ira

Ira, atque pene glorie
 Pondus, POTITO congerunt:
 Divina, vis extollitur,
 Humana labaris frangitur.

Quaecumque sevit, dant bus, & C
 Cornu, vel ungue bellua,
 Ad Martyris vestigia
 Ut missa est, vincula.

Tormenta sic amplexatur,
 Ut grata celi munerat
 Sic blandimenta respicit,
 Ut dica, meritis unguera.

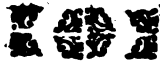
Per hac, POTITE, pigmenta,
 Que JESUS ultra curavit,
 Sacris roga Virgunculis
 Candens Agni nuptias.

Post quem campada, gestiant
 Plenis olivo, lampadis:
 Odora dent yaccinia
 Stolis amictu candidis.

A vanitate seculi,
 A carnis aestu, lubrico
 Et a maligno Demone
 Has tu, POTITE, libera.

Deo sit uni gloria,
 Qui nos ab omni protegat
 Malo, precatu Martyris,
 Ac regna det celestia.

CAR.

CARMEN VIII.

Ardet (o felix anima!) ardet igne,
 Igne divino: rabiem tyranni
 Voce demulcet placida, fiendo
 Mitigat iram.

Flagra, ceu flores quibus ante **JESUM**
 Serta contedat, patitur cruenta.
 O Dei virtus! veluti smaragdus,
 Pulvera suffert.

Carcerum vinculis Puer artatus, uncis
 Pessimum, clavis lacerus lebetem
 Intrat ignitum: calido triumphat
 Mersus olivo.

Vincit immanes patiendo penas
 Casarem: lassat lanios flagella
 Mente tranquilla subeundo: vigor
 Cum necesse pugnat.

Angeli verbo monitus propinquam
 Haud secus mortem cupis, ac perennis
 Januam vite, requiem laborum,
 Præmia pugna.

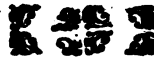
Unde transfixo capite, crucuro
 Clavo, & immersa jugulo mucrone,
 Spiritum felix super alta fudit
 Astra **POTITUS**.

Morte sic victa, viridante lauro
Verticem cingit, sacra colla comit
Torque gemmata, fruitur Tonante
Martyr in ævum.

Si caro flagrat, niveum pectoris
Irrige rorem; Satana sagittas
Frangere, si dirus jacet hostis, armis
Arma retonde.

Pompa si caci peritura seculi
Rides, æserve moderare vita
Gloria, pulsas fame, peste, bello
A lare nostro.

Laus sit æterna Triadi personis,
Et PATRI, & NATO, & sibi ubique SANCTE
SPIRITUS, Martyr quibus alme nostra
Vota referto.

C A R M E N IX.

UT Puer primum dubie dolosum
Atq. vitæ biviæ, relicta
Hæc via lata, studuit per arcum
Scandere cællem.

Totus in sacris vigilat, caduci
Nil cupit, Divum veneratur ædæ,
Percolit summa pietate trinum
Nomen, & unum.

Sic

*Sic iugo Christi puerile collum
Subdit, & siveam resinens aratri,
Ut decet, sulcat bonitatis aruum
Vomere pacis.*

*Cordis eoque agro tribulos revellit,
Semen irrorat lacrymis in alta
Mente jactatum, cumulatque vita
Tempora fruge.*

*Non minus calum precibus fatigat,
Quam pia cultu, lacrymis nigrantem
Abluit noxam, Satanam repellit,
Dulcibus odis.*

*Ut sibi nomen peperit POTITI
Martyr insignis, potiundo dulce
Caelitum nectar, peritura sprevit
Cuncta sub astris.*

*Sprevit etatis roseum tenella
Flosculum, sprevit titulos avorum,
Purpuram, fasces, galeam, curules,
Prædia, census.*

CAR.

C A R M E N X.

Paupet ab nudis propere **JESUM**
 Pergit amplexa Crucis, sit superna
 Præviis doctor patriæ, sit alii
 Præco Tonantis.

Grando virtutum fubar, æquus morum
 Norma, doctrina scabula Christianæ,
 Mitis exemplar pietatis, alana
 Lux bonitatis.

Gratus hic mundo fuit a senectis
 Unguibus, matris fuerat ab alvo
 Grator cælo, magis est, in astris
 Gratus utrique.

Hic feras passus rabidas, leones
 Calcat immanes, dominatur urfis:
 Sed prius vincens superat furentem
 Præsidit iram.

Mortuus mundo, Satana, parenti,
 Ac sibi; cælo, superis, Tonanti
 Vivit illustris Domini **POTITUS**
 Martem in ævum.

Ergo si talis tibi vita fulsit
 Seculo, nobis super astra regnans
 Impetra optata bona pacis arbam,
 Gaudia cæli.

Ver.

Vernat, ut cauleis rosa rosa tellus,
Rora ceu vergas foliis apertum
Lilium, variet, veluti profusus
Rore hyacinthus.

Lux patri factus, meliora uisum
Pandit exemplis documenta, quodnam
Agere primum, facili agendum
Præcipit actus.

Unde pro Christi noscæ tu cruentam
Eligens mortem, velut agnus ensi
Colla flexisti, o pie Martyr, o mi
Dive PETRE.

O pia, o felix anima, o beata
Spiritus, terra spoliū caduca
Deferens carnis, superas, ovando
Secunda in arces.

Non plus ledit liquor, aut eburna
Membra tam tantum oleum, nec ignis
Quid pili tangit minimum: pudorem
Flamma veretur.

Martyr, o summo propter acce gratis
Gratiam per te ferat orbis aliam
Auctor, ac sacris faveat puellis
Numine sancto.

Centuplum reddant oleæ per arva,
Semen in fruges vireat, Falernum
Vineæ fundant decuplum, precante
Te pie Martyr.

MA

Pace

*Pace nos dulci refove, salubrem
 Aërem cura, scelerum reatus
 Qua vales parga prece, Martyr; ante
 Iudicis iram.*

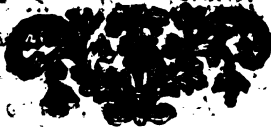
*Pro tuis Regnum meritis Latimam
 A fame, a bello tacere quasô;
 Quasô, ut a peste, a tonitru, a corusco
 Fulmine serves.*

C A R M E N XI.

O *Felix pugilis gloria Martyrum?
 Qui cæli proprio sanguine januas
 Effregit, per iter nox Græciæ asperas
 Scandendo super æthera,*

Finis Libri Secundi.

AN-

217

A N T O N I I
S A N F E L I C I I
C A R M I N U M
J U V E N I I U M

L I B E R I I I .

Complectens VARIA.
D E R U S T I C A V I T A
C A R M E N I .

*Rbibus celsis sua purpuratis ,
Fenoris partu cumulante nummos ,
Tecta consendant ; ego quid morabor
Urbibus hostis ?*

*Persicam gazam nihil , & nitenter
Indiæ terræ faciam lapillos ,
Affatim rerum locuples repasta
Valle quiescens .*

*Ambiam fasces manibus præhensos ?
Rusticus nunquid rogitem tributes ?
Aut mali nomen negligam parando
Sordibus ære .*

*Nullius fastus scelerum potentis
Nauseam ruris faciet colono ,
Criminum munus neque ture visa
Sella curulis .*

E e

Sim-

C A R M I N U M

*Simplici cultu, tenuique mensa,
 Libero somno, innocuaque vita
 Dives est pagus, solida est voluptas
 Agricolarum.*

*Dulcius longe tenues avenas
 Tibiis doctis cecinisse dices,
 Quum salis festæ numeros choreæ
 Pubis agrestis.*

*Histræ urbanus genio jocosæ
 Dum sedes grata tiliæ sub umbra,
 Si vel aurigæ volucrum rotarum
 Sollicitarint.*

*Faginis hirtos Satyros per æstum
 Sæpe personis videas referre
 Ludicram scenam trivio, & petulco
 Ludere cursu.*

*Et mare, & montes mihi pollucenti,
 Et mare, & montes babeant, merentur
 Inclyti, dicam, mihi sat beata
 Rustica Musa.*

A D S O M N U M.

C A R M E N II.

*S*Omne, si pacas animum, subactis
 Hostium sævis vigilumque curis,
 Jure te doctum Latium quietis
 Nomine dixit.

Lan.

*Lançibus vitam, trutinaque restæ
Si quis expendat, pugiles arena
Semper adversis paribus dolebit
Digladiari.*

*Nemo non pugnas abeunte Somno
Conferit, quamvis studeat latere,
Oderit rixas licet, & profani
Jurgia vulgi.*

*Pacis interpres venis ipse, pugnam
Linquimus cuncti redeunte Somno,
Poculum Lethes recreat sopitos.
Obliviosum.*

*Penniger cunctas celeri volatu
Illos insomni comitatus umbra
Circuis terras, aliena curas
Muneris expers.*

*Sed juvat spectris aliis dolose
Aggredi nos, atque aliis subantes;
Hæ tibi sunt delicia, facete
Præstigiator.*

*Effodis fulvum cupidis metallum
Clanculum, merces aliis vebuntur
In metu, & spe per Zephyros secundos,
Et freta nigra.*

*Classico miles fruitur, sagaci
Nocte venator cane, dite thynnæ
Rete piscator, segetum colonis
Spes sua lata.*

E e 2

Qua

*Quæ ligat pennas humeris magia?
 Icaros quisnam simulat poëta?
 Pervolat nubes trepidante cursu
 Corpus inane.*

*Sensibus rerum species receptæ
 Visa commiscant, variantque scenas:
 Solveris risu, tua dum chimæra
 Mente vagatur.*

*Ut lubet ride, modo des quiescere
 Ante, quam longo venias sœpore,
 Ludito, sic dum sumus hoc theatro,
 Fabula agatur.*

IN VULGUS DE FORTUNA.

C A R M E N III.

Vulgus indoctum, fatuum, malignum,
*Rebus in cunctis, ait, impotentem
 Esse fortunam, pelagi, solique
 Divite regno.*

*Antium quondam tenuit Dearum
 Maxima & princeps, Latique templa;
 Mille nunc aras habet orbe pravo,
 Pectora prava.*

*Ad Pharon tendens ratis, & Canopum
 Illius nomen venerata, paucis
 Merce felici superanda tentat
 Acroceraunia.*

Ante

*Ante quam tollant aquillam, atque signa
Conferant signis legio, tribuni,
Dubiis pennis volante fine,
 . . Ipsa vocatur.*

*Quid? quod assumfit patris minoris,
Atque majoris sibi, jusque agrorum,
Qui ferant auctas segetes colono
 Fenore multo.*

*Sive fundorum mala pestis atra
Nubis æstivæ calamos repente
Grando decussit, rea ~~postulatur~~
 Grandinis auctor.*

*Denique accepti ratio, datique
Charta, Fortunæ hoc putat improborum
Secta, quæ vitæ labyrintho aberrat,
 Et sine filo.*

*Obsecro, quisnam fiet huic, clientes,
Vultus, incessus, facies patronæ;
Quid velit nobis fieri, & litantum
 Dicite sacra.*

*Scilicet laudem egregiam reportas,
Huic opus quisquis Phidias dicabas;
Quod fidem præstet minus, idque laudi
 Incluta ducat.*

*Nos Deum, Sortem fateantur isti;
Qui ferit turres, tumidosque montes,
Qui potens plebes humiles olympo
 Evebit alto.*

Æstu-

*Æstuans spes nemo auide sequatur;
 Cecubis donat nihil, aut Falernis
 Jugeris, cælo beat ante iussos
 Volvere casus.*

*Vulgus indoctum, fatuum, malignum,
 Cum tua Diva valeas, rotisque,
 Ambitu æterno quibus alligeris,
 Atque roteris.*

CAMPANIÆ LAUDES.

C A R M E N IV.

Ausonum tellus generosa salve,
 Urbium mater, numero nepotum
 In dies felix, genitrixque frugum
 Ubere lato.

*Te canam flava Cereris venustam
 Spiceo ferto, segetumque ditem,
 Prata qua Sarnum rigat usque Liris
 Flumine leni.*

*Te canam Bacchi rosei Falerne
 Pampino vitis caput impeditam,
 Purpurea fuco, croceove succo
 Palmite pictis.*

*Liber hinc certat Cereri, Lyæo
 Ipsa non cedit, Sidicina rura
 Excitant lites, simul & Calenum
 Queritur armis.*

He

*Haec joci pugna, ingenique vaturn,
Non tamen vatum jocus evocasse
Italos Bacchos, Cereresque nostras
Prælia sæva.*

*Finium terra soboles ægæa,
Vascones, Cimbri, Batavi, Sicambri
Nostra certatim rapiunt cruenta
Bella ferentes.*

*Sæpe fortunas vehemens procella
Dejicit celsis inimica rebus,
Quas vices lugent Tyriæ parentis
Punica regna.*

*Eripi parvi fieret, quod auro
Constat, & raro elaborata cultu
Prædia, & villas licitante in hasta
Centurione.*

*Spiritum doctæ Latine camæna,
Spiritus sacris studiis perire,
Spiritus laudi superesse nullum
Non doleamus?*

*Spiritus pravos pepulisse Musas,
Spiritus diros vitiasse mores,
Spiritus tetros rapere, & necare
Quis ferat excors?*

*Heu gregi, duri Nomades, studere
Præstitis multo procul a tumultu,
Tectæ mutantibus varias per oras
Solis ad orbis.*

Sed

*Sed quid hi quesius? Oleas aprici
 Pacis augusta memores Venafri
 Non omittemus, liquidique olivi
 Balsama pura.*

*Fertiles baccis tumuli supini,
 Fertiles campi tenues lapillum,
 Quaque Vulturinus medius pererrat
 Ambitiosus.*

*Quae virescunt perpetua comarum
 Gloria per litoreos recessus,
 Perque Tyrrheni sinuosa planta
 Nobiliores.*

*Roscido succo, pluviaeque molli
 Lactea ramos gravidos honestant,
 Jugiter fetum pariente Vere
 Citrea fulva.*

*Cur sibi tantum placeant in unis
 Phaeaces hortis, tribuantque tantum,
 Qui tibi vulgo nemore eleganti,
 Patria, florent?*

*O tuas celsa e specula Tiphatidis
 Myrteos inter residens odores,
 Inter & libros fruor in patenti
 Aequare dores.*

*Præ bonis tantis Paria columna,
 Atrii dona, Attalicaeque vestes
 Sordeant, & quæ tenebris sub altis
 Possidet Orcus.*

DE

DE BAIANO INCENDIO.

CARMEN V.

SI tot hostiles miseri ruinas,
 Cadibus multis spoliata regna,
 Utque famosam luimus reorum
 Verbera, vincla,

Venter immunda canis in sepulchrum
 Si lucus in seiva pater, & tuperum,
 Et fames pallens, ubi dicitur
 Tabo peredit.

Aure quid surda monitus severos
 Tot malis pressi, neque finis ullus,
 Speramus, ceteri graviores ducimus
 Confutamus?

Nil habet pensi mala mens, novi quam
 In viam dextram trahunt timores,
 Nuper ad Baias Deus ecce Ditis
 Tartara pandit.

Vidimus furdo cineres Averni
 E specu rauco sonitu per agros
 Ire Campanos volitante nubo
 Solis ad ortum.

Nos favillarum pluvia, vel ora
 Luridi solis tenebroso amictu
 Mane tenebant stupidos, sedebat
 Horror ubique.
 F f Omnium

*Omniū rerum color unus, idem
 Tristis obscuro superincidentis
 Pulveris nimba, Stygiis arenis
 Omnia squalent.*

*Hæc procul, sed quæ propius sub ipsos
 Visa conspectus Erebi frementis
 Ere munitos triplicis lorica, &
 Robore sternant.*

*Heresto ostentam referens, movebant
 Flamma caligans, odor, ater imber,
 Et vomens vastus lacerata biatus
 Viscera terra,*

*Fumidos ignes picea vapore,
 Nube candenti piceum nigrorē,
 Sulphure accensa murimenta utrifque
 Suppeditant.*

*Auri grandes lapides furenti
 Pertrahi statim violenter actos,
 Mox retortos præcipiti procella
 Condere montem.*

*Fulminum centum tonitrua loque
 Murmur, & fluctus simul æstuosos,
 Ferre vix aures, oculisq. possunt,
 Ingeniumve.*

*Tunc suum Gazurum necesse est
 Monte strato credideris, atque rursus
 Liberum se tunc cogitasse moti
 Rupe Typhæ.*

Quæ

*Qua latebant Nereides reposita
Intimo, e Libra properante Phœbo,
Solibus nullis. timuere potui
Regna calere.*

*Extrema est ventum, pelagique summa,
Proxima e flamma revocant vagantes
Ceruleas Nymphas, rapiunt morantes in-
cendia piscem.*

*Exc eo caris scopulis canorum
Nulla Syrenum cecinisse fertur
Amplius carmen, liquidaque voces
Obtulerunt.*

DE CAMPANO AMPHITHEATRO.

CARMEN VI.

I *Muratur quibus montibus, quis grandia saxa
Æquavit cæli nubibus aligeris?
Montibus impositos montes qua deinde ruina
Dejicit e cæli nubibus aligeris?
Celsa giganteis manibus fabricata superba est
Machina, forma tamen Dadalea ingenio.
Mirati sunt Græci impostum Pelio Ossam,
Impia genus Superis quam fera bella cie-
Hoc opus egregium miretur Græcia, summo
Quod vicis superæ Thessalicas.
Auricomus nunquam Phœbus spectavit Eoo
A Gange ad Gades, Herculeumque mare.
Campani hic plausere olim juvenesque, senesque,
Et festo resonant alta Tifata sono.*

208
CARMEN
DE RHINOCEROTE.
CARMEN VII.

Rhinoceros ego sum fusco devectus ab Indo,
Hinc ubi vestibulum lucis, portaque dici:
Hesperie classem ascendi temeraria vela
Ausus novas terras, aliumque invisere solem:
Spectarat quondam Urbs nostro in munere Circi.
Congressus, hostemque Elephantem objecit arena;
Hic patrias iras, aeternaque praelia mecum
Exercet fidens immani corpore moles.
At loricae triplici nos tergo, & arma
Prævalidus mucro, atque invicta cuspide cornu:
Ipse cadit Barrus, dum telum figitur alvo:
Exasperant vires stultas prudentia solers.

EPITAPHIUM ANDREÆ ALEXII
FILII NOMINE POSITUM.

CARMEN VIII.

Quae miser imposui lugubria saxa sepulchro,
Mi pater, innumeris accipe pro meritis.
Quod si marmoream licuisset sumere formam,
Te natus, regeret non alio lapide:
Incisæque nota legarentur: gratus Aleoicis
Redidit ossa patri, sitque patri tumulus.

AD

AD CHRISTUM SERVATOREM,

Omnium bonorum nostrorum

Alpha & Omega.

CARMEN IX.

Salve hominum, Superumque parens, fabricator
& auctor,

Cui cælo & terris imperiosa manus.

Salve hominum, Superumque Deus, quo vindice parva

Libertas nobis, gaudia Coelicolis.

Salve, qui arumnas terre miseratus morbas

Non fastidisti corporis induvias.

Humanum, sed supra hominem te patria vidit,

Vidit, & invidit perfida terra tibi.

Tu non deliberas, num præstet mittere civem

Æthereum, qui nos servitio affereret.

Ipse venis, pugnam nunquam certaminis anceps

Detrectas, hostis, te duce, victus abit.

Omne genus placuit nobis subisse labores

Duros, & nomen dissoluisse reis.

Collapsam poteras aliter reparare ruinam,

Et sarcum tectum reddere mille modis.

Qui solo nutu squalentia sydera ponit,

Qui facit e' nihilo cuncta, quid ille potest?

Affectum patrium quo declarare salutis

Humanae posses, induis hoc hominem.

Non satis id visum, tendisti brachia ligno,

Brachia quæ mundi sydera versa rotant.

Ista manus nocti stellas, sua lumina pinxit,

Ista etiam sacro picta cruore suo est.

Ipse

Ista dedit pelago ceteros, animantia mille
 Immittit sylvis, aëre librat aves:
 Ista manus terram immenso suspendit inani,
 Istaque suspensa est vulnere fixa truci.
 Ista quoque omnipotens sceptrum gestare solebat,
 Indigne ad poenam portat & ista crucem.
 Surgebat capiti regnorum mille corona,
 Longe aliam video nunc redimire comas.
 O rex, o genitor rerum, qui maximus unus,
 Terque quaterq; bonus, terque quaterq; potens,
 Quis te amor hoc monuit? quae te hac clementia adegit?
 Vix homines tanti, totaque terra fuit.
 O Patriam ingrata Patri, Dominaque, Deoque!
 Hac reddi meritis gratia debuerat?
 Non hac scivitia veniunt ursive lupive,
 Ad rabiem facilis tigridis ira tuam.
 Subreptis catulis raptorem perossa cursu
 Adpetit hac, alio tempore lenis abit.
 Non perit in canibus munus, memorique bene,
 Nec scivit Marsis aspis alumna suis.
 Servandis animis vim vi removere licebit,
 Hoc unguis, dentes, virus & arma parant.
 A Christo metuis, qui felix omnibus unum
 Te populum e cunctis demeruisse capis?
 Quis te servitio solvit? quis perdidit hostes?
 Fraude bona captis quis spoliis commutat?
 Jussa fuit nubes ignes defendere caeli,
 Veris erat species astibus in mediis.
 Arcebant tenebras flammarum luminis densas,
 Solis erat facies noctibus in mediis.
 Ille fugam praestat tutam, stravitque profundam,
 Quum

Quum pedibus vestris subdidit unda caput.
 Turgidus in fastum solitus fervere pontus,
 Equore submisso parvis imperio.
 Non timet Aegyptus secro se credere ponto,
 Cecos impellit per freta caca furor.
 Non juvat audaces fortuna: reversa repente
 Audax audaces obruit unda viros.
 Barbara gaza natat: carmen pia turba canebat,
 His probis laceras impia turba Deum.
 Dum peragras Arabum volitantes inter arenas,
 In pluvia fluxit melliflua ambrosia.
 Inque siti fontes, quas inficiabat amara,
 Gustatu verso pocula grata bibis.
 Imbellis gens debellasti fortia castra,
 Longe impar pugnae regna superba capis.
 Mœnia conciderant sonitu contussa tubarum,
 Excidit, an potius dissimulare studes?
 Hic tibi privatim stillabant balsama rorem,
 Languida qui medica corpora curat ope.
 Sed non morbosum pectus, pestemque animorum
 Seu medicina levis, seu medici ingenium.
 Ah misera ad mentem sanam vesana redito,
 Immitis miti filia cara Patri es.
 O quæ barbarici praeferes exempla furoris!
 Cur bene tam factis tam male facta refers?
 Jam tum quum vulgat leges interpreto Mose,
 Conflato vitulo lata chærea salia,
 Factus homo mutis, cecis, artuque solutis
 Verba, oculos, gressum gratuito revocat.
 Exanguis manes excivit saepe sepulchro,
 Mox ipse exanguis clauditur in tumulo.

In-

*Indignum facinus, scelus excitale, notumque,
 Nec patitur Pbæbus, nec tulit ipsa soror.
 Tum consternatis avertunt lumen, & ora
 Tergis, inque astris exulat alma dies.
 Terra tremit, scissi montes, mare, livora plangunt,
 Succensent sceleri cuncta elementa tuo.
 Una tamen Judæa feroce, mirabile dictu!
 Obduras pectus ferrea corda gerens.
 Formidant, ululantque fera, tristesque volucres
 Montibus, & sylvis carmina mæsta sonant.
 Nos etiam, pretio redimis quos Christe cruoris,
 Hæc adfertori carmina mæsta damus.
 Oramus veniam, quando hæc te cura vocavit,
 Humani casus, & mala facta patrum.*

Finis Libri Tertii.

I N D E X, ²³³

Et Interpretatio omnium locorum, quorum
mentio five in Textu, five in Notis,
five in Tabula Chorographica.

A

- A** Bella, *Avella*. 32. 156.
Academia, five Puteolanum Ciceronis, e regione
Novi Montis ostenditur & hodie ab incolis sub nomine
Cicerone; sed a mari paulo remotior, cum litus eru-
ptione Cinerei Montis sit oppletum. 13. 88.
Acerræ, Acerra. 30. 150.
Acherusia palus, *Lago di Coluccia*, five recentius, *Il Fu-
saro*, non procul a Turri, quam dicunt *di Gavita*, ubi
per fossam cum mari miscetur. Propter Acherusium
lacum haud procul a litore inter Cumas, & Misenum
stetisse villam P. Servilii Vaciæ, qui Isaurius est appel-
latus, scribit Seneca^a epist. 55. 8. 71.
Acra Iapygia, five Iapygium, vel Salentinum promon-
torium, *Capo S. Maria*, five, *S. Maria di Leuca*, in Sa-
lentinis (vide Iapygia) five *Terra d'Orranto*. 48.
Acroceraunii montes, *Monti della Chimera*, in Epiro, si-
ve, *Albania inferiore*. 99.
Ædui, populi Galliæ Celticæ, hodie Augustodunenses,
L'Autunois, ab urbe præcipua Augustoduno, *Autun*.
158.
Ægla, five Echia, five Lucullanus collis, *Pizzo falco-
ne*. 98.
Ænaria Romanis, five Pithecusa Græcis, five Inarime
(vide Inarime) *L'Isola d'Ischia*. 99.
Ænaria diversa a Pithecusis apud Livium, vide Prochyta.
Æsernia, *Isfernia*, urbs Samnii, nunc Molisani Comi-
tatus ad radices Apennini. 59.
Agnani spelunca, five Charonea scrobs, quam vide, *La*

G g

Grot-

- Grotta del Cane*. Eiusdem nominis, & pestiferi spiritus altera, ne esset in posterum mortifera, sicut fuerat, subeuntibus ex ignorantia, xxx. circiter abhinc annis dejecta, & terra ipsa obstructa est, ad radices Paulilypii promontorii Occasum versus, prope fontem Juncariae, *L'Acqua della Giuncara*, sive *di S. Stefano*, in litore, quod vulgo appellant *La Marina dell'Agnone*, fortassis corrupte *de' Bagnuoli*, sicut appellatur ea pars ejusdem litoris, quæ Puteolis propior, ubi balneæ. 15. 94.
- Agnanus, live Anianus lacus, *Agnano*, qui nostrorum Nortmannorum temporibus Latine legitur Anglanis; & memoratus videtur a S. Gregorio, cum lib. 4. cap. 40. Dial. thermas, quæ prope hunc lacum, Angulares, sive Angulanas appellat, *La Stufa di S. Germano*. 15. 94.
- Agrippinæ tumulus, vide Piscina Mirabilis.
- Alba Longa, *Alba*, urbs excisa Latii, cui successit Albanum, *Albano*. 155.
- Albunea silva, & Albuneus fons, *Albuna*, prope Tibur, & Anienem fluvium. 82.
- Allifæ, *Alife*. 145.
- Amphitheatrum Campanum, ubi dicitur *I Borlasci di Capoa*, ruit in dies. 27. 143.
- Amphitheatrum Minturnense: extant adhuc vestigia trans Lirim ad Occasum. 5. 53.
- Amphitheatrum Puteolanum: ejus ruinæ juxta templum S. Jacobi, ubi dicitur *Il Coliseo*, sive *Le Carceri di S. Gennaro*, cujus ibi feris objecti memoria colitur adhuc in ædícula sub ejusdem Amphitheatri porticibus. 14. 91.
- Amfancti vallis, sub Æculano oppido in Hirpinis, seu in Principatu ulteriori, *La Val di Fricento*; ubi lacus Amfanctus, vulgo dictus *Musiti*, a proximo templo Mephitis, id est, Junonis, quæ aëri corrupto præliet. 15. 92.
- Amyclæ, steterè inter Fundanam viam, quæ per montium radices fert Tarracinam, & fauces Fundani lacus, cui adjacet Spelunca ad Orientem, olim Villa, hodie *Sperlonga*. 8. 71.
- Angitia silva, *Selva d'Albi*, in Aprutio ulteriori inter Al-

- Albam, & lacum Fucinum. 50.
 Anio, *Il Tevere*, fluvius nunc Provinciæ Sabinae. 51.
Antignano, collis imminens Neapoli, vide Puteolana Crypta.
 Antium, urbs Volscorum caput in ora maris Tyrrheni, modo in Campania Romana, ubi dicitur *Auzio rovinato*. 155.
 Apenninus, *L'Apennino*. 4. 48.
 Appia Via, *La Via Appia*. 25. 139.
 Apulia, vide Iapygia.
 Aquæ Regiæ, sive Doliolum Capaccio, & Delioli horti Pontano, quos Alfonso Calabria Dux magnificis excelsissimisque ædificiis exornavit, ac Poggiū Regale appellari iussit, *Poggio Reale*, extra portam Capuanam in via Acerrana, sub colle, qui Lautrecchus dicitur, *Lotrecca*, ubi scilicet *Callus* dux ad Neapolitanam obsidionem castra posuit. 111.
 Aquæ Sextiæ, *Aix*, urbs Galliæ Narbonensis, hodie Metropolis Provinciæ, *Provença*. 9. 73.
 Aquæ Statiellæ, *Acqui*, urbs Ducatus Montisferrati. 9. 73.
 Aquinum, *Aquino*, urbs Latii, modo Provinciæ Terræ Laboris, non procul a finibus Pontificiæ ditionis. 134.
 Arar, *La Saone*, fluvius Galliæ Celticæ, seu Lugdunensis, qui dividit Æduos, *L'Autunois*, ab Sequanis, *Franche Comté*. 158.
 Aricia, *L'Ariccia*, oppidulum Campaniæ Romanæ non longe a Velitris, *Velletri*. 26.
 Arpinas Insula, *L'Isola*, quam efficit Fibrenus amnis apud Liris confluentem, cui ab Oriente haud procul obiacet Arpinum oppidum, fundus fuit, & patria M. Tullii, & Q. Fratris Ciceronum. 49.
 Arpinum, *Arpino*, alias oppidum Latii, nunc Terræ Laboris, ubi cum Liri miscetur Fibrenus fluvius. 50.
Astruni, sive, *Gli Struni*, mons est ad latus Septentrionale Aniani lacus, continuis jugis amphitheatrum in speciem convallem cingens, & passim calidis aquis scatens, ut ignem quondam exhalasse creditus sit. Regiis erat venationibus addictus, nunc vero agriculturæ. A Petronio

- descriptus a nonnullis existimatur. 93.
 Atella, urbs fuit apud Averfam, ubi etiamnum dicitur
Atella. 29. 148.
 Athenæum, sive Minervæ, Sirenusarum, & Surrentinum
 promontorium, *Capo di Minerva, Capo della Campanella,*
Capo di Massa, sive *Promontorio di Sorrento*. 21. 98.
 Avella, vide Abella.
 Avernus lacus, Baiis proximus, propter antrum Sibyllæ,
il Lago Averno, il Lago di Trepergole, sive ut vul-
 go recentius, *Il Canneto*; apud quem constituunt Vil-
 las Magni Pompeii, & C. Marii, & adhuc extant ru-
 dera Templi Apollinis. Ejus immensam altitudinem,
 ut memorant veteres, etiamnum deprehendunt acco-
 læ. 11. 75. 81.
 Averfa, *Aversa*, urbs nova quæ Atellæ successit, a Ran-
 nullo Nortmanno condita. 148.
 Aurunca, urbs fuit in montibus Auruncorum, unde ori-
 tur fluvius Savo, & ubi modo est *La Rocca Monfina*,
 ab extincto castello *Mesino*, sic appellata. 5. 22. 129.
 Aurunci, qui dicti sunt etiam Aufones. 5. 22. 58.
 Aufona, Autones, Aufonia. 22. 25. 58. 126. 127.
 Aufonium mare, quod est inter Siciliam, & Adriaticum
 sinum. 22.

B

- B**aiæ, *Baja*, ubi nunc *Il Castel di Baja*. Hinc Baianus
 sinus, *il Mar di Baja*, qui portum efficit memoratum
 a Plinio, & Floro: sed hoc tempore non ea capacitate,
 qua olim; magna quippe hujus litoris pars fluctibus ma-
 ris absumta est, ita ut via latissima hinc Misenum ver-
 sus *Alice* strata sub undis nunc conspiciatur. In hoc
 litore stant adhuc ingentia vestigia Templorum Ve-
 neris, & Dianæ. 8. 12. 72. 84. 85.
 Barna, *La Barra*. 97.
 Bauli, *Bacola*. 19. 112. 113.
 Bella pro Abella, *Avella*. 32. 157.
 Beneventum, *Benevento*, urbs Hirpinorum, sive Prin-
 cipatus ulterioris, apud fluvios Calorem, & Sabatum,
Calore, e Sabato. 48.
 Bola,

I N D E X:

237

Bola, oppidum olim Latii in finibus Æquorum, inter Præ-
neſte, *Paleſtrina*, & Æſulam, ab Horatio lib. 3. od. 29.
memorata. 130.

Boryſthenes, *Nieper*, flumen Poloniæ maximum. 101.

Bovillæ, modo eſt *Bauco*, caſtrum in Campania Romana,
diſtans a Liri IV. M. P. 134.

Brundifium, *Brindifi*, urbs Salentinorum, nunc Pro-
vinciæ Hydruntinæ in ora Adriatici. 25.

Brutii & Bruttii, populi in Magna Græcia, qui poſt
Lucanos, *Baſilicata*, extimum Italiæ angulum ad fre-
tum uſque Siculum tenuere, diviſi in Ciſmontanos,
& Tranſmontanos, quæ hodie eſt *Calabria citra*, &
ultra. 48.

C

Æcubus ager, inter Tarracinam, & Formias, ſive
inter *Fundanos*, & Formianos montes. 230.

Cæditius campus, & Cæditæ Tabernæ, non procul ab
Aquis Sinueſſanis, ſive *Torre de' Bagni*. 125. 126.

Caieta, *Gaeta*, urbs Provinciæ Terræ Laboris, olim Novi
Latii. Sic etiam dicta eſt Villa Ciceroniſ, vide Formia-
num. 53.

Calabria, vide Iapygia.

Calatia, &, ut conjicit Peregrinus, Galatia, ſive Ga-
laetum, & Calactum (unde Eccleſia Calactina) fuit,
juxta eundem Peregrinum, prope *Madaloni* in Caſer-
tana Diœceſi, ubi nunc dicitur *Le Galazze*. 28. 145.

Calatia, *Cajazzo*, trans Tiſata, & Vulturum. 145.

Cales, *Calvi*, gentile Calenſ. Ex quo illorum error ar-
guitur, qui Cales putant *Calvi*, & Calenum (i. e. mu-
nicipium, ut appellat Cic. Att. lib. 8. ep. 3.) *Carinola*,
cum hæc urbs nova ſit a Langobardis condita, & ab
iſdem Latine dicta Calinium, Calinulum, & Carinu-
lum: quam deinde Nortmanni ſcriptores corrupte Ca-
lenum appellavere. 25. 137.

Callicula mons, dividit nunc Campanum agrum a For-
miculano, ſive *Baronia di Formicola*: extenditur a
Maſſico monte & Savone amne ad Vulturum uſque.

Juxta Sayoniſ lævam ripam tranſiſſe Annibalem putat
Clu-

- Cluverius; Peregrinus vero per angustias, quæ sunt in ultimo Calliculæ colle, ipsi Vulturno imminente, *Trifisco*. 145.
- Campana via, *La via Campana*, cujus extant adhuc nonnulla vestigia, a Plinio Consularis dicta est, ac si a nobis, *Via Regia*: a Puteolis Capuam ferebat, juncta Cumanæ ubi finitur Leborinus ager. 14. 90.
- Campania, *La Campagna Felice*, sub qua nunc major pars Provinciæ Terræ Laboris, *Terra di Lavoro*: plures ejusdem nominis regiones, *La Campagne*, *L'Epiro*, sive *Albania inferiore*, &c. 1. 35.
- Campania, pro Capuano agro, & Campanus pro Capuanus, vide Capua.
- Campanus pons, ita dictus quia Capuam ducebat, fuit in ~~Savone anno~~ *per Appiam viam*, inter Sinuessam, & Forum Popilii, quæ urbs stabat adhuc circa finem 14. Sculi. 22.
- Cannæ, vicus fuit Apuliæ Peucetiæ, sive agri Bariani, prope Aufidum amnem, *L'Ofanto*, infra Canusium, Romanæ cladis magnitudine celeberrimus, cujus reliquæ modo nuncupantur *Canna distrutta*. 27.
- Canopus, unde Canopica Fossa, urbs Ægypti ad ostium Nili, Canopicum inde appellatum. 8. 70.
- Canusium, *Canosa*, urbs Apuliæ Peucetiæ, sive *Terra di Bari*. 29.
- Capena, in cujus agro lucus, & fanum Deæ Feroniæ, oppidum fuit in Etruria, inter Tiberim in ripa, & Veios, sive ubi nunc *Scrofano*, ut Cluverius; vel *Isola*, ut Holstenius: castrum est in præsentidictum *Canepina*, Status Rencilionis, *Stato di Renciglione*, in Provinciæ Patrimonii. 138.
- Capræ, quatuor millium freto ab extremis Surrentini promont. disjunctæ, *Capri*; Augusto, & Tiberio in deliciis habitæ, quas Augustus ipse cum Republica Neapolitanorum commutavit, *Ænaria* data. Duo habent hodie oppidula, sicut olim habuisse scribit Strabo; quorum majus inferius urbs est, idem cum Insula nomen retinens, *Capri*; alterum superius, vulgo appellatum *Ana-*

- Ana-Capri*, scilicet, *Capri di sopra*, a græca particula *ἀνά*: quod corrupte efferunt, *Anna Crapa*, & *Donna Crapa*. 98.
- Capua, *Capua*, antiqua fuit ubi in præsentī *Santa Maria di Capua*. Oppidani dicti sunt Campani, non Capuani; quæ quidem formatione sequioris ævi Scriptores uli sunt: ita notat M. Varro de L. L. cap. 9. unde Campania aliquando accipitur pro agro Capuano. 25. 140. 141. 142.
- Carinola*, vide *Cales*.
- Casilinum, ubi est nova Capua, quæ olim, ut Casilinum, trans alteram quoque Vulturis ripam pertinuit. 27. 145.
- Casilinum, sublimiori situ stetit, quam in præsentī oppidum S. Germani, ubi dicitur *La Rocca*, in sinu scilicet montis, qui nuncupatum legitur Castrum Casilinum, *Monte Casino*. 24. 133.
- Castrum Inui, oppidum fuit Rutulorum inter *Antium*, & *Aphrodisium*. 130.
- Caudium, positum fuisse ubi hodie est *Arpaja*, aut in viciniis, indicio est proximum oppidulum vulgo *Forchia*, & in veteri inscriptione anni 10. ccc. lxxxii. apud Peregrinum, Furcla: quod nomen manasse videtur a Furcis Caudinis, *Stretto d'Arpaja*. 31. 153.
- Cerasus, *Chirissonda*, urbs in ora litorali Ponti Euxini. 31. 154.
- Chalcis, oppidani Chalcidenfes, urbs præcipua Eubœæ insulæ in mari *Ægæo*, unde ipsum nomen insulæ sortita est, *Negroponte*. 7. 66.
- Charonea scrobs, Sinuessanis Aquis, sive *Torre de' Bagni*, proxima: altera est ad lævam lacus Aniani, *Grotta del Cane*, vide Agnani spelunca. *Χαρωνία βάραθρα* Galen. quod Charontis, sive Deorum Manium ostia putarentur. 15. 92. 94.
- Ciceronis Aquæ, *Bagni di Tritoli*. 88.
- Cimmerii, Avernī lacus accolæ. 11. 83.
- Cimmerii, qui apud *Mæotim* paludem. 12. 84.
- Circeus mons, sive Circeus promontorium, *Monte Circello*, in Campania Romana: ad cujus radices olim urbs sita Circeum, sive Circeii, & in quibusdam exemplaribus

- ribus Latinis etiam Circae; hinc Circeienses: locus in presenti dicitur *Città Vecchia*. 5. 57.
 Clanis, & Glanis, *Il Garigliano, Il Fiume di Patria, La Chiana*. 4. 151.
 Clanis, & Clanius, *Le Clain*. 151.
 Clanis, Clanius, & Glanis, *Il Lago*. 30. 151.
 Collatia, unde Collatini, oppidum quondam ad Anienem amnem, prope fines Provinciæ Sabinæ, ubi fortasse nunc *Cervaro*. 26.
 Combulteria, licet a Livio describi videatur non procul a Saticula, & Trebula; eam tamen locat Peregrinus trans Vulturnum in agro Calatino, ubi sunt castella *Alvignano, Traguni, Latina*: unde appellata legitur *Cnultere, & Coultère*. 147.
 Cora, Volscorum urbecula, ubi hodie dicitur *Cori*, in Campania Romana, non procul a Velitris, *Velletri*. 130.
 Crater Neapolitanus, *Il Golfo di Napoli*. 21. 97. 123.
 Cryptoporticus Capuæ, *Le Grotte di S. Francesco*. 27.
 Cumæ, *Cuma*. 7. 66. 67.
 Cumæi a Cumis, *Foia nuova*, urbe Asiæ minoris in Æolide in ora sinus Smyrnenfis. 7. 66. & sequ.
 Cumanum Ciceronis, villa non longe a Cumis. 88.
 Cutiliæ lacus, *Lago di Contigliano*, in Sabina provincia. 92.

D

- D**elus minor, *Pozzuoli*. 74.
 Dicæarchia, *Δικαίρχια*, vel *Δικαίρχια* a Græcis dicti sunt Puteoli, vel contracte *Δικαρχία*, Dicarchia, quo frequenter Latini usi sunt poëtæ, ut Græci etiam sub Romanis Imperatoribus sæpe usurparunt *Περσίονας*, sive *Persiani*. 14. 74.
 Doliolum, sive Delioli horti, vide *Aquæ Regiæ*.

E

- E**chia, vide *Ægla*.
 S. Elpidius, vulgo appellatur *S. Arpino*. 148.
 Eretria, urbs olim clara Eubœæ Insulæ, nunc *Rosbo*. 66.
 Eubœa, ingens Ægæi maris Insula, *Negroponte*. 66.
 Euploea, *La Gajola vecchia*, parva Insula quæ objacet Pausilypi promontorio, ubi dicitur *La Scola di Virgilio*.
 Non

Non procul hinc clivum subeuntibus ingens crypta in prædio Abbatiae S. Basilii visitur, quam vocant Seiani, *La Grotta di Siano*; quæ pluviarum aquarum illuvionibus, & rupium casu in dies obstruitur. Quem usum apud veteres habuerit, incertum. 98.

F

- F** Abrateria, *Falvaterra*, Volscorum pagus ad amnem Trerum, *Trero*, hodie in ditione Pontificia. 49.
 Falernus ager, a Massico monte ad Casilinum, Callicula monte finitus. 5. 25. 138.
 Falernus mons, fuit mons Massicus, *Monte Marso*, eo quod in Falerno agro contentus, aut prope. 138.
 S. Felicis oppidum, *Castel di S. Felice*. 23. 133.
 Ferentinum, *Ferentino*, urbecula Campaniæ Romanæ inter Alatrium, & Frusinonem, *Alatri*, & *Exasolona*. 49.
 Fibrenus, *Il Fiume detta Posta*, qui infra Arpinum Liri miscetur. 4. 49.
 Fidenæ, nunc in Sabina provincia vicus, *Castel Giubileo*. 26. 155.
 Formellæ, ita nuncupatus a Neapolitanis locus, ubi per varios ductus aqua in urbem derivanda dividitur. 111.
 Formiæ, gentile apud omnes auctores Formianus, urbs olim Novi Latii, hoc tempore Campaniæ pagus prope Caietam, *Mola di Gaeta*. Non longe aberat Villa Ciceronis, quam ipse gemino nomine promiscue & Caietam, & Formianum appellat; quippe quæ media inter Caietam, & Formias: quo situ hodieque reliquiæ a dextro viæ Appiæ latere conspiciuntur, etiam nunc *La Villa di Cicerone* dictæ. 52.
 Fortunæ templum, vide Villa Vedii Pollionis.
 Forum Popilii, vide Campanus pons.
 Forum Vulcani, *La Solfatara*. 15. 93.
 Fossa Canopica, vide Canopus.
 Fossa Neronis, *Il Lago di Licola*. 7. 69.
 Fregellæ, gentilicium Fregellanus, urbs fuit Latii ad dexteram Liris ripam, ubi nunc oppidum *Ceperano*, ut Cluverius Ital. Antiq. lib. 3. cap. 8. inter Arcem, *Arce*, ubi Arcanum, prædium Q. Fratris, de quo Tullius ad

H h

Q. Fr.

Q. Fr. lib. 3. ep. 1. & Interamnam, *Ponte Corvo*, ut idem Cluver. ibid. cognominatam ab Liri amne Lirinatem, posita enim est inter confluentes duorum amnium Liris, & Melpis, seu Melphis, *Il Garigliano*, & *La Melfa*. 58.

Frento, vide Iapygia.

Frusino, inde Frusinates, *Fraselona*, in Campania Romana cis Lirim ad Cosam fluvium, *Cosa*, qui a Verulis, *Veroli*, decurrit. 49.

Fucinus lacus, *Lago di Celano*, *Lago di Marso*, *Lago di Tagliacozzo*. 4. 50.

Fundi, *Fondi*, inter Tarracinam, & Formias. Non procul a Fundis, & Tarracina, sive Anxure memorat Livius quasdam saltus angustias, quas appellat Lautulas. 52. Furca ~~Caudium~~, vide Caudium.

G

G Allinaria Silva, *La Paneta di Patria*. 6.60.

Glanis, vide Clanis, Clanius, & Liris.

Gariliana Massa, vide Massa Gariliana.

Il Gaudio, vide Gaurus mons.

Gaurus mons, *Il Monte Barbaro*, unus est, ut diserte arguit Peregrinus, inter Montem Cinerum, & Puteolos, cujus radices lævo suo latere attingit Campana Via. Falso existimant nonnulli, agro, qui ad Septentrionale Gauri jacet latus, a Gauro inditum vulgare nomen *Il Gaudio*; cum vero similis sit ita dici a *Gualdo*, quo nomine nongentis abhinc annis magna pars ejus regionis appellata est. 46.

Græcia Magna, nunc est *La Calabria*, postquam intra angustiores limites conclusa est. 22. 127. 128. 129.

Græcia Parva, eadem ac Magna Græcia. 129.

H

Herculanea, sive Herculeæ Via. 87.

Herculanum, sive Heraclea, ubi *La Torre del Greco*, in promontorio olim sita ex Strabone lib. 5. quod utroque suo latere portus efformabat, alterum ad Retinam, ad urbem Pompeios alterum. Sed mutati situs a Vesuvianis eruptionibus. 20. 97. 115. 147.

Her.

Hermus, five Hermis, tis, five Mons S. Erasmi, qui ibidem in ædicula colebatur, imminet Neapolitanæ urbi, *Santermo*. 99.

Hernici, populi quondam Latii, nunc Campaniæ Romanæ, ubi urbes Anagnia, Alatrium, Ferentinum, Verulæ, *Anagni, Alatri, Ferentino, Veroli*. 134.

Hirpini, *Principato ultra*. 4. 48.

Histria, *L'Isria*, provincia, quæ pars Galliæ Transpadanæ, sub Venetis. 150.

I

Iapygia, a quibusdam, præsertim Poëtis, & nonnullis ex Historicis Græcis, appellatus est omnis ille Italiæ tractus, qui propius spectat Græciam, a Frentone fluvio, *Il Fortore*, ad promontorium Salentinorum, *S. Maria di Lenca*. Ceteri vero sic distinguere: peninsulam, quæ isthumum habens inter Tarentum, & Brundisium, ad Salentinum usque promontorium in mare Ionium protrahitur, promiscue dixerunt Iapygiam, Messapiam, Calabriam, & Salentinam: licet Calabri, & Salentini peculiare populi, hi ad sinum Tarentinum, illi ad Adriaticum mare, Apennino intercedente, divisi sint. Quidquid extra peninsulam reliquum est, a Frentone ad Tarentum, & Brundisium, appellavere Apuliam; Dauniam quidem, quæ Frentanis est contermina, Peucetiam vero, quæ peninsulæ. Nunc autem Provincia Hydruntina, *Terra d'Otranto*, Messapiæ; Bariensis, *Terra di Bari*, Apuliæ Peucetiæ; Capitanata, *Capitanata*, five *Puglia piana*, Apuliæ Dauniae respondet. 48.

Inarime (vide *Ænaria*) *Ischia*: quod nomen audacter licentia sua composuerunt Poëtæ (sive Virgilius, sive alius quis ante eum) ex illis verbis Homeri *Iliad. 2. Eiv A'pion*, apud Arimos, qui, ut refert Strabo lib. 13. quibusdam videntur esse Pithecusæ incolæ. 99.

Interamna, vide Fregellæ.

L

Labici, orum, & Labicum, five Lavici, & Lavicum, modo oppidum Campaniæ Romanæ, alii putant *Valmontone*, unde Romæ Via Labicana, *Strada di Valmontone*.

- montone*; alii *Zagarolo*; alii ubi dicitur *La Colonna* sub Tusculo. 26. 134.
- Laboriæ** sive **Leboriæ**, & **Laborinus** sive **Leborinus**, & **Phlegreus** campus (vide **Phlegreus** ager) ex descriptione **Plinii**, ut luculenter arguit **Peregrinus**, proprie est feracior pars agri **Gumani**, quæ utraque via **Consulari**, **Campana** & **Cumana**, transverse se excipientibus, definitur, & nunc appellatur *Quarto*, desumpto nomine, non uno abhinc seculo, ex quatuor milliarium a **Puteolis** intervallo. 7. 64. 65.
- Labulla**, fons prope **Neapolim**, *Lavolla*. 110.
- Lactarius** mons, vide **Stabiæ**.
- Lanuvium**, *Civita Indovina*, oppidulum prope **Velitras**. 26.
- Larinum**, *Larino*, **Comitatus Molisini** parva urbs. 132.
- Latina Via**, *La Via Latina*. 24. 134.
- Latium antiquissimum**, cum scilicet **Æneæ**, & **Albanis** **Regibus** pareret, solos **Latinos**, & devictos deinde **Rutulos** complexum est. Partim postea sub **Regibus Romanis**, partim sub **Consulibus**, subactis **Æquis**, **Hernicis**, **Volscis**, & **Auruncis**, eorumque regionibus sub uno **Latino** nomine comprehensis, **Antiquum Latium** dictum est, quod **Circeios** usque pertinuit; & rursus **Novum** sive **Adjectum**, quod usque ad **Minturnas**. Nunc temporis utrumque **Latium**, **Vetus** & **Novum**, *Campagna di Roma* dicitur, cum parte **Neapolitani** **Regni**, a **Tarracina** scilicet ad **Lirim** usque. 5. 51. 52.
- Lautulæ**, vide **Fundi**.
- Leucogæi** colles, *La Lamera*, iis adjuncti, qui appellantur *Gli Struni*, sive *Astruni*. 15. 94.
- Leucogæi** fontes, qui e **Leucogæis** collibus suboriuntur, *L'Aqua de' Pisciarelli*. 94.
- Leucopetra**, *Pietra Bianca*, **Caroli V.** post debellaram **Africam rusticatum** accedentis hospitio illustrata, ut ex **Epigrammate**, quod in eadem legitur. 97.
- Limon**, fortasse *Il Purgatorio*, seu vulgarius *Chiopio*. Sed in **insula**, an portus sit, an, quod commentatores **Stattii** conjiciunt, villa litoralis, incertum est, inquit **Celsarius**. 98.
- Li-

- Liris, five Clanis, & Glanis, *Il Garigliano*. Inter Lirim, & Formias memorat Plinius Pyras, oppidum sua tempestate jam excisum. 4. 151.
 Liternum oppidum, stetit in angusto illo tramite ad dextrum lacus Literni latus juxta ostium, & mare, in Via Domitiani, ubi in præsentia speculatrix assurgit turris, *La Terre di Patria*. 6. 61. 62.
 Liternus Fluvius, *Il Fiume di Patria*. 151.
 Liternus Lacus, *Il Lago di Patria*. 6. 61.
 Lucania, *La Basilicata*, cum parte Australi Principatus citerioris, & parte Calabriae citerioris. 3. 43.
 Luceria, *Lucera*, urbs Apuliae Dauniae, five Provinciae Capitanatae, *Puglia piana*. 132.
 Lucrinus Lacus, *Il Lago Lucrino*, cujus longitudinem fuisse mille passus testatur Strabo, & latitudinem inter mare & fauces reverui quingetos colligit Cluverius, altitudinem vero navium capacem idem Strabo: nunc autem tenuis admodum & cœnosa palus, vulgo *Il Laghicele*. 9. 12. 75.
 Lucullanum Castrum, *Cassel dell'Ovo*. 98.
 Lucullanus Collis, vide *Egla*.
 Lupia, oppidum fuit in ora Calabriae, in Hydruntina provincia nunc pagus *La Rocca* appellatus, teste Galateo, non longe distans ab Alezio, *Lecce*. 150.
 Lyceum Ciceronis, vide Tusculanum.

M

- M**agna Græcia, vide Græcia Magna.
 Mare mortuum sub Miseno promont. vide Misenus.
 Maricæ lucus, in finibus Campaniae circa paludes Minturnenses prope trajectum Liris. 52.
 Marrucini, prope flumen Aternum, five *Pescara*, in occidentali parte Aprutii citerioris. 119.
 Marli, in Aprutio ulteriori apud lacum Fucinum, seu *Lago di Celano*. 4.
 Massa Gariliana, *Villaggio Garigliano*, quam in Sueffano agro describit Anastasius Biblioth. Massa enim in corrupta latinitate notat Villam, Fundum, Possessionem. Unde cum multæ essent Massæ, ad distinctionem aliud

no-

nomen apponebant.

Massa Lubrensis, *Massa di Sorrente*, urbs Terræ Laboris, sed olim Villa, quæ ad Surrentum pertinuit, uti indicat ipsum nomen Massæ, quod vide in Massa Gariliana. Fortasse a proximo Minervæ celebri Delubro, cujus adhuc extant rudera, Lubrensis appellata; sicut etiam Ædes non procul ab ipso Delubro B. Virgini dicata, vulgo dicta *S. Maria della Lobra*. 46.

Massicus mons, *Il Monte Marso*: cujus extrema pars, quæ excisæ Sinuessæ imminet, *Mondragone*; & Castellum ibi situm, *La Rocca di Mondragone*; licet hodie in planitie positum non longe a reliquiis Sinuessæ. 98.

Megaris sive **Megalia**, nisi fortasse Megaria scribenda sit, parva insula in sinu Neapolis, quæ sustinet *Il Castel dell'Ovo*. 54.

Mergellina, *Mergolino*. 98.

Melpis, vide **Fregellæ**. 96.

Minervæ promont. vide **Athenæum promont.**

Mihturnæ, fuere in trajectu Liris, ubi dicitur *La Scafa del Garigliano*. 4. 52.

Milenus promontorium, *Miseno*. Fuit quoque olim portus, ut etiamnum argumento est interius immissum mare, quod appellant *Mare morto*: & urbs a Saracenis tandem eversa, quæ in Epistolis S. Gregorii M. dicta legitur Messenum, Messina, & Missena, cui nunc respondet vulgare nomen *Millena*. Apparent & hodie quædam oppidi rudera, cum conspicuis theatri reliquiis. 8. 71. 72.

Mons Novus, sive **Cinereus**, *Il Monte nuovo*, seu *La Montagna arsa*. 11. 12. 88.

Museum M. Varronis, *La Villa di Varrone*. 24. 134. 135.

Mylæ, *Milazzo*, oppidum Siciliæ in peninsula, contra Insulas Æolias, sive **Vulcanias**, seu **Lipentorum**, vulgo *Isola di Lipari*. 87.

N

N Ar, *La Nera*, ex Apennino in confinio Piceni, & Umbriæ ortus in Tiberim influit. 93.

Naulochus, ratio navium cum oppidulo in Sicilia, inter peninsulam Mylas, *Milazzo*, & **Palacrium promont.**

Capo

- Capo Rasocolmo*, stetit ubi nunc castrum *Diveto*. 87.
 Neapolis, *Napoli*. 17. 103. 104. 105.
 Nefis, insula in Puteolano sinu prope promontorium Pau-
 lilypi, *Nisita*: a Græcis *Nvris* ab exiguitate sic appella-
 ta. 98.
 Nilus, *Il Nilo*. 23. 131. 152.
 Nola, *Nola*. 31. 32. 155.
 Nuceria, quam Sarraſtes condidere, *Nocera de Pagani*,
 quod Saraceni eam diu obtinuerint, urbs apud flumen
 Sarnum Principatus citerioris, cognominata Alfaterna,
 ad discrimen Nuceriæ Camellariæ in Umbria. 116.
 Numicia via, ex fluviolo Numico, seu Numicio, qui ho-
 die *Torno* vocatur apud Lavinium, *Città Lavinia*. 139.
 Nymphæus fluvius, vide Pomtina palus.

- O**lympia ora, vulgo *Chinze*, inter Lucullanum col-
 lem, & Pausilypum promontorium, quam nostra
 memoria Dux Mediæ-Cœli Regni Præfectus silicibus
 fructibus, fontibus, & arborum umbraculis amœnio-
 rem reddidit. 98.
 Opicia, seu Opicorum campus, *Il Territorio Capuano*. 140.
 Opulenti (sic scribendum cenſet Cluverius, cum Tabula
 Itineraria habeat Oplontis) ubi nunc *Torre della Nun-
 ziata*. 97.
 Ofca, ita olim appellata Capua, & Ofci, Campani. 25.
 26. 140. 141.
 Ostia, *Ostia*, urbs exciſa in Campania Romana. 8. 69.

P

- P**æstum, *Pefsi*, urbs Lucaniæ poſt Silarum amnem,
 Græcis *Ποσειδωνία*, Poſidonia, nunc vicus tantum ſe-
 midirutus in ora Principatus citerioris, a quo 111. M. P.
 diſtat Caput Aqueum, *Capaccio*. 41.
 Præſtanus, ~~hæc Poſidonius~~, Poſidoniates ſinus, quia Pæ-
 ſto adjacet, *Golfo di Salerno*, qui deſinitur Athenæo,
 & *Ποσειδών*, Poſidio promontorio; quod a parva inſu-
 la, ſeu petra potius, quæ contra eſt, Leucalia, ſapius
 Leucoſia, *Λευκοσία*, nuncupatur etiam Leucoſiæ pro-
 montorium, *Capo di Licola*. 98.

Pa-

Palæpolis: ex Livio colligere est cum Cluverio sitam fuisse in litore ad Orientem versus, mediam inter Neapolim, & Herculaneum, vide Neapolis.

Parthenope, vide Neapolis.

Parva Græcia, vide Græcia parva.

Pausilypus , Posilipo .

15. 95. 97.

Petra Herculis, vide Sarnus.

Phæacia, eadem ac Corcyra, Ionii maris Insula, *Cor-*
fū. 18. 108.

18. 108.

Pharus in Portu Puteolano, vide Puteoli.

Phlegræus ager Græcis, five Laborinus & Leborinus Latinis, Plinio proprie est Cumani pars, *Quarto*, vide Laboria: Straboni autem ob sulfureas & ignitas exhalationes, totus Cumanus; sicuti eandem ob causam Phlegræum appellat Diodorus Siculus Vesuvianum agrum. Sed Polybio ob fecunditatem, quam ignes huiusmodi subterranei pariunt, eodem quoque nomine signatus est qui circa Capuam, & Nolam. Hinc existimant, a campis Laborinis Campaniam dictam esse *Terra di Lavoro*. 7. 63.

7.63.

Picenum, unde Piceni & Picentes, *La Marca d'Ancona*. 23. 131.

23. 131.

Picentini, Campanis contermini, partem Borealem Principatus citerioris tenuere, quorum caput fuit Picentia: locum modo appellant *Bicenza*. 33. 158.

33. 158.

Pilæ, seu Moles Puteolanæ, vide Puteoli.

Piscina Mirabilis, La Piscina Mirabile, integra adhuc vi-
situr, stantibus pilis, lata passus 160. longa 250. Hanc
propter stetit Villa C. Julii Cæsaris, & secundum viam
Misenum versus tumulus **Agrippinæ Matris Neronis**,
ut Tacit. lib. 24. 80.

So.

Piscina Traconaria, La Grotta della Traonara: in præ-
senti nihil cernitur, ~~an cavum montis, in quo nitrum~~
infectores colligunt, quod Fisco redit. 80.

80.

Piscinae Vedii Pollionis, vide Villa Vedii Pollionis.

Pithecufa, vide Ænaria, & Prochyta.

Plutonia, orum, specus in Asia pestiferum halitum ex-
halantes, quæ Ditis spiracula credita sunt. 92.

92.

Po-

Pometia, vide Sueffa Pometia.

Pompeii, apud quos Pompeianum Ciceronis, urbs ad ripam Sarni, ubi hodie *Scafati*: quam commune navale appellat Strabo lib. 5. Nolæ, Nuceriæ, & Acerrarum. Sed ejus portus periit ob Vesuvianas eruptiones. 20. 97. 117.

Pomtina palus (Pontinæ paludes scribit Dio Cassius lib. 44. *πα Πόντινα ἑλη*) Cluverio eadem ac Satura palus, quæ apud Virg. 7. *Æn. Ie Paludi Pontine*; sic appellata a Sueffa Pometia, quæ contracte Pomtia, & a Feito Pontia dicta est, Volscorum urbe mediterranea. A Tribus Tabernis (in *Act. App. 28.* memoratis, quæ non procul a *Cisterna*) ad Tarracinam usque, spatio xxx. ferme M.P. fuisse extensam, antiqua prodit inscriptio apud eundem Cluverium. Hodie viatoribus, qui appellantur *Il Portano di Tarracina*, hiberno tempore maxime infesta, ob alluvionem præsertim Asturæ, *Astura*, Nymphæi, *La Nimpa*, Amaseni, *Toppia*, & Ufentis, *Il Portatore*. 22. 130.

Pons Caligulæ in Puteolano portu, vide Puteoli.

Porticus, *Portici*. An ab antiquo proximæ Retinæ portu? vide Retina. 97.

Portus Julius, etiamnum *Il Porto Giulio*, hodieque moles sub undis marinis ante Lucrinum conspiciuntur. 12. 86. 87.

Præneste, *Palestrina*, urbs Campaniæ Romanæ. 41.

Privernum, oppidani Privernates, *Piperno*, urbs quondam Volscorum, nunc in Campania Romana. 49.

Prochyta, *Procida*, cui adjacet ad Occasum parva insula, *Ifola di Vivara* dicta. 99. Quia ab *Ænaria* insula profusa, ut Plinius, quasi *ἀπὸ τοῦ προχύειν*, sive avulsa credebatur, ambæ ab initio communi nomine dictæ Phithecusæ videntur; quod postea quidam soli *Ænariæ*, alii soli Prochyta tribuerunt. Hinc Livius, ut notat Johannes Dujatius, Phithecusarum vocabulo appellat. Prochyten. 104.

Pupinia seu Pupinius ager, prope Tusculum. 26.

Puteolana Crypta, *La Grotta per cui si passa da Napoli a Pozzuoli*; cujus super ingressum ad Orientem versus passim credita sunt ossa Virgilii fuisse condita, testante Donato,

nato, jussu Augusti Neapolim translata, sepultaque via Puteolana intra lapidem secundum. Cluverius tamen condit sub Vesuvio apud vicum *S. Giovanni di Tiduccio*: sed improbatur a Peregrino, qui, si a communi sententia recedendum, potius locat via Puteolana, quæ fert Neapolim per Collem Antinianum, *Antignano*, ita dictum, quia contra est Anianum lacum. 16. 101. 102. Puteolanum Ciceronis, vide Academia Ciceronis. Puteoli, *Pozzuoli*, frequentissimum emporium, cujus portus totius inferi maris celeberrimi extant adhuc vestigia, tum in Pharo, ad nocturnos Alexandrinarum navium cursus regendos erecta, ut ex Plin. lib. 36. cap. 12. sed incertum an fuerit in mari, ut ostendunt incolæ ubi dicitur *Lo Caruso*; tum præcipue in pilis illis nunc XIV. stantibus, ingenti magnitudine, de quibus Seneca ep. 77. Suetonius in Calig. Strabo lib. 5. quas hodieque appellant *Il Molo*; *Molos* enim Græcis est extructum in fluctibus ædificium, & portus manu factus. Ex muro autem, qui superne molibus hisce per arcus incumbit, falso interpretantur partem pontis Caligula superititem, & vulgo nuncupant *I Ponti*; cum scribat Suetonius, *Baiarum* medium intervallum, trium millium & sexcentorum fere passuum, ad Puteolanas moles ponte ex contractis undique onerariis navibus Caium conjunxisse. 9. 14. 74. 89. 90. Pyrræ, vide Liris.

R

Reatæ, unde Reatini, *Rieti*, urbs modo Umbriæ; prope Regnum Neapolitanum. 148. Retina, *Resina*, oppidulum olim, in cujus portu ab Herculei promontorio (vide *Herculaneum*) efformato, pars Romanæ classis, quæ apud *Misenum*, stationem habebat. 81. Rhodanus, *Le Rhosne*, *Il Rodano*, fluvius Galliæ Narbonensis maximus. 158. Rubico & Rubicon, *Rubicone*, *Pisatello*, *Fiumesino*, fluvius Æmiliæ, seu Galliæ Togatæ Cispadanæ, sive *Lombardia di qua dal Po*, olim Italiæ terminus, notus ex civilis belli initio, quo Romana Respublica exarsit. 151. Ru-

I N D E X.

351

Rudiæ, gentilitium Rudius, & Rudinus, Egnii patria jam excisa, cujus locum modo appellant *Ruja*, stetit in Salentinis inter Tarentum, Uriam, *Oria*, & Manduriam, *Casal novo*. 150.

Rutuli, inter Antium, & Ostiam, quorum caput *Ardea*, ab Ænea devicti, primi inter reliquos populos sub Latinorum nomine recensiti (vide Latium) cum crescere antiquum Latium inciperet. 157.

Rutupiæ, hinc gentile Rutupinus, oppidum in Britannia Romana, modo *Richborough* dictum, regionis Cantii, *Kent*, ultra quam Cæsar non est progressus: & portus, olim clarior apud varios Scriptores. 77:

S

Sabini, Italiæ populi inter Umbriam, Etruriam, & Latium, ubi hodie Provincia *Sabina*, *La Sabina*. 132.
Salentini, vide *Lapygia*.

Samnium, gentile Samnites, olim complectebatur partem Aprutii citerioris, Comitatum Molisinum, & partes Provinciæ Capitanatæ, Principatus ulterioris, & Terræ Laboris. 4. 47.

Samos sive Samus, hinc Samii, *L'Isola di Samo*, in mari Ægæo, contra Ephesum ab ortu, & Icariam insulam ab occasu. 34.

Sarnus, *Il Sarno*, sive *Il Fiume di Scafati*: cujus ad ostium in sinu Stabiano statuenda videtur *Petra Herculis*, a Plinio lib. 32. cap. 2. memorata, quam in præsentī dicimus *Rivigliano*, ut patet ejusdem sententiam expendenti. Unde Peregrinus, qui eandem locat post Stabias sub monte *Lo Scrajo*, & appellat *Lo Scoglio d'Orlando*, qui ibi positus, mentem Plinii minime videtur affecutus. 3. 33. 116. 158.

Sarraßes, Nucerinum agrum circa Sarnum fluvium incolere, quorum caput *Nuceria*. 117.

Sarus mons, non procul a Sarno flumine. 116.

Saticula (non Satricula, vel Auficula, nec oppidani Satriceni pro Saticulani, ut in corruptis Livii exemplaribus) locatur a Cluverio sub Tifatis monte Campaniam versus, ubi in præsentī est oppidum *Caserta*; licet refragantibus Peregrino, qui eam statuit ad latus ejusdem

- montis Samnium versus circa castellum *Limatola*, vel
ubi fuit Capuæ vicus *Sarzano*, proxime ad Vulturnum;
& Holstenio, qui eandem tribuit Samnio. 29. 147.
Satura palus, vide *Pomtina* palus.
Savo fluvius, *Il Saona*. 5. 57.
Scatebra, *Il Fiume di S. Germano*. 133. 135.
Sebethus, *Il Sebeto*, sive *Il Fiume della Maddalena*, olim,
ut nonnulli Geographorum existimant, Vesperis quoque
appellatus, a vicino oppido ejusdem nominis ad radices
Vesuvii: quamquam in obscuris sit, oppidumne fue-
rit, an flumen, an utrumque, an aliud. 19. 110.
Seiani Crypta, vide *Euplœa*.
Sena & *Senna*, *Cesano*, fluvius Umbriæ non procul a Seno-
gallia, sive *Sinigaglia*, qui influit in Adriaticum. 151.
Senones, ~~populi Gallie Lugdunensis~~, hodie *Le Senanois*,
qui Senogalliam condidere. 151.
Sequani, ~~populi Gallie Lugdunensis~~, nunc Comitatus
Burgundiæ, *La Franche Comté de Bourgogne*. 158.
Setia, unde *Setinus* ager, *Sezza*, in Campania Romana
prope Privernum. 125.
Sextiæ Aquæ, vide *Aquæ Sextiæ*.
Sidicinus ager, *Il Territorio di Tiano*. 5. 58.
Silarus fluvius, *Il Selo*. 158.
Sinope, oppidani *Sinopenfes*, urbs in ora Ponti Euxini:
quo nomine dicta est etiam *Sinuessa*. 5. 54.
Sinuessa, sive *Sinope*, urbs excisa in ora ubi desinit
mons *Massicus*, cujus ingentia vestigia, portusque rui-
nas prope Castellum *Rocca di Mondragone* conspiciun-
tur. 5. 53.
Sinuessanæ Aquæ vel Balneæ, *L'Acque di Mondragone*, in
Sinuessano litore, ubi *Turris speculatrix*, quæ idcirco
dicitur *Torre de' Bagni*, apud quam pervetus est *Ædicu-
la*, *S. MARIA a Caudana*, sive *a Caudara* dicta. 5. 55.
Sirenusarum promontorium, vide *Athenæum* promont.
Sirensiæ, tres parvæ Insulæ, quarum propior continenti
vulgari nomine *Avetara* dicitur, reliquæ *I Galli*. 98.
Sora, *Sora*, urbs Terræ Laboris in confinio ditionis Pon-
tificiæ. 4. 48. 49.
Spelunca, vide *Amyclæ*.

Sta-

Stabiae, olim ultra Tarracum lacum in agro Nucerinum, ad quos pertinuerunt, a L. Sylla deinde bello Sociali delatae, ut Plin. lib. 5. cap. 3. in villas abierunt: quarum una ad mare nomen earum obtinuit. Unde in praesenti dicitur *Castello a Mare*, sive *Castello a Mare di Stabia*, urbs Terrae Laboris. Stabianum lac celeberrimum apud veteres. Hinc Procopius lib. 4. Goth. B. cap. 35. in hoc tractu montem Lactis, sive Lactarium memorat, a copia & salubritate, qui oppido quod hodie sustinet, nomen indidit, *Lettere*. 98.

Stellatis ager, *Il Territorio di Carinola*. 5. 25. 58. 137. Stymphalis, Arcadiae lacus. 133.

Suessa Aurunca, *Sessa*: dicta etiam legitur tantum Suessa, vel Aurunca, vel Aufona. 22. 129.

Suessa Pometia, vel dumtaxat Suessa, vel Pometia, in extremitate Pontini campi Romam versus (vide *Pontina palus*) sita est. 130.

Suessula, in via fuit, quae ab urbe Capua Nolam ferebat, aequali fere intervallo ab utraque urbe distans, ubi hodie dicitur *Torre di Sessola*, sive *Castellone*. 31. 152.

Surrentinum promont. vide Athenæum promont.

Surrentum, *Sorrento*, urbs Terrae Laboris: apud quam ubi mons in mare prominet, *Capo di Sorrento*, sive *Capo di S. Fortunata*, quae ibi in Edicula colitur, non obscura apparent vestigia Pollianae Villae, quam describit Statius; & ibidem adhuc memorant in amoeniori quodam maris secessu, quem vocant *Lo Portuso*, dulces aquas ex imminentibus cisternis inter marinas undas exilientes: apparent etiam in proximo litore, quod etiam nomen domini sui Pollii nomen servat *Puolo*. 98.

T

Tarentum, *Taranto*, urbs Messapiae, nunc Hydruntinae Provinciae, in intimo sinus recessu, qui ab ea Tarentinus est cognominatus, *Golfo di Taranto*. 44.

Teanum Apulum, urbs excisa Apuliae Daunia, seu Provinciae Capitanatae, cujus situm ad Frentonem, xvi. millibus supra ejus ostium, nunc appellant *Civitate*, vel *Civita*. Gentile Teanenses. 27. 132.

Teanum Sidicinum, *Tiano*: oppidani dicti sunt Sidicini. ad.

- ad discriminē Teanenſium Apulorum. 23. 132.
 Teate, unde populi Teatini, *Chieti*, & *Civita di Chieti*,
 caput olim Marrucinorum prope Aternum fluvium, *Pe-*
ſcara, hodie in Aprutio citeriori. 119.
 Terducium vulgo, novus vicus, *S. Giovanni di Teduccio*. 97.
 Thermæ S. Germani, vide Agnanus lacus.
 Tholus Baianus, *Il Truglio di Baja*. 10.
 Tibur, gentilitium Tiburtinus, *Tivoli*, in Campania Ro-
 mana. 41. 51.
 Tifata, *Monti dell' antica Capoa, e di Caſerta*. 28. 146.
 Traconaria Piſcina, ſive Crypta, vide Piſcina Traconaria.
 Trajectum, oppidum ſitum in editis collibus non procul
 a Minturnarum reliquiis, quod vulgare nomen *Trajet-*
to ab Liris trajectu deſumlit. 46.
 Trebia fluvius, *La Trebia*, qui ex Apennino apud Fla-
 centiam, *Piacenza*, in Padum, *Pa.* induit. 29. 147.
 Trebula in Campania, Cluverius interpretatur *Trentola*;
 Peregrinus vero, qui eam locat in agro Formiculano,
Baronia di Formicola, intra Calatiæ fines, vulgo ait
 appellari ejusdem ruinas *Tregbia*, & *Treglia*. 29. 147.
 Trebula in Sabinis, *Monte-Leone della Sabina*, cognomi-
 nata eſt Mutuſca, unde Trebulani Mutuſcæi; ut ab al-
 tera Sabinorum Trebula, cui cognomen Suffena, vel
 Suffenas, diſcerneretur, unde Trebulani Suffenates;
 quam Harduinus in Plin. interpretatur *Montorio di Ro-*
magna. 147. 148.
 Trerus fluvius, vide Fabrateria,
 Tuſculanum, ſive Lyceum Ciceronis, ubi nunc dicitur
S. Maria di Grotta ferrata, prope Tuſculum. 13. 89.
 Tuſculum, *Fraſcati*, in Campania Romana. 26.
 Tyrrheni, *Tuppmoi*, a Græcis dicti ſunt, quos Romani
 dixere Etruſcos, & Tuſcos; Tyrrhenia enim, *Tuſcania*,
 Etruria, & Tuſcia fuit, *La Toſcana*. Hinc Mare Infe-
 rum, ſive quod a Liguria, *Riviera di Genova*, ad fre-
 tum Siculum, *Faro di Meſſina*, Meridianum Italiæ la-
 tus alluit, Tyrrhenum & Tuſcum, *Mare di Toſcana*,
 ab hac potentiſſima gente accola nuncupatum eſt: ſicuti
 quod Septentrionale, Superum, & Adriaticum, ab Adria
 Tuſcorum in Venetis colonia, *Il Golfo di Venezia*, ſive
 Mare

Mare Adriatico. 155.
 Tyrii, Tyri urbis in Phœnicia incolæ. 32.

V

Vaticanus ager, *Il Territorio del Vaticano*, qui unus ex septem collibus urbis Romæ. 26.
 Velinus lacus, *Lago di Piediluco*, in Umbria. 93.
 Venatrum, *Venafro*: a qua non procul abest Atina, urbs quondam Latii, & Præfectura celebris; modo vicus Campaniæ, *Atino*. 124. 135.
 Vescia, gentile Vescini, urbs olim celebris, ignoti situs, proxima Sinuessæ. 22. 124. 125.
 Veleris, vide Sebethus.
 Vestinus fluvius, quam Vibius in Sarnum derivat. 116.
 Vestini, tenuere partem Aprutii ulterioris inter fluvios Aternum, & Matrinum, *Pescara, e La Pionba*. 22. 126.
 Vesuvius, *Il Vesuvio*, sive *Monte di Somma*. 20. 114.
 Ufens fluvius, vide Pomtina palus.
 Via silice strata sub undis post Baias Misenum versus, vide Baia.
 Via Appia. 25. 139.
 Via Domitiana, vide Liternum.
 Via Latina. 24. 134.
 Via Lavicana, vide Labici.
 Via Numicia, vide Numicia Via.
 Vicus, a vicino lacu Literno vulgari appellatione vocatur *Vico di Pantano*. Plura rimatus de ejus antiquitate Peregrinus, ibidem probat fuisse Villam Africani. Unde verba Valerii, *Vici ignobilis eum accolam fecerunt*, de hoc Vico, non de Literno oppido interpretatur. 62.
 Vicus Aequensis, seu rectius Aequanus, ut Peregrinus, urbs hodie Terræ Laboris in Surrentino promontorio, *Vico di Sorrento*; olim enim paganus viculus in publica via, quæ a ~~Stabio~~ Surrentum ducebat. Ab Aequana regione nomen traxit, quam describit Silius lib. 5. ad latus Surrenti, quod Stabias spectat; & etiamnum argumento sunt *Equa*, & *Massaquano*, quasi Massa Aequana, qui viculi sunt hodiernæ Aequanæ Urbis; ita etiam dictus est Vicus. 98.
 Villa C. Julii Caesaris, vide Piscina Mirabilis.

Villa

- Villa C. Marii, vide Avernus lacus.
 Villæ Ciceronis, vide Academia, Cumanum, Formia-
 num, Pompeianum, Tusculanum.
 Villa Hortentii apud Baulos. 113.
 Villa L. Luculli in agro Misenati. 72.
 Villa Magni Pompeii, vide Avernus lacus.
 Villa M. Varronis, vide Museum.
 Villa Pollii Felicis, vide Surrentum.
 Villa P. Servilii Vacie, vide Acherusia palus.
 Villa, & Murænarum vivaria Vedii Pollionis, in ora Pau-
 silypi promontorii meridiana, ubi dicitur *Mare chiano*;
 quorum ingentes ruinas non in litore solum cernere est,
 sed etiam procul a litore per centenos usque passus & am-
 plius sub undis pertentant urinatores. Non longe hinc
 fuisse templum ~~Fortunæ~~ *Fortunæ* sacrum plures produnt aucto-
 res, ubi scilicet nunc religiose colitur ædes elegantissima
 de Jure Patronatus Gentis Mazæ, melioribus auspiciis
 S. MARIE de Pharò nuncupata. 100. 101.
 Vinus, *Il Fiume di S. Elia in S. Germano*, qui simul cum
 Scatebra influit in Lirim infra oppidum S. Apollinaris,
 ubi dicitur *La Giuntura*. 24. 134. 135.
 Virgilii sepulcrum, vide Puteolana Crypta.
 Vivaria insula, vide Prochyta.
 Volsci, populi Latii ab Antio ad Tarracinam, & ad Liris
 fluvii superiora. 22.
 Vulcani Forum, *La Solfatara*. 15. 93.
 Vulsinium & Vulsinii, sive Volsinium & Volsinii, orum,
 urbs alias Etruriæ, nunc castrum in Provincia Patrimo-
 nii, *Bolsena*. 120.
 Vulturum, antiquum nomen Capuæ. Sed Cluverius ab
 Tuscis inditum putat Capuæ nomen Alturnum, sicut
 etiam appellatus fuit ab initio ipse fluvius Vulturinus;
 quod postea Romanos formasse Vulturum. 26. 141.
 Vulturum, urbs ad ostium Vulturini, modo is esse locus
 putatur, qui lævæ ripæ appositus, dicitur *Castel Voltur-*
no, sive *Castello a mar di Volturmo*. 59.
 Vulturinus fluvius, *Il Volturmo*. 5. 58.

Ligato & manifestato
 F I N I S.

ER-

ERRATA CORRIGENDA.

<i>Pagina,</i>	<i>Versus,</i>	<i>Errata,</i>	<i>Corrige:</i>
13.	12.	Sevat,	Servat.
35. & alibi,	14.	Ludovicus Baudrant,	Michaël Antonius Baudrand.
44.	<i>ult.</i>	Æstivum,	Æstivatum.
46.	9.	Minturnum,	Minturnas.
69.	18.	Essent,	Esset.
<i>Ibid.</i>	19.	Deportaturi,	Deportari.
<i>Ibid.</i>	20.	Mandari,	Damnari.
114.	2.	Juxta Lucrinum,	Dalav. Lucrinus est.
149.	21.	Inaureos,	Suetonius.
173.	14.	Inaureos,	Inaures.
225.	14.	Trahunt,	Retrahunt.
228.	<i>ult.</i>	Redidit,	Reddidit.
231.	9.	Probis,	Probris.
244.	22.	Circeios,	Circeios.

Eminentissime & Reverendissime

D O M I N E

A Ntonii Sanfelicii *De Situ Campania* libellum stili elegantia, rerumque veritate sapientum virorum iudicio commendatissimum, in eumque adjectas ab altero Antonio Sanfelicio Juniore, qui nunc est Episcopus Neritanus, Notas omni prorsus eruditione repletas jussu E. T. legi; nec quidquam deprehendi quod non sit ad Catholicæ Fidei, bonorumque morum amissum diligenter exactum. Nimirum non erat aliter a Sanfeliciis expectandum, qui semper antiquam Familiæ amplissimæ gloriam sapientia, & religione augere studuerunt. Opus igitur typis dignissimum

K k

simum censeo, si iudicio meo E.T. auctoritas accesserit.
Neapoli Calendia Martii M. DCC. XXVI.
E.T.

Umillimus, Additiss. & Obsequentiss.
Servus
Januarius Majellus.

Attenta supradicta relatione imprimatur. Neapoli 20.
Martii 1726.

D. Petrus-Marcus Giptius Canon. Dep.

EMINENTISSIME PRINCEPS

Julsi Eminentia tuae accuratè percurri Librum, alias typis mandatum, cui Titulus, *Campania*; & in eo nihil Cæsareis, ac Regiis juribus, aut civilibus moribus dissonum reperi; quinimò animis excolendis, & perutili delectatione perfundendis, consona cuncta deprehendi. In illo namque ab Antonio Sanfelicio nostræ Campaniæ littora, Urbes, deliciae, soli ubertas, Cæli clementia, graphicè descripta reperiuntur. Operi huic ornatissimo, & numeris omnibus absoluto, accesserunt aureæ Notæ, studio Illustrissimi Antonii Sanfelicii junioris, impræsentiarum Ecclesiæ Neritonensis Præsulis meritissimi, qui dum juvenili ætate floreret, morum gravitate, & ingenii maturitate mirificè pollens, Antonii senioris Librum, omnium iudicio probatum, egregiis Notis, tanquàm auro, gemisque exornavit. Quamobrem illum, unâ cum Carminibus, quibus ipsemet senior Antonius florenti adolescentiâ hudebat, sub Titulo *Clio Divina*, si Eminentia tuae iudicium accesserit, luce publica dignissimum censeo. Dabam ex Aedibus Congregationis Oratorii, Idibus Junii, Anno ab Æra Dominica M.DCC.XXVI.

Eminentia tuae

Humillimus, & additissimus Famulus
Thomas Paganus Congreg. Oratorii.

